

A-73259

Ämmaemandate õperaamat.

Kirjutanud

Prof. Dr. B. S. Schulke,
naestekliiniku ja ämmaföoli direktor Jēnas.

Geisõna kirjutanud

Dr. med. W. Knüpfker,
Lestimaa ämmaföoli direktor Tallinnas.

Teine parandatud trükk

*Aluandlus
1902*

Tallinnas, 1902.

Trükitud G. Pihlaka raamatukaupluse kuluga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 27 Іюля 1902 г.

Типографія Августа Бушь, Ревель.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

219895508

E e s t õ n a.

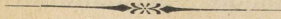
Räesolew uus eestikeelne trüff raamatust „Ämma-
emandate õperaamat“, mille Jena
linna ülikooli professor Dr. Bernhard Sigismund
Schulze kirja pannud, on minu soovil korda
jaadetud. Prof. Schulze raamat on üks kõige pare-
matest ämmaemandate õperaamatutest ja olen ka mina
Eestima ämmaemandate koolis õppijaid esimesel aas-
tal ainult selle raamatu järele õpetanud. Selle juu-
res sain mina kindla teadmise, et just seda wiisi, kuda
prof. Schulze selle õperaamatu sisu kokku seadinud,
ka meie maal kõige paremaks õpewiisiks tuleb arwata.
Ka tõlge ja iseäranis anatomialised nimetused on
ülihääd ning käiwad algustähendustega täiesti kokku.
Sellesse trüfisse on enam pilti asendatud ning on
raamatud seeford ka paremini trüfitud.

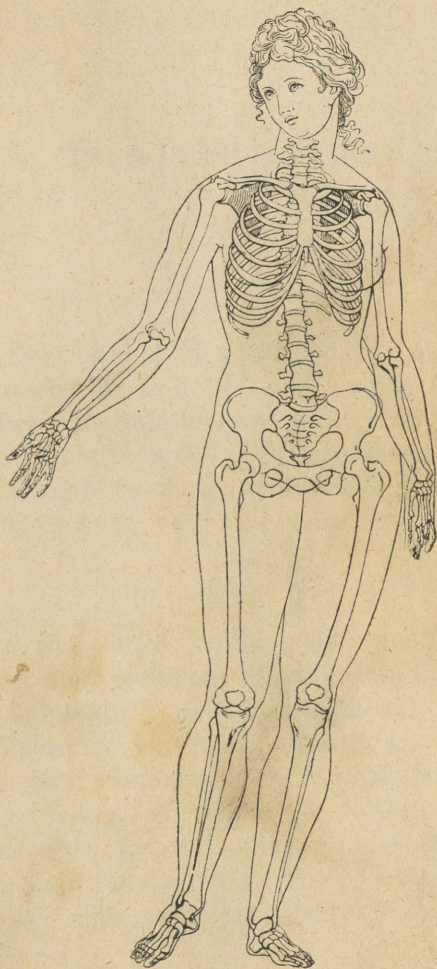
Järelikult wõin ma seda raamatut siin soojalt
soowitada ja loodan, et ta meie Eestima ämma-
emandate koolis weel palju aastaid õpetuse aluseks

ja pärast ämmaemandatele alati-woolawaks hallifaks
oleks nende poolt õpitud teadmise meeldetuletamiseks.
Tunnewad ja mõistawad ämmaemandad selle raa-
matu siisu, siis wõime rahulikud olla: meie naesed on
siis wilunud kätte hoole all ja palju haigust, häda
ning wiletsust jääb meie rahwast eemale.

Dr. med. W. Knüpfker,

Geestimaa ämmaemandate kooli direktor.

Bilt nr. 1.

Sissejuhatus.

§ 1.

Raskejalgsed, sünnitajad, nurganaesed ja sündinud lapsed on, olgu nad ka üsna termed, olekus, milles nad asjatundjate poolt osalt nõuu, osalt ravitsemist ja osalt tegelisi abi tarvitavad. Ämmaemanda amet ja kohus on neile seda nõuu, seda ravitust ja seda abi anda.

§ 2.

Räima pääl oleku jookkul ja sünnitamise ning nurgawoodi ajal võib mõndagi eksitust juhtuda, mis õigest teelt kõrwale kaldub. Selle läbi võib nii ema kui ka lapse, ehk ka nende mõlemate, terwiist ja elu hädaoht ähwardada. Kui ämmaemand § 1. järele paljudel fordadel niisugused eksitused võib eemale hoida, siis peab ta teistel fordadel, mil ju hädaoht filmaga näha, seda ema ja lapse päält ära pöörma, kuna ta ema ehk lapse ebaforralise oleku forraliseks muudab.

§ 3.

On aga fordasid, mil ämmaemanda teadmine, tundmine ja osawus enam ei mõju ega jätku, kus hädaohu

ärappöörmisefks suuremat osawušt ja niijuguseid abinõuufid tarwis on, millešt ämmaemandal aimugi ei ole. See sügavam teadus ja suurem osawus ja need paremad abinõuud on arstil, nimelt niijugusel arstil, kes sünnitamise aitamist uurinud ja õppinud. Nõnda siis on ema ja lapse elu ainult siis julge, kui ämmaemand õigel ajal neist olekutešt aru saab, mil arsti ja sünnitamise aitaja abi tarwilif on.

§ 4.

Arsti tulefuga ei lõpe ämmaemanda kohused mitte. Ta peab arstile asjatundjaks abiliseks olema, peab kõif selle määrused punkti pääl ja osawasti ära toimetama.

§ 5.

Et ämmaemand neid oma ameti nelja pääkohust täita wõiks, peab ta omale palju teadusi koguma. Neid teadusi kogub ta 1) kooliõpetaja suusõnalise seletuse läbi, 2) sünnituse-asutuses näitliste juhatusste läbi raskejalgsete, sünnitajate, nurganaiste ja sündinud laste juures ja 3) selle järeelseiswa õperaamatu hoolija lugemise läbi.

Selle õpetuse lõpul peab ta eksami läbi näitama, kas ta omale küllalt tarwilise osa teadusi kogunud, et emasid ja lapsi tema kätte ja hoolde wõib usaldada.

§ 6.

Kõig ämmaemanda koolis õppimisega ei lõpe ämmaemanda õppimine weel mitte. Ka oma ametis ja kohusetäitmises suurendab ta oma teadusi ifka enam 1) oma

hoolde ravitsjeda usaldatud naiste ja laste hoolsa tähelepanemise läbi. 2) Oma kooliõpetaja õpetust täiendab ta arstide õpetuse läbi, kellega ta jünnitamise-, nurga- ja haigewoodi juures kokku puutub. 3) jääb see õperaamat talle alatiseks meeldetuletamiseks ja järelewaatamiseks kätte. Küllap seda ju tähele pandakse, kas ämmaemand ka tõesti juurde õpib ja õpitud asju mitte ära ei unusta.

§ 7.

Pääle ülemal nimetatud nelja pääkohuse peab ämmaemandal weel hull teiji häid, inimestest õigusega nõutud omadusi olema. Ta peab olema Sumalakartlik ja õiglane ja igal pool lugupeetud.

Ta ärgu lasku ial oma koolitarkust meelest ära minna, waid katsugu seda wõimalikult weel suurendadagi.

Ta olgu alati nii waeleid kui rikkaid walmis aitama; mitte palga suuruse järele, ta oma abi mõõtku, waid selle järele, kui suurel määral tema abi tarwis on.

Et alati aitamiseks walmis olla, peab ta ja parajane olema ja iseenele juures seadust panema, mida ta raskejalgsetele ja nurgakohustele ja soowib.

Täielik puhtus ja ilus majas kui ka ta ihu ja riiete juures.

§ 8.

Ülematele ja arstile peab ämmaemand nende küsimiste pääle, sagedasti üle aru andma, mis ta oma ülesandest paneb. Kõigi teiste wastustele peab ta pidada.

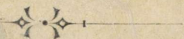
Iseeneſe jaoks peab ta päewaraamatut pidama, fuhu ta kõik päewasündmused, mis ta tegewuses juhtumad, üles võib tähendada.

§ 9.

Ta olgu kannatajate wastu lahke ja trööstiw; ta astundlik, aga mitte julgufeta; tõſine ja wali, kui ſeda tarwis on, aga ei ial toores; kannatlik ja jälle kannatlik, kus ootama peab, aga ei ial oſawõtmata ehk tähelepanemata; julge ja otſuſtaw, kus waja midagi toimetada, aga ei mitte ial rumaljulge ja ninatark. Teadmiste läbi, mida ta ſiin kogub, leiab ta igale aſjale piiri; kui ta ſeda, mida ta teadma peab, karmu päält teab, siis teab ta ka igas muus kohas, fuhu ta teadused ja kunſt ei ulata.

§ 10.

Arstiõpetuste üle otſuſtagu ämmaemand õrnasti, ka ta nende nõrkufi tunneb. Arſti wastu olgu ta muupakkliſ; ta ärgu ial unuſtagu, et arſt alju enam teab, ka siis, kui ta kõik teab, arſtiõpetamatus ſeiſab.

Esimene jagu.

E s t e a d u s e d.

Esimene päätükk.

Inimese kehast üleüldse.

§ 11.

Inimese keha saab oma fuju pääasjalikult oma sees olema luudefogu — luufere — läbi.

Selle terve luudefogu päätükiks on selgroog, mis keha selja poolt kulaft kuni istefohani ulatab; ta on lülidest koos, lühikestest luudest, mis üksteise pääl seistes liikmete ja krõmpsluu-liblede kaudu üksteisega liikuwalt ühenduses seisawad. Seitset ülemist lüli kututakse kaelalülideks. Siis tuleb 12 seljalüli, siis 5 puusalüli ja wiimaks ristluu ühes istmeluuga.

Ülemise kaelalüliga on päaluu, mis pää luu-aluseks on, liikuwalt ühendatud. Iga seljalüli küljes seisab pahemal ja paremal pool selgroogu ifka üks küljelu, ühtefokku 24 küljeluud; ka nemad on krõmpsluuga ühendatud ja sellepärast niijama natuke liikuwalt

rinnaluga ühendatud ja sünnitavad selle läbi rinnakorwi või rinnakaсти. Rinnaluu ülemisest otsast läheb pahemale ja paremale poole üks õlaluu, liigme läbi liikumalt ühendatud; kummagi õlaluu küljes seisab seljataguse pool labaluu ja labaluude küljes käemarreluu. Selgroo alumise otsa küljes, ristluu juures, seisavad puusaluud, mille päalmist äärt puusaluufammiks kutsutakse. Nendest allpool, niudeliikmest, lähevad reieluud välja.

§ 12.

Luufere on pehmetest jagudest taetud, mida üleüldse lihaks nimetatakse. Liha katab siis ka selle koopa kinni, milles sisekond puhkab. Keha päalmiseks pinnaks on igal pool nahk.

§ 13.

Keha päalmist pinda peab ämmaemand tundma, et ta keha ühtluid jagusid õigesti nimetada võiks ja ka aru saaks, kui arst neid nimetab; ta peab ka teadma, mis siseti osad, nimelt mis luud ta läbi naha käega tunneb, sest ta peab sagedasti ainult katsumise waral ära tundma, misfugust kehaosa ta sõrm puutub.

§ 14.

Inimese keha jagatakse kolme osasse: pää, kere ja liigmed.

§ 15.

Pääjaod on nägu ja päaluu. Nao ühtlud osad on kõigile tuttavad. Sääil on silmade koht, nina koht, põskede koht, palede koht, ülemise ja alumise lõualuukoht.

Kõrvaluu on liikumatalt üksteisega ühenduses, väljaarvatud alumine lõualuu, mille liiget kõrva juures tuntakse. Kõrv seisab näo ja päaluu vahapiiril.

Päaluu esimest osa nimetatakse otjaeijeks, teistmist ja kõige kõrgemat päälaks, tagumist kuklaks. Kõrva ees ja kohal seisavad oimu- või meelekohad. Täiskasvanud inimese päaluu küljes tuntakse igalpool jiledat, kofkufäimat luupinda: üksikud päaluuosad, mis noores eas üksteisega liikumalt olivad ühendatud, on täisealiste juures liikumataks üksteise külge finni kasvanud, vanemas eas kasvavad nad üsna ühte. See luukoor ümbritseb päaluu õõnsust, milles pääaju asub.

§ 16.

Kere jaod on: kael, päälmine kehiosa, kõht ja puusad.

§ 17.

Kaela eelmist poolt nimetatakse kõriks, tagumist poolt kuklaks ehk kaelafondiks. Kõri küljes tuntakse, enamasti üleval alumise lõualuu all, keeleluud, mille küljes keel seisab; wähe all pool seisab kõrijõlm, milles rääkimise ja laulmise juures hääl jünnib. Kaela alumise otja juures, rinnaluu ülemisel äärel, on kehakatel inimestel raswaga täidetud lohk — kõri lohk —, milles kõhnade inimeste juures fergesti hingekõri tunda võib.

Kukla ja kaelaluu wahel seisab kuklalohk, sellest alla poole, niisama keskelt, tuntakse läbi naha kaelalüli harusid; see on kaelalülide kõht.

§ 18.

Kaelaga ühenduses seisab päälmine kehiosa, mille eelmist jagu rinnaks, tagumist seljaks nimeta-

takse. Kaela ja rinna wahapiiriks on õlaluu, Ladina keeli S jarnane kõwer luu, mida läbi naha kõrilohu ligidal fergesti tunda võib. Rõhnadel inimestel on tema kohal ja all lohud ja nimetatakse neid lohufid ülemiseks ja alumiseks õlalohuks. Rinna esimene jagu kõrilohust pääle on rinnaluukoht, täiskaswanud naesterahwal on jääl kohal rinnad; nendest enam külje pool käewarre all seisawad kaenlaalused koopad ja nende all küljepäälsed rinnakohad; siin kohal on küljeluud kõige selgemini läbi naha tunda.

Selja taga on kuklast pääle selgrookoht, kus läbi naha selgroogu fergesti katsuda saab. Ülewal mõlemal pool kõrwal on pihtade kohad. Pihaluu on läbi naha kui kolmenurgeline liikur luu tunda. Üks põiki jooksew pihaluu riba sünnitab õlaluuga kokkujootsmise läbi õla. Pihaluu koha all ja kõrwal on kummagil pool tagumised küljeluukohad.

Päälmine kehaoja on seeft õones; tema õonsust tustakse rinnakoopaks. Rinnakoopa kõige tähtsamaks siskonnaks on kops, mille tegewus hingetõri ja kõriõlme abil hingetõmbamine on, ja jüda, mis oma korralise tuffumise läbi were terwest kehast läbi ajab. Weril jookseb soonte jees. Need sooned, mille läbi weril jüdamest kõigisse kehajagudesse aetakse, on pulsi või tuissooned, aga need sooned, mida mööda weril jälle jüdamesse tagasi woolab, on were sooned.

§ 19.

Rõhu jaod on: ees ülewal maos ehk jüdamekoobas ja kummagi külje pääl küljeluukohad. Südamekoopa all naba ümber on nabakoht ja selle kõrwal, all pool küljeluukohtasid, küljeluude alumise ääre ja puusa-

luufammi wahel, mis mõlemad läbi naha tunda on, a s u w a d l a p p e d. Nabafoha all on kõht, mis kuni puusaluudeni ulatab ja mille mõlemad küljeosad üzna alla ulatawad, kus neid kubemekohtadeks nimetatakse; need kohad on jellepärast tähtsad, et siin sagedasti soolikad kuppesse käiwad.

Kõhu tagumisel seinal seisab jällegi selgroog, mida siin kohal niudselgrooks nimetatakse ja mille lülid siin läbi naha selgemini tunda on kui selja pääl. Niudselgroo koha kõrwal on puusakohad. Kõhu seinad, enamasti lihast, piirawad kõhukoobaft, mis waheliha läbi rinnakoopast ära on lahutatud. Kõhu siiskonnas on kõige tähtsamad osad: paremal pool ülewal, küljeluude alumiste otsade taga, maks, mis jappi walmistab, pahemal pool wiimaste küljeluude taga põrn, siis magu ja soolikad. Neerud, mis kust walmistawad, on niuete kohal mõlemal pool selgroogu puusakohtadel.

§ 20.

Niudeluud on kindel luurõngas, mida eespool täielikumalt jaame kirjeldama, sest et just tema jünitamise juures väga tähtjas on. Et niudeluude all midagi muud ei mõeldaks, siis tahame teda bekeniks nimetada. Befeni eelmist külge nimetatakse häbedusekohaks. Sääal asub karmadega kaetud häbedusemägi ja selle all juguosad: mehe juures meheriist ja tema taga munakott munadega, naese juures häbeduse lõhe oma mõlemate suurte häbedusemokaadega. Befeni alumine külg, kahe reie wahel, on istmekoht. Istme taga tuntakse läbi naha istmeluud. Suguosade ja istme wahel on tammi. Befeni külgeid kutsutakse puusadeks, nad ühinewad reieluud wälimise pinnaga. Tagumist

külge kutsutakse kessel ristluudeks; ristлуу kõrwal on istmenukid. Ruum, mida befeni seinad ümber piiravad, on befeni koobas; jia puutuwaft siifonnast räägime pärast.

§ 21.

Käed on õlade küljes õlaliikme läbi finni. Käe jaod on: ülemine käewarjs, küünarnukk ja alumine käewarjs, siis käerandmega käsi. Ülemises käewarres on üksainus pift luu, alumises kaks luud kõrwuti: küünarnukiluu pisikese sõrme ja kodarлуу põidla pool ääres. Käe küljes on käemõhn, milles 8 pisikest luud asub, käe keskpaik, milles 4 pikka luud seisab, ja siis sõrmed, millel igauhel 3 liiget on. Põidla esimene jätk seisab käeliha sees. Käe seesmist külge kutsutakse peopejaks, käe wälimist külge käe seljaks.

§ 22.

Kuute küljes seisawad jalad finni. Ülemist jagu nimetatakse reieluuks, alumist sääreluuks. Reie ja sääreluu wahel seisab käänukoht, mida põlwe keermeks kutsutakse. See põlwekeerem on liikuw. Sääreluid on kaks; ees pool tugew, taga pool peenikene pindлуу. Paks liha, mis jala tagumist poolt katab, on sääremari, jala liige köidab säärt jalaga. Jalaliikmest jisse ja wäljapoole on pahklуud. Jala juures on kand, tald, jalaselg ja warbad. Neid wiimaseid kutsutakse ühes koos labajalaks.

§ 23.

Kõigis kehajagudes ja igas olefus nimetatakse ülemiseks sihti alt üles kulla poole, alumiseks ülewalt alla kanna poole, eelmiseks kõhufülje, tagumiseks

selja poolt, paremaks ja pahemaks selle inimese paremat ja pahemat poolt, kes meie ees seisab ehk sellest jutt on, mitte aga selle oma, kes räägib, kui ta just mitte iseenesest ei räägi.

§ 24.

Rõik need teadused peab ämmaemand luuferet elava inimesega võrreldes ja siia juurde pandud pilti (waata eesküljel) uurides täiesti päha õppima ning ise oma kui ta sündinud lapse keha alatise katsumise läbi meeles pidama, et ta juhtumal forral oma teadustega mitte hädasse ei jääks ja tal nõuust puudust ei tuleks.

Teine päätükk.

Lapse kehast.

§ 25.

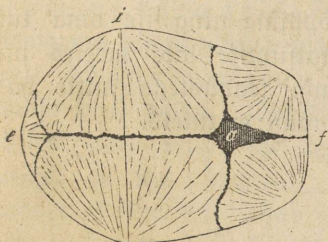
Täiskaswanud inimese kehast on lapse oma, oma wäikuse, pehmuse ja paenduwuse läbi, iselaadi. See paendumus ja pehmus tuleb sellest, et ta luud alles pehmed ja nõrgad on. Ta kondid on alles palju wenimamad ja mitmes kohas, kus täiskaswanud inimesel üks luu on, on lapsel mitu liikuwalt üksteisega ühenduses seiswat luud, ehk ainult frõmpsluu, nii et laps nii mõnegi liikumise wõib teha, mille juures juurel inimesel luu tingimata katki peaks minema.

Sünnitamise juures on sel lapse keha emadusel wägo suur tähtsus, sest et laps sündimise juures ema niuetest läbi minema peab, mille seinad luust on ja mitte ei

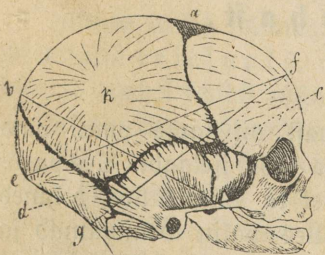
paendu. Lapse kaju ja suurus peab ämmamooril sündimise puhul tuttav olema, kui ta sündimisest üleüldise tahab midagi mõista või aru saada.

§ 26.

Kõige juurem ja ka valmis lapse juures ju oma luude läbi kõige kindlam kehajagu on pää. Sellepärast on pää ja iseäranis pääluu suurusel ja vormil lapse sündimise juures iseäralikult juurtähtsus ja tähendus.

Pilt nr. 2.

Pilt nr. 3.

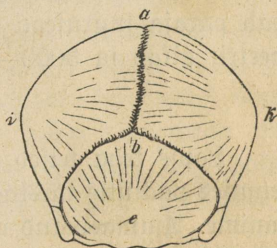
Lapse pääluu ei ole mitte ühest luust, nagu ju enne tähendatud, vaid ta seisab üksikuteft luudeft koos, mis liikuvad on. Kitsad ribad, kus kahe pääluufondi ääred naha läbi koos seisavad, nime-tatakse palistuseft, kohad, kus mitu niisugust palistust koos, on fontanelled.

Otsaesise naha all seisab paremal ja pahemal pool üks otsaesiseluu, nende wahel otsaesise palistus (pilt 2 ja 3 f); päälae naha all seisab paremal ja pahemal pool, kummagil pool pääd, päälaeluu (pilt 2 ja 4 i, k, pilt 3 k), nende wahel noolepalistus (pilt 2 ea, pilt 3 b — a). Kuflanaha all seisab kuflaluu (pilt 2, 3 ja 4 c), mis mõlemateft päälaeluudeft kahereelise kuflapalistu-je (pilt 3 b — d) läbi on ära lahutatud. Otsaesise ja pää-

laeluude wahelt jookseb risti krooni- wõi pärja- palistus (pilt 3 a—c). Kummagi päälaeluu alumise ääre külge ulatab kummagil pool üks meelekohaluu. Meelekohaluu ja päälaeluu wahel olewat palistust kutsutakse *foomuspalistuseks* (pilt 3 c—d).

Kus mõlemad päälaeluud oma nelja äärega kokku puutuvad, nõnda siis: kus noolepalistus otjaeijepalistu- sega ja mõlemate kroonipalistunge osadega kokku jookseb, jünneb luuäärite ümmaruse läbi üks wahekoht, seda kutsu- takse neljanurgeliseks juureks fontanelleks ja seisab see ke- set päälage (pilt 2 ja 3).

Kus noolepalistus kuflaluuga ja kuflaluu mõlemate reitepali- stustega kokku puutub, seisab kolme- nurgeline wäike fontanelle — päälage kõige kõrgemal tipul (b pilt 3 ja 4).

Pilt nr. 4.

Kummagi meelekohaluu eel- niisel ja tagumisel äärel, nõnda siis kaks paremal ja kaks pahemal pool pää kõrwal, seisawad küljepoolsed fontanelled (pilt 3 c esimene ja d tagumine).

§ 27.

Pää juuruse ja fuju pilt jääb kõige paremini meelde, kui tema pääle mitmesse kohta tõmmatud läbimõõtjat tähele pandakse. Kõige tähtsamad walmis lapse pää läbimõõdud on:

1. *Õige läbimõõt* (pilt 2 ja 3 ef), otjaeijse kõige enam wõlwis olewast punktist kuflataguse kõige kõrgema kohani; see on 12 sentimeetrit pikk. Pää ümber- mõõt jelles jamas sibil mõõdetud on 34 sentimeetrit.

2. Suur ristiläbimõõt (pilt 2 i k) päälaeluu fühma ühest äärest teise juurde mõõdab $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

3. Piisikene ehk eelmine ristiläbimõõt, pärjapalistuse ees ühest otsaesise luust teiseni mõõdetud, — 8 sentimeetrit.

4. Suur põikiläbimõõt (pilt 3 bh), lõuast funi kullaluu tipuni, $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk.

5. Piisikene põikiläbimõõt (pilt 3 gf), otsaesiseft funi kullakoopani — $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit, ulatus 32 sent.

Need jelles paragrahwis nimetatud mõõdud käiwad paraja suurusega walmis laste kohta, kes 50 sentimeetrit pikad ja 3000—3500 grammi rasked on.

§ 28.

Lapse feha teised osad on niijamasugused, nagu seda eelmises päättükis täiskaswanud inimeste feha juures tähele panime. Ümmaemand wõib igal pool läbi naha neid kirjeldatud kohtajid tunda ja kobada.

Lapse pikkusel on sündimise kohta vähem tähtsust, walmis laps on umbes 50 sentimeetrit pikk. Ülade ristiläbimõõt on 11, puusade ristiläbimõõt ainult 9 sentimeetrit.

Kolmas päättükki.

Naesterahwa niueteft (bekenist).

§ 29.

Täiskaswanud naesterahwa feha on mehe omaft enamasti vähema pikkuse, filedate ja saledate luude, naha all olewa rohke ma raswa ja selle tõttu ümmargusema olefu läbi ijesugune. Ülad ja rinnakasw on kitsamad,

puusjad aga laiemad, kui mehel. Rõige tähtsamaks mehe ja naise feha waheks aga on edajärginemise riistad, mida meie sellepärast jüguofadeks nimetame. Naesterahwa jüguofadest tahame järgmises pääüfis rääkida. Pääle jüguofade näitab niue (befen) oma oleku läbi kõige juuremat wahet mehe ja naise feha wahel.

§ 30.

Befen (niue) on luune rõngas, mis selgroo alumise otsa küljes seisab ja püsti olekus terwet feha kannab. Naise befenil on õhemad ja fergemad kondid kui mehe omal, ka on naesterahwa befeni õõnsus hästi laiem ja ruumikam, befen ise hästi madalam kui mehe oma. Pääle selle tähtsuse, mis inimese befenil feha toena on, saab naesterahwa befen meie selle läbi weel palju juurema tähtsuse, et laps jündimise puhul sellest läbi peab minema.

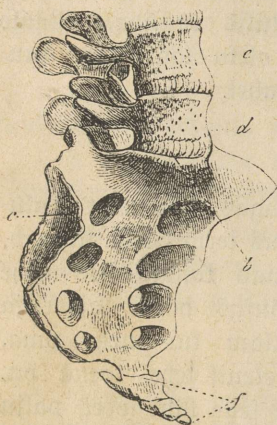
§ 31.

Befeni rõngas on pääasjalikult kolmest luust koos: ristluust ja kahest kõrwal-luust. Ristluu küljes seisab sabaluu, selgroo alumine ots, mis neljast püfeseft luust koos on. Nõnda siis on ühe täiskaswanud naise befen (niue) seitsemest luust koos.

§ 32.

Ristluu (pilt 5 a) on kiilusarnane font, mis befeni tagumiseks seinaks on; ta on selgroo järg. Lapse juures on ristluu wiest üfifust lüüfist koos, täiskaswanud inimeste juures on need kofku julanud, neli ferget armistunnistawad kofku lüüfid. Esimene pind, mis befenis nähtakse, on paremalt poolt pahemale ja alt üles poole

õones. Tagumine pind, mis naha all seisab, on wõlwi-
tud ja tema keskelt asuwad lülid.

Pilt nr. 5.

Seet taha poole käib ristluu
iga külje päält neli auku.

Paremal ja pahemal pool rist-
luu küljes on üks kõrwafarnane
lohk (pilt 5 c).

Ristluu esimese külje ülemine
äär sünnitab wiimase niudelülige
kõfku puutudes suure kühma; see
on eesmägi (pilt 5 b).

Allamal ühineb ristluu istme-
luuga.

Sabaluu (pilt 5 f) on 4.
piisikesest lülist koos, mis kõik lii-
kuwad on ja millede ülemine lüli
liikuwalt ristluu alumise otsaga
koos seisab.

Pilt nr. 6.

§ 33.

Kõrwalluud on befe-
ni külje- ja eesseinas. Kumbgi
kõrwalluu on poolringi ku-
juline kõwer luu, mille sees-
mine pind õõnes ja wälmine
pind kumer on.

Kõrwalluude sifemine
pind (pilt 6 näitab pa-
hema kõrwalluu oma) on
file, kui tagumise ülemise
otsa naha arwame. Sää-
l

seisab just ristluu külje juures üks kõrwataoline
lohk, c. Ümmargune kant jookseb looga kujukiselt

risti seesmijest küljest läbi, see on loogajoon (pilt 6 allpool i-d).

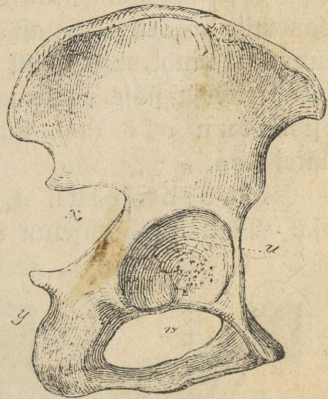
Iga kõrvalluu (pilt 7 näitab paremat kõrvalluud) välimise pinnal küljes on ümargune file lohk ülesvõetatud äärega, see on pann(u), mille sisse reieluu puusaliikme abil on juhitud.

Pannist alla ja sisse poole on munafarnane aue (v), panni taga suur (x) ja väike (y) puusaldõige.

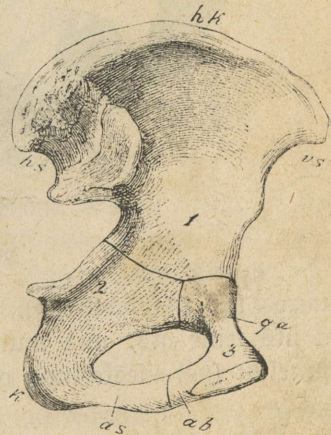
§ 34.

Lapse juures on iga kõrvalluu kolmest luust koos, mis panni sees üksteisega ühendatud saavad. Täiskasvanute juures on need luud küll üheks kasvanud, kannavad aga süügi igati isearanis nimed, nimelt: 1) puusalu (pilt 8₁), 2) istmeluu (pilt 8₂) ja 3) häbeduseluu (pilt 8₃).

Puusalu (1) seisab pannist üleval pool, ta ülemine waba äär on puusalu kamiks (hk), mis ette poole esimeseks (vs) ja taga poole tagumiseks puusalu tipuks (hs) wälja sirgub. Wiimane oja on enamasti liha sees ja pole teda tunda, kuna esimest käega

Pilt nr. 7.

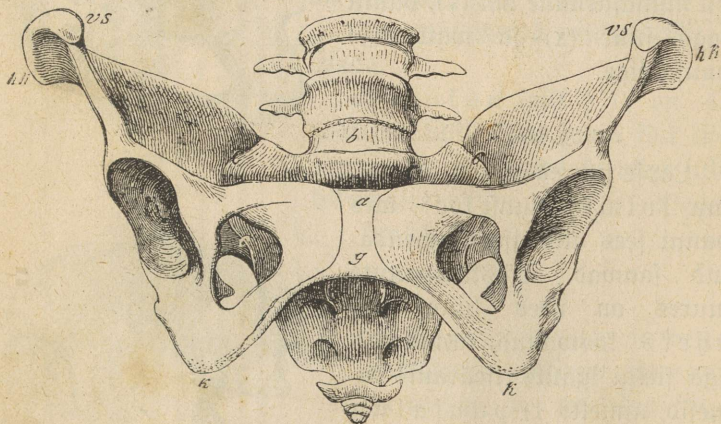

Pilt nr. 8.

fergesti mõib katjuda. Taha ja alla poole läheb puusalu istmeluuk, ette ja alla poole häbeduseluuks.

Istmeluu (2) juures on istmeluunibu tähelepanemise väärt. Temast alla poole on istmekühm (k), suur kare muhk, mille pääl keha istudes lasub. Selle juurest läheb ette ja sisse poole ja wähe üles poole minem istmeluuk (as), mis munasarnase augu alumiseks ääres on.

Häbeduseluu (3) on kõrwalluu esimene alam osa. Pääle häbeduseluu on weel kummagi häbeduseluu

Bilt nr. 9.

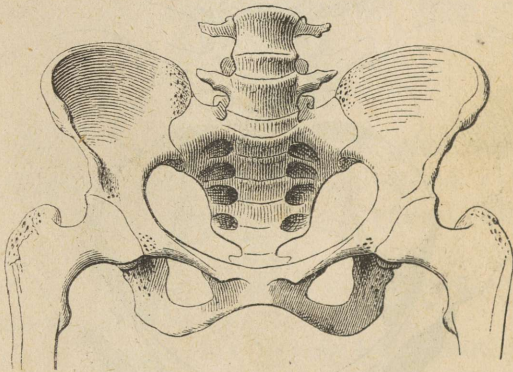
juures üls ristok (qa), mis jääb panni juurde jookseb, ja üls teine oks, mis munasarnase augu alumises ääres istmeluu (as) üleskerfima okjaga (ab) kokku jookseb.

§ 35.

Pahema ja parema poolse kõrwalluude häbeduseluid on üksteisega kindla kõiteollusega ühendatud. Seda ühendust nimetatakse häbedusejoaks või ka häbe-

duse luu jaoks (pilt 9 ag). Ta paneb befeni rõnga finni. Taga pool puutub kumbgi kõrwalluu ristluu küljega kokku, ja kuna puusaluu kõrvasarnane lohk karwa päält ristluu kõrvasarnase lohu pääle pääsib, saab ristluu puusaluuga niisamati igast küljest tugewate sidemetega ühendatud. Need ühendused on puusa-ristluu joad, parem ja pahem poolne (pilt 9 cc).

Nõnda piirawad need kolm luud seda ringi, mida meie befeniks kutsume. Mõlema häbeduseluu häbeduse

Pilt nr. 10.

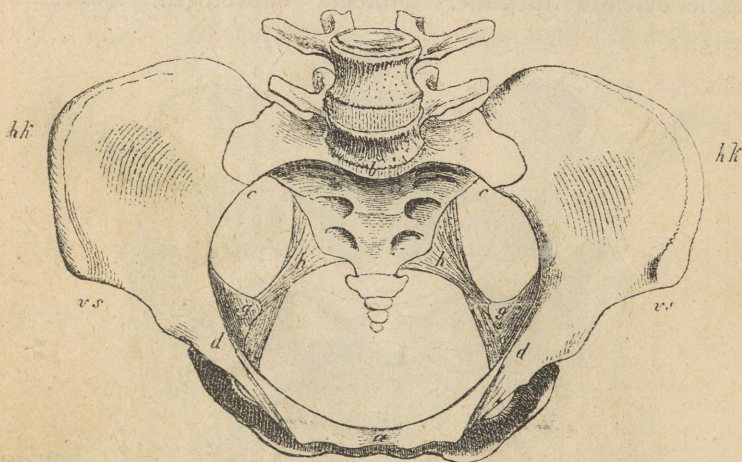
joas finniõlemise läbi sünnib befeni esimese seinä küljes üks alla poole loogasarnane lahti seisaw fondi äär (kgk), mis häbeduseluu allatulewa ja ihtmelluu ülesminewa ossa läbi piiratud saab; seda nimetatakse häbeduse loogaks.

§ 36.

Nagu befen wäljast poolt pehmetest osadest taetud on, mis ta fuju ära warjawad, nii on ta ka seeft poolt pehmesti wooderdatud. Need seesmised pehmed osad on nii järeleandlikud ja wõtawad, kui lapse pää befenist läbi läheb, nii wähe ruumi, et befeni seesmist ruumi

peaaegu ainult befeni enese õõnsuse järele võib rehkendada. Tähtsad befeni ruumi kaju kohta on veel need tugewad sidemed, mis istmeluu okka ja istmeluu kühma juurest ristluu kõrwalääre juurde lähewad. Nende sidemete läbi saawad puusa lõiked puusaluudeks.

Kus luust seinade sees munafujuliste aukude kuisa puusa-aukude juures wahed on, sääl on seinad pehmetest jagudest, nagu kõhugi pääl.

Bilt nr. 11.

Üle s poole läheb befeni ruum kõhukoopasse. Befeni põhi, millel kondist ainult pisukesed sabaluulülid on, on pehmete osadega finni, mille läbi uruauk ja häbeduselõhe endid awawad.

§ 37.

Gesmäe juurest jookseb üle ristluu eelmise külje mõlemale poole üks nüri kant; see kant läheb loogas üle puusaluude edasi ja lõpeb häbeduseluu põikossa pääl.

See joon on loogajoon (pilt 6, pilt 11 ja pilt 12 i). Pääal pool seda joont seisab suur beken, all pool väike beken. Pisikest ehk väikest bekenit nimetatakse ka lihtsalt ainult bekeniks (niueteks).

§ 38.

Suur beken on puusaluu kammi (pilt 9 hk) kõige laiemast kohast mõõtes 27 sentimeetrit lai, esimese puusaluunibu ühest äärest teiseni 24 sentimeetrit (vs). Suure bekeni seinad langewad trehtri kujul loogajoone poole alla.

§ 39.

Wäikeses bekenis on läbimõõtu waja mitme-
fuguses kõrguses tähele panna: 1) bekeni sisseläi-
gus, 2) bekeni keskelt, 3) bekeni kitsuses,
4) bekeni väljaläigus.

Bekeni sisseläiku piirab see joon, mis suure bekeni väikesest ära lahutab.

Tema õige läbimõõt, eesmäe keskelt funi häbeduse-
joa ülemise ääreni, on 11 sentimeetrit piff (pilt 12 ab).

Tema ristiläbimõõt, mis ühe külje looga-
joone kõige kaugemast kohast teiseni ulatab, on $13\frac{1}{2}$ sentimeetrit piff.

Mõlemad wistuläbimõõdud, mis ühe külje
puusaristluujoast teise külje puusa ning häbeduseluu ühte-
minemise kohani tõmmatakse, on 12 sentimeetrit pikad.

§ 40.

Bekeni keskelt tõmmatakse õige läbimõõt ristluu-
loopa keskelt funi häbedusejoa keskelt, see on 13 senti-
meetrit piff (pilt 13 dc).

Ristiläbimõõt läheb praegu nimetatud kohtade keskelt mõlemalt poolt läbi pannikohtadesse — see on 12 sentimeetrit pikk.

Wiltu läbimõõdud befeni selles kõrguses on kõige pikemad terve befeni sees ja ühtlasi ka wenivad, sest et nende otsjad puusjalõike pehmetel otsjadel ja munasarnase augu kohal asuvad. Nad mõõdamad umbes 14 sentimeetrit.

§ 41.

Befeni kitsjuses käib läbimõõt ristлуу ühenduse kohast istmeluuga funi häbeduseluujoa alumise ääreni, (pilt 12 fe.) Ta on 11 sentimeetrit pikk.

Ristiläbimõõt, istmeluuokka ühest otsast teise, on $10\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk, ta on kõige kitsam koht terwes befenis.

Wiltu läbimõõdud siin befenikitsjuses puutuvad küll ka pehmeid osasid, aga nende wenimus ei ole mitte nii suur, sest et neid kindlad sidemed ühendavad.

§ 42.

Befeni väljakäigus käib läbimõõt sabaluu tipust häbedusejoa alumise ääreni (pilt 12 hg.) Ta on küll ainult $9\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk, võib aga, nagu see sünnitamise juures sünnib, sabaluu tagasi paenutamise läbi funi $11\frac{1}{2}$ sentimeetrini laiendatud saada.

Risti läbimõõt sünnitab mõlema istmefühmade wahel ja on 11 sentimeetrit pikk.

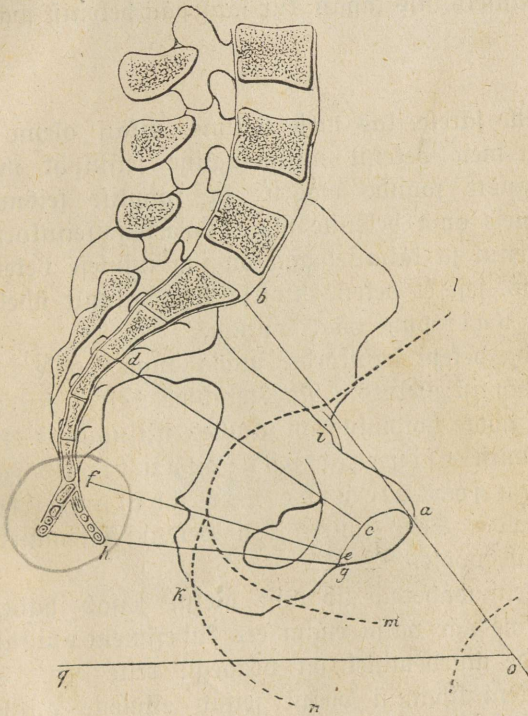
Wiltu läbimõõdud trehwamad eest häbeduselooga külge, tagant weniwatesse pehmetesse jagudesse.

§ 43.

Befeni parem ja pahem külge on ühesugused, eelmine ja tagumine aga isesugused. Befeni sügavus on eesmäest

funi istmekühmuni 12, eest häbeduželuujoa juurest 4 ja kõrwalt loogajoonest istmekühmani $8\frac{1}{2}$ sentimeetrit.

Et bekeni tagumine sein õõnes ja esimene külj pisut bekeni jissjepoole kumer on, siis on terve bekeni kaanal

Pilt nr. 12.

ette poole kumer. Üks joon, mis kõigist eespool nimetatud õigetest läbimõõtudest läbi läheb, näitab seda siski; ta seisab igast bekeni kohast ühe võrs eemal. Seda joont kutsutakse bekeni juhtjooneks. Ta on ämmaemandale väga tähtjas, sest et kõik, mis bekenist läbi läheb, seda sisk

peab tarvitama, tulgu see ülemalt ehk alt, olgu see ämmaemanda käsi, laps, ehk mis tahes.

Kui tagumine befeni sein sabaluu tagasi paenutamise läbi eemale saab wajutatud, siis on befeni wäljakäigu ka see juhtjoon enam taga pool. Nõnda läheb see juhtjoon, näituseks, siis tagasi, kui lapsepää befenist wälja tuleb.

§ 44.

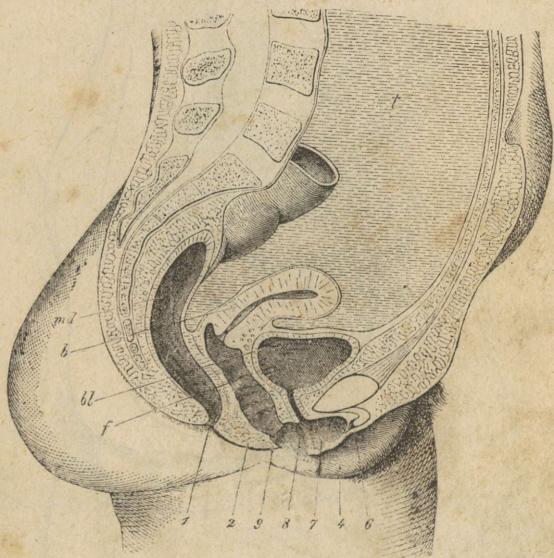
Selle järele, kas meie istume, pikali oleme ehk seisame, on meie befenil mitmesugune seisukoht meie keha mitmesuguste jagude vastu; ka rahulise seisumise ajal võime meie oma befenile meelega teise seisukorra anda. Wabal seisul ja käimisel aga on iga inimese befenil oma kindel seis, sest et befen inimese keha ainult ühel kindlal moel wabalt oma pääl kannab.

Seda befeni seisukorda maha maa poole kutsutakse befeni libamisi olefiks. Raesterahwa befeni seaduskorraline alla poole hoidmine on umbes niisugune; et wabal, sirgel seisumisel esimesed puusaluutipud ja häbeduse luu joa ülemine äär ühekaugusel ees eijawad. Selle juures on befeni jisseminek enam ette kui ülespoole.

Befeni vähemal libamisi oleful seisab häbeduseluu joa ülemine äär palju enam ees kui esimene puusaluutipp. Suguosade juurdeminek on peaaegu reite ees. Suurendatud befeni libamisi oleful seisab esimene puusaluutots palju enam ees pool kui häbeduseluu joga, suguosade juurdeminek on üsna reite wahel peidus ja hästi taga pool.

§ 50.

Lapselõõs on õõnes. Läbi lapselõõsakaela käib lapselõõsakaelakaanal; lapselõõsakaelas asub lapselõõsakaelakaanal. Lapselõõsakaelakaanal avab end sellesse ristlõhesse eesmise ja tagumise emajuuma läbi lapselõõsakaelakaanal. Lapselõõsakaelakaanal on kolmenurgeline, alumine nurk seisab emajuu seesmisel äärel, mõlemad ülemised

Bilt n. 15.

lapselõõsakaela põhja kõrval. Tupe ilanahk läheb üle lapselõõsakaelakaanal läbi emajuu ja -kaelakaanal lapselõõsakaelakaanal edasi.

Lapselõõsakaelakaanal mõlemil pool seisavad kaks emajuuma trompeedi, 11 sentimeetrit pikad torud, mille otsad trompeedi sarnased on. Nendes otsades lähewad nende seinad karmasteks ja nende õõnsus kaob kõhu-
passse.

§ 51.

Nõndasama lapselõoja kahel pool, aga pisut enam taga pool, seisavad mõlemad munasarjad. Need on mandli-
sarnased kehad, mis paljudest hernesuurustest willifestest
koos on, milles igas ühes üks muna seisab, igaüks $\frac{1}{40}$
sentim. suur.

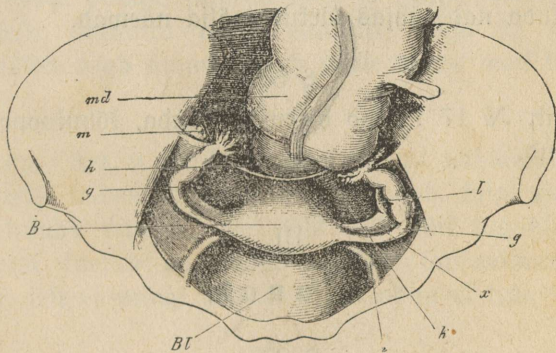

Bilt nr. 16.

Lapselõoja juurde munasarjast läheb
magilt poolt munasarja pael. Lapselõojast läheb
loogas kummagile poole puusade sibilis ette ümmargune
emapaal.

Need sidemed ja munasarjad ja ematrompeedid on laia de emapaela de sees, mis terwest lapskvoja külje äärest befeni seesmise küljeseinade juurde lähewad.

Jaolt nende sidemete, jaolt ematupe wõlwi külge finnitamise läbi, iseäranis aga ühe tugewa soonelise naha läbi, mis terwet befenit seeft poolst katab, saab lapskoda oma koha pääle finnitatud, jüisgi nõnda, et liifuda wõib.

Bilt nr. 17.

§ 52.

Pääle eelseismates paragrahwides kirjeldatud siiskonna, — juguosade — on naesterahwa befenis weel tähtsamateks osadeks p ä r a s o o l i k a s ja p ö i s. Pärasoolik on soolifate lõpuots, mille läbi kõik toidupära uruau gust jälle wälja läheb. Tema ülemine ots läheb pahemalt poolt häbedusemäelt mööda. Tema ees seisawad lapskoda ja ematupp. Nende ees asub p ö i s, milles kusi aset on. Kusi walmistawad neerud. Pöis ja pärasoolikas on kord wäikesed, kord juured, selle järele, kas nad täiemad ehk tühjemad on. Selle muutuse läbi muudawad nad ka lapskvoja seisust, mis nende wahel asub. Ka teised kõhu-

siifonnad warjutawad emafoda. Kui pãrafoolif, ematupp ja põis tühjad on, seisab emafoda alamal befenis ja sün- nitab ematupega terawama winkli; on aga pãrafoolif täis, siis wajutab ta lapssejoja enam ette; kui põis täis on, wajutab ta lapssejoja tahta.

§ 53.

Pildi pãäl № 16 on põis, ematupp ja pãrafoolifas nãha, fuda nad tühjas olefus wãlja nãewad.

§ 54.

Pilt № 17 nãitab befeni siifonda, fõhufoopa poolt waadatud.

III.

R i n n a d.

§ 55.

Mõlemal pool küljeluude ees asuwad raswa siisse fãngitatult mõlemad rinnad (nifad), milles pãrast sündi- mist piima walmistatakse. Kumbagi rinda poolkuuli fujul katwal nahal on keskfel ümmargune, neiudel ena- masti punane, naestel pruun pleff, n i s a n i b u õ u e, mille keskfel n i s a n i b u seisab. Nifanibu siisse tulewad piima- foonte otjad umbes 12. awaufes, millest imemise juures piim wãlja woolab.

Viies päätükk.

Naesterahwa suguosjade toimetustest.

§ 56.

Naesterahwa suguosjade päätoimetuseks on edasi-
 figita mine, see tähendab: uute inimeste ilmale toomine.
 Selle pääle tähendavad ka kõik tema teised toimetused.
 Käima pääl olekust, sünnitamisest ja nurgawoodist räägi-
 wad selle raamatu teised päätüfid. Aga ka muudest
 toimetustest peab ämmaemand pääle nende weel teadma.

§ 57.

Lapse eas ei ole suguosjadel mingit nähtawat toime-
 tust, neid toidetakse ja nad kasvawad, kuigi piffamisi,
 ühes muude kehajosadega. Ehk küll kõik suguosjad seest
 ilanahaga kaetud on, siisgi on jääb lapsepõlwes wähe
 niiskust, sest et mingi niiskus jäält wälja ei tule.

§ 58.

Sel ajal, mil keha ju oma jäädama juuruse kätte
 on saanud, meie juures umbes 13—15 eluaastal, saawad
 suguosjad ruttu täieliseks. Wäliselt nähtakse jeda juurte
 häbedusjemohtade suuremaks ja ümmargusemaks saamisest,
 karwade häbedusjemäele kasvamisest ja rindade ümmarguseks
 paisumisest. Seesmisel suguosjad paisuwad ja jõuawad sellele
 juurusele, nagu nad täiskaswanud naeste juures on. Muna-
 sarjas muutuwad senini küpsuseta munad walmiks (küpsiks).

Kui esimene muna munasarjas küpsiks on saanud,
 sünnib suguosjades esimene werejooks, mida kuupuhastuseks,
 kuurieteks jne. nimetatakse, mis iga nelja nädala pärast
 uuesti tuleb. Selle werejooksu läbi on laps täieks naeste-
 rahmaks — neiuks — saanud, ta on ühe sõnaga sugu-
 walmis.

§ 59.

Enamasti kõigil naestel käivad raskused, wäsimuse-
tundmus, tõmbawad ristluuwalud jne., kuupuhastuse eel
ja algul. Suguosad muutuvad soojemaks, pehmemaks;
tuleb limane wäljawoolus, selle juure ka werejooks.

See werejooks, mis lapselõija ilanahest tuleb, wältab
enamasti 4—5 päewa; siis kaob ta pikkamisi jälle ära,
kuna ta wesiemaks muutub, sellele jälle pisut lima juurde
seltib ja siis kõik woolus järele jääb.

§ 60.

Were rohkus, werewoolu wältus, ka nende wooluste
waheajad ja esimene wooluse aeg on igal naesel isesugune
ja ei tohi sarnast erakorralist kõrwaleminemist, kui naene end
muidu terve tunneb olemat, mitte koha haiguselks pidada.

61.

Ei tule aga woolus ühel neil mitte harilikul ajal,
ehk küll need raskused ilmuvad, ehk jääb ta niisuguste ras-
kuste põhjal tulemata, kui tal ju enne oli, ehk wältawad need
raskused ka uemini ja ägedamini kui enne ja jääb
jäl juures kusi ehk kõht kinni, ehk tuleb weri tüf-
fide kaupa, ehk on ta palju ägedam ehk sagedam
kui ta enne olnud; ehk wiimaks ei ole naene ka kuu-
puhastuse waheaegadel mitte pahast tundmusest befenis
ja suguosadest wäljawoolusest waba: siis on haigus
põhjuseks ja peab sünnitamise awitaja ehk
arsti käest nõuu küsima. Niisuguse oleku hooletusesse
jätmisest wõivad sigimata olek ja mitmed muud parandamata
hädad tulla. Weel pahem kui hooletusesse jätmine on
passimata abinõuude tarwitamine. Ammaemand ei oska
neid haigusi arstida, sellepärast jätku ta siin ka kõik arsti-
rohud tarwitamata. Ainult arst teab siin, mis teha
tuleb, ja saab tarwilisi ja õigeid abinõusid ka tarwitama.

§ 62.

Naesed peavad ifka sel ajal, mil neil kuuriided on, enam kui muidu ettevaatlikud olema; nimelt tuleb hoida külmetamise, higistamise ja ägedate meeleliigutuste eest. Nad on sellel ajal kõigile haigekstegewatele mõjudele vastuwõtlikumad. See on wäga ettevaatamata tegu, kui neiud ja naesed kuuriiete ajal tantšimas käiwad.

Kuuriiete ajal peab iseäralik puhatus walitsema. Lima ja veri ei tohi mitte wälimiste suguosjade külge kinni jääda. Seks on tarwis, et suguosasid sagedasti leige weega pestakse, puhast särk ja puhast woodi pesu hoitakse. Neid võib kuuriiete ajal kartmata wahetada. Just puhuse kohta on kuuriiete ajal mitmesugused jõledad armamised liikumas, mille vastu ämmaemand wõitlema peab. Iseäranis meelde tuletama peab ta jeda noorte neiude emadele; selle läbi hoiab ta palju haigusi eemale ja aitab terveid naisi ja emasid kaswatada.

Rõige paremaks riideks kuuriiete ajal on kottpüksid, mis alt üles keerlewat tolmu suguosadesse ei lasse tungida. Berewoolust ei tohi mitte kitsaste sidemete läbi tagasi hoida, ei tohi jeda ka mitte wanadesse linadesse koguda. Rõige parem on jeda haawawati ehk salitsilwati (puuwillade) jisse koguda, mis suguosjade alla pükside jisse pandakse ja mida sagedasti wahetatakse. Üksna kõlbmatad on rikkamate juures tarwitatawad topitud polstrid; neid ärgu sugugi tarmitatagu.

§ 63.

Kuuriided wältawad nende wahepidamisega, mida käima pääl olek ja imetamine sünnitawad, enamasti kuni 45. eluaastani, mõnikord ka vähem, mõnikord enam aega. Minult selle aja jooksul, nõnda siis umbes 30 aasta kestusel, võib naene käima pääle jaada. Sest ainult sel ajal

saavad munasarjas sugulifud munad valmistatud. Enamasti kuuriete ajal lahkeb üks niisugune muna munasarjast, läheb läbi ühe ematrompeedi lapselõhke ja, kui ta mitte sugutatud ei saa, pääseb ematupe kaudu märkamata välja.

§ 64.

Kuuriete ärajäämisega wanaduses lõpeb ka munasarja tegemus ja suguosad muutuvad jälle umbes niisuguseks, nagu nad lapseas olnud.

Kuuriete wiimane ärajäämine sünnib enama jao naeste juures ilma ühegi haiglase ilmutuseta. Mõnikord aga tulewad suguwalmi aja lõpul eespool nimetatud ilmutused, ehk tuleb werejooks sagedamini ehk rikkamalt, ehk nad ilmuvad pärast ärajäämist uuesti. Otsesellel ajal tulewad nende keskel mitmed pahad haigused, mis jäädawaks ja parandamataks võivad saada, kui õigel ajal arsti abi ei otsita. Naesed on sagedasti väga fergemeelsed neid korratusi korraltiseks pidama ja armawad werewooluse tagasitulekut noorusejõuu tagasituleku märgiks. Aga need nimetatud korratused werewoolamistes on sagedasti juba kaugele läinud lapselõhkehitõbe märgid, üks haigus, mis päästmata surma wiib, kui haiget kohta õigel ajal ära ei lõigata. Et see haigus alguses koguni ilma waluta on, siis ei pea end naesed sagedasti sugugi haigeks, kuni arstimine hiljaks jääb. Kui nende werewoolamiste pärast ämmaemanda käest peaks nõuu küsitama, siis on tema fohus, asja nii kaugele ajada, et haige filmapilk arsti juurde läheks. Sest ainult asjatundliku ja hoolsa läbiwaatamise läbi võib selgusele jõuda, mis need woolused tähendawad ja kuida inimest jälle termisele tagasi aidata tuleb. Annaproua ise üksi ei suuda jün oma nõuu ja jõuuga midagi korda saata.

Teine jagu.

Korralisest käima pääl olemisest.

Esimene päätükk.

Käima pääl oleku algus ja kestus.

§ 65.

Käima pääl olek on naese niisugune seisuford, mis ühe muna sugutamise läbi saab alustatud ja kuni selle ajani wältab, mil munas sündinud ihusugu emahust wälja tuleb, kuni sünnitamiseni.

§ 66.

Mehe ja naese sugulise ühenduse — sugutamise — läbi saab mehe seeme naese suguosadesse pritsitud. Kui see seeme lapselajas ehk ematronpeetides ühe muna-sarjast lahti pääsnud walmi munaga kokku puutub, siis saab see temast sugutatud ja „naene on ennast wastu saanud“ — ta on sellest asjast pääle käima pääl.

Sugutamine on kõige sugulikum enamasti koha pärast kuupuhastust, sest et siis seeme kõige hõlpsamini mõne teel olewa munaga kokku puutub; nõnda saab siis kõige sagedamini eelkäiwa kuupuhastuse ajal lahtipääsnud muna sugutatud. Aga ka enne kuupuhastust jissepritsi-

tud seeme mõib sugulifuks jääda, funi lähem muna ta juurde jõuab, ja siis seda sugutada.

§ 67.

Käima pääl olef kestab umbes 280 päewa, see on kalendri järele 9 kuud ja 4, 5, 6 ehk 7 päewa, selle järele, kui palju päivi kuul on. 280 päewa on 10 korda 28 päewa, on 10 korda 4 nädalat, on 40 nädalat.

§ 68.

Need 280 käima pääl olemise päewa on 10. nelja- nädalistesse ajajärfkudesse jaotatud, sest et sel kombel ilimumiste reajärke parem on üle waadata. Mõned nimetawad neid neljanädaliseid ajajärfkusiid kuudeks, nii et siis käima pääl olef 10 niisugust „kuud“ wältab. Ka „kuudeks“ nimetatakse neid neljanädalisi ajajärfkusiid. Ammaemand peab seda ainult sellepärast teadma, et teiste ütluuste ja nimetuuste läbi ekfiteele ei sattuks. 10 kalendri- kuud on 303—306 päewa, 10 kuukuid (täis- kuust täiskuuni) on 295 päewa, naese käima pääl olef tuurib 280 päewa.

Teine päätükk.

Muna, ihusugu ja lapseljoja kofumine käima pääl olefu efimesel 12. nädalil.

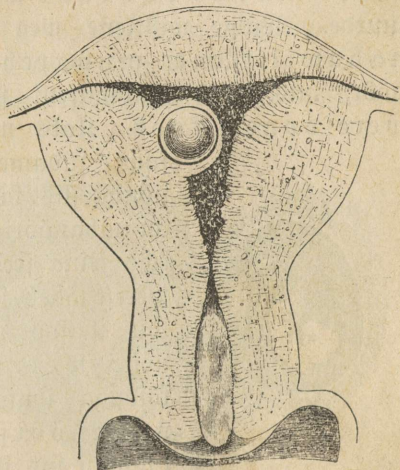
§ 69.

Sgaford kuuriiete ajal muutub lapseljojakoopa ila- nahk oma muidusest olefust paksemaks ja kerkib ülesse. Jääb muna sugutamata, siis kaob see lapseljoja ilanaha omadus ifeenesest jälle ära. Saab aga muna sugutatud, siis asendab ta ennaft üles kerkinud ilanaha fisse ja see

kaswab temast üle. Nüüd toidab ilanahk teda ja ta hakkab kasvama; ilanahk läheb veel paksemaks ja juuremaks, lapselõõja koobas muutub laiemaks ja lapselõõja seinad saavad paksemaks. Muna aga sünnib uus inimene — „ihusugu.“

§ 70.

Esimese nelja nädala järele on muna, mis munasarjas ainult $\frac{1}{50}$ osa sentimeetrist oli, ju peaaegu kakssentimeetrit juur. Tema välimine nahk on ümber ringi õrnade libledega kaetud, mis

Pilt nr. 18.

end lapselõõja ilanaha külge kinni imewad; seda nahka nimetatakse sellepärast liblenahaks (pärast kestanahaks). Lapselõõja ilanahka ise, mis nüüd alatisele muna külge jääb ja ka juuremalt osalt sellega sünnib, kutsutakse ta augulise oleku pärast sõelanahaks; ta ümbritseb munakahes kihis; üks asub lapselõõja seinas ääres, teine muna ümber.

Libledel on kestanaha sees on üks teine õrn nahk, see on ihusoo weega täidetud ja selle sees ujudes ripub weenaha küljes ihusugu ise, mis sel ajal ju — umbes 1 sentimeeter pikk — veel mingit inimlist kehafuju ei avalda.

§ 71.

Kuuenda nädala lõpul on ihusugu ju päälle sentimeetri pikk. Su on ta suure pää sees filmid

ja fere küljes liikmed tunda. Ta ei asu mitte enam nagu esimesel ajal weenaha pääl, waid tema kõhu juurest lähed nabanööri läbi weenaha kestanaha juurde. Walge willifene wee ja kestanaha wahel on nabawillifene, munarebu ülejääduš. Nabanööri, mis nüüd sündimiseni seisma jääb, on kolmest weresoonest koos. Kaks nendest wiivad were ihu-

Bilt nr. 19.

jugu südamest kestanaha libledesse, nõnda siis lapselõja seinajuurde, need on nabanööri kaks tuiksoont. Lapselõja seinas sees woolab emaweri. Ema werest läheb soonte seinade läbi toit ihu- ja wereisse. Kolmas nabanööri weresoon jaadab were selle toiduga ihu- ja juurde tagasi, see on nabanööri weresoon. Sel wiisil saab siis ihu- ja kaima pääl oleku

ajal toidetud. Kuuriided jääwad kaima pääl oleku ajal ära.

Kahelja nädala pärast on muna ju 5 sentimeetrit suur, lapselõda suurem ja tema koobas kolmenurgelisest olekust enam ümmarguseks muutunud. Ihu- ja kaima on $2\frac{1}{2}$ sentimeetrit pikk, umbes 4 grammi raske ja näitab ju enam inimese kujuline olemat.

§ 72.

Kaheteistkümnene nädala pärast on lapselõda ja muna jälle tähtselt kaswanud. Selle koha pääl, kus muna esialgse lapselõda ilanaha küljes seisab, kasvavad libled ikka arwurikkamaks ja suuremaks ja nendega ühes muutuvad nabanööri weresooned harulijemaks. Ka selle koha lapselõda ilanahas jünniwad ikka enam ja suuremad weresooned, mille sisse libled lapse

werefoontega ripuvad, nii et emaveri lapse werefoonesid uhab, aga siisgi nii, et ema ja lapse veri mitte kokku ei pääse.

See ema ja lapse werefoontest saanud sünnitus, mis lapsekoja seinas küljes istub ja millesse nabanööri ots, ihusoo toiduhallikas, läheb, on emakook.

Bilt nr. 20.

Libled ei kaswa mujal muna ümber mitte edasi, mis pärast kestanahk pärast siledaks läheb. Ihusugu on sel ajal pääläest jalatallani sirges olekus mõõda 7 sentimeetrit pikk ja umbes 20 grammi raske. Silmad, kõrwad ja nina, kael, käed ja jalad on selgesti tunda ja nendes on ju luudgi olemas. Nabanöör on pikem kui laps ja feerus kui nöör. Väliselt ei wõi weel aru saada, kas ihusugu pois- ehk tütarlaps on, sest kõditaja on tütarlapse

juures niisama suur kui poisikese riist, ja poisikese munafott on alles lõhki, nagu tütarlapse häbedusemofad.

§ 73.

Munal on sel ajal ju kõik jaod, mis tal nüüd terme kaimaaja wältusel olema peawad.

1) Kõige wäljas pool seisab sõelanahk, gg, mis esialgu lapskõja päralt oli; ta on pakjust wälisest koorest, mis emakoogi äärel seesmiseks kooreks muutub, ff.

2) Kestannahk, dd. Tõbled on tema küljes weel igal pool näha, kui sõelanahk ta päält ära tõmmatakse; ta ümbritseb terwet muna. Ühe osaga istub ta aga

3) emakoogi küljes, DDD.

4) Emakoogi juurest läheb ihusoo juurde nabanöör.

5) Weenahk (bb) woorderdab kestanahka sees; kus nabanöör emakoogi juurde astub, astub weenahk nabanööriõlmene nabanööri pääle.

6) Weenahk on ihusoo wett täis, tema sees puhkab nabanööri otjas

7) laps.

Kolmas päätükk.

Lapse edasikojumine kuni walmimiseni.

§ 74.

Kuuetekümne nädala pärast on laps sirgelt mõdtes ju 14 sentimeetrit pikk ja umbes 120 grammi raske. Nabanöör on faks kuni kolm korda lapsest pikem. Lapsewett on rohkesti, lapse sugu on ju selgesti tunda, sest et munafott juba finni on.

Kahelümne nädala pärast, nõnda siis käima pääl olefu keskpunktil, on laps ju 27 sentimeetrit pikk; tema naha pääl on pihikesed karwad, willakarwad, ja ta nahk ajab walget lima wälja, mis ta kofku määrüb. Lapsese wi on jällegi tähtsalt rohkenenud. Laps liigutas end ju ennemalt wee sees, nüüd suudab ta oma liifmeid ju nii kõwasti liigutada, et ema ta liifumist wõib tunda.

24. nädala järele on laps 33 sentimeetrit pikk ja umbes 600 grammi raske. Willakarwade hulka on kaswanud.

§ 75.

Kahelümnekaheksa nädala pärast on laps vähemalt 38 sentimeetrit pikk ja 1000 grammi raske. Willakarwu ja lima on wäga rikkalikult, liifmed on ümmargusamad ja raswasamad kui seni. Poisikesel juures on munakott enamasti alles tühi. Seesmisel osad on nüüd ju nii kaugele, et kui laps sel ajal sünnib, teda ju elus wõib hoida, mis ennemalt mitte wõimalik ei ole. Pärast seda aega elawalt ja termelt ilmale tulnud last nimetatakse sellepärast „eluwõimuliseks.“

Kolmekümnekahe nädala pärast on laps vähemalt 42 sentimeetrit pikk ja umbes 1500 grammi raske.

Kolmekümnekuue nädala pärast on laps vähemalt 45 sentimeetrit pikk ja umbes 2000 grammi raske; willakarwu on vähem kui enne, selle wastu on aga juuksed suuremad ja wärwilised ja munad ju kotti sees.

Neljakümne nädalaga lõpeb käima pääl olef ja laps on täielikult küps ja walmis. Ta on vähemalt 46 sentimeetrit pikk, läbistiffu 50 sentimeetrit, mõnikord ka kuni 60 sentimeetrit. Walmis lapse raskus on läbistiffu wähe üle 3000 grammi.

§ 76.

Tarwilif on, et ämmaemand aru jaada oskaks, kas üks laps walmis ehk mitte-walmis on. Sellepärast seame jün walmisolefu tundemärgid mitte-walmis olefu omadele wastu.

Walmis lapse p ä ä f a r w on helepunane, wähe punasem fui täiskaswanud inimese oma; mitte-walmis lapsel on terve fehanahk wäga punane, mis hõlpfasti jinifeks läheb.

Walmis lapse naha päält on w i l l a f a r w a d enamasti ära kadunud, ainult õladel on nad weel olemas, sellewastu aga on tal juuksed tublid ja wärwilised. Silma fulmud ja laugud on olemas. Mitte-walmis lapsel on terve feha täis willakarwu, juukseid on wähe, niisama ka fulmu ja lauufarwasid.

R ü ü n e d on walmil lapsel kaunis kindlad ja ulatawad enamasti üle sõrmeotsjade. Mitte-walmil lapsel on tüüned pehmemad, läbipaistwamad ja lühemad.

M u n a k o t t on walmil lapsel wähe punasem fui muu nahk, ristifortsuline ja tema põhjas asuwad munad. Mitte-walmil lapsel on ta punasem, wähem fortjus, pea-aegu file ja munnimuna ei ole weel mitte, ehk need asuwad tema juure juures, reiekäanu ligidal.

S u u r e d häbedufemokad on walmil lapsel enamasti nii juured, et pisikesed häbedufemokad ühes kõditajaga finni katawad. Mitte-walmis lapse juures ulatawad sagedasti wäikesed häbedufemokad ühes kõditajaga juurte keskelt wälja.

R e h a ja l i i k m e d on walmis lapse juures ümmargused ja täielised, liigutamised tugewad. Mitte-walmis lapse feha ja liikmed on kõhnad, ta liigutused nõrgemad ja ta hoiab liikmeid feha ligi.

Walmi lapse h ä ä l on hele ja tugew, mitte-walmis laps wiriseb nõrga häälega.

Walmi lapse r i n n a f a s t tõuseb ja wajub hingamise

juures ühemõduliselt ja jääb selle juures ümmarguseks. Mittemalmi lapse rind läheb hingamise juures kitsaks ja paisub ette.

Rõrwad ja nina on walmi lapse juures kindlad, kuigi wähe pehmemad kui täiskaswanud inimesel. Mittemalmil lapsel on nad pehmed.

Nägu on walmil lapsel pääluu kohaline, täielik ja ümmargune; mittemalmil lapsel on ta wähem, pääluu juurem ja näol on sagedasti kõhn, woldiline, murelik jume.

Walmi lapse pääluu juures puutuwad fondid palistuste juures peaaegu kokku. Suur fontanelle seisab neljandiliselt enam kui ühe sentimeetri oja lahti, wäikesesse fontanellesse tulewad kolm fonti kokku, nii et wahet ei tunnegi, waid ainult kaht palistust. Mittemalmi lapse juures on need palistused laiemad, suur fontanelle juurem, wäike luude wahel selgesti kui piisne pragu tunda.

Laste raskus on wäga mitmekesine ja sellepärast walmisoleku tundemärgiks mitte kõlblik ega tähtjas. On walmis lapsi, kes 2000 grammi kaaluwad, teised kaaluwad 5000 grammi ja rohkem; lapsed, kes walmilt 5000 grammi kaaluwad, oliwad ju enne walmisjaamist raske- mad kui teised, sellepärast wõib küll ka mittemalmistel lastel suur raskus olla.

Ka laste pikkus on mitmekesine; on walmis lapsi, kes 46—60 ja isegi weel enam sentimeetrit pikad on, jüisgi aga on lapse pikkus lapse wanaduse kohta mõõdu- andew, on lapse walmisoleku tundemärgidest kõige tähtsam. Last, kes enam kui 49 sentimeetrit pikk, peab ämmaemand tingimata walmiks pidama, kui mitmed tähtjad ennemalt nimetatud walmisoleku tunde- märgid ühtlasi ei puudu. Last, kes lühem on kui 49 senti- meetrit, wõib ainult jüis walmiks pidada, kui tal kõik tei- sed ennemalt nimetatud walmisoleku tundemärgid on.

Neljäs päätös.

W a l m i s m u n a.

§ 77.

Muna muud osad on end pääle juurenemise walmisjaamiseni wähe muutnud. Terwe muna möödab ülewalt alla umbes 30, risti 20—25 sentimeetrit. Ta on § 73. kirjeldatud jagudest koos.

§ 78.

Nabanöör on kolmest § 71 ju kirjeldatud weresoonest koos, mis nüüd umbes sõrmejämmeduse keeratud nõõri sünnitawad. Need keerud on arwu poolest wäga mitmesugused; selle järele on tublisti keerus ja wähem keerus nabanööriid. Enamasti jooksewad need keerud krummikerudest teisel sihil. Ka nabanööri pikkus on wäga mitmesesine, enamasti on ta wähe pikem kui walmis laps, umbes 55 sentimeetrit. Neid kolme weresoont hoiab üks süldijarnane kogu koos. Seda sülti on kord küll, kord wähe ja selle järele nimetatakse siis nabanööri ka raswajeks wõi lahjaks. Terwe nabanöör on nabanööritupest jisse mähitud, ühest õrnast fiedast nahast, mis naba juures lapse kõhunaha jisse, emakoogi juures muna weenaha jisse läheb.

§ 79.

Weenahk on walmis munal kaunis kindlaks, tumedalt läbipaistwaks nahaks, ta on muna seesmine nahk ja hoiab last piirawat lapsewett oma sees. Walmis muna lapseweti on walfjas-segane ja kaalub 500—1000 grammi.

§ 80.

Wäljaspool weenahka on kestanahk ühes emakoogiga. Kestanahk on kas kitsalt weenaha küljes kinni, ehk

nende wahel asub jüldisarnane wedel fogu. Restanahk on õhufe ja fergesti katfew.

§ 81.

Emafook on umbes 20 sentimeetri pikkuselt kestanaha pääl; tema paksus on keskfel üle 2 sentimeetri, äärest on ta pisut õhem. Ta sünnib nabanööri weresoonte harudest. Walmis muna emafook kaalub umbes 500 grammi.

§ 82.

Kestanaha wälimise pinna küljes, peaaegu terwet muna wälimist külge kattes, on sõelanahk, endine lapsefoja ilanahk, nagu paks räbalateks käristatud nahk.

Walmis lapse järelsünnituji waadaku ämmaemand hoolega järele ja wõrrelgu eespool kirjeldatud seletusega.

Viies päätükk.

Käima pääl olew lapskoda.

§ 83.

Kosjawa muna jaoks ruumi annab kuni käima pääl oleku keskajani ainult lapskodatoha koobas; ta muudab oma lapiku, kolmenurgelise kuju enam ja enam ümmargusemaks, kuna ta süin paksuse ja ulatuse poolest paisub. Muudetud toitmiseft wõtab ju kohe alguseft ka lapskoda kael oja; selle ülemine jagu paisub pakssemaks, kuna alumise wõrgufude ülespaisumise läbi kahemokaline kuju kaduma läheb, nõnda et nüüd ümmargune emafuu nagu keskaukufene ümberringi pehme walliga näitab piiratud

olema. Käima pääl oleku teisel poolel wõtab lapskewajakoobas omale enam munafarnase kuu. Kaalkaanal laieneb ja lüheneb käima pääl olemise lõpul, osalt alles jündimise puhul.

§ 84.

Esimese 3 kuu jooksl jääb lapskewoda wäikesse bekenisse. Ta wajub naese püstiseisu ajal oma tõuswa raskuse läbi wähe alla poole.

Pärast 3. kuud ei ole juurenemal lapskewojal wäikeses bekenis enam ruumi, ta tõuseb kõhukoopasse ülesse. Lapskewoja põhi pöörab end ette poole kõhuseina wastu; jelle korralise lapskewoja kohawahetuse läbi tõuseb ka ematupe ots käimaaja jooksl kõrgemale bekeni sisse. See lapskewoja koha muudatus ei ole päälegi äkiline ja ühefordne jündmus. Lapskewoda wahetab, nii käima pääl oleku esimesel ajal kui ka mitte käimapääl oleku puhul iga päew ja tund oma seisu, jelle järele, kas püraoolikas ja põis täied wõi tühjad on; ta saab tahapoole surutud põie täiuse läbi, ettepoole püraoolika täiuse läbi; ta tõuseb ühes poole, kui põis ja püraoolikas end täidamad, wajub alla, kui need mõlemad tühjad on. Kolmest kuust pääle lähleb aga lapskewojakeha nii suureks, et ta ka püraoolika ja põie tühja oleku juures enam alla piikesesse bekenisse ei saa wajuda.

Lapskewoja esimene külj jääb nüüd kuni käima pääl oleku aja lõpuni kõhu eelmise naha najale seisma. Enne jün seinunud soolikad saamad taha ja kõrwale liikatud, mis läbi kõht ju enne käima pääl oleku aja keskaga tähtjalt laiemaks paisub.

Pärast käima pääl oleku keskaga, nii umbes 6. kuu ajal, seisab lapskewoja põhi naba kõrgusel ja kohal.

§ 85.

Kolme kuu nend a nädalaga, mõnikord aga ka alles 37. ja 38. nädalaga, jõuab lapskewoda oma

kõige juuremale kõrgusele; ta täidab terve kõhu esimest poolt kuni südameauguni. Nüüd tuleb üks iseäraline nähtus, mille läbi lapskoda end sündimisest ette valmistab. *T a w a j u b*, see tähendab: ta astub jälle alamale ja vajutab oma põhja ette poole, kuna ta ühtlasi ka ümmargusemaks ja kindlamaks muutub. Sellest tuleb, et lapskodus seiswat lapse alumist jagu läbi häbedusewõlwi selgesti tunda võib, et emasuuawaus jälle sügavamale, ühtlasi ka taha poole vajub, et kõhuküljed, mis enne pingus seiswad, nüüd lonti langewad. Need on kõik nähtused, millest pärast weel kord räägime, sest et nad käima pääl olefu tundemärgiks wäga tähtsad on.

§ 86.

Riisjama saame alamal pool täielikumalt kirjeldama neid muutusi, mida lapskoda tupeosa käima pääl olefu puhul läbi teeb. *T a* läheb käima pääl olefu lõpul tuntasalt lühemaks ja kaob wiimaks koguni ära: *t u p e o s a a l a n e b*.

See tupeosa alanemine sünnib jeda waremini ja täielikumalt, mida sügavamale etteulataw lapsejagu ematupe wõlwisse ulatab; esimest korda käima pääl olijate juures sünnib see käima pääle olefu wiimastes nädalites, mitu korda käima pääl olnud naesterahwa juures alles sünnitamise ajal.

§ 87.

Lapskoda on käima pääl olefu aja lõpul nii palju raskemaks muutunud, et ta ju ilma sifuta umbes 100 grammi kaalub. Tema kaju on sel ajal lai, munasarnane, kitsam ots all emakasuu juures, laiem ots lapskoda põhja juures. Emasuuist kuni põhjani mõõdab lapskoda umbes 30 sentimeetrit, eest seinast taha kõige laiemal kohal 20

sentimeetrit, paremalt poolt pahemale poole kõige laiemalt kohalt 25 sentimeetrit. Need mööduarvud peavad pääasjalikult lapselõõja korralise fuju selgeks tegema. Nagu lapsed walmisajal wäga mitmekesised suured ja lapsewett wäga mitmesuguses paljususes olemas on, nõnda on ka lapselõõda kääma pääl olefu aja lõpul kord wähem, kord suurem, kui praegu teatatud.

§ 88.

Kääma pääl olew lapselõõda ei seisja mitte otse naese koha sees, ta põhi on tähtsalt ette poole; tupeosa seisab enamasti pahemale poole, põhi enam paremale poole, ja selle juures on eelmine külg wähe paremale poole keeratud, nii et lapselõõja pahem küljesein, nõnda siis see koht, kus pahem ematrompeet ja munajari on, enam ette naba poole seisab, kui parema külje seesama pool ja koht.

Suures päätükki.

Lapse seis lapselõõjas.

§ 89.

Niipea kui ihusugu külg nabanõõr on teffinud, on see ta ainsaks finnupidajaks muna küljes, nõnda siis ka lapselõõja seinä küljes. Laps ripub selle küljes lapsewee sees, ja et nabanõõr koha alumise jao külge hakkab ja laps rassem on kui lapsewesi, muutub oma waheldawates olefutes ka lapse seis ja ripub ta pää enamasti alla poole.

§ 90.

Zuba kaheteistkümnenda nädala ümber on nabanõõr lapselt pikem, ka muna läbimõõduft pikem, ja

ja jääb nüüd kõige kaima pääl oleku ajaks sellest läbi-
mõõduft pifemaks. Laps ei ripu nüüd siis üleüldse enam
wabalt, waid puhfab muna seinä pääl.

§ 91.

Kuni pääle kaima pääl oleku keskaja on lapskõja
koobas küllalt juur, et lapsesele iga seisukohta lubada, ja
ta wahetabgi seda selle järele, kuda ema seisab, pifutab,
istub, kummardab jne. Kui aga, mida enam kaima pääl
oleku aeg lõpule läheneb, lapse suurus juurdub ja lapse-
kõjakoobas ja muna oma ümmarguse wormi muna sar-
naseks muudawad, kaotab ka laps oma oleku muutmise
ruumi ja jääb ifka enam ja enam kindlalt paigale.

§ 92.

Et laps võimalikult wähe ruumi wõtaks, seisab tema
järgmisel wiisil: lõug wastu rinda, jalg kõwersas, reied

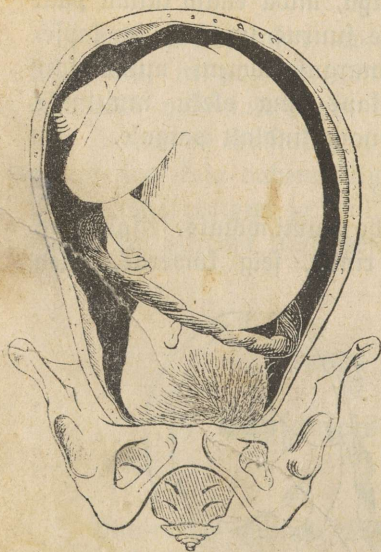

Pilt nr. 21.

wastu kõhtu, sääred reite pääl, käed kõrwal ehk rindade
pääl, nõnda on laps kõige paremini lapskõjakoopa kujukule
pašjuw ja on see lapse korraline seis kaima pääl oleku
wiimasel ajal.

§ 93.

Muna fujul koosolema lapse laiem ots on perse jalgadega; see ei leiaks emajuu juures kohalikt ruumi, nõnda asub ta siis lapseoja põhjas ja kitsam pääots leiab omale emajuu juures koha, nimelt alla poole seiswa päälaega. See on lapse reeglimõõdukine seis, mida päälase seisuks kutsutakse.

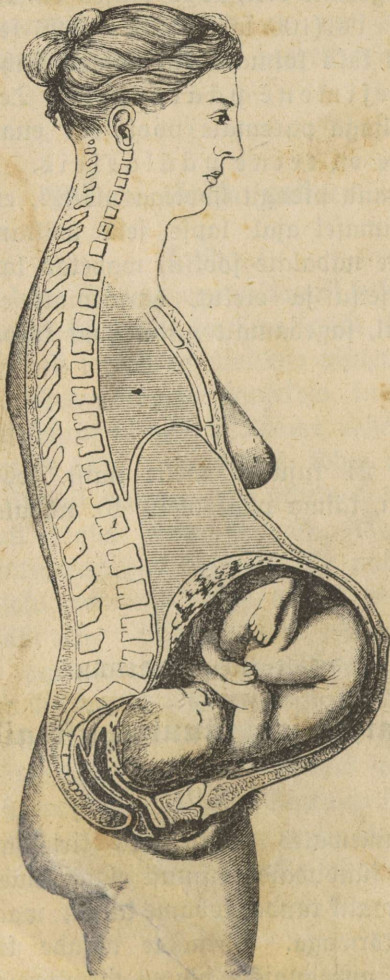
Pilt nr. 22.

Pilt nr. 23.

§ 94.

Reeglimõõdulise oleku ja seisju puhul võib aga laps siisgi veel mitmet moodi olla, see tähendab: ta selg võib paremale ehk pahemale poole olla, ta võib kas enam ette ehk enam taga poole waadata.

§ 95.

Rõige jagedam olek, kuida lapsed emaihus seisavad, on päälaejeis (100 lapse seas on 96 sedawiisi); nendest lastest on kaks kolmandikku seljaga pahemale ehk ette poole, see on esimene päälaejeis. Teisel kolmandikul on seis seljaga paremale poole ehk enamasti ühtlasi taga poole, see on teine päälaejeis.

Ämmaemand pidagu hoolega meeles, et alles käima pääl oleku viimasel ajal lapse seis wältawamaks saab. Weel viimaste nädalate jooksul wahetab laps korramõduliselt oma seisu ja olekut, harvemalt esimesel käima pääl oleku ajal, jagedamalt mitmendat korda käima pääl oleku puhul.

§ 96.

Pilt nr. 24 kujutab meile naist, kes esimest korda käima pääl on, käima pääl oleku 40. nädalal.

Seitsmes päätükk.

Läbikatsumine sünnitamist aidates.

§ 97.

Et eelminewates päätükkides kirjeldatud lapselõija küljes ja sees sündiwaid muutusi elama naese juures niipalju kui võimalik tunda, kowane käega, waatame filmaga ja kuulame kõrwaga. Sarnaste asjade tundasaamiseks sünnitajate ja nurganaieste juures tarvitame neidsamaeid abinõuusi ja nimetame neid katseid sellepärast läbikatsumiseks sünnitamist aidates. Läbikatsumine

on jeesmine ja wälimine. Mõlemad katsumised toimetatakse nii, et katsutaw naene seljali maas on ja omad reied wähe krõnkji tõmbab; mõnikord on aga ka parem, kui järelekatsumist püstiseiswa naese juures toimetatakse.

I.

Wäline läbikatsumine.

§ 98.

Ühe ehk kahe käe sõrmega pikkamisi häbedusejoa poolt üles minnes ehk alla tules ja seda wiisi kõhtu kobades tunneme meie, kas lapskoda üleüldse pisikese befeni seest kõhtu ulatab. Meie tunneme lapskoda suurust, kaju ja seisju, ka ta liikumust, nimelt määrame meie pisikese sõrme ääre jissewajutuse läbi, misjugas kohu ojas lapskoda põhi seisab. Ühtlasi paneme seda tähele, kas kohus wähest muid paistezi ei ole. Kohu juuruse, kohu naha põnewuse kohu mitmesugustel kohtadel ja naba oleku, mis käima pääl oleku wiimasel ajal wäija wenib, tunneme ka kobamise läbi ära. Pärast käima pääl oleku kessaega tunneb pääle pandud käsi lapse liikumistgi. Sagedasti sünniwad need liikumised, kui midagi külma kohu külge puutub. Käima pääl oleku lõpu poole võib kahe käe wastastikkü litsumise läbi lapse üfikuid osasid, reiji ja jalgu, perjet ja pääd selgesti ära tunda ja sellest ka olekut, kuda laps lapskoodas seisab, ära määrata. Pääle selle saab kobamise läbi weel befeni oleku kohta teadust.

§ 99.

Nä o st tunneb ämmaemand ju eemalt käima pääl olija muudetud kaju ja seisju ära. Mida suuremaks ja raskemaks lapskoda lähleb ja mida enam ette poole ta

langeb, jeda enam paenutab käima peal olija feha taha poole, et feha jalgade pääl tafafaalus hoida. Naejed, kes feffkohast liig paendumad on, oškawad muudetud befenilibastufe läbi selle wormi inetuſt wähendada.

Kõhu waatamine näitab wormimuudatuſt, nagu jeda fobamiſe juures findlaks wõib teha; ka lapſeliigutuſt wõib näha, ſagedaſti iſegi läbi riiete. Kõhu naha pääl nähtatſe enamaſti ju käima pääl olemiſe aja alguajal üht tumedat joont, mis häbeduſemäelt naba poole jookſeb, ſagedaſti ka üle nabagi ulatab. Hiljemal ajal ſünniwad kõhunaha põnewil oleku läbi kõhu alumisel pinnal reie käänukoſhaga kõrwuti jookſwad punaſed jooned, mida mõniford ka tunda wõib, jeda nimelt eſimeſel käima pääl oleku puhul. Teiſt ja enamat forda käima pääl olijate juures on need jooned läikiwad walged ja kõhu naha londima oleku päraſt ſelgemini tuntawad.

§ 100.

Wälimiſed ſuguoſjad muutuwad käima pääl olijatel wähe juuremaks ja pehmemaks, nad on niiskemad ja ſoojemad, enamaſti ka tumedama karwalijed, ja kui ſuured häbeduſemokad laiali tõnmataſe, ei näita ſeesmiſte oſjade ilanahk mitte enam rooſipunaſt wärwi, nagu mitte käima pääl oleku puhul, waid ta on enam tumedam, enam ſinikaſ-punane.

Niſjade õu muutub käima pääl oleku puhul ka tumedamaks ja juuremaks, nende ümbruſes tõuſewad willifeſed kõrgemale. Niſanibud lähewad juuremaks ja pigiſtamiſe forral woolab nendest weſiſt wedelikku wälja.

§ 101.

Vaneb ämmaemand oma kõrwa käima pääl olija naeſe kõhu külge, jiiſ kuuleb ta lapſe liikumiſt ſagedaſti ju

warem, kui ta neid tunda mõib. Üle käima pääl olefu keftaja kuuldafe kõhus lapse südamelööfi, nagu tiksuks jääb mõni taškufell; minutis kuuldafe 140 topeltlööfi. Kui laps oma reegliorralisele seisukohale on asunud, nimelt käima pääl olefu wiimasel ajal, siis kuuldafe seda südamelööfi pahemal pool, harwemalt paremal pool, naba all. Pääle selle kuuleb ämmaemand peaaegu alati käima pääl olefu teisel poolel, kõige selgemini naese reie käänukohast itsewal pool, taktimöödulist sumisemist või kohisemist, mis ema weseoontest tuleb; see on nõndanimetatud lapsekoha kohin. Palju harwemini kuuleb ämmaemand käima pääl olewa naese kõhus taktimöödulist siisemist, mis palju rutemas taktis kostab kui lapsekoha kohin; see on nabanööri kohin. Et lapse südamelööfi ja neid nimetatud kohinaid selgesti ära tunda, peab ämmaemand alati ühtlasi ka naese käesoone lööfi katsuma. Kohinatel ema weseoontes on karmu päält seesama takt nagu ta weseooneelgi. Lapse südamelöögil on ise oma takt ja nabanööri kohin käib lapse südametakti järele. On laps ja ema terwed, siis on lapse südamelööf peaaegu topelt nii kiire kui emal. Kugisemist soolikates, naese suure kõhuoone tufsumist ja naese oma südamelöökiid, mida mõnikord kõhu juures kuuldafe, ei tohi mitte käima pääl olefu läbi sünnitatud kohinatega ära wahetada.

II.

Seesmine läbikatsumine.

§ 102.

Seesmine läbikatsumine saab ämmaemandaft ainult kobamise läbi ja nimelt öli ehk waseeliini siisse kastetud esimehe ehk ka esimehe ja kestmise jõrmega ette mõetud. Ka ilma öli ehk waseeliini siisse kastmata mõib see sündida.

(Besemise asjus waata § 108.) Rahe sõrmega tuntakse enamasti enam kui ühega. Seni tundmatate juguosade sisse ajagu ämmaemand esiti ikka ainult üks sõrm, siis ilmub, kas ta sellega üksi toime saab, ehk teise sõrme appi peab võtma. Ämmaemand pigistagu kaks ehk kolm teist sõrme kõvasti peopesasse. Siis pangu ta õlitatud sõrni põidlapoolega tammi vastu ja pistku ta siis tasakesi häbeduselõhe sisse. Kuna ta esimest sõrme tupe tagumist seinu mööda pikkamisi üles lükab, jõuab põial häbeduse mäe külge, kuna teised sõrmed wälja sirutatult tammi juurde seisma jääwad.

Tu p e w ö l w i juurde jõudes, peab sõrm kõige päält tupeosa üles otjima. On tupewõlw lai, siis on ta jägedasti ka woldiline; nendest woltidest tuntakse tupeosa ära, et selles sõrme wabalt igale poole ümber wõib pöörda; nüüd katsutakse tupeosa pikkus ja laius, kaju ja kindlus ära, ja kuna siis sõrm sisse litsutakse, katsutakse, kas emasuu finni ehk lahti on, ja wiimasel puhul, kas ta ääred filedad ehk armilised ehk katkenud on ja kui sügawasse sõrm kaelafaanalisse wõib tungida. Ka tupeosa eest, tagant ja kõrvalt waadata, nimelt läbi tupewõlwi lapskoja keha poole, on tähtjas. Käima pääl oleku hiljemal ajal asub befeni sissimineku kohal enamasti üks etteulataw lapseljagu, reeglimõõdulisel päälae seisul. Et seda parem oleks k o h i d a, pigistatakse enne tammi pääle wäljasirutatud sõrmed nüüd peopesasse ja käänatakse käsi nii, et katsuja sõrme peopesapool befeni eelmise külje poole käib, ja lükatakse nüüd sõrm häbedusejoa tagant sisse. Säält pääseb etteulatawale osale, kuigi ta hästi kõrgel on, kõige hõlpsamini juurde.

Ka befeni oletut peab seesmise läbikatsumise juures tähele panema. Gesmäe juurde ei ulata ämmaemand reeglimõõdulise befeni juures mitte ühe, jägedasti ka mitte

tahegi sõrmega; jõuab ta fergesti selle juurde, siis teab ta, et õige läbimõõt kitsas on. Ristluu juurde ulatab ta aga fergesti ja selle alumisel otjal peab ta istmeluu liikumist proovima. Kuna ta sõrme juguosadest välja tõmbab, pangu ta häbeduse looga laiust ja tammi olekut tähele.

§ 103.

Rõik, mis juguosade pehmetes ehk kõvades jagudes seesmise läbifatsümise juures mitte forras ei näita olewat, peab tähele pandud saama. Selle juures ei tohi end mitte sellest eeskitada lasta, et käima pääl olijate fusetoru häbeduse joa taga sagedasti nagu sõrmejämedune feerus on ja et tupe taga pärasoolikas sagedasti rohkesti, mõnikord otse kondikõwa, roojust asub.

§ 104.

Kui tupp väga kitsas ehk ka väga õrn on, ehk kui sõrme sinna sisse pista ei lubata, võib ämmaemand sunnitud saada, seesmist läbifatsümiist pärasoolika kaudu toimetama ja ette võtma. Selle juures on tähele panna, et siit maadates tupeosa palju paksem näitab olevat, sest et tema ja sõrme wahel tupe ja pärasoolika seinad seisawad.

§ 105.

Niihästi wälimine kui ka seesmine läbifatsümiline saab pikali olewa naese juures ette võetud; parajalt kõwa polster, sohwa ehk madrats on paremaks aluseks kui pehmed padjad. Ämmaemand istub sohwa ehk woodi ääre pääle, pöörab näo pikali olewa naese poole, paneb oma käima pääl olewa naese pool seiswa käe selle reite wahele, nii et ta alam käewarjs sellesamas jähis on, mis naene, ja pistab siis eespool firjaldatud wiisil sõrme

pifutaja häbeduseprao sisse. Naene peab seesmise läbikatsumise tarwis ristluud ette poole suruma, see tähendab, ta peab bekeni libastust vähendama ja puusa selgroogu paenutama, nii et juguosadesse sissjeminek ämmaemandal fergem oleks. Ei oska naene nii olla, siis paneb ämmaemand ühe kindla koti talle istme koha alla.

§ 106.

Kui üht weel mitte kaugele kõhtu ülesläinud lapskoda läbi katsjuda tahetakse, siis on kasulik, wälimist läbikatsumist seesmisega ühendada, et nii moodi lapskoda liikumist tupeosa juures tähele panna. Ka etteulatawat lapskoda, kui see kaugele on ja sellele juurde ei jaa, kõbigu ämmaemand päält seesmiselt katsuwale sõrmele wastu.

§ 107.

Et bekeni libastuse, kõhunaha põnemise ehk etteulatava lapskoda üle otjustada, on mõnikord kasulik, ka püsti jalul seiswat naist läbi katsjuda.

Ämmamoor lasseb käima pääl olewa naese ette põlwili maha ja paneb selles olekus käe koades wäljast naese kõhu pääle. Et seesmiselt katsjuda, pandakse, kui pahema põlwe pääl põlwitatakse, pahem käsi katsjutawa puusade ümber ja pistetakse parem käsi, kuna küünarnuffi parema põlwe pääle toetatakse, riiete alla; siis aetakse sõrm eespool kirjeldatud wiisil jälle tammi poolt küljest häbeduse praost sisse.

§ 108.

Ämmaemand peab parema ja pahema käega ühewõrs hästi katsjuda oskama. Ämmaemanda kätel ei tohi korpad ega käsnad, ka mitte haawu olla ja ta sõrmeküüned peawad lühikeseks lõigatud ja filedad olema.

Ämmaemanda käsi peab üleüldse puhas olema.

Katsuma käe puhtust ei nõuta mitte ainult wiisakuse pärast, waid palju enam läbikatsutawa terwise pärast. Rõige vähem mustus käe juures, mida kas filmaga näha ehk ninaga haista võib ja mis wahest mõne ukseingi ehk trepi käsipuu küljest ämmaemanda käe külge jäi, sest et teegi seda oma musta käega puutus, võib suguosade juures raske haiguse sünnitada. Mida lähemal mahasamine on, seda kergemini on see võimalik.

Sellepärast tehku ämmaemand omale seaduseks, ilma erandita alati enne iga seesmist läbikatsumist oma käsa peseda, ja seda nimelt leiges wees, mille sisse Lysoli ehk karbolhaput kallatud. Ta peab selle juures tublisti seepi ja harja tarwitama ja nad selle järele puhta käterätiku sisse kuivaks pühkima.

Karbolhapu julatust ehk Lysoli kandku ämmaemand jeks otstarbeks alati kaasas. Tuleb ta majadesse, kus ta muust asjast võib puudus olla, siis toogu ta ka seep, hari ja käterätik kaasa. Ka õli pidagu ämmaemand oma juures, kõige parem karbolihapu lihandusega (5 osa karbolhaput 100 osa õli jekka) ehk puhtast wasseliini.

Jal ärgu kuivatagu ämmaemand enne läbikatsumist kätt ühe ju mõnest teisest enne tarwitatud käteräti sisse, ial ärgu määrigu ta oma sõrme raswaga, mille puhtuse juures kahelda võib. Rõige julgem on, kui ta karbolhapuga pesemisest alles märja sõrmega ja ilma õlitamata läbiwaatamise ette wõtab.

Sõrmuseid ei tohi ämmaemand läbikatsumise puhul mitte kanda, sest et nende alla kergesti mustus võib kofku koguda. Sõrmused peawad siis ju enne pesemist sõrmest ära wõetud saama. Weel parem, ämmaemand harjutab

fõrmuse kandmise oma juurest hoopis ära, see tähendab: ei kanna neid ial.

Ka tehku ämmaemand omale reeglisk, igaford enne kääna pääl oleva naese läbikatsumist ka selle wälimisi juguosafid pesta, et sääl asuwad tolmu ja mustusejaod ühes katsuma sõrmega tupesje ei tungiks.

Ïga toobi wee kõhta, mida ämmaemand kas oma käte ehk ka naese pesemiseks tarwitab, peab 10 grammi Lysoli ehk 30 grammi karbolhaput wõetud jaama ja selle sisse segatama.

Buhas karbolhapu ehk selle toidetud sulatus on kange põletaja, mille pruukimine suurt ettevaatust nõuab. Tohib ämmaemand niisugust sulatust pruukida, siis langewad sellest 2 supilujika täit iga toobi wee kõhta; kergemat sulatust tuleb rohkem wõtta, aga ämmaemand peab ise ära rehkendada oskama, kui palju. Pareim on, kui ta selle juures muidugi wähem kui enam tarwitab.

Ka pärast läbikatsumist peab ämmaemand omad käed jelsamal kombel jälle puhtaks pesema.

§ 109.

Kõhu kõbamine ja kuulamine sünnib sãrgi pããlt. Baljaks ei ole tarwis igaford katsutawa kõhtu wõtta. Seesmise läbikatsumise juures ei tohi ial riideid katsutawa juguosade pããlt ära wõtta; ka igasugune plaanita kõbamine ja pigistamine juguosade kallal ja sees on keelatud.

Ämmaemand peab enne selgesti teadma, mida ta katsuma peab ja peab selle juures korralikult toimetama, et läbikatsumine pikemale ei weniks kui tarwis, siisgi aga nii, et ta kõik teab, mida tal tarwis teada on, niipea kui ta sõrme juguosadest on wãlja tõnmanud. Mitte ikka ei saa ta aga ühe läbikatsumisega walmis, siis wõtab ta seda tükkese aja pärast teist korda ette.

Rahkeksas päätükk.

Käima pääl olemise äratundmine ja märgid.

§ 110.

Nähtusi, mis käima pääl olefuga ilmuwad, jaotatakse nende wäärtuse järele, mis neil käima pääl olefu äratundmises on, kahtlasteks ja kindlateks märkideks. Kahtlased märgid on jaolt naese üleüldisest olefust, jaolt nendest suguosade muutustest wõetud, mis käima pääl olefut jagedasti ju wara aimata lasewad; kindlad märgid tulewad lapse enese poolt ja tulewad alles käima pääl olefu keskjal teiste juurde.

I.

Kahtlased märgid.

§ 111.

Käima pääl olefu algul tuleb tihti terve rida muudatusi terwises ja olefus ette, mis mitte üsna tähtsuseta ei ole. Palju käima pääl olijaid kaebawad, et nende süda paha on, ja ofsendawad iseäranis hommikul ilma eine wõtmata wett ja ila wälja. Nad ei salli muidu harilikusid toitusid ja on neil isu harjumata asjade järele; ka kõhu kinnijäämist ja lahtiolefut tuleb jagedasti ette. Mõnede juures on kusi tumeda wärwiga ehk kusemine on walus ja raske, kuseada tahtmine sage. Muudetud näojooned, mustad plekid palgel ja muudel kohtadel naha pääl, sinised rõngad silmade ümber, kärnad ja paised; muudetud tuju, pääwalu, wäsimus; südametufsumine, hambawalu, nina werejooks; jalgade paistetud, werejoone põlmed ja paljud teised ilmutused on käima pääl olefu kahtlased märgid.

§ 112.

Kõik need märgid võivad mõnel teisel põhjusel tulla, ilma et naene käima pääl on; kõik need märgid võivad ka puududa, ja naene on siiski käima pääl.

Niikaua kui kindlamad märgid käima pääl olemise arvamist ei toeta, niikaua jääb selle arvamise juurde ka kahtlus seisma, et need märgid mõne muu haiguse läbi on tulnud.

Oli naene ju ka ennemalt käima pääl ja tundis ta sel korral neidsama märki, mis nüüd, siis näitab nende märkidega ikka tõesti tõsine lugu olemat.

§ 113.

Kuuriiete ehk kuupuhastuse ärajäämine võib küll käima pääle jaamise läbi, aga ka üleüldse sünnitamise võimu äralõppemise ja mõnesuguste haiguste läbi tulla; kui aga ühel üsna terwel naesel sünnitamise võimulisel wanadusel kuupuhastus ära jääb, siis on tõenäitlik, et ta käima pääl on.

Ka § 100 sees kirjeldatud muutused rindade juures teevad tõenäitlikeks, et naene käima pääl on. See märk on niisuguse naese juures, kes enne veel pole last sünnitanud, palju juurema tähtsusega, kui niisuguse naese juures, kes ühe lapse ju on sünnitanud ja imetanud.

§ 114.

Kõik muudatused kõhu juures, millest 98. ja 99. paragrahvis jutustasime, ka lapselohakohin § 101, võivad käima pääl oleku, võivad aga ka muude haiguste läbi tekkida; mõned nendest, nagu naba üleskerkimine ja jooned kõhu pääl, võivad ka reeglikorralise käima pääl oleku aja lõpulgi puududa. Haiguse läbi võib ka lapseloda ise ehk mõni teine osa kõhus paiset sünnitada, mis käima

pääl olewa lapseljoja jarnane on. Ka muudatused lapseljoja tupejaos mõiwad haigusel läbi tulla ja jeda haiglikult juurendada. Seesama maksab ka § 100 nimetatud wälimiste jugsuofade muudatuste juures.

Sellepärast on kõik need praegu nimetatud, naeset kõhu küljes tuntawad, nähtawad ja kuuldawad märgid kahtlased, nad teewad jeda ainult tõenäitliselks, et naene kätima pääl on, sest et kõik need nimetatud haigusel palju harmemad on kui kätima pääl olek; nad jaawad weel enam ustawaks, kui teised haigusel ilmutused, nagu walud, werejooksud, kuiwamine, mis neid olusid jagedasti jaadawad, mitte ei ilmu; nad jaawad pea üsna ustawaks, kui pääle jelle alatine tähelepanemine näitab, et kõik need lapseljoja muudatused jellesamas rea- ja ajajärjes üles astuwad, nagu reeglimõõdulise kätima pääl olekugi juures.

§ 115.

On haiglast olekut, mida kätima pääl olekust fergesti ära lahutada ei saa, nähtawaks kätima pääl olekust, ja kui lapseljojal mõõdras kuju on, ka ebaraskestalgsuselks nimetatud. Need on halwad nimetused, mis midagi ei tähenda ja tõtt kinni katawad. Üks neist kahest: naene on kätima pääl, ehk ta ei ole jeda mitte. Wahest annab teine ehk kolmas läbikatsumine jelle oleku üle seletust ja kindlat teatust. Tahab naene jeda kindlust kõhe jaada, siis ärgu ämmaemand milgi tingimisel enam üteltu kui ta teab; ta saatku naene tohtri juurde. Kaebab aga naene mõne haiglase ilmutuse üle, ehk leiab ämmaemand läbikatsumisel, et kõik osad reeglimõõdulises olekus ei ole, siis on tema kõhus, naist kõhe tohtri juurde juhutada; naeset mõib wahest haigus olla, mida nüüd weel parandada jaab, paari nädala pärast aga mitte enam; ehk naene on wahest kätima pääl ja

haige ühtlasi, ja kui ta haigus mitte otstarbekohaselt ravitsetud ei saa, on käima pääl oleku seisma jäämisest — lapsele surma ja ema elule hädaohtu karta.

II.

Kindlad märgid.

§ 116.

Käima pääl olemine on kindel:

1) Kui ämmaemand lapse liigutusi käega tunneb ehk kõrwaga kuuleb (§§ 89 ja 101).

Lapse liigutusi käega tunda võib ämmaemand alles käima pääl oleku aja teisel poolel. Kõrwa kõhunaha pääl hoides, võib ta aga lapse liigutusi ju enne käima pääl oleku poolt aega kuulda.

Naesed petavad end sagedasti ja fergesti oma kõhus tuntud liigutuste üle.

2) Kui ämmaemand lapse südame tooni ehk nabanöörikohtinat selgesti kuuleb (§ 101). Ka see on alles käima pääl oleku teisel poolel võimalik.

3) Kui ämmaemaud lapse osajid seesmise ehk välimise läbikatsumise juures ehk emasuus muna ära tunneb. Lapseosajid läbi kõhunaha ehk läbi eelmise tupewõlwi selgesti ära tunda võib ämmaemand ka alles käima pääl oleku teisel poolel. Muna emasuus võib ämmaemand esimest korda käima pääl olijate juures enamasti alles sündimise algul, mitmendat korda käima pääl olijate juures sagedasti 35. nädalast pääle tunda; sel ajal on ka teised käima pääl oleku kindlad märgid ju ammu platsis. Aga ajaelsete sündimiste juures on muna emasuus tundmine sagedasti esimeseks kindlaks märgiks, et naene käima pääl on.

3gaüks neist nimetatud kolmest märgist ükspäinis ei lase käima pääl olefu juures sugugi kahelda.

Kui aga üks terwet kõhtu täitem paije kuni üle naba ulatab ja selle juures kõik need kolm märki puuduvad, siis peab ämmaemand arvama, et keha paisumisel mõni teine põhjus on, aga mitte käima pääl olef.

Üheksas päätükk.

Esimese ja mitmenda käima pääl olefu märgid.

§ 117.

Ju mitu korda on selle pääle mõeldud, et käima pääl olefu ilmumised mitte ifka ühesugused pole, et käima pääl olefu märgidel mitte ühesugune väärtus pole naeste juures, kes ju sünnitanud on, ja naeste juures, kes esimest korda raskejalgsed on. Selle põhjus on, et esimene käima pääl olef ja sünnitamine ema suguosjades niisuguseid muudatusi sünnitavad, mis jäädavad on ja osalt just weel käima pääl olemise puhul õige sagedasti nähtawale tulewad. Pääwahed esimese ja mitmendama korra käima pääl olemise wahel on järgmised:

§ 118.

Kõhu sein ei muutu pärast esimese käima pääl olefu wäljawenimist mitte enam nii põnewaks tagasi, kui ta enne olnud. Lapselõda asub sellepärast ka 36. nädala sees enam sellele kõrgusele, kus ta esimese käima pääl

oleku puhul oli. See asjaseis on juuresti tähtjas, kui lapsekoja põhja kõrgusest lapse koja juuruse ja sellega ka käima pääl oleku aja üle otsustada tahetakse.

Otse selle lontuse pärast ei saa mitmendat forda käima pääl olija kõhunahk ial nii põnewaks kui esimest forda käima pääl olija juures, sellepärast võib esimese juures lapse osajid palju ennemini ja selgemini läbi tunda, kui esimest forda käima pääl olija juures. Nimelt kõhunahk näitab seda lontust, nii et, kui käega veie käänukohast ette ja üles poole siltitatakse, nahka woltidesse võib lükata, mis esimest forda käima pääl olija juures mitte nii hõlpsasti forda ei lähe. Selle juures tuntakse ühtlasi neid 99. ja 114. paragrahwis nimetatud narmaid, mille wanadust aga weel paremini näo järele võib otsustada.

Kindlaks wahetegemise märgiks ei wõi aga neid märkijid mitte pidada, sest mõnel naesel on ju algusest saadik lont kõht ehk ta saab selle, kui ta enne tubli oli ja pärast kõhnaks jäi, ja isegi need narmad ehk armilised jooned wõiwad kõhu haiglasest wenitusest, näituseks weetõbest, tulnud olla. Teisest küljest waadates on mõnel naesel jälle nii pingus nahk, et endised käima pääl olefud ainult õige wähe ehk ei sugugi seda lonti pole fiksumud.

Nendest armisarnastest narmastest rääkides peab ämmaemand weel teadma, et iin ainult kõhu narmastest on räägitud. Reite küljes ja suppes leiab ämmaemand üsna niisama suguseid joonesid, jagedasti neidudel ja naestel, kes weel ial käima pääl pole olnud.

R i n n a d (n i j a d) on selstel, kes ju lapsi on ilmale toonud, enamasti löndid ja nende naha pääl on jagedasti sarnased armilised jooned nagu kõhuna halgi. Need armilised jooned jünniwad rindade

pääle esimese rüüma pääl olefu lõpul ehk ka imetamise ajal; nad ilmuvad aga ka rindade rutulise kuivamise puhul, ilma et ial käima pääl olefuft kõnetgi oleks olnud. Need jooned on nagu kõhu ja reitegi juures esiotja punased, hiljem läikivad walged.

§ 120.

Wälimate suguojade juures leitakse naeste juures, kes ju sünnitanud on, et häbedusepragu

Bild nr. 25.

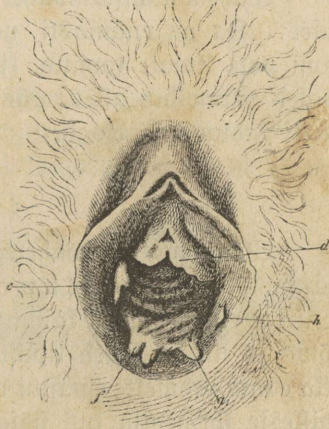

Bild nr. 26.

enamasti laiem ja nõndim on ja et häbedusemofad enam üsna vähe. Ka on häbedusepragu sagedasti taha poolt pikenaks läinud häbedusemofkade pidemepuuduse ehk tammi esimese jao ära olefu läbi. Häbedusemofkade sude mõib ainult sünnitamise läbi kaduma läinud, siisgi jääb ta enama jao sünnimiste juures terve. Peaaegu niisama sagedasti, kui tammi küljes, tekivad esimesest sünnitamisest

armid eesõue esimese seina ... fa kabele
poole fusetoru juud.

§ 121.

Juba ennemalt mahasaamise tähtsamaid jälgesid näitab tuppe sisseminet. Eestial ei puudu ühe naese juures, kes kord walmis lapse on ilmale toonud, selle koha pääl jügarwad lõhed, mis neitsinahakesest ainult mirdi-jarnased nibukesed järele jätawad.

Wähem tähtsat wahet näitab tupp oma laiemas ulatuses. Sa on enamasti naeste juures, kes weel mitte lapsi pole ilmale toonud, kitsam, põnewam, ja on tal esialgsed ristwoldid alles, mis pärast sünnitamiste läbi sage-dasti kaduma lähewad.

§ 122.

Wäga tähtsad wahetegemise märgid, mis ainult õige harwa puuduwad, asuwad lapsekoha tupeosa. Wiimane on esimese käima pääl olefu puhul ühetasane kõwa ja jile ja läheb tipust algades ja eemale ulatades ifka enam pehmeks; emajuu on ümmargune ja jile augufene, millesse sõrmeotsa küll jisse wõib panna, aga mitte terve sõrm jisse pista.

Kolmekümne nädalase rask'alguse kestuse järele läheb see tupeosa ifka lühemaks; emajuu jääb selle juures nagu ta ifka on; ainult harwa awab ta end wiimaste nädalate sees wähe, nii et sõrm läbi pääseb; siis on ta äär ifka jile ja teraw.

Käima pääl olefu wiimastel nädalatel kaob tupeosa täiesti ära. Emajuu palistus läheb otse paberi õhufekeks, ja enamasti alles 40. käima pääl olefu nädala lõpul algab rõngatujulise emajuu lahtiminemine.

NäeSte juures, jelle vastu, kes ju korra ehk mitu korda lapsi on sünnitanud, on tupeosa pehmus mitmenda käima pääl olefu puhul mitmekesine, sest et jääb kõvemaid, armilisi kohtasid on. Emakasuu ei ole ka ümmargune ega sile, vaid teda piiravad kõvad ääred ja kaela kaanali alumine ots on trehtri-moodi lahti.

Bild nr. 27.

Bild nr. 28.

Bild nr. 29.

Käima pääl olefu lõpul läheb ka siin tupeosa lühemaks; lühenemine tuleb aga hiljem; ja ju enne kui ta algab, avab end emakasuu nii kaugele, et esimest järme-

Bild nr. 30.

Bild nr. 31.

Bild nr. 32.

järku trehtritaoliselt lahti olevasse kaelakaanalisse võib sisse pista ja viimase 8 nädala jooksul ka ju munanaha juurde võib ulatada.

Mahasaamise eel läheb kaelakaanal lühemaks ja ifka enam ja enam laiemaks. Aga isegi 40. nädala lõpul ei ole kaelakaanal ju tupeesse veel mitte täiesti kadunud, mõlematest jääb tähtjas pära järele, mille küljes ifka veel neid armisid võib tunda, kuni pääle sündimise alustusegi.

§ 123.

Et olnud endine käima pääl olef mitte oma reegli-
korralisele lõpule jõudnud, ehk on sünnitamiseft väga palju
aega mööda läinud, siis wõiwad 121. ja 122. paragrah-
wis nimetatud wahed pisikesed olla. Näitab aga tupeosa
ja tupesse sissiminef praegu kirjeldatud mitmenda käima
pääl olefu puhul ettetulewaid muutusi, siis teab ämma-
emand, et need ainult ühe endise sündimise läbi on tul-
nud, olgu siis, kui ehk arstlisi lõikamisi tupeosas ehk tupesse
sissiminefus ette on wõetud, mille järele ämmaemandale
ta küsimise pääle muidugi kostus antakse.

Kümnes päätükk.

Käima pääl olefu ajaarwamine.

§ 124.

Käima pääl olew naene tahab ämmamoori käest
teada, mil sündimist oodata on.

Et igal ajal teada saada, kui palju aega reeglimõ-
duliselt 40 nädalat wältawast käima pääl olefu ajast ju
mööda on läinud, selleks on mitmesuguseid arwamise
punktiid walitud.

§ 125.

1) Käima pääl olefu aega hakatakse kuupuhastuse
arajäämisest jaadik arwama.

Neid 280 päewa, mida muna oma fosumiseks ja
walmimiseks tarwitab, loetakse sellest ajast, mil muna muna-
sarjast lahkeb. See sünnib enamasti kuupuhastuse ajal.
Et nüüd, kui muna sugutatud on saanud, iga kuune were-

woolus järele jääb, siis arvatakse neid 280 kätse pääl oleku päewa sellest ajast, mil viimane kuupuhastus oli. See rehkendus ei trehwa just mitte päewa päält, aga suurt vahet tal ka ei ole. Kolme põhjuste pärast aga ei tohi meie seda rehkendust ial õigesti pidada, isegi siis mitte, kui see aeg meil kindlasti teada on. Esiteks sellepärast, et niisugusel korral, kus juutama juuresmagine just oodatud kuupuhastuse eel jündis (§ 66), mõni kord see oodatud woolus ära jääb; teiseks, et mõnel naesel kätse pääl oleku ajal veel kord ehk ka paargi korda woolus tagasi tuleb; kolmandaks, et naesel mõnikord haiguse ehk lapse imetamise pärast kuuwoolus juba ammu maha oli jäänud ja kätse pääl olek siisgi sel ajal algas. Esimesel korral on kätse pääl oleku lõppu selle rehkenduse järele 4 nädalat varem, teisel korral 4—8 nädalat hiljem oodata, kui ta tõesti olema saab; kolmandal korral esivad naesed sagedasti veel rohkem eesoleva sünnitamise aja üle. Kõigest nendest wigadest hoiab ämmaemand kõrwale, nimelt läbikatsumise abil, mille juurde meie kohe jälle tagasi tuleme.

§ 126.

Rehning ise on väga lihtne. Üheksa üksteise järele tulevat kuud on 273—276 päewa pikad; nõnda on siis, et 280 päewa leida, üheksale kuule pärast viimast kuuwoolust puuduvad päevad juurde arvata. Üheksas kuu leitakse rutemini, kui üheksa kuu edasi lugemise asemel kolm kuud tagasi loetakse. Nõnda leitud kuu ühenimelisele päevale arvatakse nüüd, et 280. päewa leida, veebruarikuul 4, detsembril ja jaanuarikuul 5, aprilli ja septembrikuul 6, kõigis teistes kuudes 7 päewa juurde. (Lisa-päewa aastatel tuleb nendes viimsetes kuudes ainult 6, aprillil ja septembril ainult 5 päewa juurde).

§ 127.

Mõned näitused saavad jeda rehnungi selgitama.

Ühel naesel on näituseks 10. mail wiimne kuuwoolus olnud. 10. webruaril on 276., 14. webruaril 280. päew, arwataw sünnitamispäew. Ühel teisel naesel on wiimne kuuwoolus 30. oktobril olnud. 30. juuli on 273., 6. august 280. päew. Ümberpöördud rehkenduse läbi leitakse sünnitamise päewast see päew, mil wiimne kuuwoolus oli, nõnda siis see aeg, mil käima pääl olefu aeg arwatawasti algas. Üks naene saab 14. webruaril walmi lapsega maha, nii oli tal, kui kõik reeglimõõdulijelt on sündinud, 280 päewa eest wiimne kuuwoolus. Neljateistkümnendast webruarist on siis 4 päewa ja üheksa kuud tagasi arwata, ehk 4 päewa tagasi ja 3 kuud edasi; 10. mail on tal wiimane kuuwoolus olnud. Üks teine naene saab 6. augustil maha; augustikuul on 7 päewa tagasi arwata, meie arwame siis 6. augustist 30. juuli pääle, sellest 9 kuud tagasi ehk 3 kuud edasi 30. oktobri pääle; sel ajal on temal wiimane kuuwoolus olnud.

Just farwa päält sündimine nõnda rehkendatud päewa pääle ei trehwa, nagu ju eespoel tähendatud, aga kõigi teiste rehkenduste kõrwal on tal ühes läbikatsumisega kõige suurem tähtsus ja eesõigus.

§ 128.

2) Need 280 päewa on ka sellest ajast arwatud, mil sigitaw juuresmagamine sündis. Üksitus juhtumises lasew see päew end ainult harwa käima pääl olefu wältuse rehkenduseks tarwitada. Naestel pole sugutawa juuresmagamise juures mingit iseäralist tundmust, mida ämmaemand käima pääl olefu kestuse rehkenduseks tarwitada võiks; ja fordadel, kus meile ühest ainsast juuresmagamisest teatatakse, saame just waleteatusti. Sündis

juuresmagamine tõesti üksainus fõrd, siis tuleb kaima pääl olefu aja reeglimõõduline lõpp kaunis karwapäält 9 kuud hiljem.

§ 129.

3) See tähelepanemiseväärt päew, mil naene lapse liikumist esimest fõrda tunneb, on kaima pääl olefu aja rehkendamise juures väga tähtjas. Millal lapse liigutused ennaft kõige esimest fõrda awaldawad, tuleb lapse tugewuseft ja lapsesee rohkuseft, ja mil neid tõesti esimest fõrda tuntakse, naese tähelepanemisest. Kõik need kolm asja ei ole aga igal puhul mitte ühesugused. Kõige sagedamini tunneb ema lapse liigutusi kaima pääl olefu aja keskkel, nõnda siis umbes $4\frac{1}{2}$ kuud enne õigeajalist sündimist. Naesed, kes ju kaima pääl oliwad ja seda tundmust ju tunnewad, tunnewad neid liigutusi warem kui need naesed, kes esimest fõrda kaima pääl on. Arwamiseks on see märk seda wähem tähtjas, et aja määramiseks pärast poolt aega läbifatsumine palju selgema otsuse annab.

§ 130.

1) Sel, mis ämmaemand oma asjatundliku käega tunneb, on tema kohta juurem tähtsus, kui kõigel sel, mis kaima pääl olija ise talle teatab. See läbifatsumine teeb wõimalikuks, kaima pääl olefu aja kohta ja üle kindlat otsust anda. Kui ta wiimase kuuwooluse järele rehkendamise läbifatsumise järeldufega kokku seab, wõib ta sündimise aja üle kaunis kindla otsuse anda, nii kuida see üleüldse wõimalik on.

§ 131.

Kelja nädala pärast. Kui kuuwoolus esimest fõrda on ära jäänud, tunneb katsuw fõrm tupeosa ju

wähe paksjema olewat, ka ümmargusjema, otjast pehmema kui mitte käima pääl olemise puhul; esimest forda käima pääl olijate naeste juures on emakasjuu kahemokaline kuu ümmargusjeks muutunud. (Needsamad muudatused tulewad kuuwooluje ajal ette.)

§ 132.

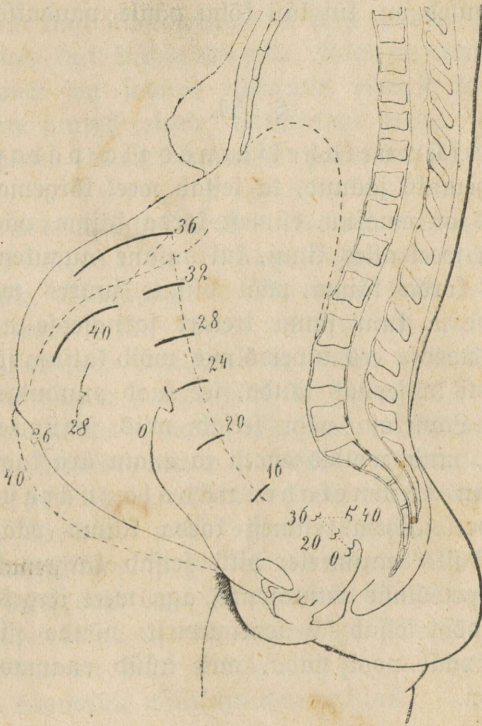
Rahetjja nädala pärast. Tupeosa kuu muudatused jääwad seksjamaaks. Kui ämmaemand rahulikult seljagi olema naese nii läbi waatab, et ta ühe käe sõrme tupeosa juurde paneb ja teise käe sõrmeotsjadega kõhu poolt üle häbeduse joa kobab, mõib ta, kui põis tühi on, eelmises tupewõlwis juuremaks muutunud lapskõja kaha selgesti ära tunda.

Raheteistkümnene nädala pärast. 84. paragrahwis räägitud lapskõja seisumuudatuse pärast seisab tupeosa nüüd kõrgemal; selle läbi näitab ta lühem olewat. Tema ees tunneb katsuw sõrm läbi eelmise tupewõlwi, kui teine käsi wäljast wastu kobab, selgemini kui enne juuremaks muutunud lapskõda. Esimest forda käima pääl olijate juures kerkib tupeosa ilanahk ifka enam ja enam üles. Mitmendat forda käima pääl olijate wälimine emakasjuu läheb laiemaks, nii et sõrm jinna kergemini juurde pääseb.

§ 133.

Kuuetekümne nädala pärast. Tupeosa seisab jälle wähe kõrgemal, ja on ju nüüd mõnikord wähe pahemale poole pöördud. Emakõja põhi on naese otstarbelisel olekul (§ 105 ja 106) ju ainult wälimise läbitõõmõise läbi kolm kuni wiis sentimeetrit häbeduselõhe kohal tunda. § 100 kirjeldatud muudatused rindade juures hakkawad nüüd — kui mitte ju warem — tuntawaks jaama.

Kahékümne nädala pärast. Tupeosa seisab jälle kõrgemal ja enam pahemal pool. Smakojapõhi seisab wähe üle naba ja häbeduseääre keskpunkti. Kõhu pääle wajutatud kõrw kuuleb nüüd enamasti ju lapskõja kahi-

Pilt nr. 33.

nat (§ 101) ja sagedasti ka ju lapse liikumist, mõnikord ka ju lapse südame tuisumist.

Kahékümnenelja nädala pärast. Tupeosa seisab jälle kõrgemal, sellele on sellespärast rassem juurde jaada ja ta näitab ka lühemaks jäänud olewat.

Lapselapsojapõhi seisab esimest korda käima pääl olijate juures (wõrdle § 118) sõrme laiusest üle naba, mille alumine wolt wälja wenima hakkab. Kõhu pääle wajutatud lõrm kuuleb nüüd hoolsa läbiwaatamise juures alati lapselapsojafohinat, enamasti aga ka lapse südame tuisumist; ka lapse liigutused on, kui käsi kõhu pääle pandakse, ju tuntamad.

§ 134.

Kahelkümnekaheksa nädala pärast. Tupeosa on lühemaks jäänud, ta seisab weel kõrgemal. Tema otsa juures on emasuu, esimest korda käima pääl olijate juures ikka weel alles finni, kui tasane augufene tunda; mitmendat korda käima pääl olijate juures wõib sõrm kuni esimese ja kuni sinna trehtri sarnasesse augu sisse tungida. Tupeosa ees tupewõlwis wõib katsuja sõrm nüüd ju enamasti lapselapsojapõhja tunda, see kaob puudutama sõrme eest ära. Lapselapsojapõhi seisab wiis sentimeetrit pääl pool naba, mille woldid enam ja enam ära kaowad.

Kolmekümnekahe nädala pärast. Tupeosa on weel lühem, esimest korda käima pääl olijatel wähem kui üks sentimeeter pikk, seisab kõrgemal. Lapselapsojapõhi on tupewõlwis tuntawam, aga weel kergesti liikum. Lapselapsojapõhi seisab 40 sentimeetrit, nõnda siis umbes käelaiusest pääl pool naba, mis nüüd enamasti täiesti kadunud on.

§ 135.

Kolmekümnekuue nädala pärast. Tupeosa on esimest korda käima pääl olijatel ainult pool sentimeetrit pikk, peaaegu niisama pehme kui tupewõlwis, enamasti weel finnine lohk, mõnikord ka wäikse terawrõngafujulise awaujena tuntaw. Mitmendat korda käima

pääl olijatel ei ole tupeosa lühendus nii tuntaw, sõrn jõuab enamasti fergesti kaelakaanali läbi jüledale muna-nahale. Tupeosa seisab wäga kõrgel, taga ja pahemal pool. Läbi eelmise tupewõlwi on pää — küll ikka weel liikum, aga palju raskem kui enne, tuntaw. Lapselõu põhj ulatab kuni südameaugu ja külje poole, nimelt paremale poole kuni küljeluude alla. Naba on enamasti kõrge ja kõhu pääl on jooned ijeäraniis esimest forda káiima pääl olijate juures selged; mitmendat forda káiima pääl olijate juures tuleb wanadele joontele sagedasti uusi juurde.

Kolmekümnes seitsemendaft nädalast kuni káiima pääl oleku lõpuni taganeb tupeosa jälle sügawamale, ühtlasi aga ka ikka enam taha ristluu õõnsusse, esimest forda káiima pääl olijate juures kaob ta üsna ära, awaneb sagedasti ka wähe, mitmendat forda káiima pääl olijate juures jääb ta sagedasti 1 sentimeeter pikaks, kaelakaanale muutub lühemaks ja laiemaks. Lapselõu pää seisab kindlasti niuete juu pääl; sagedasti seisab ta ju pooleni befenis ja wõlwi eelmise tupewõlwi alla poole tupe sisse. Lapselõu põhj langeb jälle madalamale, seisab 40 nädalal niisama kõrgel kui 32 nädalal. Põnemus kõhu ülemises jaos, mis kuni 37 nädalani tõujs, annab nüüd järele, nii et káega üle lapselõu põhja taha wõib kóbada. Selle wastu on kõht enam ette ja alt enam wäljas. Naba on enamasti willikujuliselt wäljas.

§ 136.

Nagu káiima pääl oleku áratundmises (páátüft 8), nii ei ole ka káiima pääl oleku aja mááramises kõif márgid ühe wáártusega. Siin on lapse ja lapselõu juurus ikka kõige táhtsamaks márgiks. Lapse juurust waatame wálimise lábifáttumise põhjal, kui pää

ju jügamal seisab, kóbame seda tupe läbi. Lapsefoja juurus saab reegliforralisel fujul pääasjalikult tema seiju järele ära tuntud; siisgi on juft fiin, mis ju ennem tähendatud sai, tähele panna, et londi kõhuga inimeste juures, nõnda siis mitmendat korda käima pääl olijatel, lapsefoda ühesuguses juuruses mitte nii kõrgele ei ulata, kui pingul olewa kõhuga naesterahwaste juures, nimelt nendel, kes esimest korda käima pääl on.

§ 137.

Lapsefoja juuruse järele on tupeosa olef aja määramise tähtsamaks märgiks. Tupeosa muutused on selgemad ja sellepärast esimest korda käima pääl olijate juures tähtsamad kui mitmendat korda käima pääl olijatel. Wiimaste juures on tupeosa käima pääl olefu ühel ajal nii pikkuse, laiuse kui ka kindluse poolest wäga mitmekesine, sest et endiste sünnitamiste juures sündinud muutused mitmete juures wäga mitmesugused on. Tähtjas käima pääl olefu aja üle otsustamises on mitmendat korda käima pääl olijate kaelakaanali laius ja pikkus wiimastel nädalatel.

Gesolewast lapse jaoft wõetud käima pääl olefu festuse aja äratundmise märgidel on wähe kindlust: nad wõiwad lapse walesti seisamise läbi mitmekesised olla ja saawad lapsefoja wee rohkuje läbi sagedasti muudetud: sest kui wett palju on, jääb eesolew jagu otjani liikuwaks; wastasel korral jääb ta ju wara finni.

Kõhu nahast wõetud märgid, ka naba olef, on käima pääl olefu festuse aja äratundmiseks wähem tähtjad, nagu ju § 118 üteldud. Kõige suurem tähtsus on weel wiimastel nädalatel ilmuv kõhunaha londiis jäämisel lapsefoja põhja kohal. Aga ju siin kohal peab meelde tuletatama, et lapsefoja wajumine ju enne määratud

nelja nädalat võib tulla, nõnda siis enne 37. nädalat, ja nimelt siis, kus käima pääl olekul enne ta reegliforralist lõppu mõni sefeldus ees seisab.

Üksteistkümmes päätükki.

Kuda käima pääl olijad elama peawad.

§ 138.

Ämmaemand teab oma igapäewasest elutarfujest, et terwele käima pääl olijale mingit rawitsust tarwis pole. Üleüldse peab ka käima pääl olija harjunud wiisil edasi elama. Aga ta paljude sifemiste jagude muudetud seisuford teeb teda nii mõrelegi wälimisele mõjule wastuwõtlikumaks, mis mitte käima pääl olijatele midagi kahju ei tee, ehk wahest ainult wähe. Naene on käima pääl oleku puhul kohustatud mitte ainult oma keha, waid ka last, keda ta kannab, kahju eest hoidma. Ta astub sünnitamisele ja nurgawoodile wastu, olekule, mille läbi muidu tähtsusetu terwise effitused kardetawateks haigusteks woiwad saada. Nende kolme põhjuste pärast peab käima pääl olija oma terwise eest iseäranis hoolt kandma. Tähele panna tulewad järgmised punktid.

§ 139.

1) Terwet puhas õhk u sisse hingata on käima pääl olijal iseäranis tarwis. Ta kandku selle eest oma elutoas hoolt ja ärge tal jään kaua wiibigu, kus paha õhk on, näitujeks, kus palju rahwast koos on; niisuguses kohas võib ta pääleegi ka pigistatud saada.

2) **Liikumine**, nimelt väljas waba õhu sees, on, nagu terwetele, nii ka käima pääl olijale kasulik ja tarwilik. Liigutused aga, mis keha ägedasti raputawad, nagu piff sõitmine pahal konarlisel teel ja pahas wanfris, ratsutamine, lantsimine, kargamine ja muud sellesarnased, on kahjulised ja tuleb neist eemale hoida. Kehalik töö, isegi raske töö, millega naene harjunud on, ei tee sugugi wiga, muidugi ei tohi see aga keha sirutamisega kokku käia, ka mitte kummargile tehtud jaada ehk muidu kõhu pääle wajutust sünnitada. Ka suuresti wäsitada ei tohi ta.

3) **Riided** olgu ilma ja harjumise järele. Wõlwitud kõht tõstab riided eest kõrgemale, mispärast käima pääl olija püüa peab kandma, et end ära ei külmetaks. Seelikud (undrukud) jaagu üle õla riputatud, see on parem kui neid keha ümber kanda, mille läbi kõht wajutatud saab. Rinnad peab alustaljega üles pidama, kõif kõwasti nõõrimine aga peab kõrwale jääma. Ka sukpaeladgi ei tohi kõwasti olla, selle läbi wõiwad käima pääl olijal fergesti wesejooned üles tursuda.

4) **Puhtus** on, nagu igaühele, nii iseäranis weel käima pääl olijale, wäga tarwilik, kui ta terweks tahab jääda. Ta peäku jägedasti oma suguosajid ja terwet keha ja wahetagu wirgasti ihu- ja woodipesu. Sooja weega ei maksa jalgu peseda, ja kas neid üleüldse külmalst ehk soojalt pesta tohib, selle üle otjustab arst.

§ 140.

5) **Toit** olgu tarwituse järele; on isu suurem kui muidu; siis wõib seda rahustada, aga siisgi ärgu armaku käima pääl olija mitte, et ta — sest et last kannab — kabe eest süüa tohib. Toitujid, mis talle ei meeldi, ärgu ta ka süüa püüdku; uuesti ärfawatele himudele, kui need pahad ei ole, andku ta järele. Paha tundmine ja ofsen-

damine ärgu teda mitte söömaft keelaku; juft felle läbi laobgi see jälle fagedasti ära. Siisgi ärgu söögu ta ial üheforraga palju, niihästi käima pääl olefu algul, kui ka lõpul jünnitab see fagedasti ofsendamift. Paljud käima pääl olijad ofsendawad wara hommikul, kui nad ei neta on üles tõusnud. Niifugused peawad woodis enne sööma ja alles siis üles tõusma, siis pole ofsendamift karta. Puhutus tegewaid ja raskesti jeeditawaid toitufid ei tohi käima pääl olija mitte süüa, ta pangu ije tähele, mis toidud talle hääd on. Jookideft jätku käima pääl olija kõif higitfema ajawad kõrwale. On ta harjunud flaaß weini ehk õlut jooma, siis tehku ta feda nii kaua edaft, kuni märkab, et see talle hääks on. Üleliigsufe eeft tuleb hoolega hoida, ka palju fanget kohwi ja theed on kahjulif.

6) Kusete ja potile käimine on käima pääl olijatel fagedasti eßitatud, ja ometi on tarwis, et see korralikult jünniß. Jga aßjas ja fißis korralik eluwiis, käimine wabas õhus, hommikul flaaßike külma wett, paras wärßke ehk feedetud puumilja tarwitamine ja sööm wõileent edendawad potile käimift; jünniwad finnijäämife läbi rasfused, siis peab ämmaemand leiget klistiri weeft ehk kamillatheeft wee, siirupi, piima, õli ehk feebiga tegema. Lahtitegemife rohtu annab arß. Mõniford fagedat kufelatahtmift ei tohi käima pääl olija ial wälifistel põhjußtel täitmata jätta.

§ 141.

7) Kõif ägedad, kõif feßwad meeleliigutufed, olgu nad mißfugufed tahes, ehmatuß, rõõm, wiha, mure, hirm, wõiwad käima pääl olijale tähtßalt kahju teha ja peab nende eeft fellepärast ennaß wõimalikult hoidma. Nimelt hoidku ämmaemand ije felle eeft, et oma jutuß-

tuste läbi käima pääl olijate hirmu ei juurenda, waid ta püüdfu neid weel rahustadagi.

8) Juures magamine ei tee tervele käima pääl olijale midagi kahju. Ta ei tohi aga mitte liig tormilik ja sage olla, waid peab alati nii toimetatud saama, et kõht jelle juures wajutatud ei saa.

§ 142.

9) Rahwa seas on mitmed jalaabinõuud tarwitamisel. Need teewad enam kahju kui kasu. Ämmaemand peab jelle eest wastutama, et tema hoolealuste juures mitte midagi niijugust asja ei saa tarwitatud. Tarmilised rohud peab arst ette kirjutama, selle juhatusst ämmaemand peab tähele panema ja täitma. Mõnel pool on moodiks käima pääl olijatel aadrit lasta. See teeb suurt kahju. Üksna õige harwa on sellest midagi kasu, siis saab jeda aga arst ette kirjutama.

§ 143.

10) Kõõtib keegi käima pääl olija ämmaemanda käest nõuu, siis katsugu ta paluja õigesti läbi, ja kui see jeda ei taha lasta sündida, seletagu, kui tarwilik see on. Mõnikord leiab ämmaemand asju, mis reeglist wälja käiwad, mida enne aimata ei teatud ja millel sünnitamise juures nii ema kui lapse kohta suur tähendus on. Sarnasel korral peab ämmaemand käima pääl olijale ettewaatlikult selgeks tegema, kui tarwilik see on, et arsti käest nõuu tuleks küsida. Ka rindajid peab ämmaemand igatahes läbi waatama. Nimelt esimest korda käima pääl olijatel on nisanibud sagedasti imetamiseks sündmatad ja peawad selleks enne ette walmistatud saama. Kui need käima pääl olefu teisel poolel alles piisikesed on, peab neid igapäew kabe sõrmega ettewaatlikult wenitama. Sagedasti

on sellest ju küll; on nad aga väga sügaval, siis peab neid iga päew gummiist pumbaga välja kiskuma. Seks otstarbeks on palju pumpašid olemas, kõige lihtsamad aga on kõige paernad. Pumba puudusel võib ämmaemand aga ka harilist pudelit tarvitada; ta täidab pudeli ruttu keewa wett täis, walab selle siis kohe jälle välja ja paneb pudelisuu nüüd nisanibu pääle. Sel kombel saab see välja kistud. Seda väljakiskumist ei tohi aga mitte niifaua toimetada, et walus hakkab. On nisanibud väga tundlikud ja lõhkewad ära, siis peab neid weega segatud rummi ehk weiniga ehk ka tamme ehk pajukooreweega pesema. On nahk nende pääl pakš ja kõwa, siis peab neid õliga sagedasti pesema ja kohe selle järele peene seebiga.

§ 144.

Räima pääl olefu wiimastel nädalatel on nii feha kui ka meelerahu tarwis, kui sünnitamine ja nurgawoodi peab õnnelik ja reegliforraline olema. Räima pääl olija tehku sel ajal lapse eimeseks rawitsemiseks tarwis olewaid asju walmis.

Kolmas jagu.

Korraliselt sünnitamiseft.

§ 145.

Sünnitamine on sündmus, milles ihuſugu emast wälja tuleb, nõnda ſiis käima pääl olef lõpetataſſe. Seda ſündmuſt nimetataſſe ka mahajaamifeſ ja ilmaletoomifeſ.

§ 146.

Sünnitamine wõib käima pääl olefu puhul igal ajal tulla. Ta wõib aga ka tulemata jääda. (Selleſt ſaame § 287 rääkima.)

Uja järele, mil ſünnitamine tuleb, pandaſſe ſünnitamifele järgmifeſ nimed:

1) *Ekſi* = ehf *enneaegne* ſünnitamine, ſee on niifugune, miſ käima pääl olefu eſimeſe 28 nädala jookſul tuleb. Laps ei ſuuda weel wäljaspool emahu eluſſe jääda.

2) *Warajane* ſünnitamine; ſee on niifugune, mil laps küll eluwõimulifeſ wanadufeſ on, aga weel mitte walmiſ ei ole, nõnda ſiis käima pääl olefu 29. kuni 39. nädalani.

3) *Õigeaegne* ſünnitamine; ſee on niifugune, miſ walmi lapſe päewawalgele toob, nõnda ſiis alles pärast korraliſt käima pääl olefu 40. nädalat tuleb.

4) Siline sünnitamine. Üsna harva järgneb sünnitamine alles pärast enam kui neljakümnet nädalat, 44, 46 ehk koguni alles 48 nädala järele. Enamasti oli ajaarvamine vale, kui laps mitte arvatud ajal ei sündinud (wördle § 125).

§ 147.

Jaotatakse sünnitamisi ka fergeteks ja rasketeks, loomulikkudeks ja kunstlisteks, terwiseforralisteks ja terwisewastasteks, õnnelikkudeks ja õnnetuteks, ühefordseteks ja mitmefordseteks jne. Need on kõik wahed, mille tähendus ju iseenesest selge on.

Kõige tähtsam wähe, mille järele meie sünnitamist jaotada tahame, on forraliseks ja forrawastasteks sünnitamiseks jaotamine.

Õigsi-, warajased ja hilised sünnitamised on iseenesest mõista iga ford forrawastased. Ka õigeaegne sünnitamine ei ole mitte alati forraline; sünnitamine võib muul wiisil kui aja järele reeglisi ja forrast kõrwale minna.

Korrawastastest olekust on taga pool jutt. See jagu räägib forralisest sünnitamisest.

Esimene päätükk.

Wälja-ajawatest jõududest, sünnitamise aegadest ja sünnitamise wältusest.

§ 148.

Lapse loomulik wälja-ajamine sünnib pääasjalikult wäituste läbi, need on lapsekoja kokkutõmbused. Nad tulewad tahtmata ja enamasti ägeda waluga.

Wälja-ajamist aitab wäituste kõrwal kõhupress, eht punnimine, kõhu finnigistamine hinge tagasi hoides, nagu pötil olles. See punnimine tuleb osalt naese tahtmist mööda.

Ka ematupp võib ennaft tahtmatalt kofku tõmmata, nagu lapsekodagi. Selle mõju pandakse aga õigeaegse sünnitamise juures wähe tähele.

§ 149.

Wäitused tulewad järguaua. Waheaega kawe wäituse wahel nimetatakse wäitustepausiks. Wäitus sünnitab ägedat walu, mis ristluust süle poole jookseb. See walu hakkab taja pääle, saab aga aegamööda wäga ägedaks ja kaob siis pikkamisi jälle ära. Nagu walu, nii algab ühel ajal ka lapsekõja kofkutõmbamine tasakesi pääle, muutub siis wäga tugewaks ja kaob wiimaks jälle pikkamisi ära. Kofkutõmbamist tuntakse lapsekõja kõwaksminemise läbi ära, kui käsi kõhu pääl hoitakse. Kui lapsekõda ennaft kofku tõmbab, muutub ta ümmargusemaks kui ta enne olnud, ja et ta naese pikali oleku korral taha poole wajuuda ei saa, ajab ta ennaft iga kofkutõmbamisega ühtlasi ette kõhu poole ülesse, nagu seda selgesti tunda võib. Wäituste ajal lööb naese weresoon enamasti sagedamini kui muidu: lõpeb wäitus, jääb ka löök jälle harmemaks.

§ 150.

Wäitused on sünnitamise algul harmemad, lühemad ja wähem kõwad; mida kaugemale sünnitamine kuni lapse wälja-ajamiseni edeneb, seda sagedamaks nad saawad, seda pikemaks, seda tugewamaks ja seda walusamaks nad muutuwad. Kui wäitused sünnitamise lõpu poole kõige juuremaks on saanud, ei jää neid saatem walutundmus mitte enam ainult rist-

luu ja süle kohta paigale, waid ta woolab puusadesse, reitesse, jagedasti jalgadessegi laiali. Selle juurde seltsib weel nagu roojuse tühjendusele ja kusele tahtmise tundmus, punnimine ja ab tahtmataks; naene saab kole äremaks, ta nägu läheb kuimaks ja hakkab punetama, ta higitseb, märijeb, kisendab walu pärast; jagedasti tuleb ka offendus.

§ 151.

Wäitise loomu ja nende tagajärje järele sünnitamise edenemise pääle jagatakse wiimane järkudesse ja antakse selle järele wäitustele mitmekesised nimed.

Sünnitamisel on kolm nimelt:

- 1) emakasuu lahtimine,
- 2) lapse wälja-ajamine ja
- 3) järelsünnituste wälja-ajamine.

Eeda mööda on ka sünnitamise wäitused kolme sugused: Pääle selle on weel wäitused enne sünnitamist, ja teised wäitused pärast sünnitamist, nii et üleüldse wiiesugused wäitused olemas on.

§ 152.

Esimised wäitused nimetatakse ettekuulutawateks ehk eeswäitusteks; naeste juus on neil mitmesugused teised nimed, nagu pigistajad, fiskujad jne. Nad ilmuvad sel ajal, mil lapsekoda wajuma hakkab, nõnda siis käima pääl oleku 3. ehk 4. wiimasel nädalal, ejiotsja harwemini ja nõrgalt, pärast aga ikka jagedamini ja tugewamini. Wahel peawad nad ühe ehk mitu päewa wahet. Naesed, kes esimest forda käima pääl on, tunnewad neid enam ehk wähem suurema waluga. Mitmendat forda käima pääl olijate juures on

nad enamasti waluta. Selle aja sees ja nende eeswäituste läbi kaob esimest forda käima pääl olijate tupeosa hoopis ära, mitmendat forda käima pääl olijatel muutub nüüd ju lahti olem lapsekoja ka elakanaal lühemaks. Mõlemate juures läheb ematupp pehmeks, laiaks, kuumaks ja limaliseks, nimelt rohema limaeranduse läbi. Ka wälimised juguotsad muutuvad enamasti pehmemaks ja laiemaks. Läbitatsuja ämmaemand tunneb neid wäituji lapsekoja kõwaks ja ümmargusemaks minemisest ära (waata § 149). Mitmendat forda käima pääl olijate juures, kelle munale emakasuus sõrmega juurde saab, tunneb ämmaemand ka põie põnewile minemist.

§ 153.

Teine osa wäituji on ettewalmistamad ehk awamad wäitused, mida ka weewäitusteks futsutakse. Nende tulek kuulutab sünnitamise algust; naist nimetatakse nüüd sünnitajaks ehk ka, nagu mitmel pool, lapsehädaliseks.

Need wäitused, nii hästi nende walud kui ka lapsekoja kofkutõmbused, on ägedamad ja wältawad igaford kauemini kui eelwäitused; nad tulewad sagedamini ja korralisemalt, waheajad on lühemad, enamasti mitte üle weerand tunni. Üksna harufordadel puudub ka awamatel wäitustel walu, ehk see on tähtsuseta.

Korralise wäituse juures saab lapsekoja iga punkt põhja poole tõmmatud. Emakasuu ääred peawad selle läbi kooft lahti minema, lapsekoja suu ennaft awama ja — laiendama.

§ 154.

Emakasuu lahtimineku läbi saab ikka juurem osa munast emakasuus paljaks. Üks

weel juurem osa. munast saab lapskõoja seinä küljest lahti, jst et see ennast üles poole fiskudes muna päält ära foorib. Et aga sõelanahk, mis lapskõoja ilanahaks on, juuremalt osalt muna külge finni jääb, siis peab tema ärafattemine lapskõoja küljest wähe werejoofsu sünnitama. Weril on wäljamoolama lima peenikeste kiududega segatud. Seda pisikest werejoofsu, mis emakasuu awamisega ühes käib, nimetatakse „tähendufeks“; ta tähendab sünnitamise algust.

§ 155.

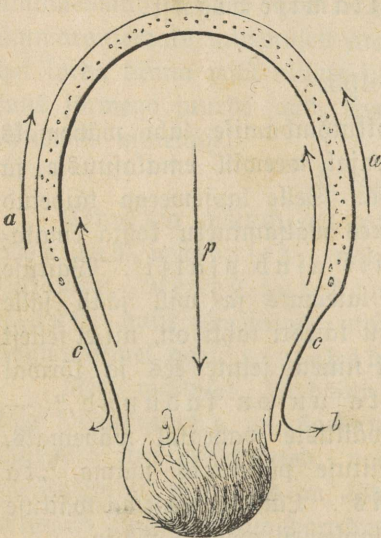
Et lapskõoja ruum kofkutõmbamise läbi wähemaks jääb, astub igaford wäituse ajal weewill emakasuuksse ja aitab niimiihi teda laiendada. Selle lapskõoja täidetud munanaha iga wäituse juures wäljamineku kohta emakasuuksse öeldakse: „lapskõowill asub platsi“. Wäituse järele läheb lapskõoda jälle laiemaks ja will jääb jälle lonti. Kui aga emakasuu ju täiesti lahti on, nii et sellest ainult weel pisikest palistust niuete seinte ees ja kõrwal tunda on, öeldakse: „emakasuu on kadunud,“ — siis jääb lapskõoda ka ju wäituste wäheajal wähemaks, siis peab will ka pääle wäituse põnewaks jääma, „ta on fattemifeks walmis“. Lähema tugewa wäituse ajal kattub will ja esimene lapskõowill woolab wälja.

§ 156.

Sellega on esimene, awaw, sünnitamisejärf möödas; aga — pandagu tähele, mitte lapskõowill wäljamocamine, waid emakasuu täieline lahtimine on see, mis esimese sünnitamise järgu lõppu tähendab. (Korrawastastel fõrdadel wõib will nimelt waremini, aga ka hiljem katteda).

§ 157.

Nüüd tulewad wäitused kas ühtejärke ehk harwematel fordadel $\frac{1}{4}$ — 1 tunniste waheaegade järele suuremas ägeduses ja sageduses. Need on teise sünnitamise ajajärgu wäitused ja kutjutakse neid punnimise, ajamise ja ka lapsewäitusteks, sest et nad lapse niuetesse (befenisse) ja ka sellest läbi wälja ajawad. Punnimise wäitused on, niisama

Bilt nr. 34.

fui awawadgi wäitused, terme lapsesoja üleüldised kofkutõmbused; lapsesoja terme siju saab nende läbi tugewa wajutuse alla pandud; ja et ainult end praegu awawas emaka juus seda wajutust ei ole, taganeb laps wäituste surumise eest ikka enam ja enam emaka juu poole.

§ 158.

Ajamise wäitused sünnitawad enam kui awawad wäitused ägedasti tungiwat tundmust, mida elutundmata emad mõnikord potile tahtmiseks peawad. See tungiw tundmus kutsub sünnitajat nagu tahtmata kaasapunnimisele, ta otjib kätele ja jalgadele kindlad toed, hoiab hinge finni ja punnib nagu potilgi, „toimetab wäitusi.“

See wäituste toimetamine mõjub wäljast lapsesoja pääle wäga litjuwalt, takistab seda weel kõrgemale kõhus ülestõus-

mise juures ja aitab sedawiisi — kuna ta lapseloda toetab — ette poole nihkumat last vastu seiswaid takistusi ära wõita.

§ 159.

Kui lapsepää oma kõige jämedama kehaga emafsuus seisab, öeldakse: „ta seisab kroonimisel.“ Kui ta niuete (befeni) põhja on jõudnud, surub ta tammi ja päraoolika wäituse juures ägedasti ette ja alla, „ta surub pääle.“ Siis tuleb ta laiali lahti tungitud häbeduse moffade wahel nähtawale, „tuleb läbilõikamisesse.“ Wäituse walude juurde tuleb nüüd weel kange wälimiste juguosade pingule fiksumise walu lapse pää läbi. See walu suurendab wäitust, annab sünnitajale tugewamaks kaasapunnimiseks asja ja paneb sagedasti kõik liikmed ja terwe keha wärisema. Sellepärast nimetatakse neid wiimseid ajamise wäitust ja raputuswäitusteks. Iga niisugune raputuswäitus ajab lapse pää ägeda walu saatusel enam häbeduselõhe sisse edasi. Wäituste wahel taganeb ta, ejiotsja enam, siis aga ifka vähem ja vähem, jälle tagasi, just nagu esimeses sünnitamise ajajärgus williga lugu oli, kuni ta wiimaks jämedama kohaga ja wäituste waheajal häbeduse prao sisse seisma jääb, „ta on läbi lõikamisel.“ Kõige juurema waluga ajab teda siis lähem wäitus üle tammi wälja, „lõikab läbi.“

§ 160.

Waludel ja wäitustel on nüüd sagedasti lühike waheaeg, siis ajab üksainus ehk ka paar wäitust lapse muu kehaoja wälja; sellele järgneb lapsewee ülejäät, nõndanimetatud „teine wesi“. Sellega on teine sünnitamise ajajärg, wäljaajamine, lõpetatud. Terwe lapseloda on kottutõmbamise läbi palju vähemaks saanud; ka see koht, kus emakool finni istus,

on vähenenud. Emafoof ise ei saa enamast kofku tõmmata, sellepärast jai ta lapsewilli kofkutõmbamise läbi selle seinast ju suuremalt osalt lahti tehtud. Selle juures katkewad suured weresooned, mis emakoofi lapselajaga ühendawad. Wälimine werewoolus järgneb sellepärast sagedasti otse lapse wälja=ajamisele.

Pilt nr. 35.

§ 161.

Nüüd algab kolmas sünnitamise ajajärf — järelsünnitus. Lapseloda on nüüd kui kōwa, ümmargune kogu üle häbeduseluu, kuni naba lähedale ulatades, läbi lonti jäänud kõhunaha tunda. Emafoof, munanahad ja üks osa nabanööri, üheskoos järelsünnituseks nimetatud, on alles lapselajas. Lapselaja seinast woolaw veri tungib lahtise emakoogi tühja muna õõnsuse sisse. Natuke werd tuleb enamasti ka wälja, aga wäline werewoofiks wõib sel ajal puududa, kui nimelt munanahad alles ümberingi lapselaja seinade küljes finni on.

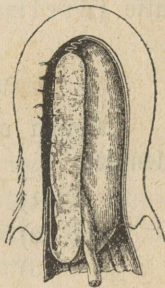
Pilt nr. 36.

§ 162.

Järelsünnituste lapselajast wäljalükkamine sünnib uute kofkutõmluste — järelsünnituse wäituste — läbi, mis niisama kui endised wäitused ämmaemandast läbifatsunisel wõiwad ära tuntud saada, mida aga paljud sünnitajad, nimelt need, kes esimest korda sünnitawad, sugugi ei tunne.

Sga järelsünnituse wäituse puhul tuleb sugu werd wälja. Wäitused fihutawad emakoogi ematupe sisse. On palju werd emakoogi taga, siis ajab see teda ka kohe kuni suguosjade ette. Enamasti jääb ta aga esiotsa tupewõlwiisse peatama; munanahad on ka nüüd alles osalt lapskoja seinä küljes finni.

Kui lasekoja seinä kohe lapse taga ennast hästi kokku tõmbas, siis on werejooks sellest järelsünnituse ajal ainult vähene. Siis ei saa ka emakoof muna sisse tuubitud, ja sündinud päramistel pole siis mitte file weenahk wälja poole, waid werine kül, mis lapse koja seinä küljes finni oli.

Bilt nr. 37.

Meedsamad wäitused, mis järelsünnituse ja tema taga seiswa were wälja ajawad, teewad lapskoja seinä jälle lühemaks ja kindlamaks. Suurte werejoonte seinad saawad selle läbi üksteise wastu waju-
tatud ja nende awauksed finni pigistatud, nii et ühes wäljaajamisega ka werejooks otja lõpeb ehk vähemalt väheseks jääb. Need wäitused suruwad lapskoja tagumise seinä kitsalt eelmisega kokku, nii et lapskoda iseäranis eest poolt taha poole vähemaks ja lopergusemaks saab, mida wäljast kobaw käsi selgesti ära tunneb. Lapskoja kael jääb esiotsa weel laiaks ja lonti tupewõlwiisse rippuma, nagu oleks ta katkine.

Bilt nr. 38.

On järelsünnitus ema suguosjadesst lahkunud, siis on sünnitamine otjas ja sünnitajat kutsutakse nüüd nurganaeseks ehk nurgawoodiliseks.

§ 163.

Ka nurgawoodis tõmbab ennaft lapskoda weel mitu päewa aeg ajalt kofku ja saab selle läbi vähemaks. Neid kofkutõmbusi tunnawad iseäranis need naesed, kes ju enne-
malt lapsi on ilmale toonud; neid kofkutõmbusi nimeta-
takse järelwäitusteks.

§ 164.

Nõnda on siis kolm sünnitamise-ajajärfku olemas:

- 1) Awamise ajajärf,
- 2) Wälja-ajamise ajajärf ja
- 3) Järelsünnituste ajajärf.

Selle wastu aga on wiesjuguised wäitused olemas, sest et ka enne ja pärast sünnitamist wäitusi ette tuleb.

- 1) Geswäitused, ettekuulutawad wäitused — raske-
jalguise wäitused,
 - 2) Awamad ettewalmistawad wäitused
 - 3) Ajamise wäitused, lapsewäitused
 - 4) Järelsünnituse wäitused
 - 5) Järelwäitused — nurgawoodi wäitused.
sünnita-
mise
wäitused.

§ 165.

Sünnitamise wältus on wäga mitmekesine. Naistel, kes ju sünnitanud on, nõnda siis: kes mitmendat korda last ilmale toowad, läheb esimene ja teine sünnitamise ajajärf rutemini mööda. Järelsünnituste ajajärf on esimest korda sünnitajatel lühem.

Korralise sünnitamise keskmine wältus on esimest korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg 16 tundi,

Teine sünnituse aeg $1\frac{3}{4}$ "

Kolmas sünnituse aeg $\frac{1}{4}$ "

Kokku 18 tundi.

Mitmendat korda sünnitajate juures:

Esimene sünnituse aeg 10 tundi,

Teine sünnituse aeg 1 tund,

Kolmas sünnituse aeg $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tundi

Kokku 12 tundi.

Need sünnitamisevõimuse keskmesed arvud leiti selle läbi, et 10,000 loomulikult lõpetatud sünnituste võltus kokku arvatud ja 10,000 läbi jagatud sai. Korraliste sünnituste enamus lõpeb lühema aja sees.

§ 166.

Ennemalt jaotati sünnitamine viide ajajärku. Viimaseid eesvõituji nimetati esimeseks sünnituseajajärguks, selle läbi jäi avamise ajajärk teiseks; lapse väljaajamine jaotati kahte ajajärku, nii et kuni sünnituse lõpuni kolmas, kuni lapse täielise sündimiseni neljas rehkendati. Järelsünnituste ajajärku kutsuti siis viiendaks sünnitamise ajajärguks.

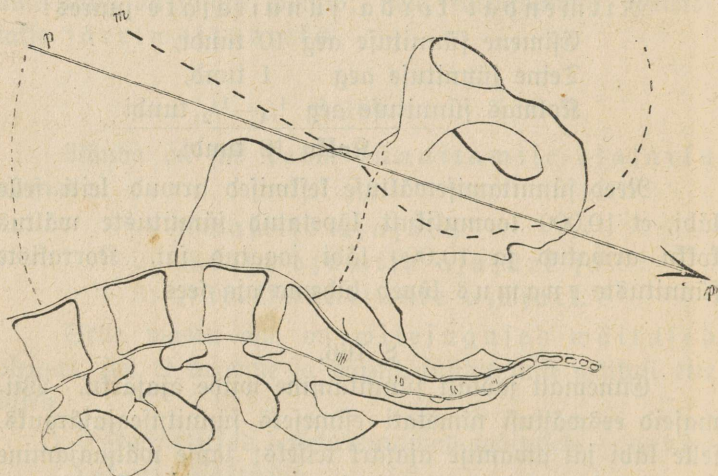
Teine peatükk.

Kuda laps niuetest läbi läheb, sünnitamise mehhanismusest.

§ 167.

Korraline befen (niue) on parajasti nii lai, et walmis laps sellest wõwalt läbi minna wõib; wälja-ajawal jõuul on befeniruumis tähtsaid takistuji ära wõita.

Sga juurem lapsesõsa, mille läbimõõt befeni läbimõõdu peaaegu ära täidab, nõnda siis pää, õlad, perse, leiab, kui ta befenist läbi läheb, selle seinade poolt tugevat vastuseismist, mis teda määratud pööramise tegema

Bilt nr. 39.

funnib ja teda sellest sihist, mil teda edasi aetakse, mitmetpidi ära pöökama paneb. Seda nimetatakse *fünnitamise mehhanismiks*.

§ 168.

Etiti peab befenist läbimine lapseõsa juhtjoone sihis liikuma. Juhtjoonel on teine siht kui see, milles laps aetakse. Last väljajaama jõuu siht on joon, mis esimesest ja tagumisest, paremast ja pahemast lapsesõjaseinast ühewõrra eemal seisab. See joon on, kui lapsesõda naese seljali olekul kõhu tagumist seinast vastu puusajalulide kohal seisab ja umbes 22 sentimeetrit pikk on, 11 sentimeetrit esimese puusajaluli ees ja jookseb säält keset emakasõud ja

befeni amauft läbi. Suhtjoon läheb wäljaajama jõuu sihist piisikeses befenis esiti natufe taha poole, siis ette poole. Eesminew lapseoja, kui ta, näitufeks pää, terve wäifese befeni läbimöödu täis täidab, saab siisfeminekul tugewamini eelmist, wäljaminekul tugewamini tagumist befeni seinu wastu surutud, ja et need seinad põiki on, libiseb ta nende päält ära, muidugi teada, et selle juures wäljaajam jõud wähendatud saab. Sellest siis tulebgi, et wäljaajamise algul eesolewa lapseoja eelmist befeniseinu wastu seisaw külge rutemini edasi nihkub ja nõnda sügawamale jõuab ja katjuw sõrm fergesti tema juurde ulatab; et sellewastu pärast, befeni wäljaminekus, tagumise befeniseinu ääres olew külge tugewas loogas alla ja ette nihkub ja selles sihis süguosadest lahkeb, kuna eespool olew külge siin pööramisepunktiis on ja täitja waguji seisab. See loogafarnane liikumine on loomulikult igaford befeni ristläbimöödtjas seiswa lapseoja läbimöödu pööramisega ühendatud.

§ 169.

Teisefks libiseb lapseojast wäljaaetud lapseoja befenis oma suurema läbimööduga igaford befeni suuremasse läbimöödusse, nii et siis enamasti befeni wiltu läbimöödusse siisfcastuw lapseoja suurem läbimöödt befeni siitjuse pääl, kus istmeastlad oma sidemetega rist- ja wiltuläbimöödtu siitjendawad, peaaegu täiesti õigesse läbimöödusse astub. Befeni wäljaminekus jääb eesminew lapseoja sellesse samasse olekusse, sest et befeni õige läbimöödt sabaluu tahawajumise läbi suurdub ja sest et ta, niipea kui ta laieneb, suurem on, kui wiltuläbimöödt.

Nõnda on siis lapseoja edasi nihkumine loogataoliseft ja kruwitaoliseft liikumiseft koos; loogataoline liikumine

on juhtjoone sibilis, frumitaoline jaab befeni õige- ja wiltu-
läbimõõdu läbi ette kirjutatud.

§ 170.

Magu lapse ainus forraline seis ta päälaeiseis on, nii on ainus forraline sünnitamine päälaeisündi-
mine ja päälegi ettepöördud piisikese fontanellega.

§ 171.

Päälagi, mis enamasti käima pääl olefu lõpul end kindlamini befeni sissimineku pääle asendas, jagedasti ka ju kaunis jügamasti befenisse astus, kus katsum käi teda ju tupewõlwis tundis, jaab tihti ettekuulutawate ja esimeste awawate wäituste läbi, mis lapsewett wastu emakasjuud ajawad, jälle natufe ülespoole tõs-
tetud, nii et ta kõrgemal ja liikuwam tunda on, jagedasti ka seeftpoolt katsumale sõrmelegi.

Pärast seda kui emakasjuu täiesti lahti läinud, will kattunud, ja esimene weji wälja jooksnud, jaab nüüd laps-
sekoja kofkutõmbuste läbi paljas pää befeni sisse-
minekusje ja emakasjuusje sisse pressitud. Tema seis on terve lapse järele, kõige jagedamini (esi-
mene päälaeiseis) pahemale ja natufe ette poole pöördud piisikese fontanellega. Sellest jookseb noolepa-
listus paremale ja taha juure fontanelle juurde, mis, niikaua kui pää befeni sissiminekus seisab, katsumale sõrme läbi kubitaw on.

§ 172.

Pää nihkub nüüd wäituste jõuu läbi alla befenisse, muidugi teada 168. paragrahwis kirjeldatud juhtjoone sibilis.

Wäitused mõjuwad lapselõjakeres ja lapselõjapõhjas lapse keha pääle, pääasjalikult selgroo kaudu läheb ta jõud lapse pää pääle edasi. Et selgroog kufila küljes seisab, siis astub efiti ka kufal sügavamale, kuna eespää suure fontanellega enam tagasi jääb. Selle läbi teeb pää befenis suurema õige läbimõõdu asemel lühema, väiksema ja wiltu läbimõõdu. Mida sügavamale pää befeni kitsamatesse jagudesse nihkub, seda enam saab ta sunnitud, seda seisu wõtma. See praegu kirjeldatud päähoidmise muudatus, mis meie eneste päänifutamise farnane on, ei puudu ial korralise päälaesündimise sünnitusemehanismuse juures. Ta tuleb 168. ja 169. paragrahwis kirjeldatud liikumiste juurde. Befeni kitsuse pääl nimelt nihkub pisifene fontanelle pehemaft befeniseinaft krumiwiijsil ette poole wastu häbedusejuga, nii et nägu wastu ristluid seisma tuleb.

§ 173.

Miipea kui pää befenis juuremat takistust leiab, fagedasti ju fisismineku juures, fagedasti ka alles wäljamineku pool, saawad liikuwalt palistuste läbi ühendatud pääfondid oma äärtega natuke üksteise üle lüfatud, nimelt tagumine pääfont pääluu tagumise ääre alla. Selle läbi saab pääluu befenifuju fisse litjutud ja edasinihkumiseks kohasemaks. Et pääluu selle läbi vähemaks jääb, saab teda katterw nahk lodemaks ja läheb moltidesse. Pifema wajutuse puhul sünnib siis pääpaistetuse, mis woldid jälle sirgu kifub. Sarnane paistetuse sünnib ka selle oja juures, mis kõige ees on, seda nimetatakse üleüldse sünnitusepaistetuseks, ka lapsepaistetuseks, ükfikult pääpaistetuse, näopais-

tetus jne., selle järele, mis oja ees seisab. Nagu iga liige üles paistetab, kui see paelaga kõvasti finni seotakse, nii paistetab ka emakasuuft ja bekenist piiratud lapseoja kõige jämedamast kohast üles. Veel enam tuleb jürnitusepaistetuse juures see asi tähelepanemise alla, et see jagu lapsejt, mis emakasuuft välja waatab, vähema wajutuse all seisab, kui teine suurem oja, mis lapsekojas seisab ja sellepärast wäituste wajutuse mõju all on.

§ 174.

Nii jõuab pää kuni bekeni wäljakäigusse. Siia jõudes on wõlmitud päalagi wastu häbeduselooaga kumeruift, kuna lapse kufal häbeduselu tagumist külge wastu saab wajutatud; lõug on tugewasti lapse rinda wastu wajutatud; nägu on ristluu õonestuse poole pööratud. Läheks pää selles sühis ja seisus edasi, siis wõiks ta ainult läbi tammi ja pärasoolika minna. Wäitused ajawad teda selles sühis ja selle läbi saawad bekenipõhja ja pahemad osad, nimelt aga tamm, kangesti põnewile kistud ja rebitud; aga takistus, mida nad pääle teewad, sunnib jeda ette häbeduselõhe poole nihkuma. See sünnib järgmisel wiisil. Wäitused ajawad tagaküljega wastu häbeduselõhet seiswa pää ifka kindlamini bekenipõhja wastu, nad ajawad ühtlasi ka lapse keha ifka kindlamini bekeni sisse. Rind tungib nüüd lõua oma ees ja selle läbi peab lapse kufal ja pärast ka otsaesine tamm ja jabaluud ifka enam alla ja taha poole juruma. Bekeni põhi, mis lapse edasinihkumist takistas, saab selle läbi ifka enam wildakama oleku wäljaajawa jõuu wastu ja selle wildaka pinna päält libiseb pää

wiimaks, kuna lõug rinnast kaugele tuleb, häbeduse-
 prao wahelt nähtawale. Selle juures seisab lapse
 kufal kõwasti häbeduselooga küljes, pää saab
 ise oma ristlähimõõdu ümber keeratud, tagapää
 astub ette poole, kuna päalagi, otjaesine ja wiimaks nagu
 fange tungimisega üle tammi saamad nihutatud. Pää
 läh ebefeni juhtjoones häbeduseosjadesst wälja.

§ 175.

Nüüd on pää jündinud. Kuna see jündis,
 astujawad õlad befenisse. Nagu pää, nii on nemad sun-
 nitud, oma juurt lähimõõtu befeni kitsuses befeni õige
 lähimõõdu poole keerama. Selg jääb selle juures, nagu
 ta ennegi oli, pahemale poole ja wähe ette: parem õla
 topib ennast häbeduselooga alla ja pahem saab, nagu
 enne pää esimene külj, üle tammi wälja wajutatud.

§ 176.

Pärast seda, kui pää suguosjadesst lahtus, polnud te-
 mal enam tarwis findlat seisu wõtta, ta keeras oma näo
 jälle, nagu ta enne olnud, enam paremale poole. Kuna
 õlad befenis end keerawad, teeb ka pää loomulikult nende
 keerutuse kaasa ja nagu pöörab end nüüd otseti ema pa-
 rema reie wastu. Seda liikumist kutsutakse lapsepää wä-
 limiseks keeramiseks.

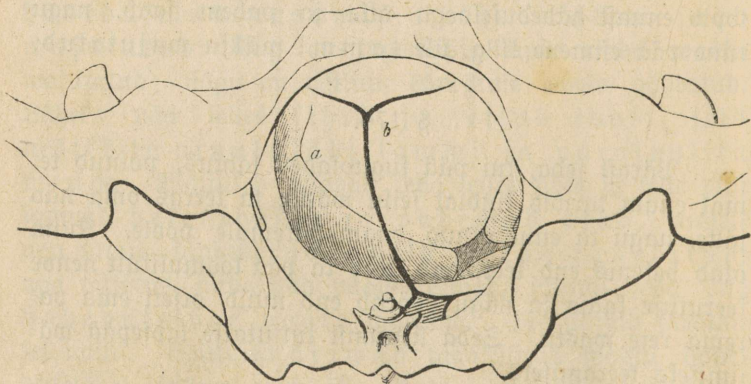
Lapse muul kehhal on wähem lähimõõd, need ei täida
 befenit mitte täis. Pää ja õlad on ka befeni sees ja kül-
 jes olewad pehmed jaod ju nii laiaks teinud, et muu
 kehaoja iga seisus sellest läbi wõib minna. Nõnda siis
 jääb lapse keha enamasti sellesse seisusesse ja sihisse, mis
 tal õlade lähimineku puhul oli, ja saab paremale poole
 pöördud kõhuga ema reite wähele wälja aetud. Mõni-

ford pöörab laps ennast weel puujast läbimineku puhul sel wiisil, et tema nägu jinna poole waatab, kuhu emagi nägu.

Pääpaistetuse tuleb selle seisjuures sündimisel paremapoolse päälaeluu küljes piisikese fontanelle juures ette.

§ 177.

Teise päälae seisjuures, kus lapse seljapool ja nõnda siis ka piisikese fontanelle paremal pool seisab, ja pahem päälaeluu ees on, on sündmus niisama sugune. Ka siin keerab pää bekeniatsuses õige läbimõõdu poole, ja piisikese fontanelle tungib paremalt poolt häbeduse

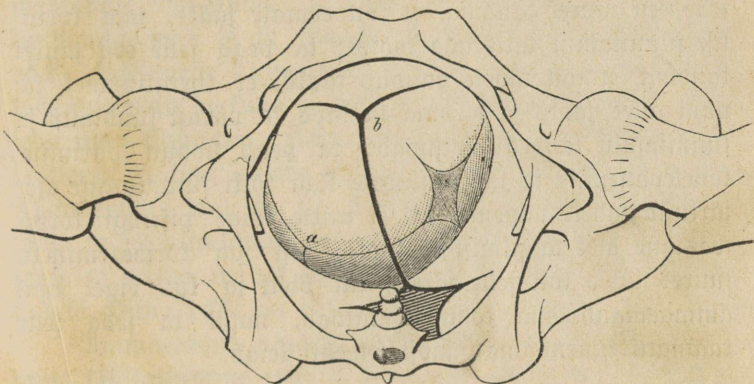

Bilt nr. 40.

looga alla. Sündinud pää pöörab näo pahema reie poole, pahem õla astub häbeduslooga alla, laps saab pahemale poole pööratud kõhuga ilmale toodud ja lapsepaistetuse asub paremapoolse päälaeluu küljes piisikese fontanelle juures.

§ 178.

Teise päälae seisju juures on mõniford, kui pää befenisse astub, piisike fontanelle enam taha poole. Säääl on

Pilt nr. 41.

seaduseks, et pää warsti noolepalistusega befeni ristlähimõõdus, siis ka wästuiseiswas wiltu-lähimõõdus ennast keerab, nii et piisike fontanelle ette seisma tuleb.

Kolmas päätükk.

Kuda sünnitajad ennast peawad hoidma, ja mis ämmaemandal korralise sünnitamise juures teha on.

§ 179.

Korraline sünnitamine lõpeb loomuliku wäljaajamise jõuu läbi ema ja lapse kasuks. See jõud toob lapse ilmale, mitte ämmaemand. Sellepärast algab alles pärast lapse sündimist ämmaemanda päris töö ja toimetus.

§ 180.

Eiisgi on aga ämmaemanda kohused ju terve korralise sünnitamise wältusel väga tähtsad. Ta peab selle eest muret kandma, et kõik eemale jääks, mis korralist sünnitamisest takistada wõiks; ta peab selle eest muret kandma, et kõik tähele pandud saaks, et korralik oleks lõpuni alles jääks ja et ema ja laps ka pärast sündimist ja sünnitamisest terwed oleksiwad; ta peab hoolja pärimise, tähelepanemise ja läbikatsumise läbi kõiki sünnitamise ajajärfusid tähele panema, nii et mitte kõige pisemgi korrawastane oleks ta silmist ei kaoks, sest iga kõrwalemineku juures tuleb kõik selle järele, kui õieti ja kui õigel ajal ämmaemand oma kohuseid täidab, nagu ta seda selle raamatu kuuendamast jaost selgesti leiab.

§ 181.

Tuleb ämmaemand naese juurde, kes last ilmale tuua mõtleb, siis peab ta pärimise, küsimise ja läbikatsumise waral omale järgmiste küsimiste pääle wastust anda oskama:

- 1) Kas naene üleüldse käima pääl on?
- 2) Kui kaua juba on ta käima pääl?
- 3) Oli naene terwel käima pääl oleku ajal terve ja on ta seda ka praegu?
- 4) On sündimine ju alganud?
- 5) Kui kaugel on sündimine, kas on wäitused jageduse, wäituse ja tugewuse poolest otse sünnituse aja kohased.
- 6) Elab laps?
- 7) Kudapidi laps on?
- 8) Kuda on befen, kuda juguosjade pehmed jaod?
- 9) On naene enne sünnitanud ja kuda on need sünnitused lõpnud?

§ 182.

Wastust lähe ehk mitme eespool seiswa küsimise pääle teab ämmaemand ju endiste järeلكüsimiste ehk läbiwaatamise läbi anda. Ka siis, kui naene talle hoopis tundmata, saab ta ju esimese katsumise järele küsimiste pääle, kas naene käima pääl on, kas sündimine alganud, kas laps elab ja kuda ta seisab, wastust anda wõima, ja jeda ilma küsimata. Ämmaemand peab aga teadma ja mõtlema, et kõigi nende küsimiste pääle wastust waja on. Ämmaemand teab ka ju sellest, mis siamaani õpitud, mida ta järeلكuulamise, mida läbiwaatamise kaudu teada saab, ta ei saa walus hoigawa naese käest mitte küsima, kas ta käima pääl on ehk kuda ta laps seisab.

Ämmaemand algagu kuulamisega, wõtku siis wälimine läbikatsumine ette ja alles siis seesmine läbikatsumine, aga alles pärast 230. paragrahwis ettekirjutatud pesemine.

§ 183.

Endiste sünnituste üle otjustamine nõuab üsna iseäralikku tähelepanemist. Minult kui olekud igas sühis need-samad oleksiwad, peaks ka sünnitamise käik jälle seesama olema. Pärastised sünnitamised on enamasti kergemad kui esimene, sest et sünnitamise tee laiem on. Aga pärastised lapsed on enamasti ka suuremad kui esimene. Lapse olek, seis jne. oliwad endiste sünnitamiste juures wähest ebaforralise käigu juures süüdlased, wähest oli naene sel puhul ka wähem terve ja tugew, wähest oliwad ka käima pääl oleku ehk sünnitamise puhul wälised wigastused mõjunud, mis nüüd seekord wõiwad eemale hoitud saada. Aga üks ehk teine nendest juhtumistest wõib ka otse praegu eesseiswa sünnituse juures kahjulikum olla kui endistel kordadel. Sellepärast ei tohi

ammaemand ial endiste sünnitamiste järele praeguse üle otsustada. Ta peab kõik endised ja nüüdsed asjaolekulid hoolega läbi kaaluma, nii palju kui see tema jõuus ja võimuses seisab.

§ 184.

Silmub nüüd, et käima pääl olef oma korralisef lõpul ja sündimine ju käimas on, ja langewad kostused ka teiste küsimiste kasuks, siis otsustab ammaemand sellest, et sünnitamine tõe n ä i t l i k u l t korraliselt saab minema; ta teatagu neid häid lootuseid sünnitajale ja waigistagu teda, kui ta kartlik on. Tema ise aga olgu kõigiti tähelepanelik ja teadku, et korratuşi igal ajal võib tulla.

On aga wastamine küsimiste pääle kahtlane ehf paha, siis peab ammaemand end õpetuse järele selle wastu ette walmistama. Jal aga ei tohi ta sünnitajale oma kahtlusest märku anda ja teda selle läbi araks teha.

§ 185.

Leiab ammaemand tarwiliku olewat, arsti juurde kutjuda, siis peab ta jeda ka kindlasti sõnades awaldama, Soowivad sünnitaja omaksed arsti juurdekutsumist, siis ei tohi ammaemand jeda ial feelda, ka siis mitte, kui ta kõik korras olema leiab, selle läbi wõtaks ta raske wastutamise oma pääle.

§ 186.

Käipea kui ammaemand sünnitaja seisukorra üle on selgust saanud, seadku ta kõik tarwilised asjad korrale.

Sünnitamise tuba olgu seesama, kus naene pärast nurgawoodis tahab olla. (Sünnitamise majades on lugu teine, sest et nurgawoodilised ja sünnitajad ühte tuppa ei

jünni.) Kui ämmaemand walida wõib, siis waligu ta sünnitamise jaoks kõrge, walge, kuiv ja wainne tuba. Seleda päijesepaiste eest tuleb hoida, öösel tarwiliku walgustuse eest hoolt kanda ja külmal aastaajal ühesuguse soojuste eest — umbes 14 kraadi R. järele. Õhk olgu puhas, kanged lõhnad, hääd ja halwad, saagu eemal hoitud. Arad omaksed, üleliigsed tunnistajad, peawad auupakklikult eemal hoitud jaama. Üks ehk paar abilist, naesterahwad, kes sünnitajale meeldiwad, jäägu tupp. Amber ehk pott, mille pääl sünnitaja oma hädatarwitust toimetab, peab toas ehk kõrwaltoas olema; wälja peldikusse ei tohi sünnitaja mitte enam minna.

§ 187.

Sünnitamise aje saab kõige paremini ühe harilise woodi pääle walmistatud, sellesse samasse woodisse, kus naene edespidi nurgawoodis saab olema. Nse peab kaunis findel olema. Madrats ehk õlekott on sündsad; pehmed padjad, millele sünnitaja jisse wajub, pole otstarbelised. Woodi jalutiist peab sünnitaja oma jalgadele tuge leidma. Et ennast wäituste ajal kättega finni hoida, on sünnitajale sünnitamise hilisemal ajal fergituseks, kui woodi jaluti külge kätterätik seotakse, millest sünnitaja kättega finni wõib hoida. Sünnitamise woodi peab päälegi igas sibil nii tehtud olema, et feha selle pääl harjunud wiiji mõnujasti puhata wõib. Misjuguusel forral üks määratud olef otstarbelik on, saab ükfitult õpetatud. Woodilina alla peab wahariie ehk mõni teine weefindel riie laotatud jaama, et wedelikud woodit läbi märjaks ei teeks. Sünnitamise woodi olgu nii, et finna mõlemalt poolt juurde saab; selle juures ei tohi ta mitte liig ahju lähedal ega liig ufje ega afna juures olla ja peab firmi läbi tõmbuse eest hoitud jaama.

§ 188.

Sünnitaja riided olgu pehmed ja laiad, aga soojad. Püksid peab maha ajama. Ratteks on kõige parem vil-lane waip, millele linane riie alla õmmeldud. Amma-emand kandku selle eest hoolt, et sünnitaja terve keha puhas on. Sest sellel ajal pole mitte ainult sünnitaja filmapiiklilise terwise kohta tähtsus, waid ka terve nurga-woodi aja kohta. Ammaemand pesku, kui seda tarwis, naene puhtaks ja palmitsegu ka ta juuksed finni, sest lähematel päewadel ei tohi juukseid mitte kammida.

§ 189.

Weel kandku ammaemand hoolt, et palawat ja ka külma wett igal ajal saada oleks. Ta lasku lapse pesemise tarwis wann sisse tuua; kandku selle eest hoolt, et lapse woodi ja pesu walmis oleks ja pangu lapse naba-sidemed käepärast walmis. Nende kirjeldused tulewad taga pool. Et tema omad asjad, mis pärast üles loetud saawad, walmis peawad olema, on iseenesest mõista; niisama peawad ka tema jaoks alati pesuweesi, seep ja fäterätifud walmis seisma, et ennast enne ja pärast seesmist läbikatsumist pesta wõiks. Kui ammaemand mitte iseenele juures kõige juuremat puhtust üles ei näita, kuida mõib ta seda siis oma hoolealuse käest nõuda. Üks nõuu fuse, musta ja lapsewee kogumiseks peab ka käepärast seisma, niisama ka üks puhas kausj järelsünnituse sissepanemise tarwis. Korrawastaste fordade tarwis olgu pudel äädikat ja weidike weini ehk rummi ehk konjaki käepärast.

§ 190.

On sünnitajal isu ehk jänu, siis tohib ta seda ka waigistada, aga mitte liiasti ja raskesti seeditawat toitu,

sest et ta seda muidu jälle wälja ofsendab. Ka higis-
tama ajawaid jooksiid ei tohi ta juua. Wärske puuwili,
kõik juurewiljad, raswane ja suitsetatud liha pole mitte
hää; niisama ka wein, õlu, põletatud wiin, fange kohwi
ja thee. Joogiks on kõige parem wärske weis; toitu on
üleüldse ainult siis tarwis, kui sünnitamine kaua wältab.
Piim, piim ja weis, piim wähe kohwiga, tass puljongi,
weega keedetud riis ehk kaeratangupuder ja mõni sai,
jellest on küll.

§ 191.

Ämmaise ajajärgul peab ämmaemand selle eest hoolt
kandma, et kuski ja roojus korralikult wälja heidetud saa-
wad. Kuse tühjendamiseks on sagedasti ju sünnitaja käs-
kimisest küll; kui tühjendus seistes ehk kükitades mitte
wälja tulla ei taha, tuleb ta fergemini pikali olles; ka
tohib ämmaemand eesolewa pää, kui see tugewasti põie
pääle wajutas, sõrmega wähe tupewõlwilt üles tõsta, et
kuski mööda pääseb. Wälimise läbifatsumise läbi võib
ämmaemand sünnitaja juures alati tunda, kas põis täis
ehk tühi on. Si tühjene põis eespool kirjeldatud wiisil
mitte, siis peab ämmaemand kuse fateedriga ära lastma
(§ 544).

Musta wäljatühjendamiseks on tagast jisse-
tarwis; ka kui tühjendus mitte wäga ammu
olnud, on jisseprijimine tarwilik, sest see ka
hoolt, et wäitused korraliseks jääwad. K
tatakse soojast weest paari lusika täie õli-
juures weel natuke seepi ehk üks supilusik.

Tuleb ämmaemand alles pärast an-
nitaja juurde ja on lapse pää ju befe
peab kusmine enamasti pärast sünnit-
pää kussetoru kofku surub. Ka jissepri

enam, sest et siis ei klistiir ega ka mustus pääst mööda ei pääse.

§ 192.

Awamise ajajärgus tohib korraliselt sünnitaja tahtmist mööda käia, seista ehk pikali olla, nagu see talle hää on; ta tohib ka magada, kui tal jaks rahu on. Tuleb wäitus, siis katjub ta end toetada. Sohwa ehk woodi annawad sünnitajale otstitud toe, kui ta pikali olemist paremaks arwas; käis ta, siis astub ta wäituse puhul tooli pääle ehk toetab selja wastu seinä ja käed oma ees seiswa toolileeni pääle ehk haarab oma ees seiswa ämmaemanda kätest finni. Kõik see on lubatud, aga ta ei tohi neid tugesid ometi pressiks tarwitada. Kõik punnimine awamise ajajärgul on väga kahjulik, ta ajab willi enneaegu katki, sünnitab krambisarnaseid wäitusi ja teeb selle läbi sünnitamise kestwamaks ja walusamaks, wõib isegi kardetawaks jaada.

§ 193.

Ju enne ettewõetud läbikatsumist peab ämmaemand awamise ajajärgul aeg ajalt fordama. Ta katjugu seda ajast kui ka seesmiselt üleüldiste reeglite järele toimeviima ürgu unustagu ka ennast enne ial pesemata. Ju enne enne esimest läbikatsumist sünnitaja wälimisi käsi ja ümbrust ja loputagu ka tupp puhtaks. Ka käsi ja ümbrust läbikatsumist puhastagu ta puuwilla topikesega puhastada, et mitte ju wäljajoolanud wedelikust läbi minna. Ju enne enne midagi juguosadesse tagasi ei läheks. Ju enne enne hele panema peab ämmaemand awamise ajajärgul läbikatsumisel järgmisi punktiid: Ju enne enne läbikatsumise juures emakasuu kallal walgustada, aga wad krambiwäitused.

2) ärgu ta sõrme ial kõvasti lapse willi wastu surugu, et see enneaega ei lõhkeks.

3) ärgu ta ial lapse pääd befeni wäljakäiguist edasi suruda püüdku, selle läbi tõusewad reeglivastased lapseisjud.

4) ärgu ta jägedamini läbikatsumiist ette wõtku, kui see tarwilik on.

§ 194.

Tarwilik on see läbikatsumine ainult nii kaua ja nii jägedasti, kui ämmaemand järgmiste punktide üle selgusele on jõudnud:

1) Kõige päält peab ämmaemand teadma, kas pää eespool on, sest igal teisel puhul peaks ta arsti järele jaatma. Ämmaemand teab, kuida pää tundub, ta tunneb teda läbi tupe wõlwi eelmise kõhuseina juures, ta tunneb teda, kui awamine ju hästi edenenu, ka läbi emafasu. Kui jeesmine läbikatsumine ette ulatawat jagu ära tunda ei lasse, wõib wälise läbikatsumise kaudu selgusele saada, et pää ees seisab. Lapse korralise oleku puhul on lapsekojal oma korralik muna kugu, lapsekoja põhjas tuntakse ümmarguist pehmet perjet ja selle kõrwal, kõige jägedamalt paremal pool, piisikese osasid — jalgu. Südametuksumiist kuulatakse kõige waljumini küljest, enamasti pahemalt poolt ja wähe alamalt naba juurest. Üllewal pool häbedusele tuntuks läbi naha kindlat ümmarguist pääd mõnikord selgemini kui tupewõlwi läbi. Wälimiist ja sisemiist läbikatsumiist tohib ämmaemand ainult w ä i t u s t e w a h e l ette wõtta, kui ta lapse seisju ja etteulatawat osa ära tunda tahab.

§ 195.

2) Ju esimese jeesmise läbikatsumise puhul peab ämmaemand ka emafasuud kabama

ja arusaama, kas ta ka forralik on, kas ta ka esimest forda sünnitajate juures, kas ta wäituste waheajal pehmem ja londs on. Emakasuu seisab sünnitamise algul kaugel tagapool ristluu koopa juures ja hoiab tihti weidife paremale ehk ka pahemale poole.

§ 196.

3) Kas lapsewill alles seisab, teab ämmaemand ju sünnitaja sõnade järele, kas weši ju wälja jooksnud ehk weel mitte. Kindlamale otjusele jõuab ta aga läbikatsumise waral. Lapsewill on file ja enamasti tunneb katsum sõrm ka tema sees olema wee ära; selle wastu tuntakse palja pää küljes juukseid.

§ 197.

4) Kui ruttu awamine edeneb, seda näeb ämmaemand emakasuu mitmekordsest läbikatsumisest. Märkab ta, et edenemine pikaldane on, siis on küllalt, kui ta alles paari tunni järele katsub; on edenemine rutuline, peab ta ka sagedamini katsuma. Alguses on awamine enamasti pikaldane; kui wäitused ju mitu tundi ära jääwad, siis pole sellest emale ega lapsele kahju ja ämmaemand võib soowida ja nõuda, et sünnitaja puhkama heidaks.

§ 198.

4) Kas wäitused forralised on, seda tunneb ämmaemand ju sellest tagajärjest ära, mis neil awamise pääle on, ja, ka kui see wäite on, täielistest waluta wäituse pausetest. Peaks aga ämmaemandal wäinuse forralise oleku kohta kahtlust olema, siis wõtku ta wäituse ajal seemine ja wälimine läbikatsumine ette. Emakasuu lähed forralise wäituse puhul küll pingumale, aga mitte kitsa-

maks, põis saab ette poole surutud. Wälimine läbifatsumine leiab lapseoja üleüldse kindlama ja ümmargusema kui enne; kui wäitus järele annab, muutub emafasuu jälle kõrgeks ja pehmeks, nii'ama ka lapseoja fere. Selle järelefatsumise puhul peab ämmaemand alati jeda tähele panema, kas põie sisse palju kustu on kogunud, ja sellel korral ka tühjenduse eest hoolt kandma.

§ 199.

On emafasuu nii kaugele lahti, et ainult weel ees ja külgede pool kitsas palistus on tunda, („emafasuu on kadunud“), siis on lapsewili warsti lõhkemas. Sünitaja peab nüüd rahulikult seljalt maha heitma ja ämmaemand peab ühe nõuu talle alla panema, kuhu lapsewesi sisse wõib jooksta.

§ 200.

Rohe pärast lapsewee wäljajooksmist, nõnda siis ajamise ajajärgu algul, peab ämmaemand hooltsa sifemise läbifatsumise ette wõtma. Et päalagi ees oli, teadis ämmaemand juba, ka lapse seis oli talle ju enamasti wälimise läbifatsumise läbi tuttan; nüüd peab ta seesmise läbifatsumise läbi selgusele saama, kuida ees olew päalagi seisab ja ka: kas ta üksipäinis ette ulatab. Tema kõrwal wõiks ka käsi ehk jalg ehk nabanöör olla; sellepärast peab ämmaemand ümber ringi pää ja befeni wahel hoolelikult kobama. Kuida päalagi seisab, jeda tunneb ämmaemand wäikesest fontanellest ära ja ka noolepalistuse sifust. Päalagi wõiks aga we wäljajooksmisel ka befeni sifsekaigu päält ära nihkunud olla. Et see wõimalik on, siis tohib ämmaemand nüüd läbifatsumise juures pääluud ainult fergesti wajutada, wastasel korral wõiks ta muidu ise pää kõrwale nihutada.

§ 201.

Sünnitaja ei tohi nüüd ajemelt mitte enam lahkuda. On ämmaemand läbikatsumise läbi selgusele jõudnud, et lapse seis täiesti forralik on, siis võib ta lapsehädalisele lubada, et ta — kuida tal parem on — kas seljali ehk küljeli võib olla. Mga kõik rahutu wisklemine ja ristluude jissjepaenutamine tuleb ära keelata. Küljeli olles on sünnitajale fergituseks, kui ämmaemand wäituse ajal ristluukohtajid käega toetab. Sünnitajale on nüüd wäituste ajal enam tuge tarwis kui enne, ja kui talle jeda antakse, jääb rahutu lapsewoodiline kõige paremini paigale ja rahuliseks. Seljali olles toetagu sünnitaja wäheomad frõnkssisjalad woodi jalutsit wastu ja pidagu kätega woodi tulba külge pandud kätevätkust finni.

§ 202.

Selles olefus võib ka kaasa-punnimist, milleks nüüd lapsehädaline tarmitust tunneb ja mida talle nüüd ka lubada võib, kõige paremini forda jaata. Selle juures jaab pää padja ehk ämmaemanda käe läbi wähe kummargile toetatud, lapsehädaline peab hinge finni ja punnib nagu potil olles. See kaasapunnimine võib aga ainult wäituse ajal sündida, wäituse wahel võib see wiga teha. Kasulik on see „wäituste äratöötamine“, kui wäituste tagajärg ise wäike on.

§ 203.

Ämmaemand otsustab wäituste tagajärje üle, kuna ta pea nende ajal, pea nende järele seesmiselt järele katsub; siis tunneb ta 172., 173. ja 174. paragrahwis kirjeldatud pää edasiminefut.

Pää seisju ja olekut tunneb ämmaemand noolepalistuse sühist ja fontanellede seisust ära. Kui sügawal pää seisjab, otjustab ta pää seisust istmeluuoffade vastu. Kui förm weel nende wahete mahub, pole pää weel befeni põhja jõudnud; befeni põhi on see koht, mille juures noolepalistus reeglimööduliselt befeni läbimöödu oma poole pöörab.

Kaua wältawa wäljaajamise juures annab wäitusest hääd tunnistust päaluu fontide äärte üksteise üle nihkumine ja pääpaistetuse suurus.

Ka sündimise mõju lapse terwise pääle peab ämmaemand silmas pidama. Pärast poole räägime sellest, mil wiisil lapse elu sünitamise läbi mõib hädaohuse langeda. Mlati aga pidagu ämmaemand meeles, et ta lapse terwise kohta emahus sündamelööfide järele peab otjust anda oskama. Ta ärgu sellepärast iga 4—6 wäituse järele — ka siis, kui sündimine wäga korralik näitab olewat — mitte kuulatamata jätku, kas lapse sündamelöögid weel korralised on. Siin juures teadku ämmaemand, et tugewa wäituse ajal ja kohe selle järele need sündamelöögid wäheks ajaks wähenewad, mõnikord kuni poole paljuseni, ilma et sellest lapse terwisele midagi farta oleks. Minult sündamelööfide wältaw langemine ehk tõusmine tähendab hädaohtu.

Kui lapse wäljaastumine warsti oodata on, puhastagu ämmaemand nõrga farboli sulatusega suguosade ja nende ümbruse küljes olew lima ja weri ära, et sellest lapsele midagi silma ei lähaks ja laotagu lapse wastuwõtmise tarwis ka üks puhast lina mustema alumise lina pääle.

Sseäraniis tähele pangu ämmaemand jeda ajajärku, mil pää „w a j u t a m a“ hakkab ja pärajoolikas ja tammema läbi etteatud jaamad; nüüd peab ta selle üle wal-

wama, et häbeduse pragu ja nimelt tamm lapse läbimineku puhul terweks jääwad. Neli punkti on olemas, mis ämmaemand siin tähele peab panema.

§ 204.

Esiteks. Sel ajal, mil pää befenisse astus, ei olnud pool istumat ehk kõrgendatud persegaga ajet korralise befeni juures küll mitte tarwis, aga kahju ei teinud see ka mitte. Aga sel ajal, mil pää befenipõhja jõudnud, oleks sarnane seis hoopis kahjulik. Nimelt saab selle oleku läbi puusajelgroog paenutatud ja befeni libastus keha poole tähtsalt wähendatud.

Sellepärast asendagu ämmaemand naese ifka nii, et puusade koht hästi sirgu oleks. Padi võib küll ristluis kohal, aga mitte perse all olla.

§ 205.

Pääle eespool nimetatud punkti on weel kolme punkti tähele panna, kui tahetakse, et tamm pää läbimineku puhul terweks jääks:

Peab nimelt teiseks tagapää täiesti häbeduselooaga alt wälja tulnud olema, enne kui eelpää üle tammi weereb.

Kolmandaks peab see eelpää wäljaweere mine nii pikkamisi sündima, et befeni põhjas olewad pehmed jaod korraikult wälja sirguda saamad.

Neljandaks peab pää, kui ta täiesti wälja jõuab, juhtjoone sihisje jääma, lapse kulla-auf peab siis kindlasti ema häbeduselooaga külge wajutatud olema.

Selle järele ou ämmaemandal pää läbimineku puhul weel kolm asja tähele panna:

§ 206.

Mida juurem pää jämedus on, seda enam peavad befenipõhjas asuvad pehmed osad end wälja laotama ja seda ennemini läheb tamm lõhki, kui need pehmed osad küllalt ei weni. Ammaemand toimetagu oma kohust

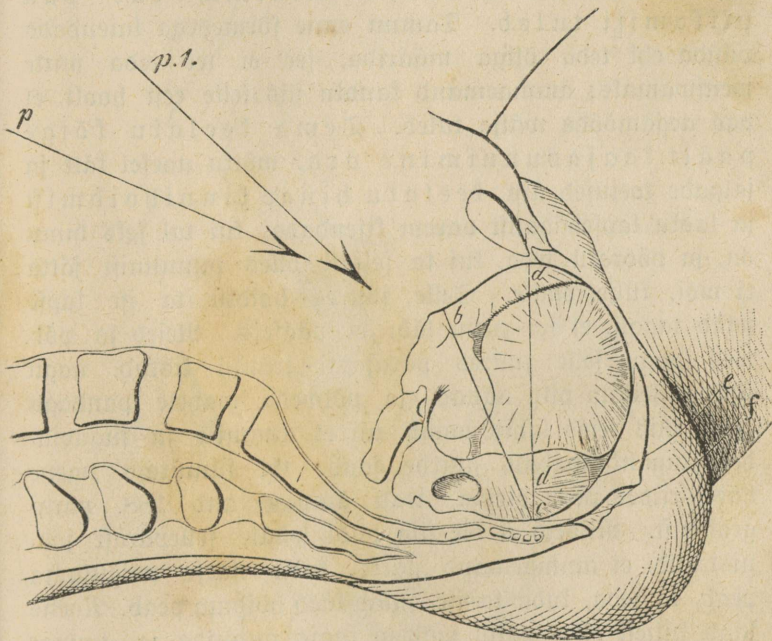

Bild nr. 42.

fiin järgmiselt: Sgal puhul, nii pea kui pää ette poole nihkuma hakkab, kobagu ta esimese ja teise sõrmega järele, kas ju terve tagapää häbeduselooaga alt wäljas on. Si ole see weel mitte sündinud, siis peab ta iga wäituse järele ehk ka selle ajal nimetatud kaks sõrme kindlasti tagapää pääle

panema ja selle tammi vastu maha wajutama, nii et terve tagapää häbeduselooaga alt võiks wälja tulla.

§ 207.

Range wenitus, mida tamm kannatama peab, kui pää wälja tuleb, saab kergemini ilma lõhkemata korda minema, kui pää pikkamisi tuleb. Tammi enne sõrmedega laiendada püüda ehk teda õliga määrida, see ei tee teda mitte weniwamaks; ämmaemand kandku siis selle eest hoolt, et pää aegamööda wälja tuleb. Tema keelaku kõige päält ka asjapunnimine ära, wõtku naesel käte ja jalgade toetused ära, keelaku hinge kinnihoidmist ja lastu lapskehädalist parem kiskendada, kui tal seks himu on, ja pööraku teda, kui ta seljalt olles punnimist jätta ei wõi, külje pääle. Selle juures hoidku ta ise lapse pääd tagasi, et see ruttu läbi ei pääsiks. Reied ja põlwed jaagu selle juures parajasti frõnkji kistud, nagu kõrwal seisaw pilt näitab, ja põlwele wahela pandagu padi, mis reied lahku hoiab, nii et tammile ja suguosadele tagant wabalt juurde saab. Et jünnitaja naene hästi riides peab olema, teab ämmaemand 188. paragrahwist. Riideid ei ole siia pildi pääle sellepärast joonistatud, et ämmaemand näeks, kuida naese paigutama peab, ka seda, kuida ta ise omad käed hoidma peab. Naene saab küljelt olles palju wähem kaasa punnida ja ämmaemand saab tammi terawamini tähele panna, kui seljalt olekul. Kui naene pahema külje pääl on, siis istub ämmaemand woodi parema külje päätjisse ja waatab tammi osalt silmaga, osalt sõrmedega. Läheb tammi põnewus ühe wäituse ajal nii suureks, et lõhkemist karta on, siis ei tohi ta pääd mitte enam edasi lasta. Wäituse wahel on tam-

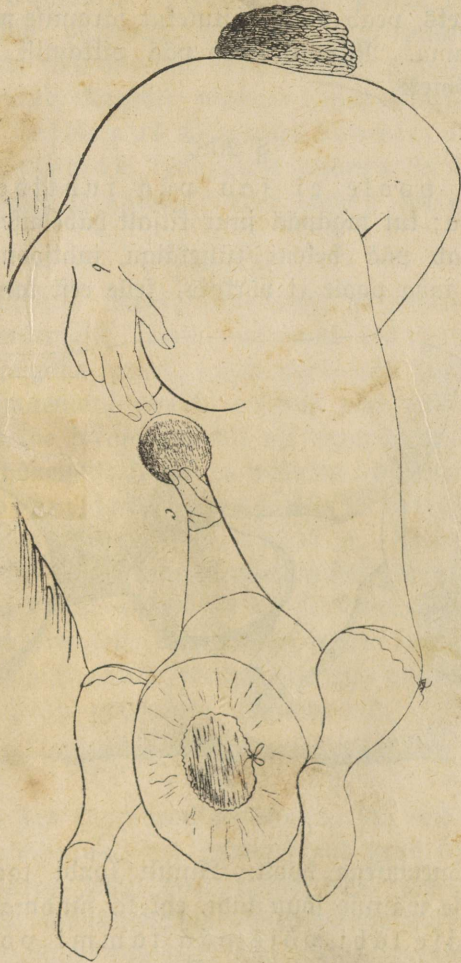
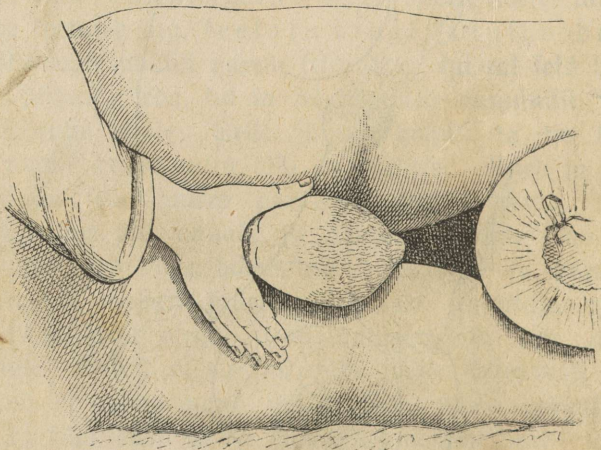

Bild nr. 43.

mil jälle aega end wenitada ja järgmise wäituse ajal wõib pää ilma kahjuta wälja weereda. Läheb põnewus jällegi suureks, peab pää läbitulekut järgmise wäituse ajal weelgi feelama. Niiviisi tuleb pää pikkamisi läbi, ilma et tamm lõhkeks.

§ 208.

Ette poole ei saa pää juhtjoonest ära taganeda; kui tagapää juur kitsalt häbeduselooaga pääl seisab, seisab pää befeni küljekäigu juhtjoones. Et ta juhtjoonest taha poole ei pörfaks, jelle eest kannab tamm

Pilt nr. 44.

ise oma põnewusega hoolt. Minult londi tammi korral ehk üleliigse wäituse jõuu läbi, ehk ka sündmata keasa-punnimise läbi wõis pää tammi poole juhtjoonest ära põigata. Ammaemand tunnel seda sellest, et ta pää ja häbeduselooaga wahel sõrmega tühjarnumi leiab. Sellel haruldasel korral, mil kufletagune

mitte häbeduselooaga külge ei hoia, peab pää läbituleful tammi toetama. Ammaemand pangu siis oma käsi nii, et põial paremale, esimene sõrm pahemale poole tammi äärde seisma tuleb. (Waata pilt). Nõnda seisaw käsi wajutab nüüd fergesti wastu häbeduselooaga külge fufal ja fufla auk üsna häbeduselooaga külge seisma tulewad, kuna lapse otsaesine ja nägu ammaemanda põidla ja esimese sõrme wahelt wälja astuwad.

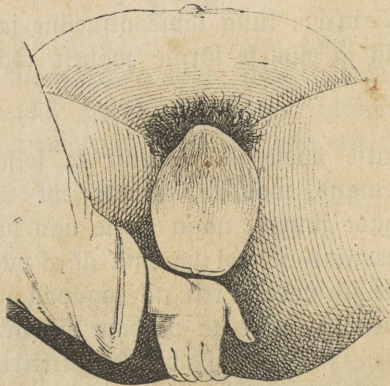
§ 209.

Waadatakse naese sünnitamist ta seljali oleful, siis istub ammaemand woodi paremal ehk pahemal äärel sünnitaja jalgade juures, nägu naese näo poole pöördud. Istub ammaemand woodi parema ääre pääl, siis kocab ta parema käe sõrmedega teki all tagapää wäljaastumist, ta tammi põnewust kocab ta parema käe sõrmedega. Pää tagasihoidmiseks seisab üle sünnitaja parema külje ta pahem käsi walmis. Kolmandaks käepanefuks, kui jeda tammi toetamiseks tarwis on, saab naese seljali oleful nimetatud seisust parem käsi, mis tammi külge pandud, et selle esimene äär põidla kandsu alla jääb, käsi ja wäljasirutatud sõrmed on selle juures üle rooja-augu taha poole pööratud. (Waata pilt.)

§ 210.

Mitte iga sünnitamise juures ei saa neid kolme käepanekut tarwitatud, aga ammaemand peab küll iga sünnitamise juures kõike neid kolme asja tähele panema. On tagapää häbeduselooaga alt ju täiesti wälja astunud, siis oleks asjata jeda weel alla wajutada tahta. Istub pääluu ise pikkamisi häbedusepraost läbi, ilma et jeda üleliig pingule kifuks, siis oleks see ainult kahjulik, kui teda asjata tagasi hoida püütaks. Seisab tagapää, nagu hari-

lifult, ihegi häbeduselooaga küljes, siis oleks kahjulik, teda veel rohkem seda vastu wajutada. Tagapää allawajutamist on harwa tarwis, pää läbituleku wiivitamist (Pilt № 45) enamatel fordadel, tammi toetamist üsna harwa pää läbilõikamise puhul.

Pilt nr. 45.

Rõige enam kahju teeks aga ämmaemand, kui ta kolmandat käepanekut, tammi toetamist, warem tarwitaks, kui tagapää täiesti häbeduselooaga alt wälja on astunud. Siis takistaks ta seda wäljaastumist, ja pää astuks oma juurema jämedusega häbeduse praosse ning tammi lõhkest oleks siis veel õieti karta.

§ 211.

Kui läbiastum pää parajoolikast rooja wälja litjub, siis pühib ämmaemand seda rätifuga, et tema ega ka sünnitaja rohkem mustaks ei saa tehtud, kui tarwilik on. Tammi kobawat kätt rätifuga katta pole hää, sest siis ei saa tammi põnewust hästi tunda. Rõike, mis inimese ihu küljest tuleb, ei tohi ämmaemand puutu-

maht karta, kui seda tarvis on. Besuwett ja seepi on ju küllalt.

§ 212.

Pärast pää sündimist peab ämmaemand lapse kaela ümbert kobama, kas selle ümber wahest nabanöör ei ole, sest kui asi nii on, peab ämmaemand seda niipalju lodewaks tegema, et ölad sellest läbi wõiwad pääseda (§ 452). Selle järele toetab käsi pääd, et ta alla ei wajuks; siisgi ei tohi lapse juud ja nina käega mitte finni katta, sest mõnikord hingab laps ju nüüd.

§ 213.

Kui lähem wäitus tuleb, mis ölad wälja ajab, peab tammi juures olew käsi igaford selle eest hoolt kandma, et eespool seisaw ölg läbitulekul kindlasti häbeduse looga najal seisaks. Ölade sünnitamise juures peab siis igaford tamm toetatud saama. Kui seda mitte ei sünni, lõhkeb tamm mõnikord weel ölade läbituleku puhul. Hästi rohkendatud wajutus wastu häbetuselooka, wajutus, mis aga läbitulekut mitte takistada ei tohi, ja tamm jääb kindlasti terveks.

§ 214.

On ölad läbi astunud, siis lähneb siia maale tammi küljes seisaw käsi enamasti weelsellesama wäituse juures lapsega kaasa. Laps peab nii wastu wõetud ja maha pandud saama, et nina ja suu wabalt hinge wõiwad tõmmata ja nabanöör lonti jääb; rebida nabanööri kude ei tohi, see wõib nii lapsele kui emale kahju teha.

§ 215.

Järeksünnituste ajal peab ämmaemanda tähelepanemine ema ja lapse wahel jaotatud olema. Sünninud laps, kes enamasti alles nüüd kiskendama hakkab, peab emaga paariks minutiks ühte jääma. Sel ajal katsugu ämmaemand lapselõja järele, kas see ka kindlasti kinni on läinud, nii et werejooksu karta pole ja kas sääl wahest weel mõni teine laps sees pole.

Siis puhastagu ta lapse nägu puhta keedetud wee jisse kastetud puuwillatopiga limast ja werest puhtaks.

§ 216.

Leidis ämmaemand lapselõja kindla ja piisikese olema ja oma põhjaga wahel all pool naba ehk weel sügawamal seiswat, ja hingab ja kiskendab laps korralikult, on ka nabanööri tujukumine täiesti ehk peaaegu kadunud, siis hakkab ta nabanööri ära lõikama.

Melja sõrme laiuselt nabaft seob ta nabanööri ühe ehk kahe õlekõrrelaiuse kindla paelakesega kõwasti kinni. Kolme sõrme laiuselt edasi lõikab ta siis nabanööri kääridega katki, keerab lahtise otja seotud koha poole tagasi ja seob paelaotsjad selle üle weel kord kahte kõwasse sõlme. Nabanööri sidumise juures peab ämmaemand iseäranis selle pääle waatama, et ta ei ema ega lapsepoolist nabanööri otja rebida ei tohi. Oma poolse otja rebimine mõiks lapselõjas werejooksu, lapse poolse otja rebimine naba juurde kardetawat põletikku sünnitada. Ka sidumise juures peab ämmaemand ettevaatlik olema, et nõõr ei katkaks ja ta seda wiiji nabanööri wastu tahtmist ei rebiks.

Mitmel pool on moodiks, nabanööri kahest kohast kinnitada ja siis seda kahe sõlme wahelt läbi lõigata.

See üsna ei ole, aga tarwilik ka mitte, päälegi

fui sidumine ruttu peab sündima ja ämmaemandal aega ei ole. Ema poolsest otsast ei tule tilkagi werd välja.

§ 217.

Pärast seda kui nabanöör finni seotud, tuleb lähem tähelepanemine jälle ema poole pöördada. Laps saab sellepärast sooja rätiku sisse mässitud ja ühe mõistliku naese kätte antud ehk ka mõnesse kindlasse kohta asendatud, ja ämmaemand waatab jälle uuesti järele, kas lapskoda ka nüüd kindlasti finni ja kas werejooks sellest wäike on; ta kuulab järele, kas sünnitajal weel walu on ja kuida ta muidu ennast tunneb, ja paneb iseäranis seda tähele, kas naese terwes olekus werejooksu märgata pole. Wälimise läbikatsumise juures pangu ämmaemand tähele, kas lapselõoja ees olem pöis täis ehk tühi on. Sagedasti on sündimise puhul palju kust koftu kogunud; täis pöis on järelsünnituste wäljaajamise juures takistuseks. Leiab ämmaemand pöie kust täis olewat ja ei saa naene seda tühjendada, siis ajagu ämmaemand iseäranis ettewaatlikult katteeder sisse, et kusi seda mööda välja jookseks.

Waiba all naese kõhu pääl seiswa käega kobagu ta nüüd ühtelugu lapskoda.

§ 218.

Järelsünnituse wäituse tulekul muutub lapskoda kõwemaks ja ümmargusemaks; enamasti tuleb ka werd. Niipea kui järelsünnituse wäitus algab, kobagu ämmaemand selle mõju nii, et ta käe lapselõoja põhja pääl hoiab. Sagedasti saab ta selle juures leidma, et lapskoda wäituse ajal wähemaks, nimelt kitsamaks ja lapikumaks, muutub ja ka pärast wäitust wähemaks jääb, kui ta enne olnud. Siis aimab ämmaemand õigusega, et lapselõojafere järel-

fünnituse wälja tõuganud on. Järelsünnitus on siis enamasti laias, londiis kaela kaanalis ja tupewõlwis, kust ämmaemand ta, nagu warsti õpetatakse, wastu wõtab.

Kui aga ju mitu järelsünnituse wäitust on olnud, ilma et lapskoda selle läbi wältawalt pisemaks oleks jäänud, siis peab ämmaemand laiali aetud kättega lapskoda finni wõtma ja lähema wäituse ajal seda alla poole suruma, aga nii, et ta lapskoda ennaft bekenisje ei wajuta ja naesele walu ei tee. Selle wajutuse läbi kaswab wäituse jõud ja ju esimese ehk teise wäituse puhul läheb järelsünnitus tupesje, kust ta siis järeltulema õpetuse järele wälja wõtta tuleb.

§ 219.

Ei tulnud järelsünnitus mitte kuni wälimisteni osadeni, siis wõib lapskoda wältawalt pisemaks jäämisest arvata, et järelsünnitus tuppe on läinud. Ämmaemand tehku seda omale jüsemise läbikatsumise waral selgetks. Istub ta woodi parema ääre pääl, wõtab ta nabanööri naese parema jala alt pahema käe kahe sõrme wahela, läheb parema käe esimese ja keskmise sõrmega nabanööri kaudu kuni tupesje, kuni ta kas emakoogi ehk emakajuu juurde jõuab. Saab ta emakajuu ääre kätte, siis on järelsünnitus alles lapskodas; ta wõtab käe jälle wälja, katab sünnitaja finni ja walwab lapskoda üle wäljast poolt pääle pandud kättega nagu ennegi. Ei saa ta aga emakajuu d k u s g i l t k ä t t e , sest et terve tupewõlw emakoogi täis on, siis peab ämmaemand järelsünnituse (pärämised) wälja wõtma. Selleks otstarbeks mäsrib ta nabanööri pahema käe sõrmede ümber ja wõtab ta kõwemini finni, kui seda läbikatsumise juures tarwis oli; siis paneb ta parema käe esimese ja keskmise sõrme nabanööri mööda nihutades sinna kohta, kus see emakoogi jüsse läheb. Kuna ta nüüd

parema käe kahe sõrmega emakoofi kõvasti taha poole jurub, tõmbab ta järelsünnituse pikkamisi naban ooripidi wälja. Ammamoor peab teadma, et sagedasti uhe käega kõwa surumist ja teisega tugewat tõmbamist tarwis on, kui j arels unnitust tupest tahetakse wälja jaada. Sellepärast peab kõige esiti teada olema, kas järelsünnitus lapselajas, siis on iga tõmbus naban oorist kahjulik ja keelatud, on ta aga ju tupes, siis on kõwa surumist ja tõmbamist tarwis, sest järelsünnituse ka uane tupes seismine wõib uut lapselaja werezwoolust j unnitada.

§ 220.

Niipea kui emakoof w alimistesse jugsuadesse ilmub, wõtab ämmaemand temast parema käe sõrmedega finni, feerab teda paari korda ümber, et muna nahad pinguli j aaksivad, ja tõmbab siis emakoofipidi kõik järelsünnituse wälja ning paneb nad puhta kausi sisse.

Niuid peab j arels unnitust hoolega järele waatama, kas mitte munanahast ehk emakoogist mõni suurem t uff ei puudu. Sel puhul peab arsti järele jaatma ja järelsünnitus tema tulefuni alles hoitama. Kus ämmaemand ial teab, et arst nurganajst waatama tuleb, hoidku ta järelsünnituse tema tulefuni alles.

P aale selle peab ämmaemand kõhtu k obades selgusele jõudma, kas ka niuid lapseloda kindlasti ja piisikeselt loos on ja kas werejooks niuid üsna w aheseks on j aanud.

§ 221.

Niuid pesku ämmaemand puuwillade ja puhta leige weega, millele wähe karbolhaput juurde lisada wõib, jugsuad ja nende ümbrus hoolega puhtaks; see nõuab

iseäralist ettemaatusit, sest et need osad nüüd väga tundlikud on. Suguosajid tohib ämmaemand ainult tammist ette poole pühkida, sest et muul viisil walus on. Selle juures peab ämmaemand tähele panema, kas tamm ikka ta tõesti on termeks jäänud. (Tammi lõhkemisest räägitakse 439. ja 440. paragrahvis.)

§ 222.

Kui naene jellesama mahasaamise woodi pääle nurgawoodit põdema jääb, mis ka kõige parem on, siis saavad padjad, mis talle puujade förgendusjeks alla pandud, ära mõetud, et tal parem oleks pikutada. Uje ise tehtaakse nüüd uuesti. Ka woodi ja ihupesju peab uus saama, kui endine märg ehk werine on. Uus pesu peab fuiw ja soe olema. Iga pikema paljaks kiskumise ja ägeda liigutuse eest peab hoidma.

Tuleb woodit wahetada, siis peab uus woodi wana förwale lüfatud ja nurgawoodiline selle jisse tõstetud saama.

Suguosjade ette reite wahele pandakse enamasti pehme walge riie ehk ka puuwilla tropis, mida waadates ämmaemand werejoofsu suurusest märku saab.

Puuwillatropis saab wälimiste suguosjade ette niiviisi finnitatud, et kolmenurgeline ehk kolme nurga koku pandud rätik nurganaese bekeni alla saab pandud, kolmenurga nürinurk jalgade poole. Rätiku pikad nurgad saavad ümber keha koidetud, reite wahelt üles mõetud lühikene ots wajutab siis puuwillad pehmeesti wastu suguosajid.

Side mõib nurgawoodilisel küll ümber olla, aga mitte kõwasti seotult. Kasulik on see ainult väga rutulise sünnitamise järele.

§ 223.

Nüüd tuleb lapse kätte rida, kui fedagi teist ämmaemandal käepärast ei olnud. Westi peab 28 kraadi R. järele Joe olema, soojem westi on lapsele kahjulik. Ämmaemand paneb lapse nii wette, et see tema käe pääl puhatas näoga üles poole waatab, kuna teine käsi pehme wammiga lapse terwe keha werest ja limast puhtaks teeb. Range hõõrumise eest on tarwis hoida; see ei tee wiga, kui kõif mustus esimesel korral maha ei lähe.

Ka peene õliga wõidmine aitab seda lahthjemaks teha.

Lapse nägu puhastagu ämmaemand haawawatiga, mida ta puhta wee fiske kastab, ja kandku selle eest hoolt, et pesuwesi lapsele filma ei tungi. Sellest wõib filmapõletik tulla.

§ 224.

Nüüd saab laps ämmaemanda süles linase rätifuga ära kuiwatatud. Sääal juures pangu ämmaemand tähele, kas lapsel kõif osad ka korraliselt on kaswanud, nimelt kas juguosad ju oma korralises kujus ja tarwiliste awaustega on. Ei ole lugu mitte nii, siis ei tohi seda ei omastele ega ka emale teatada, waid peab arsti käest nõuu küsima. Ka nabanööri peab ämmaemand nüüd järele waatama ja kui säält werd wälja immitseb, uuesti finni siduma. Lapse nabanöör nõuab hooljat sidumist. Kasulik on temale kuiwi puuwillu ümber mäsvida. Nabanööri ots seatakse siis pahemale poole kõhu pääle ja seotakse ta siis nabasidemega kõhu ümbert parajasti finni.

§ 225.

Selle järele pandakse lapsele särjife ja jakife taga nõõrid pearwad olema, selga ja mähitakse t

mete jisse, aga ei panda mähtmeid mitte kõvasti finni. Käed jäetagu wälja, lapsela pandagu mütsike pähe.

§ 226.

Pärast seda kui sündimine mööda ja enne ju lapse eest eespool õpetatud wiisi hoolt on kantud, peab ämmaemand weel kahets tunnits nurgawoodilise juurde jääma. Selle aja sees pidagu ta nurgawoodilist hoolega silmas, kas wahest midagi efektust tema juures nähtawale ei tule. Ka seda waadaku ta järele, kas suguosadest mitte wahest enam werd wälja ei tule, kui ford ja kohus on.

§ 227.

Enneku ämmaemand nurgawoodilisest lahku, waadaku ta weel ford järele, kas põis täis ehk tühi on. Siimesel juhtumisel pangu ta pott alla ja nõudku, et naene kuseks. Ei saa ta seda pikali olles teha, siis lasku ämmaemand kuji kateedriga wälja, sest täis põis takistab lapsekoja endisesse olekusse minemist ja naesele on iga liikumine kahjulik.

§ 228.

Kui ämmaemand kõik nii on teinud, nagu jelles päätükis õpetatud, siis wõib ta omale tunnistada, et kõik tehtud on, mis tarwis oli, ja et see tema tegu on, et sündimine korraliseks jäi. Mõned arwawad lapse juus sõrmega pärast sündimist urgitseda wõima, kui jääb wäga palju lima sees on. Lastel ei ole jääb augi enam seda lima, kui tarwis on, mispärast iga kae ajamist järele jätma peab, jellest wõib kasu asemel kahju tulla. Mis siis ette wõtma peab, kui laps rnuult ilmale on tulnud, jelle kohta saab jelles s taga pool õpetust antud.

Neljas jagu.

Korraliselt nurgawoodi- ja imetamise ajast.

§ 231.

Miipea kui sünnitamine lõpnud, kutsutakse naist nurganaeseks, olekut, milles ta on, nurgawoodiks, ka lapse- ehf titewoodiks.

Kaks päätoimetust langewad selle aja sisse, esiteks muudetud suguosade endisesse olekusse tagasimuutumine, teiseks piimasaamine, mis uuesti sündinud lapsele, imewale lapsele, toiduks on.

§ 232.

Ena ja lapse elu ja terwise kohta väga tähtjas on, et need mõlemad toimetused nurgawoodis korralikult sün-
nivad.

Imetamine kestab korra järele 9—10 kuud. Suguosade tagasikujunemine kolm kuud. Harilikult nimetatakse naist esimese kuue nädala jooksul pärast sün-
nitamist nurganaeseks.

Esimene päätükk.

Korralised sündmused ema juures.

§ 233.

Praegu mahasaanud naene tunneb enese väsinud olema, sagedasti ilmub lühike, ferge tülma-
värin, millele pea mõnus Joe, magama tahtmine ja üleüldine higi järgneb. Pärast magamist tunneb naene ennast tugewama ja terve olema. Naese weresoon (puls), mis kuni sünnitamise lõpuni ikka rutemini lööma hakkas, lööb nüüd jälle harwemini ja rahulikumalt.

§ 234.

Terwetel nurganaistel on wältawalt ühesugune Joe, niiste nahk; esimesel nädalal ilmub päewal üks, kaks ehk ka kolm forda higi naha pääle, need on nõrdanime-
tatud „nurgawoodihigitsemisjed.“ Et nurga naene selle läbi palju niiskust enesest wälja ajab, kaswab ta jänu. Iju findlate toitude järele tuleb alles mõne päewa pärast.

§ 235.

Kuse erandus on mõnikord wähem, siisgi tuleb see saadud joogi, higi paljuse ja mitme muu olefu järele; mõnikord on just sel esimesel ajal kuseletahtmine hästi sage. Sagedasti puudub see tahtmine ka täiesti, ehk küll põis täis on. Potile tahtmine jääb harilikult kolme ehk nelja esimese päewa jooksul tulemata.

§ 236.

Wälimised suguosjad ja tamm, mis kohe pärast sündimist wäga tundlikud ja sagedasti paistetanud on, muutu-

wad esimese 24 tunni jooksul jälle hariliseks ja kaotawad warsti ka oma õrna tundmuse. Kerged haawad paranewad ju mõne päewa jooksul jälle termeks, kui nad forralikult puhtad peetafse.

Ka tupe alumine jagu muutub mõne päewa pärast jälle kitsamaks. Dupewõlm jääb kaua aega, jagedasti wältawalt, laiaks ja londsiks.

§ 237.

Lapskoda, mis kätima pääl oleku puhul ema osadest kõige rohkem muudetud sai, muutub ka nurgawoodis kõige enam. Mahasaanud naese lapskoda kaalub umbes 1000 grammi, 4 kuud hiljem kaalub ta ainult 50 grammi. Käima pääl oleku puhul uuesti juurde tulnud osa läheb nurgawoodis osalt ema were jisse jälle tagasi, osalt saab ta puhastuse teel wälja aetud. Sel ajal saab ilanahk, mis sünnitamise juures osalt kaduma läks, nurgawoodis jälle täiendatud.

§ 238.

Esimestel päewadel wõib sõrmega fergesti wälimise emakasuu ja kaelakaanali juurde jõuda. Emakasuu palistatus on lai, londsik ja ripnem. Suba kahelja päewa pärast on lapskoja tupeosa jälle fertinud, on aga alles lai, lühike, pehme ja armiline. Armid jääwad kuni ta endisesse olekusse muutumiseni alles.

§ 239.

Lapskojafere, mis pärast sünnitamise lõppu nagu kõwa, umbes rusikasuurune kuul üle häbeduseluu lodewa kõhu läbi tunda oli, läheb enamasti esimese 12 t. jooksul jälle wähe juuremaks, nii et lapse-

foja põhi funi üle naba ja häbeduse luu wahetoha kesk-punkti ulatab. Siis wäheneb ta päew päewalt. Nurgawoodi 12. päewal seisab ta jälle häbeduseluuude taga, nii et teda ainult wälimise läbikatsumise läbi mitte tunda ei wõi. Wõetakse ühtlasi ka seesmine katsumine ette, siis leitakse lapskoda tupewõlwi kohal loogas ja tergesti liikuwalt.

See on sel ajal, mil põis tühi on. Täie põie juures leitakse nurganaese lapskoda palju kõrgemalt kõhu wastu ja seisab ta sagedasti ka selle kõrwal.

§ 240.

Lapskoda sidemed, nii laiad kui ümmargused, on koha pärast sünnitamist wäga loidid, sest nad ei saa nii ruttu lüheneda, nagu lapskoda wähenes. Sellepärast on lapskoda esimestel nädalatel pärast sünnitamist igale poole tergesti liikuw. Negajalt saawad lapskoda sidemed jälle lühemaks ja pingumaks, ja kui naene end nurgawoodis hoiab, on lapskoda mõne kuu pärast jälle niisama kindel oma olekus, nagu enne kaima pääl oleku aega.

§ 241.

Lapskoda rutuline wähenemine lapsmoodi esimesel ajal tuleb olulifult ta kofkutõmbuste läbi, mida järelwäitusteks nimetatakse (§§ 163. ja 164.)

Mida rutemini sünnitamine läks ja mida sagedamini naene ju maha saanud on, seda elawamini ja seda kauemini tunneb ta nende kofkutõmbuste walu. Harwa kestab järelwäituste walu üle nurgawoodi neljanda päewa.

Järelwäituse kohta maksab, mis § 149. ju wäitustest üleüldse üteldud. Wäitused ise on lühemad kui sünnitamise wäitused, ja nende waheajad on sagedasti mitu tundi pikad. Mõndel waheaegadel pole midagi walu, ka

wajutamise ajal mitte. Wajutus lapselõhja pääle kõhu poolt, ju paljas kõbamine, toob järelwõituse, mida lapselõhja kõwaks ja piisefeseks muutumiseft ja ettetulekust kõhu seinä wastu selgesti ära wõib tunda. Lapselõhja ettetulek järelwõituse ajal tuleb sellest, et ümmargused lapselõhja sidemed, mis lapselõhjalihä ulatused on, end lapselõhjaga ühtlasi kõkku tõmbawad. Lapselõhja harilik liikuwus nurgawoodi ajal on siis järelwõituse ajal tähtsast wähem. Lapselõhmetamine esimestel nurgawoodi päewadel toob ka järelwõituse kaasa. Selles ongi naese imetamise tulu, sest kanged jagedad järelwõitused edendawad lapselõhja tagasifujunemist.

§ 242.

Korralise nurgawoodi ajal sünnib suuwendatud wäljamoolus jügusadest, mida nurgawoodi puhastuseks ja wooluseks nime-tatakse.

Esimesel päewal on see woolus weri, aga wedel ja ju wähe wepine, osalt ka tüfiline ja sõelanaha järele jäänud räbalatega segatud.

Were seasõlemise läbi jääb nurgawoodi woolus esimesel kahel, kolmel kuni neljal päewal punaseks, wähe pruuniks. Siis jääb ta mõneks tunniks wäga kasinaks, weisjeks, ja muutub siis jälle rohkemaks, walfjaskollaseks ja paksupäraliseks, woolus on nüüd lima ja mäda, sest haawatud lapselõhja seesmine külge mädaneb paranemisel korralikult. Niisuguseks jääb nurgawoodi woolus naeste juures, kes lapsi imetawad, kolm kuni neli nädalat ja lõpeb siis ära.

Nurgawoodi wooluse paljus ja häis on mitmesuguste naeste juures mitmesugusel ajal wäga mitmesugune. Kolmandal, neljandal päewal, mil ta pruunikas ja rohke

on, haiseb ta ka kõige pahemini. Termel nurganaesjel ei haise ta aga ial mäda ehk rooja wiijil.

§ 243.

Piima erandus on end ju käima pääl oleku ajal ette walmistanud. Sagedasti on ju sünnitamise puhul rindades rohkesti piima. Enamasti saab aga alles teisel kolmandal päewal piimaerandus rikkalikeks wõi rohkeks. Sel ajal siis paisuwad rinnad enam üles ja sagedasti on nendes ka tõmbawat, pistwat walu tunda, mis jälle kaob, niipea kui piim wälja saab tühjendatud. Mida jagedamini laps rinna otja pandakse, mida kõwemini laps imeb, seda waremini tuleb piimaerandus ja seda rohkem on piima.

§ 244.

Esimene piim on wedel ning paksude kollakas-walgete joontega. Ta tuleb nisa pääle wajutamise puhul suurte tilkadega wälja. Niipea kui teda rohkemini tulema hakkab, muutub ta kollaseks-walgeks ühesuguseks wedelikuks, mis rinna pääle wajutamise puhul jäält nagu pritšist wälja purtskab; lastakse ta weega täidetud klaasi jooksta, siis jääb ta esiteks pilwede kaupa seisma, laguneb aga wiimaks ühtlaselt laiali.

§ 245.

Niikaua kui imetamine kestab, jääb naeste juures harilikult ka kuupuhastus tulemata.

Kui laps rinnaist saab ära wõõrutatud, mis enamasti kaheksa kuni kümne kuu pärast sünnib, paisuwad rinnad mõnikord jälle üles. Korralise hoidmise juures jääb siis paistetuse ja piim wiimaks järele ja rinnad närtšiwad

ära. Keli ehk kuus nädalat hiljem tuleb siis jälle kuupuhastus.

Kaejed, kes last ise mitte ei imeta, saavad kuupuhastuse kõige sagedamini jälle kuus nädalat pärast sünnitamist.

§ 246.

Mitte kõik muudatused, mis käima pääl olek ja sünnitamine emahusse töivad, ei saa nurgawoodi ja sellele järgneval ajal ära kustutatud. On jäädawaid muudatusi, millest weel mitme aasta pärast, sagedasti terve eluaeg, ära tunda võib, nimelt läbikatsumise teel, kas naene sünnitanud on. Neist emamärkidest on kõige tähtsamad:

1) Armid emaka juus, mis pärast walmi lapse sünnitamist ial ei puudu.

2) Armid tupekäigus, mis jünna lapse pää läbimineku puhul neitsinaha katkemisel sünniwad. Ka need ei puudu ial pärast walmi lapse ilmaletoomist.

3) Armid eesõues kusetoru kõrwal ja armid tammi juures, mis õnnelikul wiisil enamasti puuduwad, aga kus nad on, ial ei peta.

4) Armitaolised jooned londi kõhunaha jees, mis küll ka puududa wõiwad, aga kui nad olemas on, siis ka petmata märgid on ja käima pääl olekust tulewad.

Ämmaemand wõrrelgu siin kohal weel kord, mis § 114, 118 ja 123 öeldud.

§ 247.

Ka need märgid, millest hiljuti olnud sünnitamist ära tuntakse, wõiwad ämmaemandale tähtsad olla. Need märgid on eespool kirjeldatud. Siin juures olgu weel järgmist nimetada.

1) Et naese rindades weel piima wõib leida, ijegi jüis, kui ta ju mõne aasta eest wiimati on sünnitanud; et sagedasti ka nende naeste rindadest piima leitakse, kes weel ial pole sünnitanud, aga sel korral raskejalgjed on; niisuguse naese rinnast ial piima leida pole, kes ial weel käima pääl pole olnud.

2) Et 239. paragrahwis kirjeldatud lapselõija olek ka haiguse läbi ette wõib tulla, et aga sarnase haiguse puhul ja loomulikul wältusel lapselõija juurus ial nii lühike aja sees sellel wiisil muudetud ei saa, nagu 237. 238. ja 239 paragrahwis nurganaese lapselõijast üteldi; et sarnastel foradel lapselõija tupeosa mitte 238. paragrahwis kirjeldatud olekut ei awalda, nagu hiljuti mahasaanud naesel.

3) Et sarnased woolused, nagu nurga-woodi woolus, küll ka haiguse puhul ette tulla wõiwad, ial aga terwel olekul.

Teine päätükk.

Korralised sündmused lapse juures.

§ 248.

Terwe, uuestisündinud laps tahab kõige päält, pärast seda kui ta pestud ja kuusenud on, mägada. Söögiisu tal ei ole, sest et ta nabanööri läbi kuni sünnitamise lõpuni küllalt toidetud sai.

Melja, kuue, ka alles kaheteistkümnne ja enama tunni järele ärkab laps oma unest ja kuulutab kiskendamise läbi, et süüa tahab. Seda annab talle ema rind. Esmene piim (§ 244) on

lapse sellepoolest kasulik, et ta last ühtlasi toites ka ta kõhu lahti teeb. Tema edendab selle läbi lapse soolifatesse kogunud nõndanimetatud lapssepigi väljatühjendamist. Lapssepigi tühjendus lõpeb kahe, kolme ehk ka nelja päeva pärast ja lapse tühjendus muutub sellejärele kullakollaseks. Laps tühjendab ennaft 2—4 korda 24 tunni jooksul.

§ 249.

Lapse nahk muutub jägedasti mõne päeva pärast kollaseks, jägedasti koguni tumekollaseks, nagu täiskasvanud inimestel kollatõbe juures, selle järele tuleb päälmine nahk kestendades ära. Mida õrnem ja punasem lapse nahk sündimise puhul oli, seda kollasemaks ta nüüd muutub ja seda suurem on kesta ajamine; kui laps selle juures hästi magab, hästi joob, hästi ennaft tühjendab ja ainult nälja ehk niiskestegemise puhul kiskendab, siis on ta naha kestendamiseft hoolimata täitsa terve.

§ 250.

Nabanööriots, mis lapse küljes ripendab, katkeb mädanemise läbi kõhunaha küljest ära. See sünnib täiesti 5. päeval pärast sünnitamist, harvemini ju 2., weel harvemini aga alles 8 päeva pärast, ilma et seda haigusjeks võiks pidada. Siis armineb naba mõne päewaga selle kujukijeks, mis ta eluaeg kannab.

Mikaua kui nabanööriots lapse küljes on, kutsutakse last titeks, Tartumaal titaks.

§ 251.

Imewa lapse wanadus kestab funi hammaste tulefuni, mis umbes 8. kuul algab. Eñiti tulewad harilikult

faks alumist esimest hammast, siis needjamad ülemised, siis neli puremise hammast. Poolteise aasta wana-
dufes neli filmahamast ja teise eluaasta lõpul teised
neli puremise hammast. Need 20 hammast
nimetatakse piimahammasteks, sest et nad
pärast jälle juust ära tulewad. Nende asemele tulewad
siis jäädawad hambad. Sinna juurde tulewad weel 12
juurt puremisehammast, kummagile poole kolm, mis 7.,
16. ja 25. eluaasta ümber sünnib.

Kolmas päätlükk.

Enna ja lapse rawitsemine.

§ 252.

Mis naese elutoa, aseme ja riiete üle öelda, seda
waata 186. ja 222. paragrahwist. Glutoas peab alati
puhas õhk olema. See sünnib puhtuse läbi iga s-
asjas ja wärskke õhu sisselaskmise, mitte aga
suietamise läbi, nagu see mitmel pool wii-
siks on. Läbi tõmmata ei tohi tuba ial, ka jahedaks ei
tohi tuba tuulutamise läbi teha, sest soojus peab wõima-
likult ühesugune peetama, nimelt 14 kraadi. Hele
päikesepaiste tuleb eemale hoida, aga tuba
ei tohi selle läbi mitte pimedaks teha.

§ 253.

Kõige päält on nurganaesele rahu tarwis, kui ta
terweks tahab jääda. Njemelt ei tohi ta terve
nädal aega pärast sünnitamist wälja tulla,
ta peab alati pikali olema. Ka woodi tegemise

ajal ei tohi ta wälja tulla ega end püsti ajada, teda peab siis wälja ja tagasi tõstma.

Kui wõimalik, siis peetagu tema jaoks faks woodit forras, nii et tal tõstmise puhul alati pehme ase oleks. Woodi tegemine jündigu kõige mõnujamini lõuna ajal, sest õhtul on naene enam erutatud kui muidu päewa ajal.

§ 254.

Et ihuliku puhkamise kõrwal ka hingelist rahu tarwis on, siis ei pea, nii kaua kui naene woodis on, kedagi wõõrast tema juurde lastama.

Selsamal põhjusel peab ka kõik meeleligutusi, nimelt wihastamist, ehmatust ja hirmu, niisama ka järsku rõõmu, temast eemale hoidma, waljusti eemale hoidma.

§ 255.

Lapsele on parem, kui talle ju tohe alguses ise ase ema kõrwale tehta. Laps tohib küll, kui ema ülewal on, tema kõrwal woodis olla, aga wältawalt ei tohi ta ase mitte sinna jääda. Ema ja lapse oma pärast on see kasulik. Ema soojust pole talle tarwis. Terwel, hästi mähkmetes hoitud lapsel on niipalju soojust isegi, kui seda talle tarwis on; muidugi teada, peab tuba alati ühesugune paras soe olema.

Paigal seisew ase, woodi ehk korm on igatahes parem kui f ä t k i. Wiimastest on küll eialgul see filmafirjaline kasu, et last hõlpsamini waigistada saab, aga sellega harjumise korral ei jää laps enam kuidagi ilma kiiguta magama, mis palju tuska ja raskest teeb. Laps kisendab enamasti ainult sellepärast, et tal midagi puudub; osatakse seda ära tunda, mis tal puudub, siis ei kisenud ta ial. Lapse woodi olgu heleda walguse eest hoitud, aga mitte päewa walguse eest warjatud.

§ 256.

Rõigist nurganaese toimetusest nõuavad ämmaemanda kõige suuremat tähelepanemist higistamine, nurgawoodi puhastus ja piimaerandus.

§ 257.

Higistamine tuleb iseenesest sel möödul, nagu tarwilik ja kasulik on, Ämmaemand peab kõik eemale hoidma, mis seda ekkitada võiks, nimelt aga külmetamist. Ta ei tohi sugugi ise naist higistama ajada. Mõnes kohas on alles jee paha pruuk olemas, et lapsewoodilised iseäranis soojasti finni kaetasse, kui nii ütelda tohib, päris wormilikult sisse pakitasse ja neile kõik-sugu theed ja higistama ajawaid jookisid antasse. See pole õige tegu. Harilikult waibast on talle küll ja padjawoodid on nurganaesele iseäranis suwel otse kahjulikud. Puhast, wärsk hallikawesi on nurganaesele kõige paremaks joogiks; kõik theed ja teised soojad joogid ajawad teda ilmaaegu üleliigselt higistama, annawad külmetamiseks põhjust ja rikuvad kõhugi ära.

Sagedane higistamine teeb ka sagedase pesu wahetamise tarwiliseks, sest kui märjaks higitsetud särk külmaks jääb, on külmetamine warsti selle kannul. Pesu wahetamisega peab aga ettevaatlik olema, ta peab täiesti ära tuulutatud, kuiv ja soe olema. Iseenesest mõista, et pesu nurgawooditoas ei tohi soojendada ja kuivatada.

§ 258.

Nurgawoodipuhastus muutub kõige suuremaks nurgawoodiroojuseks, kui ämmaemand õige puhtuse eest hoolega hoolt ei kannu.

Rõdige suurema hoolega waadaku ta selle järele, et kõik puhast oleks, mis suguosadega ühendusesse puutub, see on esimene tingimine, kui nurganaene termeks peab jääma. Selles asjas pandagu seda tähele, mis 108. paragrahwis ju öeldi.

§ 259.

Piima erandus on emale ja lapsele ühemõrs tähtjas. (Waata § 241.) Iga terve ema peab oma last ise toitma. On naene haige, siis peab arsti käest nõuu küsima, kas naene imetama peab, ehk mitte.

Kui ema ja laps sündimisest ja sünnitamisest wälja puhanud on, peab laps rinna külge pandama. See on wilets pruuk, et lapsele enne weel juhkruwett jne. antakse. Ei leia laps emarinnast mitte toitu, siis peab talle teist piima andma.

Tulust, mis esimene emapiim lapsele toob, oli 248. paragrahwis jutt.

§ 260.

Last peab nüüd iga kolme tunni järele rinnast otsa pandama. Mõned lapsed tahawad seda esiotja jägedamini, mõned harwemini. Sellepärast peab seda selle järele tegema, kuida laps tahab. Wäga sage piimaandmine teeb ema ärewaks ja ei anna talle rahuliseks puhkamiseks mahti, liig harw piimaandmine taksitab piimaerandust ja võib rinnad wigaseks teha. Ka lapse seedmine ja toitmine saab mõlemal korral kahju. Su 14 päewa järele peab last harjutama hakkama, öösel 5—6 tundi joomises wahet pidama.

Esimesel nädalal on tarwilik, et naene kõik omad toimetused woodis pifutades ära

toimetab, ka lapseimetamise. Kui ta pifutades wähe küljeli käänab ja end wähe küünarnuki pääle toetab, saab ta omale kõige mõnusa seisu. Tarmilik on, et mõlemad rinnad waheldamisi tühjaks saavad.

Ämmaemand peab naist, kui see esimest korda nurgawoodis on, imetamises juhutama, et ta tarwilise kunsti selgeks saaks.

§ 261.

Niikaua kui nurganaene woodis on, nõnda siis harilikult esimene nädal läbi, peab ämmaemand päewas kaks korda — hommikul ja õhtul — teda waatamas käima. Kui kaua ja kui sagedasti ämmaemand pärast seda peab tulema, tuleb selle järele, kuida naene seda ise soovib, ehk kuida arst seda käib.

On nurganaesel asjatundja rawitseja, muutuvad need kohused ja ämmaemand võib harwemini käia (Waata § 495.)

§ 262.

Nende käifude puhul waadaku ämmaemand kõige päält järele, kas teatatud kolm nurgawoodi päätoimetust ka korraliselt sünnivad. Ta waadaku, kas naene ifka weel higitseb. Lina wahetuse juures waadaku ta, kas nurgawoodi puhastus korras on. Suguosade pesemise juures waadaku ta nende terweksaamise järele. Ta kobagu ka kõhu laudu, kas lapskoda end ju kofku tõmmanud. On pahad järelwäitused olemas, siis teatagu ta, kui tarwilised need on, ja manitsegu nurganaist kannatusele. Nende pärast ei tohi naene last mitte rinna otsa panemata jätta. On rinnad paistetunud, siis määrigu ta neid sooja õliga ja fatku puuwilladega finni.

§ 263.

Ämmaemand päriku järele, kas naene ennast terve tunneb olevat, kas ta hästi maganud ja kas tal palju jänu on. Ta tohib oma jänu alati kustutada, aga ei ial liiasti juua. Tahab ta mingit muud jooki kui värset wett, siis sega tagu talle wee hulka jämedat leiba ehk antagu talle piima. Wiendamast päewast pääle tohib ta ka ju lihaleent, nõrka kohwi piimaga ehk ka õige lahjat õlut juua.

Wäga tähtjas on, et ämmaemand ju kohe oma esimesel käigul kusemise järele küsib. Si tule küsi wälja, siis tuleb ta kateedriga wälja lasta. Täis põis takistab lapskoda ta tagasifujunemise juures.

Tuleb ka ette, et naene päewal mitu forda kuseb, ja selle juures ta põis ometi täis on. Siin paljas järeleküsimine ei aita. Harjutuse läbi läheb ämmaemandal forda, nurganaese kõhtu käega kobades tunda, kas põis täis on. On lugu nii, siis tuleb küsi kateedri kaudu wälja lasta.

§ 264.

Ka jöögijä järele kuulaku ämmaemand. Esimese nelja päewa jookjul tohib naene ainult fergeid toitujid süüa: saia ehk leiba pudi; wee ehk piimaga feedetud riisi, ehk odra, ehk kaeratangu leent, ka piimaga feedetud kõrti, aga seda kõik ilma würtšita. Ka puuwilja kompotid on lubatud. Wiendamast päewast jaadik wõib ta ka lihajuppi, õllejuppi ja ka liha süüa, muidugi teada ainult siis, kui ta termis korras on. Kap-said, naerid, sibulaid ja kaunwilja ei tohi ta aga mitte weel süüa.

§ 265.

Rehatühjendust ei pruugi kolmel esimesel päewal pärast sünnitamist ollagi. Just

pärasoolika rahu on suguosade tagasikujunemisele kasulik. Ei ole fehatühjendus aga funi neljanda päewani iseenesest weel mitte tulnud, siis peab ämmaemand klistiiri tege ma. Ei mõju weel seegi, siis järgmisel päewal seebist ja feedufoolast weel ford.

Ei tule potiletahtmist nüüdgi weel iseenesest, siis peab ämmaemand üle päewa klistiiri fordama. Sisjeweõetawaid wäljaajawaid rohtusid ei tohi tarwitada.

Potile ei tohi nurganaene esimese kahesja päewa sees mitte üles tõusta, ta peab seda topikausji toimetama. Neid kausja saab igast rohukauplusest osta.

§ 266.

Lapse peab ämmaemand iga käigu ajal puhtasti riidesse panema ja üksford päewas ära pesema. Pesemine ehk wannitamine sünnib niisama kui sündimise puhul. Kõik äge õõrumine on feelatud, ka külmetamise eest tuleb hoida. Sga pesemise järele sidugu ämmaemand naba uuesti wärskke haawawatiga finni, aga hoidku selle juures, et ta naba ei wenita ega rebi. On nabanõõr ära tulnud, saab iga pesemise järele nabahaaw uuesti puuwiljadega finni seotud, funi ta täiesti terweks saab.

Laps peab igaford pärast märjakstegemist puhtalt ja fuiwalt mähkmetesse mähitama. Et ämmaemand alati juures ei ole, siis juhatagu ta passijale kunst kätte. Laps harjub warsti korralise ajaga ära.

§ 267.

Alles ühe nädala pärast, nõnda siis alles kahesjamaal päewal pärast sünnitamist, tohib naene woodist esimest forda wälja tulla. Ta tohib nüüd mitu forda päewas üles tõusta ja toas ringi käia, peab aga warsti jälle woodisje tagasi minema. Istuda ei tohi ta esi-

mestel päewadel weel mitte, sest istumine on liikuwale lapselajale kõige pahemaks seisatusseks. Ka treppidest käära ei tohi ta weel mitte. Millal ta üleüldse majast lahkuda tohib, tuleb selle järele, mis aastaaeg ja mis ilm wäljas on. Elab ta alumise korrä pääl, wõib ta ju 9. päewal sooja ilmaga wabasje õhusje minna, elab ta teisel korral, alles 14. päewa pärast.

§ 268.

Õgedaid kehaliigutusi, nagu tantsumist ja rasket tööd, ei tohi ta — kui terweks tahab jääda — kolme esimese kuu jooksul mitte kaasa teha. Ka juuresmagamist ei tohi sel ajal sallida ega toimetada.

§ 269.

Naene peab terwel imetamise ajal oma rindasid hooliga wajutamise ja külmetamise eest hoidma ja puhtaks pidama. Et nad alla ei ripuks, pangu ta neile padjad alla. Igakord, kui laps imenud on, saagu nisanibu wärsk hallikaweega ära pestud. Külmetamise eest hoidmiseks kandku ta nende üle flanelli rätikut, mis ka woolawa piima oma jisse imeb.

§ 270.

Söömises ja joomises peab imetaw naene wäga korrapäraline olema. Ta söögu kergesti seedimat toitu ja jätku kõig higinastama ajawad toidud ja joogid tarwitamata. Kohe pärast söömist ärgu ta ial last imetagu; on söömises ehk joomises wiga juhtunud, ehk on naene midagi ehmatanud ehk end millegi üle wihastanud, siis peab piim sel korral rinnast wälja imetama ja metja wistatama, sest et see muidu lapsele kahjulik on

§ 271.

Tulemad imetawale naesele jälle fuuriided (puhastus), siis tohib ta last ikka edasi toita, muidugi teada, kui see piim lapsele weel hää on ja naesel selle juures omal midagi raskest pole. Jääb aga imetaja naene uuesti käima pääle, ka ilma, et talle fuupuhastus tagasi oleks tulnud, siis peab ta lapse fohe ära wõõrutama.

§ 272.

Lapse wõõrutamiseks kõige parajam aeg on, kui esimejed hambad tulnud on, nõnda siis umbes 10. kuul. Last hakatakse paar päewa harwemini rinna otja panema ja siis jäetakse ta koguni panemata. Wõõrutamist mitu nädalat pikendada, pole hää, sest kui piim rindades wähenema hakkab, läheb ta lahjaks ja pole lapse terwisele enam kiita.

Paistetamad ema rinnad wõõrutamise puhul ära, siis tuleb neid õliga wõida ja puuwillade sisse mähkida. Ka toepadjad pandagu neile alla. Selle kõige juures peab naene vähem jööma ja iga päew potil käima.

Viies jagu.

Korrawastastest sündmustest käima pääl oleku ajal.

Esimene päätükk.

Lapse korrawastane seis.

§ 273.

Selle raamatu teise jao kuuendamas päätügis rääkijime lapse korralisest seisust ja olekust lapselajas. Ammaemand teab, et lapse seis ja olek käima pääl oleku wiimaste kuude jooksul weel jagedasti muutub. Wida enam käima pääl olek oma korralisele lõpule läheneb, seda enam ja seda wältawamalt pöörab laps oma pääluud niuete poole. Käima pääl oleku lõpu poole on siis päälaseis lapse korraliseks seisatuseks. Aga laps võib ka muul wiisil sinna seisma jääda ja neid seisusid nimetatakse sellepärast korrawastasteks.

Kõik lapse seisatuse wiisid lapselaja sees jagatakse kaheks; pikkuse seisatuseks, mil laps pikuti lapselajas on, ja ristiseisatuseks, mil laps lapselajas risti on.

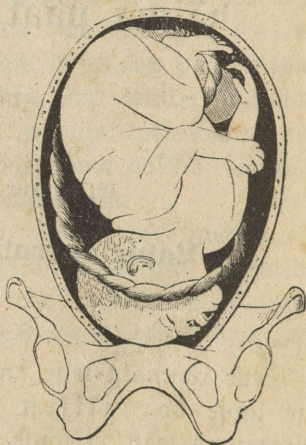
Pikutiiseisatust nimetatakse lapse selle oja järele, mis emakasuu poole seisab. Umb kumb: emakasuu juures seisab kas lapse pää — pääseisatus, ehk jääl seisab lapse befen — befeniseisatus.

§ 274.

Pääseisatused on enamasti päälaseisatused ja need on siis korralised. Harva seisab pää näoga allapidi ja seda kutsutakse siis näoseisatuseks.

Bilt nr. 46.

Bilt nr. 47.

§ 275.

Befeni seisatused on enamasti pereseisatused, harva on ka jala- ja põlveseisatusi olemas.

§ 276.

Kõigi nende pikutiiseisatuste juures on kõige sagedamini selg pahemale poole, see on esimene päälase-, näo- ja pereseisatus jne. Harvamini on selg

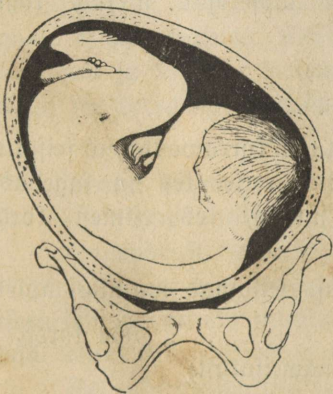
paremale poole, see on siis teine p  lae=, n  o=, perje=ne. seisatus.

Pilt nr. 48.

Pilt nr. 49.

Pilt nr. 50.

Pilt nr. 51.

Ristseisatustel on p   ja perje f  lgede poole. R  dige fagedamini on p   pahemale poole; see on esimene

ristseisatus; jagedasti seisab pää paremale poole ja on see siis teine ristseisatus.

§ 277.

Rõigi seisatuste juures on lapse selg kõige jagedamini ema eelmit fõhuseina vastu pööratud; harvemini on lapsel fõht ees. Rõigi pikkuse seisatuste juures on pahemal pool seisew selg jagedasti taha poole.

§ 278.

Lapse forrawastased seisatused jääwad siis kuni käima pääl oleku lõpuni seisma, kui põhjusi, mis forralist seisatust sünnitawad — waata § 91—95 — mitte ette ei tule. Etkslise seiju kõige jagedamad põhjused on sellepärast:

- 1) Lapse surm ja wigane keha fuju.
- 2) Lapselõja wiltu olef ja wigane kehafuju.
- 3) Liig suur ruum lapselõjas üleliig rohke lapsewee pärast.
- 4) Ritjas befen (niue).
- 5) Lapselõja lodemus.

Wiimase põhjuse pärast tuleb forrawastaseid seisatust jagedamini nende naeste juures ette, kes ju jagedasti sünnitanud on, kui nende juures, kes esimest forda kannawad.

Tuhande juhtumise seast seisawad walmis lapsed:

1) pääseisatuses	964 forda
(nendest umbes 6 nãoseisatust)
2) niuete seisatuses	32 "
(perse-, jala- ja põlwe-seisatused)
3) ristseisatuses	4 "

Summa 1000 forda.

§ 279.

Korrawastast lapse seisatust võib jeesmise ja wälimise läbikatsumise maral ära tunda. Waata § 97 ja 109. Täielist juhatust korrawastase lapseseisatuse äratundmiseks anname alles selle raamatu järgmises jaos.

Korrawastane lapseseisatus on jeda wähema tähtsusega, mida enam aega weel käima pääl olefu lõpu juurde on, sest wäga võimalik on siis, et laps enne sündimist omale weel korralise seisu wõtab.

Kui ämmaemand wiimaste käima pääl olefu aega määrab, peab ta alati lapse seisatust tähele panema. On kõik nii, nagu 103. ja 137. paragrahwis üteldud, siis võib arvata, et lapse seisatus korraline on. Võib ja riitseisatuste juures ei ole kõik need nähtused mitte üsna need- samad. Lapsekoda ei jõua siis ial sellele kõrgusele. Ämmaemand peab lapsekoda suurust tähele panema. Ka lapsekoda wajumine wiimastel nädalatel on riitseisatuse juures palju wähem selge, et mingi eesolew oja befeni siis käiguks ei saa wajuda. Selsamal põhjusel ei leita tupewõlwi laiendust ja tupeosa kadumist mitte sellesamas määruses, nagu see korralise seisatuse juures ette tuleb.

§ 280.

Minult harwa on tarwis korrawastase seisatuse juures enne sünditamise algu midagi teha ja toimetada.

Sellepärast, ja ka, et ämmaemand teab, et käima pääl olefu wiimasel ajal lapseseisatus lapsekoda tegewuse läbi iseenesest korraliseks muutub, hoidku ta ennaft wäga käima pääl olijat selle teatusega hirmutamast.

Sel juhtumisel, mil korrawastase lapseseisatuse juures lapsekoda ette ehk kõrwale wiltu on, võib ämmaemand juba käima pääl olefu puhul aidata. Tema toetagu kõhtu sellekohase sidemega ja andku naesele nõuu õõsel selle külje pääl magada, kus lapsekoda mitte ei seis.

Teine päätükk.

Mitmefordsest käima pääl olefust.

§ 281.

Grandifordadel sigiwad ühe käima pääl olefu ajal mitu last forraga. Kaksiksündimisi tuleb 1000 sündimise puhul umbes 12, kolmiksündimisi wiietuhande sündimise korral üks, neljik- ja wiijiksündimisi weel palju harmemini ette. Ehk küll iga päew rohkesti enam kui 100,000 last ilmale tulewad, juhtub siiski ainult umbes 80—90—100 aasta jooksul, et keegi forraga ka kuufid ilmale toob. Seitsmikitudegi sündimist olla ette tulnud.

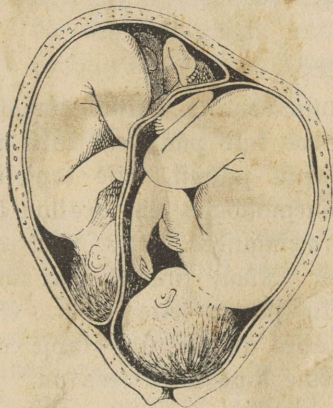
Mitmefordne käima pääl olef jaab lapselõuwa väga juure wäljawenimise pärast enneaegu lõpule wiidud; kaksikraskejalgus jõuab enamasti, kolmikraskejalgus selle wastu harmemini oma korralisele lõpule, neljik — ja wiijik raskejalgus ei too palju ial walmid lapsi ilmale.

Ka walmis kaksiklapsed ei ole ifka nii juured, kui üksikud, sest et nad ruumi ja toitu jaotama peawad. Mõnikord on üks teisest suurem ja tugewam. Kui üks kaksiklaps kosumise poolest tähtsalt teisest maha on jäänud, kui siis ehk koguni mitu nädalat esimese ja teise lapse sündimise wahelajal mööda läks, siis on sellest ju otjustada tahetud, et lapsed kumbgi ise ajal olla sünnitatud. Ei, kaksiklapsed on alati ühewanused ja üheforraga sünnitatud.

§ 282.

Enamasti seisawad kaksiklapsed mõlemad päälase seisatusel, peaaegu niisama sagedasti on üks päälase, teine

perje= ehk jalajenjatufel. Wiltu= ehk ristseisjatu st tuleb mitmekordse raskejalguise juures enam ette, kui ühefordse raskejalguise juures.

Bilt nr. 52.

Bilt nr. 53.

§ 283.

Raks last mõivad ühes muna s sigida. Siis on neil ka sündimise juures ainult üks kestanahk, üsna harwadel kordadel ka üks weenahk. Enamasti aga on ka niisama palju mune kui lapsi, kellel igal ühel oma weeja kestanahk on. Ainult sõelanaha wälimine pakS olek puudub ikka nendel kohtadel, kus munad kokku puutuwad, sest lapselõja ilanahk on jäält ainult ühefordne. Kohtades, kus nemad kokku puutuwad, on nende wälimine pind üksteise küljes kaunis kõwasti finni.

Mõlemad emakoogid on kas lahus, ehk nad on kokkufäiwa koguna ühenduses. On asi nii ja oliwad lapsed kahes muna s olnud, siis läheb mõlemate nabanõõride sissewajumise kohtade wahelt munanahkade wahesein ära.

§ 284.

Rõige jagedamini on kassitud ühest soost, jagedasti aga ka pois- ja tütarlaps. Kassiklapsed, kes ühes munas on, on alati ühest soost.

§ 285.

Ära tunda võib ämmaemand kassikraskejalguist ainult siis, kui ta käega fobades kaks pään ehk kaks perjet leiab, näitujeks ühe emakasuu juurest, teise lapselõjapõhjast, ehk kui ta teise ämmaemandaga ehk arstiga jeltis lapse südamelöökiid mitmejugukses tattis ühel ajal raskejalgse kõhu küljes kuuleb. Kõhu juurus jne. võib ka ühefordse käima pääl olefu juures ette tulla. Enamasti saab ämmamoor aga alles pärast ühe lapse ärasündimist selgesti teada, et teine laps alles sees on.

Kolmas päätükk.

Käima pääl olef väljaspool lapselõda.

§ 286.

Ämmaemand peab seda haruldasf olefut tundma, mis jelle läbi tõuseb, kui sugutatud muna mitte lapselõtta ei lähe, waid munasarjasse ehk ematrompetisse kinni jääb, ehk foguni kõhu koopasse sattub ja jääb edenema hakkab.

Allgukses ei lähe nähtused korralise käima pääl olefu nähtustest sugugi lahku. Käima pääl olefu findluseta märgid ilmuvad ford vähem, ford enam selgemalt, ja et tühjas lapselõajas muutused nagu korralisegi käima pääl olefu puhul jünniwad, jääwad ka „fuuriided“ tulemata.

Mõne kuu pärast aga tuleb verejooks, mille sees ka jõelahnahk räbalatena välja tuleb. Kõhusse tulevad valud ja ämmaemand tunneb mõnikord katsumise juures lapselaste taga ehk kõrval läbi tupewõlwi paistetust.

Nendest nähtustest, mis ka teisel olekul ilmuvad, näeb ämmaemand ainult seda, et asi korras ei ole, ja 115. paragrahwis antud määrused tulevad nüüd tähele panna.

§ 287.

Käima pääl olef väljaspool lapseloda wältab enamatel korradel ainult paar kuud. Kõige sagedamini jureb 6—12 nädala järele, sagedasti äkitselt, naene sifemise verejooksmise tõttu ära. Teistel korradel võib laps kuni walmissaamiseni kosuda. Siis ilmuvad pärast käima pääl olefu keskaega kindlad käima pääl olefu märgid, kuna aga lapselaste tupeosas midagi muudatuft ei sünni. Sünnitamise ajal tulewad küll wäituse jarnased walud, aga sündimine ei lähe toime. Sagedasti jureb ema selle juures ära. Paremal korral jureb ainult laps. Ta võib terweks eluajaks nõndanimetatud kiwilapsena ema ihusse jääda, sagedasti annab ta aga pärast põletikkudeks ja mädanemiseks põhjust; ka wõiwad fondid parasoolikasje tee läbi murda, ka kusepõiesse, ja nõnda naist igatahes surma juhu juigutada.

Kindlasti ei wõi ämmaemand aga väljaspool lapseloda olewat raskejalguft mitte ära tunda, ei wõi seda i a l. Sellepärast on tingimata tarwilik, et ämmaemand siin juures seda meeles peaks, mis talle selle raamatu 115. paragrahwis öeldud sai, ja kohe arsti järele saadaks. Mii kardetaw kui see seisukoht ka on, õigel ajal aitamist läbi võib siiski mõnikord ema elu päästa, mõnikord ka lapselaste elu.

Meljas päätük.

**Raskejalgsete ofsendamiseft, pasanduseft, kõhu
finniolemiseft ja kattendusteft.**

§ 288.

Ofsendamine on raskejalgsete juures nii sage, et teda § 111. raskejalguse kindlusteta märkide jekka oleme arvanud. 140. paragrahwis rääkijime, kuda käima pääl olijad korralise elutorra ja oleku läbi jeda paha nähtust tagasi hoida juudawad. Käima pääl oleku algusel ilmuv ofsendamine kaob enamasti 12. ehf 14. nädalal jälle ära. Läheb ta liig hulluks, siis aitab selle wastu sagedasti flaaajifene selterssi ehf joodawett, juutäis hääd weini, tassifene melissij- ehf pipramündi lehtede theed, ka jõe kõhujide. Käima pääl oleku hiljemal ajal ilmuwa ofsenduse wastu aitab sagedasti klistiir ja tubli potilolemine. On aga fordajid, kus ta kangekaelselt edasi kestab ja nii ägedasti tuleb, et kõif toidu jälle wälja tagasi ajab. Niisuguste naeste jõud rauged ja nii nemad kui ka nende lapsed sattuwad hädaohusse. Nii kaugele ei tohi ämmaemand asja minna lasta, waid peab õigel ajal arsti käest nõuu küjima. Tuleb ofsendamise juurde weel külm, ehf palawus, ehf walud kõhu sees, siis peab tingimata arsti järele saadetama.

§ 289.

Pasandus tuleb käima pääl olijatel nagu teistelgi inimestel kõige sagedamini wigade läbi jöömises ja joomises, ka külmetamise läbi. Käima pääl olijad peawad end nende wigade eest iseäranis hoidma, sest et pasandus käima pääl olijatele iseäranis kardetaw on; alatine potil-käimine annab lapselajale kofkutõmbamijeks põhjust ja see

wõib eksliisele sünnitamisele, ühtlasi aga ka enneaegsele sünnitamisele wiia.

Niipea kui pasandusetõbi käima pääl olija kallale, tuleb, peab ta rahulikult woodisse heitma, ei tohi midagi raskesti seedimat asja süüa, ka mitte külma asja, waid ta peab ainult leiget joofi ja fergel toitu tarwitama. Kui selle läbi pasandus weelgi niipea ei kao, kõhuisse weel waludgi juurde tulewad, siis peab arsti abi otfitama.

§ 290.

Rõhustumisest käima pääl olijate juures ja abinõuudest, fuda seda aidata, oli ka 140. paragrahmis jutt.

Ümmaemand teadfu aga, et kõhu finniolek ka mitme raske haiguse saatja wõib olla, näituseks keha alumise otja katkestuste jissjepressimine. Niisugused katkestused on paistetused naha all, enamasti reie käänu kohtadel ehk allpool reiewolti, harmemini naba juures ja mujal kõhu pääl; nad tulewad selle läbi, et siifikond ühe kõhuseina wahel läbi kuni lähedale naha alla astub. Need paistetused on kord pisemad, kord suuremad, pea pehmemad, pea kõwemad, harilikult aga waluta ja wajutust kannatawad. Rahuliku seljalioleku puhul kaowad nad enamasti ära, sest et ettetulnud osad jälle oma kohtadesse tagasi wajuvad. Otstarbekohase sõrmewajutuse läbi lasewad nad end sagedasti tagasi tõrjuda, sagedasti wulisewal toonil. Rõhimise, aewastamise ja muude puhutuks tegewate toimetuste juures ilmuvad nad tugewamini.

§ 291.

Saab naene, kellel katkestus oli, käima pääle, siis lähel katkestus enamasti käima pääl oleku keskaja ümber iseenesest tagasi, sest et lapselkoda nüüd siifikonna taha

poole surub ja kõhu eelmise ruumi ise täidab; jääb katkestus käima pääl oleku puhul välja, et ta külge on kaswanud, siis võib ta hõlpsasti sissepresjitud saada. Koojus ei saa siis edasi ja kõht jääb kinni. See olek on väga kardetaw. Naene, kellel katkestus üle käima pääl oleku poole aja välja jääb, peab arsti juurde minema, et see talle nõuuga abiks astuks. On aga sissepresjimine ju sündinud, siis saab katkestus-paistetust walusaks. Mida warem arsti käest nõuu küsitakse, seda kindlamini võib abi loota.

On kõhu-ummistuse juures lapselõoja muutus süüdlane, siis on ühtlasi ka kuse kinni olek olemas. Ka siin küsitagu kohe arsti käest nõuu.

Viies päätükk.

Raskejalgsje kusemise raskusest ja lapselõoja kohawahetusest.

§ 292.

Raskused kusemise juures on kolme sugused:

1) Kusetung, walus, sage ja wähest ka alatine pafitsus kusemises, mille juures aga ainult wähe kust juure waluga välja tuleb;

2) tahtmata kusejooks, mil ilma naese tahtmata kusi välja woolab, kord sirtsukaupa, nagu näituseks kõhimise, aewastamise, ninanuuskamise jne. juures, kord alati, ja

3) kuse kinniolek, mil kusi välja ei tule, ehk põis küll täis on ja naene kusele tahab. Sääb juures

wõib loomulik ehk suurendatud kusepakitsus olla, aga pakitsus wõib ka foguni puududa.

§ 293.

Sagedat kuseletahtmist tuleb nii hästi käima püüda oleku algul kui ka lõpul sagedamini ette, kui muidu, ja käima püüda olija peab seda tungi ja tahtmist waigistama, sest et sel loomulik põhjus on. See tung wõib aga walusaks minna ja see walu suurendub weel kusemise juures; nõnda ilmub sest wiimaks siis päris wormilik kusetung. Sagedasti on kusetoru ja tupp selle juures puudutamise puhul walusad. Kusetungi puhul peab naene rahulikult woodisse heitma ja end hästi kinni katma, ta peab kerget jooki jooma ja end kõigist soolastest toitudest ja kangetest jookidest eemale hoidma. Niisuke, soe kühvide ja jissepritšimine tupeesse suurendab sagedasti juba walu vähendada.

Matise kusekatsumise järele läheb see tung ainult suuremaks; sest on küll, kui haige iga poole ehk terve tunni tagant korra kuseb. Si parane lugu siisgi ja leiab ämmaemand läbikatsumise teel seesmised suguosad walusad ja lapskoda mitte õiges seisus, siis peab kohe arsti järele saatma.

§ 294.

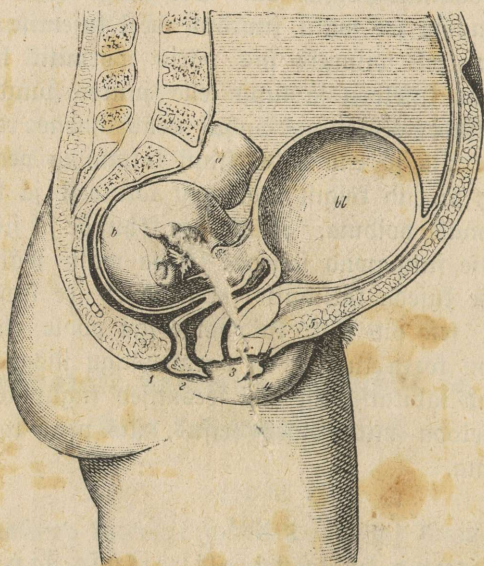
Kusetung kui ka täieline kuse kinniõleku on raskejalgsel lapsel kõige pahema seisatusmuutuse ilmutused. See wõib tahapidi wajuunud ja sellesse olekusse kinni jäänud olla.

See kinnijäämine tuleb kas aegamööda, kui lapskoda 10—12 nädala sees mitte wäikesest bebenist üles ei tõuse, nagu ta tõusma peaks, waid eesmäe alla seisma jääb ja siin suureks paisub, ehk ka äkitselt, kui kange tungimise, kühimise, oksendamise, perse pääle kuffumise ehk

raskesti füürutamise läbi lapskoda, mis ju eesmäest üle oli tõusnud, jälle alla surutud saab ja nüüd oma korralikesse olekusse enam tagasi ei pääse.

§ 295.

Läbifajumise juures leiab ämmaemand ristluuõõnuse lapskajakereest täidetud tupeosa ette vastu häbeduse-

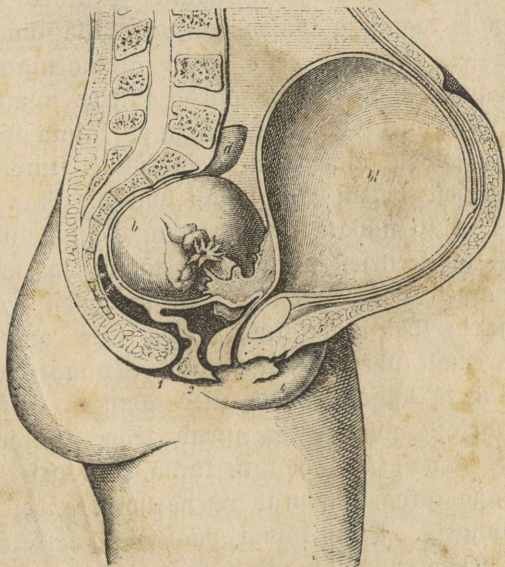
Bilt nr. 54.

luud presjitud olema, fas nõnda, et emakasuu ennast üsna häbeduseluu taha peidab, ehk tupeosa on allapidi sattunud ja emakasuu häbeduseluu taga tunda. Esimene viis on haruldasem, äkitselt tõusvam, rutemini hädaohtliseks muutum. Teine viis on sagedam, ejiotsja küll vähema hädaohuga, aga pärast niisama kardetaw kui esimene viis. Siin ei ole muud nõuu, kui ruttu arsti

käest nõuu küjida, jeni aga fusi kateedriga wälja lasta, mis juurt fergitust teeb.

§ 296.

Oli lapskoda juba enne raskejalgust taha poole wajunud, siis tuleb jissepressimine pikkamisi ja paneb fufe ja rooja wäljajehitmise tee harwa finni. Pärastoolikas nih-

Pilt nr. 55.

fub kõrwale ja roojus ei pääse lapskoja kõrwalt mööda. Põis saab liia fufe läbi halwatud ja jääb alati täis, kuigi weidife kust aewastamise jne. puhul wälja tuleb. Selle jissepressimise waew on mõnikord nii pisuke, et naene käia wõib. Ämmaemand wõib täit põit fergesti käima pääl olewaks lapskojaks pidada ja peab arsti käest nõuu küjima. Kuse wäljalaskmise läbi wõib ämmaemand

aga waheajal juurt fergitust sünnitada. Käteeder peab kõrgemale pistetama kui muidu.

§ 297.

Lapselõja ja tupe ettelangemise all mõistetakse olekut, mil üks oja nendest ehk mõlemad ühtlasi alla häbedusepraosse ehk foguni wälja on wajunud. Rahulikud olekus, nagu näituseks õõsel, läheb niisugune seisuford sagedasti iseenehest jälle tagasi ja tõuseb päewal jälle oma harilisesse olekusse. Kõsitate selle kohta ämmaemanda käest nõuu, siis peab ta nõuu otstija arsti juurde juhutama.

Kui nüüd naene, kel sarnane lugu on, käima pääle saab, siis saab lapselõda, niipea kui ta ju küllalt juur on, enamasti iseenehest befeni üle tagasi hoitud. Aga ta wõib ka kuni 14 ja 16 nädalani weel enam edasi aetud saada, siis ei lähe ta iseenehest mitte enam tagasi ja saab juuremaks minnes jisse pressitud. nii et sellest walu, kuse finniolek ja ka lõhu-ummistus tuleb. See olek on nii lapselõle kui emale ühewõrd kardetaw. Ämmaemand peab katsuma, kas ta lapselõda jälle üles tõugata ei saa. Ta wõtab lapselõja pihusse ia surub teda juhtjoone sihis befeni poole tagasi. Ei lähe katse fõrda, peab arst kutsuma. Läheb ta aga fõrda, siis peab naene hoidma, et see jälle tagasi ei langeks. Kuni käima pääl oleku feskajani peab niisugune naene enamasti pikali olema.

§ 298.

Ka käima pääl oleku hiljemal ajal wõib tupp, nimelt ta eelmine sein ja isegi tupeosa, mis mõniford pifendatud on, teistel juhtumistel ju lapse pää läbi sügawasti alla wajutatud saada, ette langeda. See sünnitab igafõrd kitsendamise raskest, sest et põis tupe ja lapselõja kaela eelmise seina juures leiab, ja sagedasti ka suurt walu

ette langenud osade majutuse ja pöörmise läbi. Pifali olek ja sage suguosade pesemine aitab sagedasti. Lähewad aga raskejed juuremaks, siis küjitaagu arsti käest nõuu.

§ 299.

Esimesel ja jällegi wiimajel käima pääl olefu ajal ei ole mitte sugugi haruldane, et ajuti tahmata kusemine tuleb. See tuleb sellest, et põis lapselajast pigistatud jaab ja selle läbi oma kusehoidmise ruumi kaotab. Sarnasel puhul tuleb hoolega suguosajid külma weega pesta.

Ka kuse finniolek võib käima pääl olefu lõpu poole ette tulla, iseäranis kui naese kõht väga liiasti ette on surutud. Sarnast olekut nimetatakse rippuwa kōhuks ja tuleb see sagedasti nende naeste juures ette, kes ju mitu korda käima pääl on olnud ja selle tõhunahk sellepärast väga wälja wenitatud on. Aga jiiiski tuleb jeda ka esimest korda käima pääl olijate juures ette, nimelt kui befen liig libamiisi on ja lapselkoda sellepärast temast küllalt tuge ei leia.

Naesed teawad ju osalt, et nad kättega kõhu ülestõstmise puhul kergemini kusta jaawad, kui rippuwa kõhu puhul; aga rippuw kõht toob weel teisi raskeusi kaasa, ta takistab käimist ja iga liikumist ja häbedusemäe nahk lähedalatise rõhumise tõttu katki. Ka rippuw kõht võib põhjusteks olla, et laps omale wiimajel ajal õiget seisatust ei wõta ja selle läbi jünnitamise raskeks teeb.

§ 300.

Sellepärast on tarwis lapselkoda, millele befen ja kõhusein tarwilist tuge ei anna, wäljast poole toetada. See jünnib kõhu sidade läbi. Kaks kiilusarnast tükki kahelordsest lõuendist jaawad eest laiajt otjast aukude läbi aetud nõõri läbi ühendatud, jiiis kõhu ümber pasjitud ja

üle ristluude finni seotud, nagu see tarvilik ja kohane on. On rippum kõht väga suur, peab nõõrid üle öla kofku jiduma, sest et siis ristluude ümber jidumine ei aita.

Kuues päätük.ks.

Raskejalgsete weresõlmedest ja muudest haiglastest paistetustest.

§ 301.

Reite ja juguosjade naha all jookswad weresooned paistetawad käima pääl olefu teisel poolel mõnikord väga ära, nii et nad kõrgeid jiniiseid „krambisoonejid“ ja lühikesti kõrgeid paistetusi — „soonemuhkujid“ sünnitawad. Sõrme wajutuse läbi lasewad need paistetused end ära kaotada, täidawad end aga jälle warsti. Pärast käima pääl olefu lõppu langewad need weresoonesõlmed enamasti warsti kofku, sooned jääwad aga laiaks ja londiks ja paisuwad uue käima pääl olefu puhul jälle seda waremini ja seda rutemini. Sigistama ajawate jookside ja jõõkide tarwitamine, kestew kõhu-ummistus jne. teewad selle paistetuse weel suuremaks. Wälise muljumise ehk ka muidu seinade juure põnewuse ja õhufeseks jäämise läbi kattewad nad wiimaks ja sünnitawad kardetawaid werewoolusi. Mõnikord löõb sõlmede ümbrusesse põletik, siis tuleb äge walu, ka kauakestwad paised, harwemini elukardetawad haigused.

§ 302.

Ammaemand peab tähelepanemist selle pääle juh-tima, et kõik põhjused, mis soonesõlmede paistetust tõs-

tavad, eemale hoitud peavad saama. Pifali ja jirus olef fergitab were tagafijookfu laiendatud foontesse. Parajasti fõwad jalamähkimised alt ülesse poole kolme sõrme laiufe lõuendist ehk flanellist fidemega ja lõuendist nõõrsufad toetatavad lõtwu foonefeinu ja fergitawad selle läbi waewa ja raskust. Need fidemed on ka kasulised warjajad muljumiste wastu, neid ei tohita aga liig fõwasti ümber finni tõmmata. Tuleb foonesõlme fisse põletif ehk fännib temast werejooks, fuis peab arsti käest nõuu küfima. Põletiku puhul lasfu ämmaemand efiti tinawett ümber panna, werewoolu puhul waigistagu ta werewoolamist taela ehk haawapuuwillade päälefidumifega. Mõlemal forral peab rasfejalgne paigal feisma.

§ 303.

Harwemini tuleb teine tõug paistetufi rasfejalgse naha juures ette, niinimetatud wefine paistetuf, n a h a w e e t õ b i. Nimelt reite ja jalgade nahf läheb põnewaks, läitwamaks ja walgemaks. Sõrmega wajutamife puhul jääb liha fisse lohif järele. Pifali olef wähendab seda paistetust, sellepärast on ta hommifuti wähem. Alatife iftumife ja feismife puhul juurdub ta ja laotab end üle reite ja fuguofade laiali. Wiimased paistetawad fagedasti wäga suureks ja walutawad. Pääle rahulife pifalioleku mõjub jalgade willaste ehk lõuendist fidemete fisse mäsamine ja finnitamine.

On naefel õige äge walu, fuis peab arsti käest nõuu küfima.

§ 304.

Paisub nahf kõhu, näo ehk käte küljes ühtewiifi ülesse, ehk jääb selle juures fufi wähefekf ja segafekf, ehk

feltjib paistetuse juurde pääwalu ehk muu töbi, siis peab tungiwalt arsti käest nõuu küsitama, sest et nende järeldusel sünnitamise puhul fardetawad frambid wõiwad tulla.

Seitsmes päätükk.

Gla- ja weewoolus raskejalgsje suguosadest.

§ 305.

Tupe ilanaha rohkendatud erandus sünnib harilikult käima pääl oleku wiimasel ajal. Suguosadest wälja woolaw wedelik on enamasti wähenene, wedel ja walge. On otstarbelik, et haawa-puuwilla suguosade ette pandaks, nii et see selle wedeliku oma sisse imeb, sest muidu määrib ta pesu ja reied ära. Muidugi teada, peawad puuwillad jägedasti wahetatud saama. Sagedasti aga läheb see erandus rohkemaks, paksums, kooretaoliseks, mille sees paksumad tüfid on, ehk ka mädajarnaseks kollaseks. Suurem hoolitsemine puhtuse eest jägedate leigete sissepritjimiste, sooja ja külma weega suguosade pesemise, keedetud weega reite pesemise, jägedase saunaskäimise ja pesuwahetamise läbi saawad suuremad pahandused ja rasfused eemale hoiatud, nimelt aga woolusest puudutatud naha katkimine. On wäljajoolus suur, siis tundub tupp, iseäranis selle ülemine osa, läbi katsudes kare olema, nagu oleks ta liiwaga üle riputatud; seda ei pruugi ämmaemand sugugi haiglaseks pidada; on aga wäljajoolus nii suur, et raskejalgne sellest ennaft wäsinud tunneb olewat, ehk on seesmised osad ühtlasi walusad ja ka katsumine raske ja walus, siis peab arsti käest nõuu küsima.

§ 306.

On wäljawoolus forraga kõwasti ja waluga tulnud, ehk leiab ämmaemand läbi katsudes paineid ja sõlmefesi juguosade küljes, siis ei tohi ta raskejalgsjele ise midagi nõuu anda, waid peab selle arsti juurde juhutama. Sarnasel puhul on enamasti külgehakkamine põhjuseks ja haigus ise on jälle külgehakkaw; ämmaemand ei suuda sellele wahet teha ja wõib selle pärast asja hoopis ära wustida.

§ 307.

Haruldasem haigus raskejalgsjatel on lapskõjast we-
 sise, mõnikord punaka wedeliku wäljawoolamine. See
 weşi fogub end sõelanaha mõlemate lehtede wahetele, nõnda
 siis lapskõja ilanaha pääle, ajajooksul tokku ja saab siis
 ühe forraga wäituste sarnase walu all mõnikord mitme
 naela rohkuselt wälja tühjendatud. Raskejalgsjete teatuste
 najal pole seda haigust mitte wõimalik kindlasti ära tunda.

Kaheksas päätükk.

**Werewoolustest, iseäranis aga lapse-
 kajatwerewoolustest raskejalgsjete juures ja
 täima pääl oleku enneagjest lõpetusest
 (ekst- ja warasündimisest).**

§ 308.

Iga werejooks, sündigu see ükskõit
 misjugukses osas keha küljes, on kardetaw
 ja sellepärast wäga tähtjas. Eñiti tunneb in-
 mene wäsimust, siis hirmu ja ahastust, hingamine läheb

raškaks, haige pää hakkab ümber käima, nii et ta ennast maha kukkuma arvab, ehk ta küll woodis on, ta kõrwad hakkawad kohijema, nii et ta hääli kuuleb, mida olemasgi ei ole, mõnikord saab ta kange pääwalu; ta süda läheb halwaks, ta oksendab, silmad lähewad pimedaks ja ta kaotab meelemõistuse. Sääli juures läheb ta nahk waha sarnaseks, silmad tuimaks ja langewad auks. Werejsoon jääb pisemaks, kord harwemaks, kord jagedamaks, nii et wahel lugebagi ei saa, ja kaob wiimaks koguni ära. Käte ja jalgade nahk läheb külmaks ja tema pääle ilmub külm higi. Kui meelemõistus warsti tagasi ei tule, siis tulewad wahel weel kanged tõmbused kehast — terwes kehast, ja naene sureb.

§ 309.

Nende nähtuste terve rida võib paari minuti joofsul sündida, rutulise werejoofsu puhul võivad mõned neist märkideist ka ära jääda, sest et surm ruttu tuleb. Haige võib aga wahete wahel ka jälle toibuda, kuni uue werejoofsu puhul need märgid jälle uuesti ilmuvad ja seekord weel ägedamini. Ehk werewoolus seisab ja haige toibub jälle täielikult.

Etse aeglaste, aga wältawate werejoofjude juures, mis wähem kaardawad näitawad olema, tulewad pääpööritus ja mineustus hilja, aga weretaotus oli siin ju jagedasti nii rohke, et surma tulekut enam keelda ei saa.

§ 310.

On sifemisi ja wälimisi werewoolusi. Wälimised on need, kus veri wälja poole woolab; seesmised need, kus veri keha mõnda sifemisesse koopasse woolab, näitujeks lapselajakoopasse ehk ka kõhtu, mida filmaga ei näe.

Seesmisi werewoolusi wõib käima pääl olefu ajal igas teha jšemises osas ette tulla; ämmaemand peab üht niisugust aimama, kui ilma wälimise werewoolujeta praegu kirjeldatud kahtlased werewäitsuse märgid ilmuwad. On seesmisel werewoolujel lapskõja katkemises ehk mõnes muus osas põhjus, siis tunneb raskejalgne enamasti järsku walu kõhus ja tal on tundmine, nagu wälataks sinna midagi sooja sisse. Selle juures paisub teha juureks ja läheb walujaks. Ämmaemand peab niisuguse kahtluse korral kõhe arsti kutsuda lastma ja ise jeni kõhu pääle külma wee lappijid panema ja nii talitama, nagu § 332. paragrahwis õpetatakse.

Wälimised werewoolused on käima pääl olefu korral palju jagedamad. Tähtsujeta werewoolused ninast jne. pole kardetawad, mõnikord on nad koguni kasulikud, aga suguosadest werewoolused on alati kardetawad ja peab igal jarnasel puhul — kui jee ka wäga piisite näitab olewat — arst kutsutama. Kõige jagedamad käima pääl olefu ajal ja kõige tähtsamad ämmaemandale on werewoolused lapskõjast.

§ 311.

Õiguse pärašt ei tule terwel käima pääl olefu ajal lapskõjast kuni õige sünnitamise ajani mingit werejooksu ette. Sünnib jeda, siis ei ole jee enam korralik.

§ 312.

Lapskõja werewoolused käima pääl olijate juures wõiwad nagu muulgi ajal lapskõja haiguse läbi tulla, näituseks mõne paise läbi tupeosa küljes, wähhjatõbe läbi, polüptide läbi lapskõjakaelas. Enam jagu niisuguseid werewoolusi tulewad aga lapskõja kere seesmisel pinnal ette. Et nüüd jee igalt poolt oma ilanaha,

pärast aga emafoogi läbi munaga ligidas ühenduses seisab ja muna toitmine just siit sünnib, siis on iga werewooluse juures karta, et muna toitmine kitsendatud ja nõnda raskejalguš enne aega lõpetatud saab.

§ 313.

Räima pääl oleku ehk raskejalguše enneaegset lõpetust nimetatakse esimese 28 nädala sees ekssjündimiseks, pärast 28. nädalat warasjündimiseks.

Räima pääl oleku enneaegseks lõpetamiseks on kõik need põhjused ja mõjud, millest selle raamatu teise jao 11. päättükis rääkisime, et just nende eest end hoida tuleb. Nad on pääasjalikult kõik keha ägedad ja wältawad raputused, iseäranis aga alumise kehajao wälimised ehk sise-mised põrutused, wead söömises ja joonises, pressimisega ühendatud liigutused, külmetused, wältawad suguwõruused, ägedad meeleliigutused ja ema haigused, nii üleüldised kui ka iseäranis haigused suguwõrujade juures.

Need põhjused mõjuwad kas sel wiisil, et nad weretungi lapskõjasse suurendawad ja selle läbi werewoolust ja ekssjündimist teewad, ehk sel wiisil, et nad lapskõjakohtutõmbamist, wäitust, sünnitawad, millele siis ka werewoolus ja ekssjündimine järgneb, ehk wiimaks selle läbi, et laps sureb. Sellest saame 10. päättükis pikemalt rääkima.

§ 314.

Wäitused, s. t. lapskõjakohtutõmbused, on ikka olemas, kui lapskõjoda muna wälja lükkab, aga nende juures ei tunne naene igaford walu, ja kui lapskõjoda alles piisne on, ei tunta neid sagedasti läbikatsumisege waral.

Räimapääl olefu 12. nädalal on iffa werewoolus esimine ja sagedasti ainus effiündimise wälimine märk. Sagedasti mitmepäewase werewooluse järele saab muna weretombu siise mässtitult enamasti nägematast ja tihti ka arusaamatast wälja liwatud, ilma et mingit walu tuntakts. Effiündimiste juures pärast jeda aega saawad lapsesjoja wäitused enne tuntud, ja kaima pääl olefu aja feikpoolet tulewad wäituse walud ka ju enne werewoolust ja ämmaemand tunneb wälimise läbifatsumise kaudu lapsesjoja kofkutõmbamise ära. Nende hiliste effiündimiste puhul ei saa muna ka mitte enam terwelt wälja tõugatud, waid esiti läheb muna lõhki, lapse wesi woolab wälja, alles siis tuleb laps ja wiimaks weel muna räbalad ühes emakoogiga. Wäga tihti juhtub, et mumaräbalad emakoogiga lapsesjotta tagasi jääwad. Werewoolus wõib siis pikemaks ajaks seisma jääda ja naene ja ettewaatamata ämmaemand arwawad loo lõppenuks. Aga päewade ehk nädalate pärast, sagedasti alles mitme kuu pärast, tulewad uued werewoolused, mis end nii kaua fordawad, kuni kõik jätised, mis waheajal koguni isesugusteks muutunud on, arsti poolt wälja fistud saawad.

§ 315.

Kui ämmaemand ühe niisuguse naese juurde kutsutakse, kelle suguosadest werd woolab, siis peab ta naesele kõige päält pikali olefu kohuseks tegema, toa jaheda õhu eest hoolt kandma ja siis — katsumise ette wõtma, aga mitte ial ilma 230. paragrahwis ettekirjutatud pesemiseta.

Seiab ämmaemand werewooluse wäga tugewa olewat, ehk on naene ju liig palju werd kaotanud, siis peab ta tingimata arsti kutsuda lastma. Pääle werewooluse ägeduse peab ämmaemand läbi katsudes weel jeda tähele

panema, kust veri tuleb. See võib wälimistest jugu-
ofadest, tupest ehk ka emafasuust tulla.

Werewoolused wälimistest juguofadest ehk tupest
wõiwad põrutuse ja muljumise, wõiwad aga ka ilma
wäliste mõjuta mõne weresoonesõlme kattumise läbi tulla.
Ämmaemand peab werd jookswa koha wälja otjima ja
sõrmega, tüki taelaga, ehk ka tüki kuivade puuwilladega
wältawalt finni wajutama, kuni arst tuleb ehk kuni werewoolus
wajutamise läbi iseenesest finni jääb. Kui aga
werd jookswat kohta tupest ühes ei saa leida, siis peab
sinna külma wett jisse pritsima. Wältab werewoolus
siiski edasi, ägedasti edasi, siis pole muud nõuu, kui tupp
täis toppida, nagu seda 320 paragrahwis õpetatakse.

Selle järele peab ämmaemand, nii palju kui wõimalik,
lähikatsumise ja järelepärimise waral selgusele jõudma,
kas naene üleüldse käima pääl on, sest haigused wõiwad
werewoolu ka ilma käima pääl olekuta junnitanud olla.

Näitab lähikatsumine, et veri käima pääl olewast
lapseloojast tuleb, siis on kõige päält wälja uurida, kui
faugele juba käimas olem ehk igatahes tulew ekjünmitus
ju on jõudnud ja edenenu.

§ 316.

Ekjünmitumise algul leiab ämmaemand tupe-
oja ta fuju ja suuruse poolest niisama suguse olemat,
nagu siamaani raskejalguse wältusel emafasuu, wähe awa-
tud, nii et ainult veri wälja woolata võib. Ekjünmitu-
mise edenemisel näitab emafasuu ju nõnda palju lahti
olema, et sõrm kaelafaanalisse jisse tungida ja ka sisemise
emafasuu ju kätte saada võib. See on nüüd wäga, wäga
tähtis, et ämmaemand hoolega järele kobaks, mis asja
külge ta sõrm siin puutub.

Kõige sagedamini puutub sõrm siin kõige päält pehmete, tarretanud weretompude vastu, ja kui need kaela-faanalit täidavad, ei tohi ämmaemand neid mitte jäält ära fiskuda. Minult siis, kui uus weremoolus neid eest ära loputab, tohib ta edasi tungida. Sest wahest seisab weremoolus just nende tarretanud weretompude läbi ja sel forral ei pruugi ämmaemand mitte teada, mis jääl taga on.

Mõni teine ford puutub sõrm kaelafaanalis palja fileda muna ehk ka sõelanaha räbalate külge. Oli käima pääl olef alles 10 — 12 nädalat wäldanud, siis on muna enamasti ju lahti ja raskejalguse pidamiseks wähe lootust.

Wahest on aga muna ju lõhfenud; see sünnib effi-fündimise wiimastel raskejalguse nädalatel enamasti ikka. Siis tunneb ämmaemand sifemises emakasjuus ehk ju sügawamal laste osajid, paljaid liikmeid, pääd ehk nabanööri. Sarnasel puhul ei ole muidugi raskejalguse edasifestmise pääle enam mõteldagi.

Wahest on aga, ilma et naene tähelegi oleks pannud, piisike laps ju ära olnud, siis ei tunne ämmaemand muud, kui werd, ehk wahest ripuwad ka ainult kattunud nabanöör ehk munanaha räbalad emakasjuus.

§ 317.

Et selgesti teada, mis osad munast ju wälja läinud, peawad kõif weretombud läbi katsutud saama. Ämmaemand waadaku sellepärast kõif wäljatulewad weretombud läbi ja pangu nad kausji wärste wee jisse, kuni arst tuleb, sest see peab siis ise oma silmanägemise järele teada saama, mis osad ju wäljas ja mis osad weel sees on.

§ 318.

Naene peab kõit see aja rahulikult seisma, mitte pehmes julewoodis, waid kõwa madratsi pääl, ja tefiga fergesti kinni faetud faama. Jahutamaks joogiks wõib talle külma wett sitronimoosiga segatult anda, kui soowitakse, suhkruga segatult. Sigistama ajawaid toitufid ja jookfifid ei tohi ta mitte tarmitada. Ammaemand peab tungiwalt nõudma, et arst kutsutaks.

Särelikatsumist toimetagu ammaemand ainult werewooluse ajal, aga mitte wooluste wahel, sest wiimajel korral wõiks läbi katsumise läbi uus werewoolus tulla.

§ 319.

On piisfene muna ju wälimise emafasuu juures ehk ripuwad lapseosad jellest ju wälja, siis wõtku ammaemand — kui werewoolus juur on — need kahe sõrme wahele ja katjugu, kas ta neid eemale toimetada ei saa. Wältab pärast lapse ehk ka terve muna wäljatulekut werewoolus edasi, siis tehku ammaemand tuppe pistetud emafatoruga wõimalikult külma wee jissjepritsimisi ja pangu ka külma wee lappifid naese kõhu alumise oja pääle. Aga wee lappide ja jissjepritsimise tarwitamine ou kõwasti feelatud, kui weel loota wõib, et kääma pääl olek edasi wõiks festa. Ammaemand ei tohi lootust kaotada, kuigi muna ju emafasuust läbi on läinud ehk kui lapsewesi ju wälja on jooksnud.

§ 320.

Peaks aga, niifaua kui weel jeda lootust on, werewoolus juuresti edasi festma, enne kui arst tuleb, nii et naese elu eest karta wõib, siis ei jää muud nõuu üle, kui tupp täis toppida. See jünnib jelle läbi, et puu-

willadest ehk linadest kuul tehtakse, nii juur, et see tupe-
wõlwi täis täita võib, ja see kindla nõõri otša seotakse.
See kuul kastetakse karbolhapu sulatuse sisse, puserdatakse
jälle wälja ja keeratakse siis juhtjoone sibilis tupe sisse,
nii et ainult nõõr juguosadest wälja rippuma jääb. Selle
alune ruum täidetakse puuwilladega ehk linadega täis.
Selle läbi ei saa veri wälja jooksta, ta topib joo-
ned täis, nii et werewoolus finni jääb. Aga seda abi-
nõuu tohib ainult kõige hullemal korral tarwitada, sest ta
on kardetaw. Enamatel forda del aga saab rahulikult
pikali olekust ja hapust joogist were seniseks waigistami-
seks küll olema, kuni arst tuleb.

Ilmuwad 308. paragrahwis kirjeldatud weretühjuse
märgid, siis peab kohastele siin seletatud abinõuudele need
juurde astuma, mis selle jao 10. päätükis minestuse ja
warjusurma tarwis ette kirjutatakse.

§ 321.

Lapselõõja walujad kofkutõmbused, mis
nimelt effisündimiste hiljemal raskejalguse ajal ial ei
puudu, nõuawad ämmaemanda tähelepanemist. Effisündi-
miste juures, mis 16.—18. nõadala woolul tulewad ja ena-
masti ilma werewoolusteta wäitustega algawad, hoidku end
ämmaemand neid walusid teisteks pidama. Pääle walu
õige sibi ristluude poolt kõhu poole on nende wäituste
pääatundemärgiks nende järguline ilmumine ja kadumine,
nimelt aga lapselõõja kõwaks saamine ja awaw mõju
emakasuu pääle, mida mõlemaid wälimise ja seesmise
läbikatsumise teel tunda võib. Hilisemate effisündimiste
juures võib emakasuu ju hästi lahti ja mill kaunis suur
olla, ilma et muna sellepärast lahti pruugiks olla ja effi-
sündimist takistada ei saaks. Igatahes aga kutsutagu arst.

§ 322.

Naist, kes effisünnituse on läbi teinud, tuleb nurga-naeseks pidada, nagu oleks sünnitamine õigel ajal olnud. Naesed ei hooli effisündimisest enamasti midagi ja ei pane jeda tähelegi. Ainnaemand peab jeda aga paremini teadma. Naese lapskoda ja terve keha peab selle juures kõik need muutused läbi tegema, mis õigeaegse sünnitamise puhul sünnib, kui ta õieti terveks tahab jääda. Sinna juurde tuleb, et effisündimise põhjusteks enamasti mõni lapskoda haigus on, mis, kui selle vastu abi ei otsita, edasi kestab ja naese tervisegi ära hävitab. Kuigi naene ennast selle järele kaunis terve tunneb olevat, siisgi on sellel haigusel ometi see tagajärg, et ta lähema raskejalguise kohta jällegi võib kardetawaks saada.

§ 323.

Wara sünnitused on õigeaegsete sünnitustega foguni sarnased. Wäitused on selle juures algusest saadif pääosa etendajad. Werewoolused enne warast sünnitamist ja selle wältusel on haruldased, neil on õigeaegse sünnituse werewoolusega ühesugune tähtsus. Sellest räägime 466. ja 468. paragrahwis. Minult üks haruldane juhtumine, mis ka warasünnituse alustust werewoolamistega saata ja ägedate werewoolustega juba enne algust ette kuulutada võib, peab siin nimetatud saama; see on emafogioolef.

Harilikult seisab emakoof lapskoda ühe seinä küljes, ühe äärega selle põhja ligidal, ja kui ta alles nii suur on, jääb tema teinepoolne äär sellegipärast mõne sõrme laiuselt sifemisest emaka suust eemale. Ka sellel korralisel olekul võib emakoogi enneaegse lahtimineku läbi werewoolus tulla. Harwematel fordadel aga asub emakoof nii sügawas, et oma wäheha ehf suurema osaga üle

emafasuu ulatab, see tähendab: ta seisab ees. Et nüüd käima pääl oleku wiimastel nädalatel, sagedasti alles wähe aega enne õigeaegse sünnituse algust, lapselõõja kaelafaanal emafasuu sifemifefst äärefst faadif lapselõõja loopa fuurendamifef tõttu wälja wenitatud faab, sifis ei wõif see emafõõgi fõgawal oleku puhul mitte tulemata jääda, et fel ajal ees olew emafõõf üffifufefst lohtadefst lahti fiftud faab ja nõnda werewoolus fõnnif. Need werewoolused wõifwad ilma wälimifef põhjujeta tulla ja on enamasti wäga rohked. Kui farnane werewoolus korralifef ja otstarbelifef hõidmifef juures mõne aja pärafst jälle ära lõpeb, ilma et fõndimifst tuleks, sifis tuleb ta ometi iffa jälle uuefti, fefst et põhjus enne ära ei lõpe, kui fõnnitamine mõõdas on. Selleft faame pärafst weel rääfima.

§ 324.

Wara fõnnituftega tuleb juft niifama ümber käia, nagu selle raamatu kolmandas ja fuuendas jaõs õpetatud. Pääafst on aga farnastel puhkudel iffa, et arft futsutafse, ka sifis, kui fõnnitamine ju mõõdas on.

Üheksas päätükkk.

Lapse surmast käima pääl oleku ajal.

§ 325.

Lapse surm emahus wõib tulla:

1) Sfalgsje wea läbi lapse ehk muna sifimifef. Surnud lapsed on sellepärafst sagedasti inetufujulifed.

2) Kõik palawiku sarnased ema haigused toovad lapsele surma, nõnda rõuged, leetrid, sharlach, kolera, soetõbi jne.

3) Ema külgehaikawad haigused, ka need, mis ilma palawikututa on, näituseks juguosade haigused, wõiwad lapse pääle üle minna ja seda surmata.

4) Ema puudulik toitmine, põdemise ehk nälja pärast, wõib last tappa.

5) Ka lapsekoja haigused ja werewoolamine wõiwad lapsele surmapõhjusteks saada.

6) Harwematel korradel sureb laps ema ägedate meeleliigutuste tõttu.

7) Ka tundmata põhjuste pärast wõib laps haigeks jääda ja surra.

Kui laps ära on surnud, tuleb warsti eksi- ehk warajännitamine. Tihti lähewad nädalad ja kuud mööda, kuni see sünnib.

§ 326.

Sureb laps käima pääl olefu esimesel nädalal ära, wõib muna haiglaselt edasi jügida; ka lapsekoda kasvab, nagu käima pääl oleful korraliselt edasi. Üht niijugust pärast surma edasi jügiwat muna nimetatakse mooleks. On kobarmoolesid ja weremoolesid olemas; wiimseid nimetatakse ka liharmooledeks. Kobarmooled on hulgast kuni hernejuurusest ja suuremast wejhallist ehk pruunifast willisejst koos, arwu poolest sagedasti tuhandeni, mis wiinamarjade wiiji üksteise küljes kobaras seisawad; need on kestanaha haiglaseks saanud lotid. Kobarmooled saawad umbes lapsepää suuruses, mõnikord weel suuremaksgi. Kobarmoole kasvab sagedasti rutemini kui terve muna, nii et naesjel, kes alles neli kuud käima pääl on, niijugune lapsekoda on, nagu see tal muidu alles kuuekuuse käima pääl olefu puhul oleks. Weremooled on

findlamad kehad ja mitte rufikast suuremad, olgu siis wahest ainult harwa. Nad on punasest, pruunist ja sage-dasti ka walsjst kogust koos, umbes nii kowad kui kuiw sint, mõnikord on aga ka segase wedelikuga täidetud ruu-mijid nendes leida. **W e r e m o o l e d** kaswawad aeglase-malt kui terve muna. Nad wõiwad aga ka kaua lapse-fojas olla, ilma et nad sugugi kaswaksiwad. Munanahkajid wõib moolede seeft igatahes leida. Mõnikord leitakse moole seeft ka piiske laps, teistel fordadel ei ole seda enam olemas.

Ammaemand ei soa moole raskejalguft mitte ära tunda. Moole raskejalguft wältab wähem kui korra-lik ja õige raskejalguft. Moole sündimine algab ena-masti ägeda werewoolusega, mis naese elu kardetawaks wõib teha, mispärast arst tingimata juurde toodud peab jaama.

§ 327.

Kui kassikuteft teine ära sureb, wõib teine elusse jääda ja wälja kantud jaada. Siis leitakse pärast wälja-kantud lapse munafestast piiske, kofkupressitud kassit.

§ 328.

Käima pääl oleku esimeste nädalate jooksul wõib jurnud laps munas ära kõduneda, nii et teda jäält ei leita. Lapsed, kes enne 17. käima pääl oleku nädalat surewad, on, kui nad mõni nädal pärast ilmale tulewad, sagedasti kuiwad, nagu ära kuiwatatud, ehk nad küll lapsewee sees seisawad. Wanemad lapsed, kui nad sur-nult pikema aja ema ihus wiibiwad, lähewad pehmeks, tursumad ja nahk tuleb neil ära. Ära mada-neda wõib jurnud laps emaihus ainult siis, kui lapsewesi wälja on jooksnud.

§ 329.

Märgid, millest jurnud last emaihus ära tuntakse, ei ole alati mitte selged. Terwise muudatused, millele käima pääl olef põhjuseks, kaswawad äkitselt jälle, niipea kui laps juri. Igaford ei jünni see aga mitte, näituseks paisuwad rinnad pärast lapse jurma mõnikord weel õige fangesti üles. Ka tubli külma wärin ilma ühegi wälise põhjuseta ja mädanenud maitse juus tulewad mõnikord pärast lapse jurma. Oli laps ju kaunis juur, siis tunneb ema pärast selle jurma külma omas kehas, wäljaweninud lapsekoda teeb temale oma muudetud olekus tundmuse, nagu langeks üks wõõras keha tema ihus sinna ja tänna. Saiwad lapse liigutused ju ennemini tuntud, siis tunneb ema pärast selle jurma, et liigutusi enam ei ole. Sage- dasti oliwad liigutused juust wiimasel ajal fanged, siis juri laps frampidesse. Südame tufsumist ei ole enam kuulda. Oli laps ju oma korralisel seisatusel ja olekus, siin ei lahku ta sellest ka pärast jurma.

Kõif need märgid aga ei anna lapse jurma kohta weel lindsat teadust, jeda wõib wähemal ehf juuremal mõõdul ainult aimata.

§ 330.

Arwab ämmaemand, et ühel käima pääl olijal naes- sel ta laps ära on jurnud, siis ei tohi ta naist selle teatu- fega mitte ehmatada. Küll aga wõib ta sellel korral naese tähelpanemist ehf si- ehf warasünnitamise pääle juhtida. Ainult juurde futsjutud arstile annab ta oma arwamise teada.

Kümnes päätükk.

Raskejalgsjete mineistus, warjusurm ja surm.

§ 331.

Mineistus on olef, kus inimene meelemõistuse kaotab ja liikumata ja londilt maha langeb. Selle juures jääb puls piisefeks, kaob mõniford ka foguni, ja hingetõmbamine jääb wäheseks. Sügaw mineistus ja warjusurm on wäga üksteise juures; kui pulsilöömine ja hingetõmbamine kaowad, kutsutakse seda olekut warjusurmaks. On pulsilöömine ja hingetõmbamine alatiseks lõppenud, siis on see surm.

Põhjused, mille läbi need olefud raskejalgsjele tulewad, on teistelgi inimestel nii mitmekesised, et neid jün üksikult üles lugeda ei juuda. Kõige sagedam põhjus on aga werejooks.

§ 332.

Esimene asi, mis ämmaemand mineistuse ja warjusurma korral tegema peab, on edasikestwate mõjude ja põhjuste kõrwalesaatmine, nõnda siis werejooksu kinnipanemine, wärske õhu muretsemine, kitsaste riiete lahtipäästmine.

Mineistuse juures, mil meelemõistus weel mitte täiesti kadunud pole, toibub mineistuses olija sagedasti jälle suutäie külma wee ehk weini, külma wee pritsimise ehk salmiaku nuusutamise läbi. Naese külmaks jääwaid liikmeid soendagu ämmaemand willaste rätifute ja harjaga hõõrumise läbi; ta pangu palawat sinepitainast rinna alla auku, rindade wahale ja käte pääle. Pää ei tohi mitte kõrgemal seista kui muud kehaosad. Arst kutsutagu filmapilk juurde. Toibub naene enne arsti tulekut, siis

jaab arst abinõuude waral ometi teda jälle uue mines-
tuse eest hoida wõima.

§ 333.

Näitas aga ju ämmaemanda meelest tõsine surm
tulnud olema ja ei wõi ka arstgi enam ema äratamiseks
midagi ette wõtta, siis on ta jäälolek ometi lapse
pärast nõutaw. Kui käima pääl olek üle 28 nädala
oli kestnud, wõib ehk last weel elus hoida. Sgal korral,
kus raskejalgse naese lapsekoda peaaegu naba kõrguseni
ehk sellest ju üle on jõudnud, on sellepärast — kuigi naese
surm kindel on — arsti kutsumine tingimata tarwilik.
Siin nõuab seadus arsti abi. Ühtgi raskejalgset naist,
kes ju üle 28. nädala käima pääl olnud, ei tohita
lahtilõikamata maha mätta.

K u e s j a g u .

Korratused sünnitamise juures.

Esimene päätükk.

Pääga eesolewa lapse sündimine korrawastasel seisatusel.

I.

Päälae sünnituse teine aluswiis, wäike fontanelle taga.

§ 334.

Esimese ja weel sagedamini teise päälae seisatuse juures seisab mõniford lapse selg ja nõnda ka pisike fontanelle taga pool. Ennemalt nimetati seda seisu kolmandaks ja neljandaks päälae seisatuseks.

Ammaemand tunneb jellel seisatusel suure fontanelle esimese bekeni seina lähemal ja, et wäljaajamise alguses ifka eesolew osa sügavamale astub kui tagumine, ka sügavamal olema, kui wäike fontanelle.

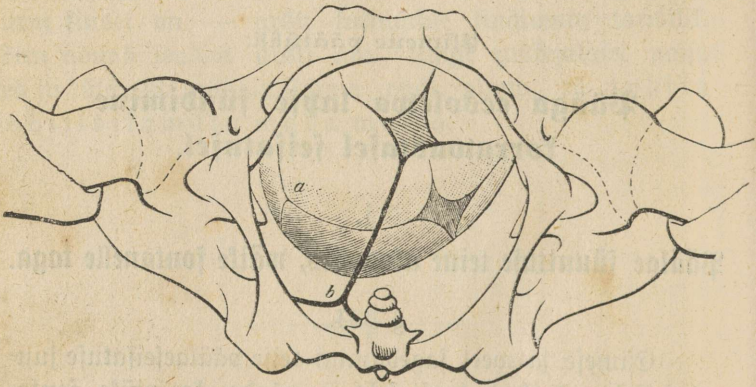
Päälae sünnituse juures peab ju wäljaajamise järgu alguses sünnitaja selle külje pääl olema, kus lapse selg on, see on esimese päälae seisatuse juures pahema, teise juures parema külje pääl.

II.

Pää sügavam ristseis.

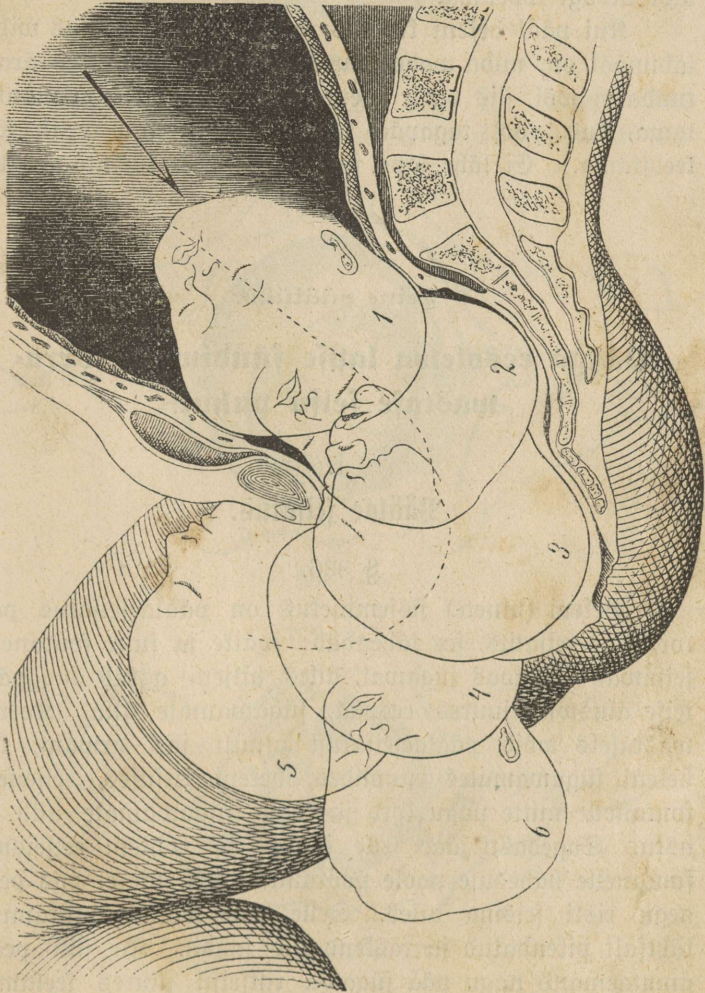
§ 335.

Muete sisekäigus seisab pää õiguse järele oma õige läbimõdduga befeni ristläbimõddule lähemal kui õigele läbimõddule; befenifitsuse pääl pöörab ta noolepalistuse befeni õige läbimõddu poole. Jäab see pööramine ära, siis sünnib selle läbi enamasti sünnitamise takistus, sest

Pilt nr. 56.

et pää õige läbimõõt befeni rist- ja wistuläbimõddu wastu liig suur on. Wäga suured wäitused wõiwad selle takistuse mõniford ära wõita; mõniford pöörab pää end weel hilja befeni wäljakäigus, mõniford läheb ta, pärast seda kui ta kõwasti kokku on pressitud, mis läbi suur pääpaistetud on tulnud, wilstu seisus suguosadest läbi. Wiimase juhtumise juures wõib hõlpsasti tamm lõhkeda. Kui selle takistuse ärawõitmiseks palju aega ära kulus, siis on laps ka wahest ju ära

Bist nr. 57.

turnud. Teistel fordadel ei saa sünnitamist emajõuu läbi kudagi lõpetada.

Kui pääl befeni kitsuses ehk befeniwäljakäigus wiltu läbimõõt on, mida wahel suure pääpaistetuse juures äragi tunda ei mõi, siis peab naene selle külje pääle asendatama, kus pool tagapää seisab. Punnimine peab ära feelatama. Ei lähe laps siisgi läbi, siis kutsutagu arst.

Teine päätükki.

Pääga eesolewa lapse sündimine korrawastase seisju puhul.

I.

Päälae seisjatus.

§ 336.

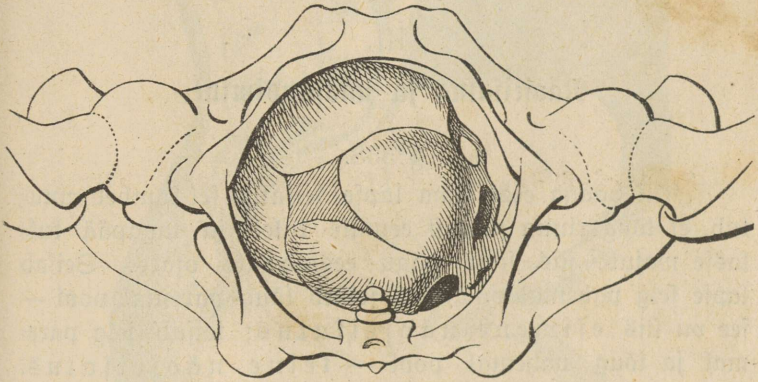
Befeni (niute) süsseminekus on päälaeseisjatus pää korraline seisjatus, see tähendab: wäike ja suur fontanelle seisjavad üheskoos sügawal, alles hiljem astub tagapää, teise aluswiiji juures eespää, sügawamale alla. Korrawastaseks mõib päälaeseisjatust ainult siis arvata, kui befeni sügawamates ruumides, befeni kitsuses, eelseisew fontanelle mitte nagu ford ja kohus sügawamale alla ei astu. Sagedasti jääb selle juures ka rohkem eelseiswa fontanelle häbeduse poole pööramine ära, nii et pää pea-aegu risti seisma tuleb. Selle läbi mõib sünnitamine tähtselt pikendatud ja raskestatud saada. Ka jün peab ämmaemand nagu pää sügawa ristseisju juures feelama, et punnimine järele jääks ja et sünnitaja selle külje pääl seisaks, kuhu poole lapse tagapää on.

II.

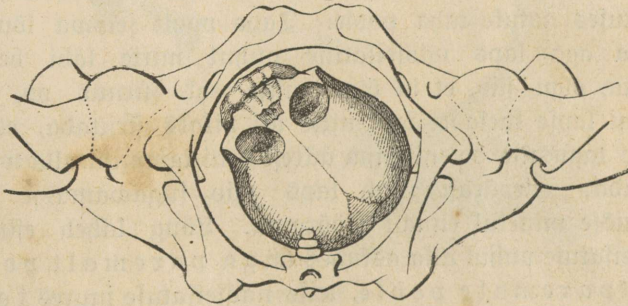
Otšaeſſe ſeiſatus.

§ 337.

Palju kardetavamaks läheb lugu, kui eespää ſeda-
wõrd ſügawasse aſtub, et otšaeſſine kõige ſügawamal ſeiſ-

Bilt nr. 58.

Bilt nr. 59.

waks oſaks on. Selles ſeiſatuses lõpeb ſünnitus harwa
ainult wäituste jõuu läbi ja üksnes ſiis lapſe õnneks, kui

pääluu piijife on. Otjaejiſe ſeiſatufeſt ſaab kaſ päälaeſeiſatus ehf näoſeiſatus, ehf — ja ſee on kõige pahem — pääluu jääb oma korrawaſtaſeſſe olefuſſe ja aſtub niimiiſi alla befeni iſſe. Mõnikord läheb ämmaemandal naeſe kohalikult aſendamife läbi forda, ſeda ſeiſatufi muuta. aga igatahes peab arſt kufjutama.

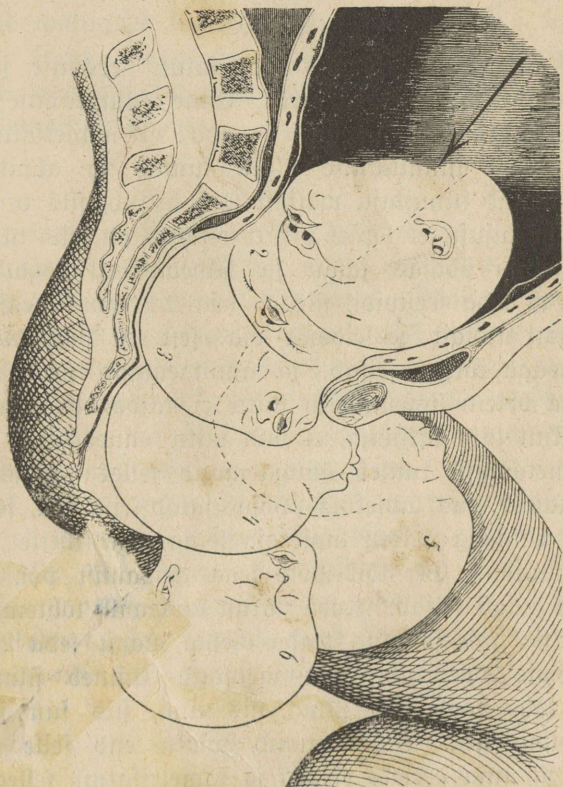
III.

Näoſeiſatus ja näoſündimine.

§ 338.

Kui pääga eesſeiſwa lapſe ſeiſatus ſel kombel muutuſ, et lõug rinna juureſt eemale tuleb ja tagapää kuf-laſſe wajub, iſſiſ ſaab nägu eesolewaks oſaks. Seiſab lapſe ſelg pahemal pool, iſſiſ ſeiſab lõug paremal pool — ſee on iſſiſ eſimene näoſeiſatus; ſeiſab ſelg paremal ja lõug pahemal pool — teine näoſeiſatus. Nagu lapſe ſelg enamasti kõigis ſeiſatufteſ ema kõhu poole on, nõnda ſeiſab ka näoſeiſatufel lõug enamasti aluſtufeſ natufe taha poole. Taha poole ſeiſwa lõuaga ei ſaa aga lapſ näoſeiſatufe puhul mitte läbi befeni minna, olgu iſſiſ, et ta õige piijife ehf ſurnud on, ſeſt walmi lapſe kaela ei ſaa mitte nii piifaks ſirutada, et ta terve tagumife befeni ſeina ääreſt kuni tammini alla wõifſ ulatada; jellepäraſt peab lapſ näo ſügawamaſſe alla befeniſſe minekul ennaſt pöörama. Lõug läheb eſimeſe näoſeiſatufe puhul alla aſtudeſ taga paremalt poolt ette paremale poole, teiſe näoſeiſatufe juureſ taga pahemalt poolt ette pahemale poole, ja tuleb mõlematel fordadel kõrwalt häbeduſelwoga alt wälja. Nähtawaks ſaamad ſelle juureſ kõige päält paiſtetanud huuled, iſſiſ paiſtetanud põſkede wahela ärapeidetud nina, iſſiſ

filmad, siis otsaesine. Kuna pää nii wälja tuleb, astub lõug ifka enam häbeduseluu keskkohta poole alla. Päälagi ja kufal suruwad nüüd kõwasti tammi pääle ja kuna nad jelle üle wälja weeretatakse, kannatab ta weel

Bilt nr. 60.

suuremat wäljavenimist k. pääsi nituse teise aluswiigi juures, sest peaaegu pää juure wilmeläbimõõt tuleb näosündimise juures häbetusewastse seisma.

§ 339.

Walmil elawal lapsel on siis kaks näo-sündimise wiiji: Selg pahemal, lõug paremal pool — esimene, selg paremal, lõug pahemal pool — teine.

§ 340.

Ämmaemand tunneb näoseisatuse seesmise ja wälise läbikatsumise waral ära. Enne sünnitamise algust ei wõi ta seda ju sellepärast tunda, et näoseisatus enamasti alles sünnitamise algul sünnib ja algab. Kui ämmaemand sünnitaja wäljast läbi katsub, siis tunneb ta lapsekoja kujust, et lapsel pikuti seisatus on; siis tunneb ta ka lapsekoja põhjas jalgu ja häbeduseluu kohal pääd; katsub ta teda seestpidi, siis ei leia ta awamiseajajärgul enamasti mingit eesiseiswat osa, sest et pää enamasti alles wäga kõrgel seisab, ja ämmaemand peab igakord, kui pää befeni ühesminekut mitte ei täida, iseäranis ettewaatlikult läbi katsuma, et will mitte enneaegu ei lõhkeks. Südametooniisid kuuleb ämmaemand selles jamas küljes ema juures, kus lapsekoja põhjas jalad seisawad, sest laps lamab rinnaga wastu lapsekoja seina, aga mitte seljaga, nagu muidu. See kõik wõib seda arwamist põhjendada, et laps näoli seisab. Kohe pärast lapsewõlli lõhkemist peab kindlasti lapse seisatus teada olema, nagu seda 200. paragrahwis õpetatud. Ämmaemand tunneb filmaugu, enam taha poole teise filma, siis nina, siis suu ja selle järele lõua ära. Ämmaemand hoidku end selle eest, et lõuga ja nina perseks ei pea ja lapseiseisatust sellega walesti ei mõista.

§ 341.

Iga wiiwitus sünnitamises wäljaajamise ajajärgu juures toob näoga etteminewale lapsele ruttu kahju, rute-

mini kui päälaega eesminewale. Et jellepärast lapse elu ja ema tamm näosünnituse juures rohkem hädaohus on, kui korralise sünnituse juures, peab ämmaemand, kui laps esimest korda sünnitajal näoseisatusel sünnitamisele tuleb, arsti kutsuda lastma, sest esimest korda sünnitajate juures panewad wälimised suguosad ifta enam wastu. Ka mitmendat korda sünnitaja juurde peab arst kutsutama, iseäranis aga siis, kui nägu mitte koge lõuaga befeni eelmisele seinale ei lähene.

§ 342.

Uwamise ajajärgus peab näosünnituse juures, nagu üleüldse igakord, kui pääluu mitte ees pole, lapsewilli hoidmises iseäranis ettevaatlik olema. Pääle ju soowitud läbikatsumise õrnuse tuleb nõuda, et kõik asjata käimine ja woodis wäherdamine keelatud saab ja nimelt, et pärast lapsewilli lõhkemist olek wõimalikult rahulik oleks, kõige parem on külje pääl olla. On lapskoda enam varemalt pool, peab lapskõdaline pahema, on lapskoda enam pahemal pool, peab lapskõdaline parema külje pääl olema, et lapskoda wõimalikult õigesse olekusse befeni pääle jääks. Ka pärast willi lõhkemist on küljeliolek häa.

Pärast willi lõhkemist peab läbikatsumine sõrm õige tajaselt kabama, sest kergesti wõib sündida, et ta waljumal puutumise puhul lapse silmad ehk juu ehk näonaha katki rebib.

§ 343.

Kui nägu sisselõikamisele tuleb, peab iseäralist tähelepanemist tammi terwekshoidmise pääle pöörama. Ämmaemand teab, et näosünnituste puhul tamm iseäranis palju wenitada saab. Ta mõtelgu ka, et lapse wäljatuleku wiimamine siin lapsele enam kahju toob kui pääluusünni-

tuste juures, et kae tugew tammi päale wajutamine lapsel
kaela h abeduseloofa wastu pressida ja nõnda siis lapsel
kahju teha wõib.

 lade ja muu feha jünnitamise juures maksawad
needsamad seadused, mis p aaluuj unnituse juures.

N aopaiistetuse läbi sagedasti wäga moonutatud
näoga last  rgu ämmaemand mitte k ohe emale näidaku,
et ta ei ehmataks; ta waigistagu teda selle moonutuse
tähenduse ja t ah tjuse üle.

IV.

Pää wiltuseis.

  344.

Lapsel pää korralik sisseseastumine befenisse on
küll alati pisut wildak, sest et eesseeisew fuksaluu waremini
alla astub, kui tagaseisew; mõnel korral aga astub pää
sel wiisil korraltult ja wiltu befeni sisseminekusse, et läbi-
katsuw sõrm allpool seiswa külje k orma juurde ulatab.
Enamatel kordadel on lapselkoja wiltuseisimine paremale
ehk pahemale poole pää wiltuseisimise põhjuseks. Alguses
toetab pää end befeni ühe  are pääle ja saab siis w ai-
tuste mõjul ifka enam wiltu befenisse sisse surutud.
Selles seisus ei pääse pää befenist mitte läbi.  mma-
emand peab, et pää selles seisus befenisse alla ei astuks,
k oib kaasapunnimise ära keelama ja lapsel hädalise küljeli
asendama, nimelt selle külje pääle, kus lapselkoda wähem
seisab, see on enamasti see külg, kust lapsel p a k ulge ja
k orma mitte ei tunta. Wida warem naene küljeli saab,
seda kergemini saab pää sellest wiltuolekust lahkuma. Kui
pää j in end  ieti seab, tuleb jünnitamise edasikestmist ära
oodata; jäab ta aga endisesse korrawastasesse seisusse,
siis tuleb arst kutsuda.

V.

Käe ehk jala pää kõrwale ettelangemine.

§ 345.

Ju awamiseajajärgul tunneb ämmaemand mõnikord, et pää kõrwal üks wäike osa, käsi ehk jalg, ees seis-
ja b. Ta peab siis kui wähegi wõimalik selle eest mu-
retsema, et see mee ärajooksmise puhul mitte ette ei
lange. Kõige pääält on tarwis, et lapsehädaline rahuli-
kult pikali jääks. Kui ämmaemand ära tundis, kust poolt
küljest käsi ehk jalg ette tulnud on, siis lastu ta lapse-
hädalist wastas olewa külje pääle pöördma. On siis käsi
ehk jalg ema parema külje pool pää kõrwal, siis peab
lapsehädaline end pahemale küljele pöörama ja ümber-
pöördult; siis wajub lapsekoda dieti ja takfastab niiviisi
teiste osade ettelangemist.

§ 346.

Seiab ämmaemand läbifatsumise juures kohe pärast
willi lõhkemist, et lapse käsi pää kõrwale langenud on,
siis peab ta jeda lähema wäituse puhul tagasi hoida fat-
suma, et pää üksipäinis edasi nihkuks. Si lähe see korda,
siis oodafu ämmaemand kannatlikult. Sagedasti jääb
käsi pärast iseenesest taha, ehk, kui befenis küllalt ruumi
on, tuleb ka ühes alla ja mõjub nii palju, et pää teise
keerutuse teeb, kui harilikult. On aga befenis ruum fit-
jas, siis wõib see käsi sünnitamist takfastada. Sel
puhul peab arst futsutama. Waata § 394 ja 409.

Tuleb pää kõrwal jalg nähtawale, siis peab ikka
filmapiilk arst toodama.

Kolmas päätös.

Sünnitamine lapse korrawastase seisu puhul.

I.

Befeniseisatused, jala-, põlwe- ja perjesünnitus.

§ 347.

Befeniseisatust wõib ju enne sünnitamist ära tunda. Lapsekoda on põhjast enamasti wähem lai kui pääseisatuse juures, jääb tuntakse perje ja jalgade asemel kõwa, ümmargust pääd. Lapsekoda alumine jagu on laiem ja siin tunneb ema lapse puutumist, mida muudu ainult põhjas tuntakse. Südametoonid on paremal ehk pahemal pool üle naba kuulda. Seesmise läbikatsumise juures ei tunta mitte kõwa pääluud, waid kas ei ühtegi lapseosa ehk piisefi lapseosaid, ehk laia, pehmet osa — perjet.

Awamise ajajärgus tunneb ämmaemand läbi põie lapseosad ju selgemini ära, mõnikord ju üsna selgesti. Pärast seda kui lapsewill kattunud, peab seesmise läbikatsumise kaudu kõik kahtlus kaduma; nüüd astuwad kõige sagedamini perje, ainult harwemalt jalad ja üsna harwa põlwed, emakasuhu.

§ 348.

Astuwad mõlemad perjenüfid üksi befenisse, siis on see lihtne perjeseisatus ja sellele järgneb lihtne perjesünnitus; astuwad lapsejalad oma esialgses seisus, kannad reite küljes ühes befenisse alla, siis nimetatakse seda kahetordseks perjeseisatuseks, kahetordseks perjesünnituseks. On jalg üsna alla sirutatud, siis on see poolik perjeseisatus — poolik perjesünnitus, ka

mitte täielik jala-seisatus, mitte-täielik jalasünnitus nimetatud, kuna seda täielikuks jalasünnituseks nimetatakse, kui mõlemad jalad allajirutatult ees läbi befeni lähewad. Niisama jaotatakse ka mittetäielikka ja täielikka perjesünnitusi.

Ka üks käsi on mõnikord perje kõrwal ees. See pole paha. Selleläbi tulew pikendus ajamiseajajärgus on ainult kasulik.

Kõigi nende befeni otsaga eesminewate sünnituste juures lahutatakse neid sünnitusi lapse seisatuse järele kahesse jalku, ja need jälle kahesse alusjalku. Selg pahemal pool on esimene jala-, põlwe- ja perjesünnitus, selg paremal pool on teine jala-, põlwe- ja perjesünnitus. Esimese wiisi juures on pahem puus, teise juures parem puus eesolewaks. Nagu kõigi seisatuste juures, on selg kõige sagedamini enam ette poole, see on esimene, harwemini taga poole, see on teine aluswiis.

§ 349.

Perje ja jalasünnituste mehhanismuse juures maksawad kõik üleüldised sünnitamismehhanismuse seadused ja reeglid, mis 167., 168. ja 169. paragrahwis ju kirjeldatud. Esimese perjesünnituse esimese aluswiisi juures — see on kõigi perjeseisatuste seast kõige sagedam seisatus — astub puusade ristläbimõõt pahemas wiltuläbimõõddus befeni ülemisejt ruumist läbi, jelle juures seisab eesolew pahem perjenuff sügawamal.

§ 350.

Teise perjesünnituse juures on sündimine seesama, ainult selle wahega, et parem puus ees seisab.

§ 351.

Mõlemate peresjünnituste teise aluswiişi korral, kus lapse kõht befeni eelmist seina wastu seisab, on sündmus enamasti see, et laps kas õlade ehf pää läbimineku puhul selja ette keerab.

§ 352.

Sarmemini jääb teise aluswiişi juures kõhufülg ette, nii et nagu häbeduseprao poole waatab. Siis võib pää mitmet moodi befenist lahkuda:

1) ta keerab end weel befenis näoga taha poole ja astub siis wälja;

2) ta astub lõuaga ees kuni otsaesijeni häbeduse looga alt wälja;

3) ta jääb lõuaga häbeduse looga taha kinni, nii et wäitused tagapää enne wälja ajawad;

4) wäitused ajawad näo järele ka kõhe otsaesije wälja. Aga see sünnib ainult, kui wäitused väga suured, befen lai ja pää wäike on.

§ 353.

Rahkordse peresjünnituse juures tuleb perse läbi befeni väga piffamisi wälja, aga just see ongi lapsele kasulik, nagu pärast poole kirjeldame. Muidu aga on sündmus seesama, mis lihtsagi peresjünnituse juures.

§ 354.

Pooliku perse ehf mittetäieliku jala-sünnituse puhul keerab sirutatud jalg end ikka tagumise befeni külje poole, ka siis, kui seisatus enne teine oli, sest tal on ainult ristluuõõnsuses allaastumiseks ruumi.

§ 355.

Täielise jala- ja põlvesünnituse juures algavad, nagu peresünnitustegi juures, lapsekeha pöörämised alles siis, kui puusad befenisse astuvad, sest jalad pääsevad jäält igas seisatuses läbi. Pärast seda on mehhanismus seesama, mis peresünnitustegi juures.

§ 356.

Sala- ja peresünnituste juures saab palju enam lapsi hukka kui pääsünnituste juures. Sala- ja peresünnituste juured hädaohud on järgmisesti põhjendatud:

Niifaua kui laps alles emaihus on, elab ta neil samadel tingimistel, nagu ta terve käima pääl olefu aja jooksul elanud; ta saab lapsekojas nabanööri läbi, mis talle elamiseks tarwis on. Sellepärast võib, niifaua kui laps emaihus on, sünnitamine mitu tundi kesta, ilma et sellest lapsele midagi kahju tuleks. Sellepärast on tarwilik, et kõige suurem lapsesõja, pää, ees läheks, niipea kui see sündinud, on ka terve sünnitamine lõpetatud.

Et elada võiks, peab laps kas nabanööri kaudu emaga ühenduses olema, ehk ta peab õhku sisse hingata võima, hingetõmbamiseks aga peab suu ja rind waba olema. Läheb nüüd laps kitsa perseotsjaga ees, siis sünnib see küll ilma suurema raskujeta, aga nüüd ei saa teised osad nii ruttu järele minna, sündinud osad liisuwad selle juures weel nabanööri pääle, nii et lapsele uut werd juurde tulla ei saa, kuna tal ka hingamiseks weel mahti ega ruumi ega õhku pole. Tihti võib neid katseid lapseliigutustest näha, mida ta poolikul sündimisel teeb. Suu ja nina ees on ainult ila, weri ja lapjewesi, seda kifub laps õhu asemel kopsu sisse.

Sarnasel korral sureb laps kõige pisema wiivitamise puhul. Seda wiivitamist ei tee aga mitte ainult üksi järgnewate osade juurus, waid ka nende kaju. Riipea kui laps oma korralise seisatuse kaotab, lähewad käed pää kõrwal kõrgele üles ja kael kujuk end sirgu. Pää ja käed ei saa mitte ühtlasi bekenist hästi läbi minna ja selle juures seab end lõug bekeni ääre pääle finni. Kui last mitte ruttu ja osawasti sellest seisatusest ei wabastata, sureb laps paari minuti jooksul. See õnnetus on paljude laste oma, kes bekeniseisatuses sünniwad.

§ 357.

Mida täiemini ema pehmed osad lapse sünnitamise tarwis on ette valmistatud, mida tugewamaks wäitused wäljaajamise lõpu poole muutuwad, mida enam eesminem lapseoja ema osajid wälja wenitab, seda wähem tuleb neid hädaohtusid. Sellepärast on bekeni otsaga sünnituste juures iseäranis tähtjas, et awamise ajajärf lõpuni effitamalt mööda lähets ja et wäljaajamise algus pikkamisi ja ainult lapseoja kottutõmbamiste läbi algaks; n-i i saab lapsekoda lõpu poole enam jõudu. Sellepärast on bekeni sünnitused seda fergemad, mida paksem eesminem osa on, ütleme kahefordne peresünnitus, tema järele lihtne peresünnitus; wähem hää on ju poolik peresünnitus ja kõige pahem täielik jalasünnitus.

§ 358.

Riipea kui ämmaemand ühe lapsehädalise juures bekeni seisatuse ära tunneb, peab ta tingimata arsti juurdefutsumist nõudma, sest kui eespool kirjeldatud hädaohtlised olekid ja alganud on, wõiks arst hiljaks jääda ja laps surra.

Et ämmaemand hädasõhu algust eemale hoida ehk vähemalt wiivitadagi mõis, nimelt kuni arsti tulekuni, peab ta kõige päält lapsewilli iga hinna eest terve hoida katsuma, kuna ta lapsehädalist õige külje pääle pifali paneb.

§ 359.

Niipea kui emakasuu täielikult lahti on, kas enne ehk pärast lapsewee ärajooksmist, peab lapsehädaline nii seljalt seetama, et juguosadele üsna wabalt ka alt poolt juurde saab; see sünnib kas selle läbi, et perse padja allapanemise läbi kõrgemale seatakse, ehk nõnda nimetatud ristwoodi walmistamise läbi. Ristwoodite asendamine sünnib nii, et üks woodi äär patjadega kõrgeks tehtakse. Selle kõrgenduse wastu toetab lapsehädaline selja, kuna ta ise risti woodi pääl pifutab, perse woodi madala ääre poole; ka persele mõib padi alla panna; jalad pandakse lahe tooli pääle. Ämmaemand istub ise naese reite wahela. Et naene ennaft selle juures aga külmetada ei tohi, on iseenesest mõista. Nii oodatagu arsti tulekut.

§ 360.

Ka pärast wäljaajamise algust peab kõif kaajapunnimine ära teelutama. Niikaua kui laps befenis seisab, ei tee selle pifemgi wiiwitus sünnitamise juures wiga, ja mida enam wäljaajamist lapskõja oma hoolde jäetakse, seda forralisemad ja tugewamad on ta kofkutõmbused sünnitamise lõpu poole, kus neid ka wäga tarwis on.

§ 361.

Befenisje ehk sellest läbi läinud lapse õjade kiskumist ja rebimist ei tohi ämmaemand omale ial lubada.

§ 362.

Kui perse- ehf jalaseisatuse juures puusad läbi wälimiste juguosjade lähewad, peab ämmaemand pääl- mise puusa pehme wajutarriise läbi tammi pääle üles häbeduselooaga külge wajutama, et tema terweks jääks. Wäljatulnud osad peab ta oma käega wastu wõtma ja toetama, et nad maha ei langeks ega wajuks. Et need ilased, libedad jaod ka käest maha ei libiseks, mäsfigu ta soendatud lina-rätik nende ümber. Perseiseisatuse juures ülespidi frönkis olewad jalad lange- wad iseenesest maha, kui laps rinnani ju sündinud on. Si peaks lugu mitte nii olema, siis ärgu ämma- emand neid ial teifiti juguosjadesst wälja kiskugu, kui seda wiisi, et ta esiti ühe, siis teise põlwe kõhtu wastu ja siis wähe kõrwale paenutab.

§ 363.

Kui naba sündinud on, tehku ämmaemand naba- nõör lodewaks, kuna ta selle ja lapse kõhu wahelt esimese sõrme sõrse lükkab, siis põidla ees nabanööri pääle paneb ja selle juguosjadesst wälja tõmbab, et nabanöör lapse edasi- tuleku puhul mitte rebitud ei saaks. Ta hoidku end selle juures lapse naba ennaft kiskumast ehf nabanööri kõwasti wajutamast.

Niipea kui laps ju nabast jaadik sündi- nud on, peab laps ehädaline iga wäituse puhul kaasa punnima.

Küünarnukkide, õlade ja pää läbimineku puhul peab ämmaemand jälle tammi tähele panema, et see liig pinewile ei saaks kistud. Pää läbimineku puhul, kui see harilikul wiisil sünnib, peab ta lapse keha ema kõhu poole üles tõstma, et pää wabalt üle tammi wõiks wälja weereda.

§ 364.

Mida õigemini ämmaemand eelmises paragrahvis õpetatud seaduste järele toimetab, seda fergemini ja seda wähema hädaohuga läheb perse- ja jalasünnitus ilma funsti abita forda.

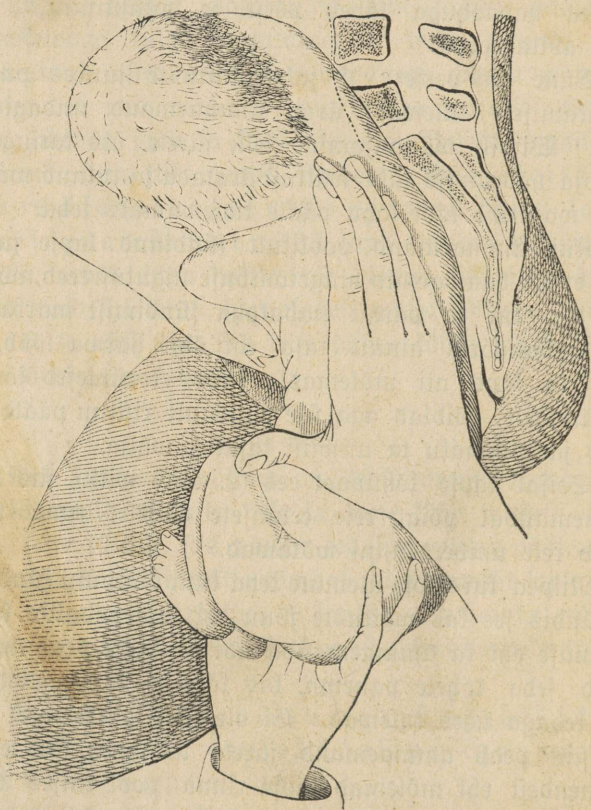
Enne kui perse- ehk jalasünnituste juures puusad läbilõikamisele tulewad, ärzu ämmaemand midagi ette wõtku. Wiibib wäljaajamine selle järele, siis katsugu ta lapselõja hõõrumise läbi wäitufi äratada ja tulnud wäitufi tajafe wajutufe läbi kõhu pääle tugewamaks teha.

Kui ämmaemand poolikult sündinud lapse juures näeb, et see haawawaid hingetõmbufe liigutufi teeb, nõnda- sama ka, kui ta pärast nabaõha sündimist märkab, et puls nabanõõris ainult taja ehk õige harwa löõb, siis wõtku ta laps nii mõlemasfe kätte, et esimesed sõrmed reiekaanudele, põidlad aga üle perjenufi ristluu pääle ulatawad ja tõmmaku ta niiwiiji tajafeji wälja.

Seisab lapse kõhupool ees (2. alus wiis), siis tuleb ämmaemandal põial reie eelmisele küljele, kuna teised sõrmed reie ümbert finni wõtawad.

Niipea kui lapse ülemine feha funi õlaluuni sündinud on, sündis see kas wäituste jõuu ehk lapsehädalise kaasa- punnimise ehk ka ämmaemanda abi läbi, siis peab ämma- emand seda tähele panema, kas käed ka forralises seis- tuses fehaga ühes tulewad. Si ole käed mitte weel wäl- jas, siis peab ämmaemand järele katsuma, kas wahest üks nendest ehk mõlemad lapse rinna pool küljes tupes ei seisja. Kuna ta nüüd sündinud feha ühe käega toetab ehk reitest wähje üles poole tõstab, katsub ta teise käega, mille peopesa kõhu poole olgu pööratud, lapse rinna poole saada; leiab ta käed juit, siis tõmmaku ta nad üksteise järele alla ja emahust wälja; on käed ju nii kaugel, siis wõib ta tugewamini tõmmata, nii et ka õlad emahust lahkuksiwad.

Si ole lapse käsa aga mitte lapse rinnal, ka käe
 füünarnuffiisid mitte, siis on käed ülespidi ja peavad
 „päästetud“ jaama.

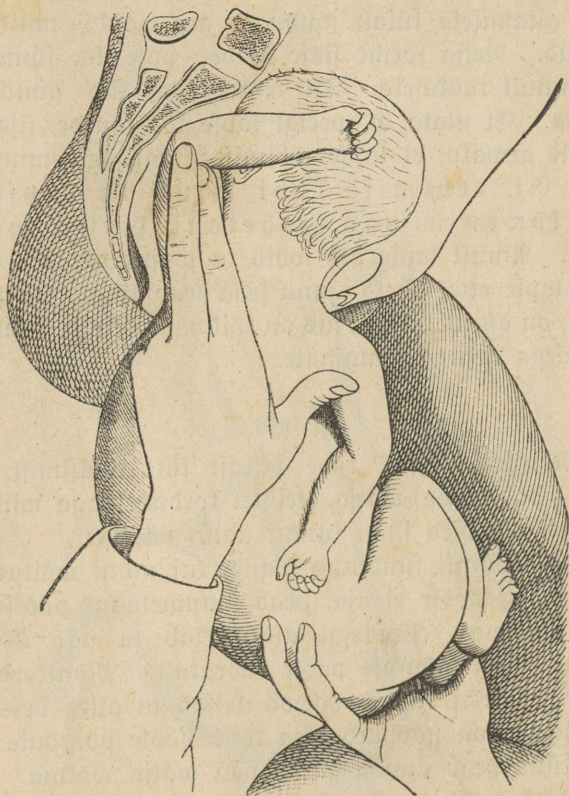
Bilt nr. 61.

§ 365.

Käte päästmine wõi lahtitegemine sünnib
 järgmiselt:

Ämmaemand ajab oma käe lapsekäewarre päästmi-

seks lapse selja tagant jisse, ja kui õladesst saadif sündinud
 lapse selg nagu harilikult ifka ette poole on, saab lapse
 parem käsi parema, pahem pahema ämmaemanda

Bilt nr. 62.

käega päästetud. Ämmaemand peab, kui lapse mõle-
 mad käed ülespidi seisawad, kõige p ä l t selle käe päästma,
 mille õla enam taha poole, see täh. ema rihtluu lähemal
 seisab; esimese seisatuse juures on see lapse parem, teise

seisatuse juures lapse pahem käsi. Käewarre päästmine sünnib lapse seljatagant kohalise käe esimese ja keskmise sõrme abil. Tahaks ämmaemand esiti ainult esimest sõrme tarwitada, siis ei ulataks see küllalt kõrgele, ei oleks tal ka aitamiseks küllalt jõudu ja aeg saaks muidu ära wiidetud. Nelja sõrme sisse ajada, pole ka sünnis, see oleks ainult raskesti. Ta tehku seda siis ainult kahe sõrmega. Ei ulata ta weelgi lapse käe juurde, siis ärgu ta mitte arwaku, et lapse rebimisega kätt kergemini kätte saaks. Ei, rebimise läbi kirjub ta lapse käe weel kõwemini pää ja bekeni serwa wahelle finni. Ainult lapse õla wõib ta wajutada, nii et käewarjs lapse ette läheks: muu feha peab tingimata paigale jääma; on asi nii kaugele, siis on kõik häa. Nüüd astub feha ühes käega isegi madalamale.

§ 366.

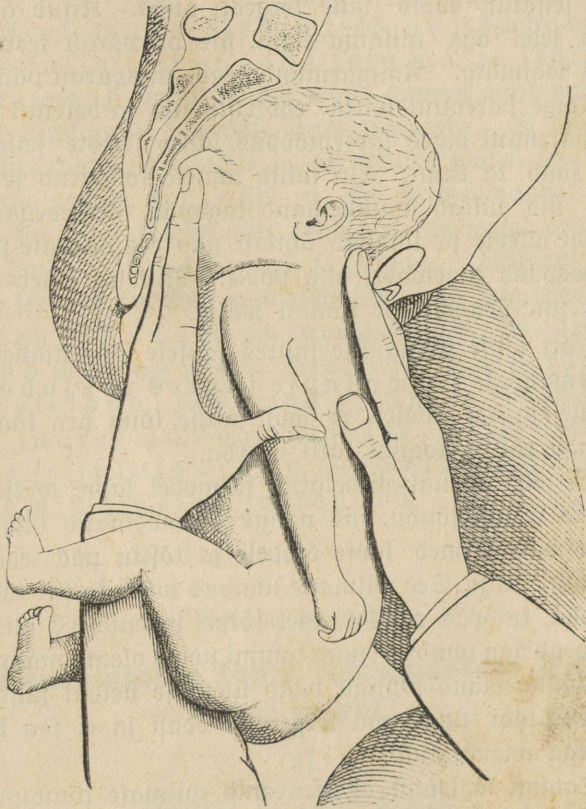
Mõnikord ajab, kohe pärast kätte päästmist, mõni wäitus pää kohe wälja, teistel kordadel aga wiibib see isegi siis, kui käed ilma kunsti abita päästeti.

Kohe pärast sündinud õlasid, kui mõni wäitus pääd ju häbedusepraosse ei aja, peab ämmaemand pää seisatust järele katsuma. Peaaegu alati leiab ta näo üsna ehk peaaegu ristлуу õõnsuse poole pööratult. Mõnikord seisab pää enam risti, üsna harwa seisab ta alles bekeni üle, üsna harwa on näopind ema kõhu poole pöördud.

Nüüd peab ämmaemand pää wälja wõtma.

Pää wäljawõtmiseks tarwitagu ta esimest ja keskmist sõrme ehk ka selle käe kõike nelja sõrme, mille peopesa näo poole on pöördud. Ta liukaku seda näost mööda ettemaatlikult üles ja pangu sõrmed teine teisele poole nina. Põial jääb lapse ühele, teised sõrmed lapse teisele õlale, kui nende sissepistmist tarwis ei olnud. Lapse

keha pangu ämmaemand jisse aetud kae pääle kassiti seis-
ma. Teise kae esimese ja keskmise sõrme ajab ta jiss
häbeduse looga alt lapse kulla juurde.

Pilt nr. 63.

Ämmaemand teab § 352. seejt, et järelseisew pää ema
befenist neljal wiisil lahkuda wõib. Kui pää mitte naese
jõuu läbi ei sünni, ei tohi ämmaemand teda mitte teijiti

ära wõtta, kui nimetatud paragrahwis 1. punkti all tähendatud wiisil. Ei ole pää siis mitte nägu ristluu õõnsuse poole pööranud, siis ei tohi ämmaemand teda ennemalt wälja kiskuda, kuni talle see seisatus antud on. Nime-
tatud seisatust wõib talle kergesti anda. Kõrub ämma-
emand teda aga niisama edasi, siis on pärast keeramine
hoopis wõimata. Ämmaemand teab, mispärast pää befe-
nisje kõige paremini wiltu- ehk ristseisus ja befenist wälja
kõige paremini õiges lapsemõõdus läheb; teiste seisatuste
puhul jääb ta kinni. On nüüd lapsele soovitud seisatus
antud, siis lükkab ämmaemand tagapää sõrmedega pigut
befenisje ülesse ja tõmbab ühtlasi näo ees olevate sõrme-
dega eespääd tugewasti alla poole. Niiviisi tuleb nägu
ja otsaesine õrnasti üle tammi wälja.

Kätt lapse käänamise juures lapsele suhu ajada, pole
ämmaemandale e l a w a l a p s e j u u r e s i a l l u b a t u d,
sest selle juures wõiks ta lapse aluse lõua ära käänata,
nikastada ehk ka koguni katti murda.

Ei ole ülemal nimetatud sõrmedel lapse wäljatõm-
bamiseks küllalt jõudu, siis pangu ämmaemand lapse kuf-
las seiswad sõrmed lapse õladele ja tõstku pää jedawiisi
üle tammi wälja. See wiimane tõmbus wõib ka siis tähtselt
abiks olla, kui pää alles kangel kõrgel befeni sees on. Sel
korral peab aga tõmbus enam tammi poole olema määratud.

Ämmaemand juhtigu pääd üleüldse befeni juhtjoone
sibil, selle läbi tuleb pää kergemini edasi ja ei saa ka lit-
jutud ega wigastatud.

Tammi lõhkemist on iseäranis wiimase tõmbuse kor-
ral wäga karta. Aga hädaoht, milles laps on, ei anna
wiimitamiseks enam mahti. Aga rutust hoolimata toime-
tagu ämmaemand oma asja piffamisi ja ilma ärewuseta;
ta rehkendagu karmu päält tõmbamise jõudu ära ja wähen-
dagu seda koha, niipea kui pää kergemini järele andma

hakkab. Kuni ta pääd üle tammi tõmbab, pangu ta tähele, et kufal häbeduseloooga küljes seisaks ja jäält enne ei lah- faks, kuni nägu ja otsaesine üle tammi ju wälja on jõudnud.

§ 367.

Kõik muud riskumised ja tõmbamised lapse kallal, et pääd ja käsa wälja riskuda, on keelatud, sest selle läbi võiks ämmaemand nad weel ainult kindlamini bekenisse finni tõmmata. Ei lähe ees- pool kirjeldatud tõmbuste ja abinõuude waral lapse sün- nitamine mitte forda, siis ei ole ämmaemandal muud nõuu, kui arsti tulekut ära oodata ja waheajal ema eest hoolt kauda. Laps sureb siis ära. Muidugi teada, on ka see olek, milles poolenisti sünnitaja ema praegu on, hädaohtlik. Seda parem on siis, kui ämma- emand meeles peab, mis talle 358. paragrah- wis üteldud: et ka iga perse- ja jalasünni- tuse juures ju koha alguses, niipea kui ta lapse seisatuse ära on tundnud, arsti juurde- kutsumist tingimata nõuaks.

Neljas päätükk.

Sünnitamine lapse korrawastase seisa- tuse puhul.

II.

Wiltu- ja ristseisatused.

§ 368.

Ristseisatuse äratundmine on ju käima pääl olefu ajal wälimise läbikatsumise waral fergesti wõi- malik, iseäranis siis, kui kõhuseinad kaunis õhufesed ja

londid on ning lapsewett nii liiasti ei ole. Lapsfekoja ei ole mitte enam tema forraline muna fuju, waid ta on enamasti risti wälja weninud; ta ei ferki mitte funi jüdamefaewandufesse ülesse, waid juin puudub lapsfekoja harilik kumm. Selle wastu tuntakse lapsfekoda külgedest laiem olemat kui lapsfekoja harilise seisju puhul. Oma kõhu paremal ja pahemal pool, enamasti ühelt poolt kõrgemal, teisel pool wastu befenit sügawamal, tuntakse juuri osasid, millest ühte kui pääd, teist kui perfet selgesti mõib ära tunda. Lapsfekoja liigutused saawad naese poolt fõrd ühel, fõrd teisel pool, fõrd ka mõlemal pool tuntud. Sisemisel läbikatsumisel ei tunta tupeosa mõlwis midagi juuremat, mida perjes mõiks pidada, ehk wahest ainult wähemaid osasid. Ka ei astu lapsfekoja alumine oja jugugi nõnda sügawale befeni sisse alla, kui reegli mõõdulisel ehk forralisel seisatusel. Awamise ajajärgul on lugu niisama. Awamine sünnib enamasti wäga pikkamisi, emakasuu seisab kõrgel ja tal on sagedasti tähelepanemise wäärt widad fuju ja lapsewill astub ainult puudulikult tema sisse.

§ 369.

Et aga need seesmised läbikatsumise juures saadud nähtused ja tähelepanekud mitte ainult ristseisatuse juures ette ei tule, on neil üksipäinis wähe wäärtust ja ämmaemand peab omale arwamise puhul wälimise läbikatsumise kaudu selgust muretsema katsuma. Ristseisatuse wara äratundmisel on aitamise kohta juur tähtsus, selle küljes ripub sagedasti ema ja lapsfekoja elu. Sellepärast on hädasli tarwis, et ämmaemand wälimise läbikatsumise ette mõtaks.

§ 370.

Pärast lapsewilli lõhkemist ja wee ärajooksimist tõmbab lapsfekoda end findlamini lapsfekoja ümber kofku.

Nüüd saab rist- ehk wiltuseisatuselt peaaegu alati õla-
seisatus, see tähendab: üks õla jääb befeni jisseläigu
kohale seisma. Selle juures wõib eesolew käewarjs veel
lapskotta seisma jääda, warem ehk hiljem tuleb ta aga
emafasuust wälja ja jääb siis enamasti juguosjade wastu
seisma.

§ 371.

Lapsewee ärajooksu järele saab ristseisatus wäli-
mise läbikatsumise läbi veel rohkem äratuntawaks; ka
seesmise läbikatsumise puhul tunneb ämmaemand nüüd
enamasti ju eesolewa osa kindlasti ära. Selga tuntakse
selgroost, kõhtu nabast ära. Minult üsna harwa ja ainult
surnud laste juures tuleb õla ajemel selg ehk kõht emafa-
suu kohale seisma.

§ 372.

Wõnikord ei tule pärast lapsewilli lõhke-
mist ühtgi osa emafasuusse. Sel korral teadku
ämmaemand, et kui pärast lapsewee ärajooksu-
mist ühtgi osa ees ei ole, siis alati rist- ehk
wiltuseisatuslega tegemist on ja ta siis selle
järele oma eestoimetused peab jisse seadma
(§ 374).

§ 373.

Rist- ja wiltuseisatuste fordadel on jünnitamise
loomulik käik kolmejugune:

1) Lapskotta kokkutõmbused wõiwad lapse otse seada,
nii et lapse pää ehk perse emafasu kohale seisma tuleb;
seda nimetatakse isekäänamiseks. See juhtumine on kõige
mõnusam, aga ta tuleb harwa ja ämmaemand
ei tohi tema tuleku pääle ial loota.

2) Pärast seda kui lapsesei ära jooksnud ja ölad iffa jügamamale bekenisse on presfitud, ja ab laps lapsekoja jõuu läbi päris wormilikult kofku pigistatud, nii et öla förwal ülemine feha, föht ja perse jalgadega ühes bekenist läbi saawad aetud, wiimaks tulewad weel ölad ja pää; seda nimetatakse isepaisumiseks. Lapse isepaisumine on weel haruldajem kui isekäänamine, seda võib ainult öige pisikese ehk jurnud lapse juures ette tulla ja saadab ta emale äraütlemata suurt piina ja walu, on ka wäga hädaohtlik. Ka tema pääle ei tohi ial loota.

3) Röige enamatel fordadel ei suudaks ristjeisatusel olew laps iseenesest jugugi ilmale tulla, ta jureks emahus ja pärast jureks ka ema ilma junnitamata lapsekoja põletiku ehk ka üleüldijelt wäjimuse kätte.

§ 374.

Lapsele peab parem seisatus antama, teda peab käänama. See võib sündida kas läbi kõhu wäliste seadmiste ja naese dieti asendamise läbi, ehk seesmiste aitamiste läbi. Wälimiste seadmiste läbi on see käänamine ainult siis võimalik, kui muna alles terve on. Pärast lapsewae ärajooksmist võib see ainult jügamale lapskotta jisseaetud kae läbi sündida ja nimelt arsti läbi, kui ämmaemand ennaft jelleks kohustatud ei tunne olemat.

Leiab ämmaemand lapse ristjeisatuse weel lapsewae allesoleku ajal üles, siis katjugu ta wäituste wahel naese seljali olekul lapse liikumist. Leiab ta lapse kergesti liikuma olemat, siis katjugu ta jelle pääotsja pikkamisi bekeni jissekäigu poole käända, kuna ta ühe kae lapse pää pääle, teise alt perse lapse kõhu pääle wajutab ja siis seda wiiji

pikkamisi kõvendades litsub. Gest ära põikawale lapse-
osale järgneb serwiti pääle wajutatud käsi pöörawalt, nii
et lapse perse ifka kõrgemale lapsesoja põhja tõuseb ja
lapse pää ifka sügawamale befeni sissjekäigu poole wajub.

Suudab ämmaemand sel wiisil pää ees mine-
waks ojaks teha, siis asendagu ta naene selle külje
pääle, kus enne pää seisjis. Ta walwaku iga wäituse
pühul lapse seisjatusse järele pääle pandud käe läbi, ja kui
pää befeni sissjekäigu kohalt ära nihkus, seadigu ta pärast
wäitust pää jälle õieti. Kui emakasuu ju täiesti ehk ometi
peaaegu täiesti lahti on, tehku ta lapseswill katti,
pärast seda kui ta enne kindlasti järele on
waadanud, et pää just befeni sissjekäigu
kohal seisjis. Willi kattitegemiseks kõige parajam
aeg on wäituse algul. Sünnitamine saab siis alati nagu
päälae sünnitamine forda minema.

Leiab aga ämmaemand lapse ju enne ainult õige
wähe liikuma olema, nii et pääseisjatusst wõimata on forda
jaata, ehk läheb pää iga forda wäituse ajal befeni sisse-
käigu päält jälle ära, ehk on weji ju enne wälja jook-
nud, siis lasku ämmaemand filmapilk arst
kutsuda. Hää on, kui arst siis ju juures
seisjab, kui weji alles wäljajoolamata on.

§ 375.

Kui lapsessee wäljajooksmine ristseisjatusse pühul,
üsnä iseäralikult aga pärast täielist awamist, lapse sees-
mist käänamist raskendab, lapsesele ja emale suurt häda-
ohtu sünnitab, siis peab ämmaemand, kui see tema wõi-
muses on, seda nii kawa wiimutada katsuma, kuni arst
tuleb. Sünnitaja peab terwel awamiseajajärgul wagusi
seljali ehk selle külje pääl seisma, mille pool lapsesojapõhi

mitte ei ole; väituste äratöötamine on siin iseäranis kahjulik, nagu ta avamise ajajärgul üleüldse kasuta on.

Seesmine läbikatsumine peab hästi ettevaatlikult toimetatud jaama ja mitte jagedamini kui jeda tarwis on. Niipea kui ämmaemand rihtseisatuse on ära tundnud, ja ka jeda märganud, et siin wälimise aitamisega midagi ära teha pole, pole sel midagi tähtsust, kas ta willis mõne kää ja midagi muud osa ära tunneb. Üleliigse katsumise läbi võiks ta willi enneaega lõhki ajada ja selle läbi sünnitamise käigule takistust teha.

On lapsesei ju ära jooksnud, siis peab ämmaemand ka nüüd kuni arsti tulekuni naese rahulise efitamata seisuga ja oleku eest hoolt kandma ja teda niipalju kui võimalik väituste äratöötamisest eemal hoidma. Ka lapse seisatuse muutmise parandamise katsed jäägu tema poolt tegemata. Käänamine pole pärast lapsesee ärajooksmist enam võimalik, see võib lapsesoda ainult findlamale kofufiskumisele fihutada ja selle läbi arsti tööd raskemaks ja ema ning lapse olekut kardetavamaks teha.

Wies päätük.

Mitme lapse sünnitamine.

§ 376.

Kõigi mitmefordsete sünnitamiste kohta peab ämmaemand kõigi esiti teadma, et nagu avamise nika järel sünnituste ajajärg lihtne on; mitmefordine on ainult wäljaajamise ajajärg.

§ 377.

Amamise ajajärf on mitmefordse sünnituse juures aeglasem kui lihtsa sünnituse juures, sest et lapselõja suurema väljavenimise pärast waituste mõju vähem on. Ka waituste korra tugi tuleb mitmefordse sünnituse juures jagedamini ette ja need suurendamad wiivitamist.

Määrused on siin aga üleüldse needjamad, mis ju lihtsa sünnitamise juures kirjeldatud jaiwad, ka siis, kui ämmaemand teab, et mitu last olema on.

§ 378.

Esimese lapse väljaajamine sünnib mitmefordse sünnitamise juures ka aeglasemalt kui ükshu lapsi sünnitamise puhul. Küll on kirjitud üleüldse vähemad kui ükshu ja leiwad sellepärast befenis vähem taksitust, aga waituste jõud wõib ju ainult pooleni ühe lapse pääle mõjuda, nii kaua kui teine tema kõrwal on.

Kõige jagedamini sünniwad mõlemad lapsed ees-tulewa pääga. Aga mitte harmemini ei tule ette, et üks laps pääga, teine persegaga ees sünnib. Ainult harwa tulewad mõlemad persegaga. Ristseisatugi tuleb kirjitud juures ainult õige harwa ette.

Ka ajamise ajajärgu kohta käiwad määrused on ämmaemanda jaoks needjamad, mis lihtsagi sünnitamise juures.

§ 379.

Tuleb ka see iseäralif juhtumine ette, et pärast ühe ehk mõlemate lapsewillide lõhkemist end mõlemad lapsed korraga sünnitamiseks seadiwad. Sellest wõib sünnitamiseks raskegi tulla. Niipea kui ämmaemand jaksast lugu leiab, peab ta kohe arsti järele saatma.

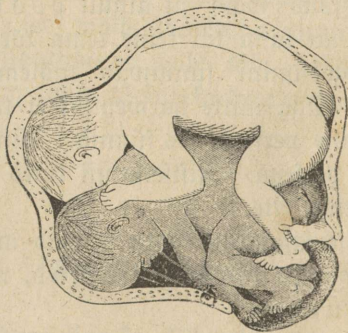
§ 380.

On ämmaemand pärast ühe lapse sündimist selgusele jõudnud, et veel üks teine laps lapselajas on, siis peab ta esimese lapse naba sidumise nii ette võtma, ta nabanööri kahest kohast finni seob ja siis nende kahe sideme vahelt katki lõikab, sest et teine laps muidu vereft tühjaks võiks jooksta. Sünninud lapse järelsünnitus jääb nii kauaks lapselotta, kuni ka teine laps on ära sündinud.

Sünnitajale tohib ämmaemand ainult ettevaatlikult teise lapse seesolekut teada anda.

§ 381.

Siis peab ämmaemand, sest et nüüd teine ajamise ajajärf ees seisab, seesmise ja välimise läbikatsumise ette võtma, et teada saada, kudas

Pilt nr. 64.

teine laps seisab. Enamasti leiab ta emakasjuust teise lapsevilli ja alles selle tagant lapse.

On lapsel pää ees ja ei ole ka sünnitaja olekus midagi ehitawat, siis jääb ämmaemand rahulikult asjade käiku ära ootama. Lähewad tunnid, mõnikord päewadgi

ilma kahjuta mööda. Kuni uued väitused tulevad, villi katki ajavad ja lapse wälja kihutawad. Teise lapse wäljaajamine läheb harilikult rutemini, sest et sellele nüüd terve lapskoda hoogu wõtab ja annab ja sest et ema pehmed osad ju esimese lapse läbi wälja on weninud. Ka siin on ämmaemanda jaoks needsamad määrused, mis lihtsagi sünnitamise juures maksawad.

Veiab ämmaemand, et teisel lapsel forratu seisatus on, ehk ei suuda ta tema seisatust üleüldise ära tunda, ehk tuleb sünnitaja olekus midagi ekstitawat ette, siis peab filmapilk arsti juurde palutama. Waheajal aga toimetagu ämmaemand nii, nagu seda ennemalt teatatud ja taga pool weel teatame.

§ 382.

Järelesünnituse ajajärf on seesama, mis lihtsagi sünnituse juures, ja saagu sedasamawiiši ka rawitsetud. Mõlemad emakoogid on enamasti koos. Esimese lapse emakoof astub enamasti enne tupesje, ämmaemand ei tohi seda aga enne wälja wõtta, kuni ka teise nabanööri jissimineku koht ju tunda on.

§ 383.

Lapselõja kofkutõmbused nõuawad sedasama hoollat tähelepanekut, mis nendele pärast ühefordset sündimist osaks saab, ja ämmaemand teadku, et just mitmefordse sünnituse järele see jagedamini ekstitatud on ja järelesünnituse ajajärgul werewoolu wõib sünnitada.

§ 384.

Tuntakse pärast teise lapse sündimist, et weel üks kolmas olemas on jne., siis on ämmaemanda töö selle juures jälle samasugunne kui endiste ajal.

§ 385.

Ämmaemand pangu hoolega tähele, kumb laps esimene, kumb teine on. Kordadel, kus ennesündinutel õigusi on, nõutakse ämmamoori käest jelle kohta teatust.

Suues päätükk.

Sünnitamine lapse korrawastase juuruse ja kaju puhul.

§ 386.

Pää üleliigset juurust, kui see muidu ilusa kujuga on, on enne sündimist ja sündimise ajal raske ära tunda. Wälimise läbifatsjumiise järele võib arvata, kas laps üleüldse juur on; juurtel lastel on juured pääd. Sündimise ajal võib seesmise läbifatsjumiise kaudu lapsevää juurust suure ja wäikese fontanelle üksteisest eemaloleku läbi umbes arvata. Pää üleliigne juurus raskendab sünnitamist niisama kui befeni kitsus, sellepärast tuleb siin sedasama tähele panna, mis sääl õpetatakse. Sellest räägime aga järgmises päätükis.

§ 387.

Ka pääluu kõwadus võib ta muidu harilise juuruse juures sünnitamist tähtsalt raskendada. Seda kõwadust tuntakse sellest, et fontanelled liig pisikesed on ja wäituste puhul pääluu ääred mitte üksteise alla ja pääle ei lähe. Ka sellest räägime järgmises päätükis pikemalt.

§ 388.

Etse vastandis olekus on päälüüfondid mesipää juures. Üksikud luud seisawad üksteisest eemal ja fonta-

Pilt nr. 65.

nelled on väga juured, nii et näpu all nagu willid wajuwad. Mõnikord lõhkeb mesipää, läheb jelleläbi lonti ja astub siis befenist läbi. Surnud laste juures on ta

fagedasti ka lõhkemata lundis ja ei sünnita sünnitamise juures midagi raskest. Enamasti aga jääb ta befeni kohale seisma ja ei saa oma suuruse pärast sinna sisse astuda.

Kui ämmaemand eesolewa pääluu wesi-pää olema tunneb, peab ta kõik kaasapunnimise ära feelama ja arsti kutsuda lastma. Ilmaaegsete sünnituse katsete järeldukel võib laps koda lõhkeda.

Wesi-pääga lapsed seisawad harmemini kui terwed persegaga all pool. Siis aga jääb pää peatama, kuni arst ta säält wälja wõtab. Ämmaemand peab siis befeni sünnituse pärast arsti kutsuma.

§ 389.

Pärast sündinud pääd võib õlade juur laius sünnitamist wiivitada. Iga kord, kui õlad sündinud pääle warsti ei järgne, peab ämmaemand käega laps-koja põhja tugewasti hõõruma, pärast seda kui ta nabanööri lodewaks on wenitanud. Selle läbi peab tugewam wäitus tulema. Ei tule aga küllalt juurt wäitust, ehk tõmbab laps pikema wiivituse puhul näo krimp-su, ehk teeb haawawat hingetõmbamise katset ehk muutub pää sinikas-punaseks, ehk ka ilma selle kõigeta, kui mitme minuti jooksul õlad weelgi ei sünni, peab ämmaemand käed külge panema, et sündimist edendada. Kõige jagedam põhjus sünnitamise wiivitamises pärast sündinud pääd on see, et eesolew õlg weel sugugi alla befenisse pole astunud. Et seda korraldada, wõtku ämmaemand lapse pää kae kae wahele ja liigutagu seda ema selja poole edasi tagasi, aga ilma et ta seda selle juures rõhuks ehk tõmbaks. Selle läbi astub õlg alla befenisse ja nüüd tuleb wististi ka warsti paras wäitus, mis sünnituse lõpule wiib. Wiibib aga õlade läbitulek weelgi, siis

peab ämmaemand kae fiske ajama ja selle wälja tõmbama. Pääst kända ja tõmmata ei tohi ühelgi tingimisel.

§ 390.

Lapse muud osad wõiwad ainult haiglase paise ehk paistetuse, kassikkuju ehk mõne teise inetu kuju läbi sünnitamist takistada. Riipea kui ämmaemand sarnast takistust märkab, lasku ta arst juurde kutsuda. Ta ärgu wabeajal enam midagi rebigu, ja keelaku ka kaasapunnimine ära.

Seitsmes päätükä.

Sünnitamine befeni forrawastase oleku puhul.

§ 391.

Mitte befeni iga määrustest kõrwale minewa ehituse puhul ei pruugi sünnitamise mehhanismus wildak ja kõrwale kaldum olla. Wähe piiske ja pehme pää wõib parajast kitsast befenist ilma takistamata läbi minna. Tugewad wäitused suudawad isegi täiesti suure pää kitsast befenist läbi ajada. Nõnda siis on sünnitamises tulew efsitus, mis wigase befeni poolt algab, osalt nende olekutega koos, mida ette arvata ei wõi, sest et meie, ka kui befen meile täitsa tutaw on, mitte selgesti teada ei wõi, kui suur pää on ja kui tugewad wäitused saawad olema. On aga befeni wigade wiisid ja kraadid, mil findlasti ette teada wõime, et sünnitamise mehhanismus efsitatud saab, mil findlasti teada wõime, et terve ja walmis lapse sünnitamine ema jõuu kohta wõimata saab olema.

§ 392.

Befeni wead tulewad osalt esialgsest fujunemisest, osalt haigussest, osalt wigastustest, osalt foguni kaswatussest ja harjumisest. Befeniwigade üfsikud jaod ja nende mõjud sünnitamise pääle on järgmised:

§ 393.

1) Igalt poolt liig lai befen. Pää harilise fuuruse puhul edendab see läbemata sünnitamist.

Niipea kui emakasuu laienenud ja lapsesill lõhkenud on, toomad paar ajamisewäitust lapsse päewawalgele. Selle juures lõhkeb hõlpjasti tamm, sest et ema pehmed osad ettemalmistamata on.

Alati, kui lapsesoda ruttu omaft terwest sifust lahti sai, wiibib järelsünnituste wäljalükkamine pikale, ja kasselle järele puudub lapsesojal sagedasti tarwilik kofkutõmbamise jõud. Sellest tulewad kergesti tagajärelised werewoolused ja haigused nurgawoodi puhul.

Hädaohtudest, mis last läbemata sünnitamiste puhul ähwardawad, räägime 419. paragrahwis.

§ 394.

2) Üheülbaline liig kitsas befen juurendab tafistust, mida pää befenist sisse ja sellest läbi minnes peab ära wõitma. Selle tafistuse läbi saab wäituste jõud wäljaajamise ajajärgu alguses enamasti tähtsajalt kõwendatud. Pää saab juure jõuuga befeni pääle ja sisse pressitud, selle juures astub kufal enneaeagu sügawamale, nii et ju befeni sissekäigus piijite fontanelle peaeagu juhtjoone sifhisse sattub. Pääluu fondid saawad kangesti üksteise pääle lükarud, päänaha sisse tulewad juured woldid ja

nendes ilmub festwa wajutamise puhul juur pääpaistetust. Ei ole see tafistus wäituste jõuule mitte liig juur, siis saadakse sellest lühema ehk pikema aja jooksul jagu, pää saab sügavamale alla aetud ja sünnitamine lõpeb ilma hädaohuta. On tafistus aga wäituste kohta liig juur, seisab pää tundide kaupa finni, ilma et läbi pääseks, siis sureb laps ära. Lähewad wäitused ifka weel suuremaks, siis saawad pehmed jaod befenis kangesti pigistatud ja saawad põletiku; tupp läheb kuumaks ja kuivaks ja paistetab üles, saab puudutamise vastu hellaks. Kui emakasuu äär end weel mitte üsna ei ole tagasi tõmmanud, saab see pää ja befeni wahale finni pigistatud; ka tema saab põletiku, paistetab üles ja võib pää edasituleku puhul katteda. Tuleb laps ilma, pääseb naene eluga, siis järgnewad raske haigused ja raskesti arstitawad wigastused; nõnda iseäranis põietupefistelid. Need on augud kusepõie ja tupe wahel seiswa waheseina sees, kust kust alati wälja woolab. Teistel kordadel rebeneb wiimaks lapseljoja fere üleliigse punnimise pärast, ehk wäitused wähenewad ja kaowad wiimaks täiesti ära. Kui abi ei tule, peab naene sünnitamata surema.

§ 395.

3) Kui befen liig madal, nõnda siis befeni kaanal liig lühite ja enamasti ka juhtjoon liig wähe kumer on, siis on sünnitamine niisama sügune, nagu liig laias befenis. Iseäranis tammi waritseb siin hädaohu.

§ 396.

4) Kui befen liig kõrge, nimelt eelmise seinajuurest, nõnda siis befeni kaanal liig piff on, on sünni-

tamine nagu üleüldse kitsas befenis. On selle juures ristлуу väga õõnes, nõnda siis juhtjoon liig kühürus, siis on sünnitamise raskus veel suurem.

§ 397.

Kuna nende nelja befeni meä juures teatav läbimõõtude ühtlus üksteise vastu on, siis on selle vastu hulf wigaseid befenisid, mis mitte ühtlased pole, need on mitteühtlased kitsendatud befenid. Selle juures võivad üksitud läbimõõdud ka suuremad olla kui muidu. Pääasi aga on, et befenid mõnest kohast kitsad on.

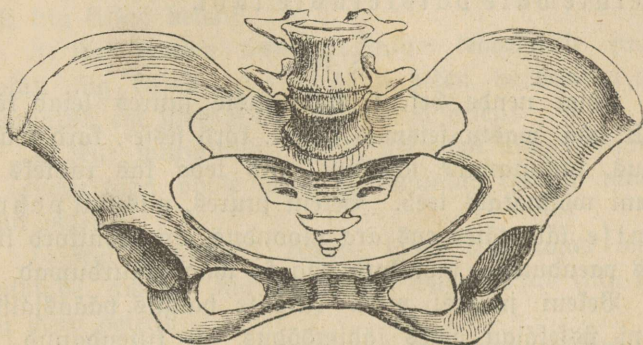
§ 398.

5) Niisugused befenid, mis jissjekäigust korraliselt laiad ehk ka veel laiemad kui harilikult, väljakäigu poolt aga kitsamaks lähewad, nimetatakse trehtribefeniteks. Niisugustesse befenitesse astub pää sündimise juures kergesti jisse ja sünnitamine näitab ruttu lõpule jõudwat. Befeni kitsusele jääb pää aga seisma, ta ei saa edasi, ei saa end enamasti ka käänatagi, ja asi võib nii pahaks minna, nagu seda 394. paragrahwis kirjeldasime.

§ 399.

6) Teised befenid on iseäranis õiges läbimõõdus kitsendatud, nõnda siis eest taha poole liig lopergused, ja neid kutsutakse lapikuteks befeniteks. Lapikud befenid tulewad naeste juures ette, kes muidu ilusa kujuga on; siis on sagedasti ristläbimõõt nii palju suurem kui õige läbimõõt kitsendatud on. Väga sagedasti leitakse lapikuid befenisid naeste juurest, kes lapse-eas

Inglise haigust põdesivad, jääb on siis jägedasti beken ühtlasi ka teistes sihtides liig kitsas. Ei ole see kitsus õiges läbimõõdus mitte suur ja on beken muidu küllalt lai, siis võidakvad tugewad wäitused selle tafistuse ära.

Bilt nr. 66.

On aga lapik beken ka muidu kitsas, siis on sünnitamine väga raskendatud ehk ka üleüldse koguni võimata.

§ 400.

7) Veel teised bekenid on pääasjalikult ristläbimõõdus kitsendatud, nõnda siis liig kitsad; liig kitsad bekenid sünnivad esialgse kujunemise ehk ristluu ühenduse haiguse läbi. Riisugune kitsendus võib luude pehmeks muutumise puhul ka täiskaswanute juures ette tulla. Ka küürakate naeste juures on beken jägedasti risti kitsas.

§ 401.

8) Ehk wiltu läbimõõt on iseäranis kitsendatud, jedawiiši terve beken wildak. Ka need bekenid sünnivad esialgselt kujunemisest, aga ka haiguste järeldustel.

§ 402.

9) Wäga mitmekesijelt moonutatud ja kitsendatud saab befen luude murdmise ehk kõwerdamise läbi; ka luude pehminemise ehk ka luudes ettetulewate paistetuste läbi.

§ 403.

Kõigi nende befeni moonutuste juures leiab kõige päält pää wastu seiswas fohas, ferd jisse-, ferd wäljafäigus, sünnitamine tafistust, mis teda kas raskeks ehk foguni wõimataks teeb. Befeni juures, mis luu pehminemise läbi täies eas ära moonud, on mõnikord luud alles paendumad, mõnikord aga ka väga murduwad.

Befeni juures, mida Inglise haigus pääasjalikult befeni jissefäigu õiges läbimõõdus on kitsendanud, on kõrgus enamasti väga wäike, juhtjoon väga sirge. Kui siis tafistusest befeni jisseminekus jagu jaadakse, läheb muu sünnitamine ruttu.

§ 404.

10) Korralise ja ka moonutatud befeni juures võib befeni libastus kas liig suur ehk ka liig wäike olla. Kõige suurem kahju, mis befenis libastuse mead teewad, seisab selles, et lapselõja siht juhtjoone sihi wastu wigafeks saab. On libastus liig suur, saab pää jisseminef befenisse tafistatud, on libastus wäike, siis astub pää küll ruttu befenisse, aga sellest wälja minnes on tafistus jeda suurem ja tammi ahwardab iseäranis suur hädaoht.

§ 405.

Iga käima pääl olija juures, kes ämmaemanda käest nõuu küsib, peab see befeni fuju tähele panema.

Mimama peab ämmaemand, et befeni jünnitamiseks tahjulif kaju on:

1) Kui hää ja enamasti juure kasmu juures puusad filmatorkawalt laiad on (liig lai befen).

2) Kui naene liig härjapölmik wälja näeb (üheülbalifelt liig kitsas befen).

3) Kui muidu üsna korralise kehaehituse juures puusad liig kitsad on (liig kõrge befen, harmemini risti kitsendatud ehk üleüldijelt kitsendatud befen).

4) Kui puusaluude offad üksteisest kaugel seisawad kui enam taha poole olewad puusaluu kammi punktid (lapif befen).

5) Kui puusakoht ristluu kohal liig kumer on ja juguosjade awaus liig taga reite wahel seisab (liig libamiši olem befen).

6) Kui ämmaemand kuuleb, et naene lapsena liig hilja kõndima hakanud ehk hiljemini jälle jalutu olnud, ehk kui ta näeb, et liikmed küürus ja jala ja käekondid liig paksud on.

7) Kui puusaluuoffad filmatorkawalt kaugemale jisse on, häbeduse koht liig ees, jelle juures häbeduseloof kitsas, juguosjade awaus filmatorkawalt wäga ees on (liig wähenelibastus); kui ämmaemand kuuleb, et naene haige on olnud, mis järele ta käimine raskeks ja walusaks muutunud; kui naene pärast haiguse läbi wigaseks ehk küüru on jäänud. (Kõik need märgid lasewad luude pehmineimist aimata).

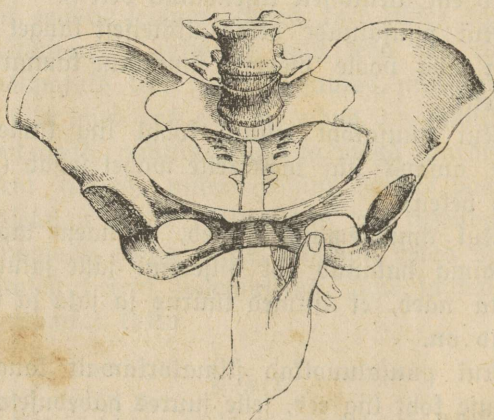
8) Kui naene lapseast saadif lonkab ja ta selgroog kõwer on.

9) Kui naene perje pääle kuffumise ehk löögi pärast befeni koha pääle mõne aja on woodis olnud.

10) Kui ämmaemand teab ehk naeje käest kuuleb, et endiste jünnitamiste juures juuri raske oli.

§ 406.

Kindlusele, et befenil sünnitamiseks kahjulik fuju on, jõuab ämmaemand ainult seesmise läbikatsumise najal. Befeni karwapäälne äramõõtmine on arsti asi. Et aga suurte befeniwigade warajane äratundmine väga tähtjas on ja et ämmaemand enam jao naeste juurde enne arsti tuleb, siis peab ta befeni juuri kitsendusi äratunda

Bilt nr. 67.

wõima. Ühe ehk kahe sisseaetud sõrmega võib ta äratunda, kas befeni väljakäik, nimelt häbeduselooft, liig kitsas on, kas befeni sisse paistetusi ulatab, ja nimelt: kas eesmägi väga kaugese ette ulatab, befen nõnda siis sisseminekus kitsas on. Enamas kohas on tähtsamate befeni kitsenduste keskel just see praegu nimetatud fuju kõige sagedam. Ämmaemand õppigu siis befeni õiget läbimõõtu tundma ja selle üle otsustama. Wiimast kuud käima pääl olijate juures seisab tagumine tupewõlv kõrgel, on ühtlasi lomt, nii et seda ilma suurema

raškujeta eesmäge vastu võib wajutada. Befeni fiske-
fäigu õige läbimõõt on läbisti 11 sentimeetrit pikk.

§ 407.

Ei leia ämmaemand ühtegi 405. paragrahwis nime-
tatud wigaduse märki ja ei leia ta ka läbikatsumise juures
midagi forrawastast, siis võib ta umbes uskuda, et befen
forralif on.

On pääle jelle naene ka ju ennemalt ühe lapse
forralifult sünnitanud ja jefsaadif terve olnud, siis
võib peaaegu kindlasti ütelda, et befen forras on.

§ 408.

Sünnitamise ajal wigase befeni puhul peab
ämmaemand järgmiselt toimetama:

1) Tunneb ämmaemand läbikatsumise teel, ehk teab
ta endistest sünnitamistest, et naese befen liig lai
on, siis peab ta naese ju awamise ajajärgul sünnituse-
woodisse asendama, et lapse sünnitamine mitte ebaõha-
sele paigale ei tuleks, millest nii ema kui laps mõikfiwad
kahju jaada (waata §§ 393. ja 419). Naene peab sirgu
olema, perse muust kohast mitte kõrgemal. Kõik kaasa-
punnimine tuleb ära keelata ja tammi iseäranis hoolega
hoida ja tähele panna.

Ära st sünnitamist peab parajalt kõwasti jide
fehja ümber pandama, jelle juures aga jage-
dasti lapselõja kofkutõmbuseid tähele pandama, et juhtuma
werewooluse puhul abi kõhe käepärast oleks.

§ 409.

2) Kõitja befeni puhul peab ämmaemand pääle
406. paragrahwis üteldud asjade weel jeda lühidelt tähele

panema, et kui ta wäituste wahel ajal sagedase läbikatsumise waral selgujete jõuab, et pää edasi ei tule, arstifutsumapeab. See on nüüd üks kõik, kas ämmaemand ju befeni kitsust ette teadis; see on üks kõik, kas ta selles mõttes on, et takistus befenis, pää ehk wäituste juures on. Nja järele ei wõi arsti tulekut määrata. Ämmaemand teab, kui piff korralise wäljaajamise ajajärgu keefmine wältus on, ta teab ka, et sellest wältusest pisut üle minna wõib, ilma et sest emale ehk lapsele kahju tuleks. Ta peab sellepärast ära ootama, kuni need märgid tulewad, millest selgub, et laps ehk ema ju kahju on saanud. Pää edasi nihkumise juures ei tohi ämmaemand end mitte pääpaistetusest efsitada lasta. Kui nimelt pää mõne sünnituse takistuse pärast üsna kinni istub, saab, niikaua kui laps elab, paistetust ifka suuremaks, ja et ta pää ees ajub, kaswab ta ka ifka jõudamale befeni siisje alla; see wõiks arwamiist awaldata, et pää edasi nihkub.

On ämmaemand selgujete jõudnud, et lapsefoja jõud pääd mitte wälja ajada ei jõua, siis keelaku ta kõik kaasapunnimine ära, et lapsehädaline oma jõudu ilmaoegu ei wäjitaks ja kurnaks. Paistetawad enne arsti tulekut jguosad üles, läheb tupp kuumaks, kuiwaks, walusaks, siis pritsigu ämmaemand sinna leiget piima siisje, millele 2 kuni 3% karbolhaput juurde on lisatud

Ämmaemand muretsegu selle eest, et kõik ristwoodi tegemiseks walmis olgu, et arsti tulekul aega ei pruugiks kaotada. Ta muretsegu ka selle eest, et joe ja külm wesi walmis seijab ja kõik muu, mida lapsele tarwis saab olema.

§ 410.

3) Befeni korrawastase libastuse puhul wõib ämmaemand selle wiisi läbi, kuda ta sünnitaja sängitab,

palju kasu saata. Ta teab, et liig juure libastuse puhul selgroog paenutatud peab saama, et lapselõja sihti bekeni sissimineku sihil juhtjoonele lähendada ja nii pää sissiminekut bekenisse korraldada ja edendada. See sünnib küljeli olles küürus olekul frõnksti tõmmatud reitega, seljali olles ülemise keha ja perje kõrgendamise läbi. Igal juhtumisel, kus pää bekenisse sisse astumast wiivitab ja end häbedusesuud vastu surub, üsna iseäranis aga siis, kui eesolew kullaluu mitte alamale ei astu, seadigu ämmaemand sünnitaja küüruse lamama.

Liig wäheise libastusega bekenist läheb pää kergesti, mõnikord liig ruttu, läbi, kui jääb ühtlasi ka kitsendust ei ole. Wäljaajamise wiimisel ajal ja iseäranis tammi alleshoidmise pärast on tarwilik, et, niipea kui pää bekeni põhja jõudnud, naene puusafohad jälle hästi firgeks ajab. Wõrdle seda sellega, mis 204. paragrahwis üteldud.

Kaheksas päätlük.

Korrawastased wäitused.

§ 411.

Wäitused wõiwad kolmel wiisil korrawastased olla. On nad liig nõrgad, kutsutakse seda wäituste nõrkuseks, on nad liig ägedad, wäituste pääletungimiseks, on nende siht ja wäljalaotus wigane, siis on nad mitmesugused krambiwäitused.

Lapselõhädalised peawad endid mitmekesijelt üles; sünni-

nitamise mitmesugustel aegadel on ka wäitused ise mitmesugused; ühesuguste wäituste juures võib walu ühel naesel äge, teisel wäike olla; ka ühesuguse ägeda walu puhul kiskendab üks naene waljusti, kuna teine waewalt märgata lasseb, et walu tunneb. Sellepärast peab ämmaemand alati teadma, millest ta igal ajal läbiatsumise teel korralisi wäitusi ära tunneb (waata selle raamatu kolmanda jao esimene päätükk), muidu ei wõi ta ka korralust kindlasti ära tunda. Jal ärgu otjusa tagu ämmaemand wäituste jõuu üle walu järele, mida naene awaldab, waid ainult lapselõja kofkutõmbuste tugewuse ja wältuse ja nende tagajärje järele.

I.

Wäituste nõrkusest.

§ 412.

Wäga nõrku Wäitusi tuntakse sellest, et nad harwa tulewad ja lühidelt kestawad, et lapselõda mitte korralikult kõwaks ja ümmarguseks ei muutu ja et neil põhjustel wäituste mõju emakasuu pääle esimesel, lapselõja pääle teisel sünnitamise ajal tähtsusetu on ehk üsna puudub. Ka niisuguste wäituste walu on ainult nõrk ja lõpeb ruttu, enamasti äkitselt, jälle ära, nagu kofkutõmbaminegi. Selle juures on walul oma korralik siht ristluude poolt kõhu poole.

§ 413.

Wäituste nõrkuse tähendus on wäga mitmesugune sünnitamise aja ja selle järele, kas wäitused algu-

jest saadif nõrgad on, ehk kas nad alles pärast nõrkewad, kuna nad enne tugewad oliwad.

§ 414.

1) Kui wäitused algusest saadif kaua aega nõrgaks jääwad ja muidu mitte reeglitest kõrwale ei kaldu, siis ei tee see awamiseajajärgul midagi wiga, nii kaua kui lapsewesi alles on. Kui jäl wäitused nii nõrgad on ja nii harwa tulewad, et awamiseajajärg isegi mitu päewa tuurib, ehk kui wäitused paariks tunniks jälle üsna ära kaowad, siis ei pruugi ämmaemand, muidugi teada ainult siis, kui naene ka muidu terve on, sünnitamise pärast mures olla. Ta peab ka lapsehädalist waigistama ja talle jüüa ja juua andma. Enneagne awitamine teeb siin palju enam kahju. Läheb wiiwitus pikale, siis tehku ämmaemand klistiiri, tehku jeda mitu lorda, kui naene kõwa kõhuga on ehk kui ta kõht puhutuses on; ka jeda pangu ta tähele, et kusepõis kusest liialt wenitatud ei saaks. Pääle selle on ainult kannatust ja jagedasti palju kannatust tarwis.

§ 415.

On aga lapsewesi enne täielist awamist ära jooksnud, siis ei tohi awamiseajajärg ilma kahjuta mitte niikaua kesta. Kui nüüd wäituste nõrkus edasi tuurib, peab ämmaemand 30 kraadilise sooja wee sissepritšimise abil, mida ta iga poole ehk weerand tunni järele korralu, wäitust kõwendada katsuma. Palju enam weel kui pritšiga sissepritšimised mõjub wältaw weefiir, mida ämmaemand pika gummitoru abil ühest kõrgele seatud ämbrist naese suguosadesse juhtigu. Kui pärast sooja weefiire tarwitamist awamine mitte hästi ei edene, peab arst kutsutama.

§ 416.

Teistel fordadel selle wastu ei lõhke lapsesill mitte, pärast seda kui emakasjuu täieliselt laienenud on. Nõrgad wäitused jääwad ifka harwemaks ja kaowad wiimaks hoopis. Siis peab ämmaemand sõrmega willi katki tegema, muidugi teada, kui laps korralisel päälaseisatusel seisab.

§ 417.

On will õigel ajal lõhtenud ehk lõhestatud, see on pärast seda, kui emakasjuu täiesti lahti oli läinud, siis tulewad enamasti tugewad wäitused iseenesest, ka kui nad enne liig nõrgad oliwad. Peakšiwad aga nüüd wäitused nõrgaks jääma ehk hoopis ära kaduma, nii et ühe ehk koguini kawe tunni jookful pää mitte alla befenisse ei astu, siis peab arst kutsutama.

§ 418.

2) Suurema tähtsusega kui algusline wäitustenõrkus on see nõrkus, mis alles wäljaajamise ajajärgus ilmub. Sääal on peaaegu alati mõni sünnitamisega takistus põhjuseks. Sest kui lapseloda üht takistust kaua ära wõita katjunud on, ja ab kõik ta jõud halwatud. Pää on befeni jaoks liig juur, ehk liig wäike, ehk pää seis on paha: wäitused ei suuda teda hästi läbi ajada. Sagedasti on ka üleliigne kaasapunnimine wäituste nõrkuse ja lapseloda wäsimise juures jüüdlane. Sarnase wäitusenõrkuse puhul ei pea ämmaemand mitte tühjalt ühe ja teise katsega aega wiitma, waid peab arsti kutsutama.

Wäituste nõrkusest järelsünnituse puhul on pärast poole kõne.

II.

Viig ägedatest wäitustest.

§ 419.

Möniford ilmuwad wäitused ju kōhe sünnitamise algul nii suure ägedusega, et nende wahel peaaegu enam sugugi waheaga ei ole. Nii suguseid wäitusi saadab ju algusest saadik ägetungimine, wäituste walu on aga jelle juures möniford wäike. Nii sugused teewad sünnitamise rutulijeks, aga toowad emale ja lapsesle hädaohtu. Mida wähem laps ja mida laiem befenon, seda juurem on sünnitamise kiirus. Emakasuu läheb ruttu lahti, ja sagedasti enne, kui ta täielikult laieneda saab, lõhkeb will ja laps ewesi ja laps tulewad peaaegu ühtlasi wälja. Selle juures saab emakasuu lõhki käristatud, ka tamm lõhkeb wahel funi uruauguni; kui sünnitamine naesl seistes ehk käies kätte jõuab, wõib nabanöör katkeda ja laps pōrandale kukkuda ehk ka terwe lapskoda wõib end pahurpidi pōrda. Ei sünni see ka mitte, siis ei saa lapskoda, mis nii ruttu oma sijust ilma jäi, end korralikult kōkku tõmmata ja jellest tuleb äge werewoolus.

§ 420.

Kõik need hädaohud teewad tarwilijeks, et sünnitaja kōhe woodisse pikali heidaks ja kõik kaasapunnimise järele jätafs, et pää läbiminef aeglasemaks jaaks ja tammi aega alles hoida olefs. Pärast sünnitamist peab naesle wöö wööle pandama ja mitu tundi lapskoda järele walwatama, et kōhe alguses werewoolust ära tunda wõidak. Kui kudagi aega on, peab arst kutsutama, kui ta ka pärast

jünnitamist tuleb, on see siiski kasulik. On üks naene ju warem sel wiisil ruttu jünnitanud, siis peab arst lähemal forral aegjasti juurde kutsutama, et ta ähwardawatele hädaohutudele aegjasti wastu mõiks astuda.

III.

Krambiwäitusteft.

§ 421.

Krambiwäituste kõige jagedam wiis seisab selles, et lapskoda end kord siin, kord jäl suure waluga forratult kokku kiskus, ilma et terve lapskoda neid kokku tõmbusi kaasa teeks. Naesel on alatine walu, millel jügugi wahet ei ole ehk ainult wähe, ta saab wäga rahunuks ja äremaks ja kiskendab alalõpmata, jagedasti tuleb ka offendus. Lapskoda ei lähe ümmarguseks ja kõwaks ja ei astu kõhu juures mitte ette üles, nagu forralise wäituse puhul, ta on ka tupe kaudu puutumise wastu hell. Selle juures näitab seesmine läbikatsumine, et wäitustel mingit mõju pole, awamise ajajärgul mitte emakasuu awamise, wäljaajamise ajajärgul mitte päädasinihkumise pääle. Sagedasti kiskus end emakasuu wäituse ajal weel rohkem kokku, nii et will wäljatulla ei wõi, ehk kui will ju lõhkenud oli, ja eesolew lapsjagu jälle tagasi üles lükatakse.

§ 422.

Need krambiwäitused tulewad jagedasti lapsewee enneaegseft wäljawaalamisest, liig jagedasest ja oskamata läbikatsumisest, jõledast rebimisest emakasuu kallal, lapsehädalise külmetamisest, jünnitamise ajal wõetud higistama ajawateft kange teft

jookidest. Kõigist nendest põhjustest peab hooliga mõõda hoidma, ja kui frambiväitused ju olemas, peab arst kutsutama.

Kui arsti tuleb enam aega võtab, tehku ämmaemand wahel ajal kamillatheedest flistiiri, andku naesele tassike kamillatheed juua, tehku seebi sissepretsimisi emafasuhu, pangu sinepiplaastrit ristluude pääle ja kattu kõht niiske sooja kätteaga finni. Kõige päält aga joo wigu ta, et lapsehädaline rahulikult pikutaks ja mitte kaasa ei punniks. Suur tähtsus on ka sellel, et ämmaemand põit kobilks, kas see täis eht tühi on. On see täis, peab fuji kateedri kaudu wälja lastama.

§ 423.

Krambiväituste teine wiis on lapsekoja rõngafujuline kinninõõrimine. See kinninõõrimine wõib wälimise emafasuu juures eht sellel kohal, kus seesmine emafasuu seisib, eht üsna kõrgel lapsekojasette tulla, wiimane ainult järelehünmituse ajajärgul. Kui end wälimine emafasuu pää ees wältawalt kofku kujuk, siis ei wõi äge pressimine ja tungimine pääd ja tema ees lapsekojapõhja mitte kuni wälimiste juguosadeni wälja ajada. Nõõrib end kõrgemal ülewal lapsekoda lapse ümber rõngafujuliselt kofku, siis seisab sünnitamine ja sünnitajal on wältaw, äge walu. Gesolew pää saab mõnikord frambi läbi jälle kõrgemale bekeni sisse tagasi lükatud.

Ka siin peab arst kutsutama ja ämmaemand tehku niisama, nagu teda endises paragrahwis õpetatud.

§ 424.

Krambiväituste kolmas wiis on kõige pahem; jääb on terve lapsekoda wältawalt kofku tõmmatud, ta on väga walus ja iga puudutamise wastu hell.

Selle juures on tupp palaw ja kuim ja sünnitaja saab ägeda palawiku ühes kuuma ja külma raputustega. Mitjugune lapselõja üleüldine kramptuleb mõnest juurest sünnitamise tahtustest, kitsast befenist ehk lapselõwõlõist seisust, ehk ta tuleb teistest krambi wõituste wiisidest, kui ämmaemand asju õieti ei toimetanud ja arsti ei kutsunud. Kui ju lapselõja üleüldine kramptuleb kões on, siis on ju palju hiljaks jäänud ja peab, kui see ju ennemalt ei sünninud, nüüd ruttu arsti kutsutama. Ämmaemand pangu kõhu pääle sooje, niiskeid lappõid ja kandku põie tühjendamise eest hoolt. Kui wõimalik, tehku lapselõhädalõsele ka wann walmis, et see käepärast oleks, kui arst seda tarwilõseks arwab.

§ 425.

Pääle nende korrawastaste wõituste kuuleb ämmaemand jägedasti weel „wale wõitustest“ räägitawat. Nagu teistel inimestel, nii tuleb ka lapselõhädalõse kõhus mitmesuguseid walõid ette. Kes wõituste wahet ei tunne, kutsub neid wale wõitusteks.

On lapselõhädalõsel pääle wõituse walude weel muid walõid kõhus, siis on ta haige ja tema juurde peab arst kutsutama.

 Ühekõsas päätükõk.

Behmete õjade wead befeni juures ja sees, sünnitamise-teede rebenemised.

§ 426.

Emakaõjõul wõib lapselõja kõrwale kalduwa õju ja seisatuse korral nii eemale kaldum seisatus olla, et ta ülesleidminegi raske on. Ta wõib üsna

parema ehk pahema befeni seinä wastu seinä, kui ta mildak on, ta wõib üsna taga ristlõu pool seinä juure rippuma kõhu korral, ta wõib aga ka üsna ees häbedu:se-joa juures seinä.

§ 427.

Seisab emakasuu kõrwal befeni äärel, siis peab naene selle külje pääl lamama, kus emakasuu asub, et lapskõja põhi nii palju kui wõimalik selle külje poole langeks. Seisab emakasuu taga, siis on seljaliolok niu-ete kõrgendusega soomitaw. Seisab ta aga üsna ees, siis peab naene küürus küljeli ehk pool istufile olema. Muidugi teada, maksab see siin ainult awamise ajajärgu puhul.

Kui emakasuu lahti läheb, asub ta enam keskele. Wannitused ja soojad jissepretsimised edendawad awamist. Ei saa emakasuule jüski õiget seisu, siis peab arst kutsutama, muidu wõib wäituste korral oleku puhul lapskõda iseenesest lõhkeda.

§ 428.

Ei juuda ämmaemand lapskõdalise juurde tulles emakasuud sugugi üles leida, sest et see kas üsna befeniseina warjus ehk koguni alles kinni on, siis peab ta wiibimata arsti järele saatma.

§ 429.

Mõnikord ei anna emakasuu tugewateist korralis-
test wäitustest hoolimata järele, nii et ta awamine wõimata on; selle juures on emakasuu ääred kas liig õhufesed ja terawad ja jüledad, siis peab ämmaemand famillatheed jisse pretsides awamist edendada katsuma, ehk

äädred on mitmekesised ja armide ja paistetuse läbi paksendatud; sel puhul peab kohe arst kutsutama.

Kõik punnimine ja wäituste äratöötamine, mida awamise ajajärgul muudugi ei tohi ette tulla, on üsna iseäranis kahjulik, kui emakasuu milgi põhjusel awaneda ei taha. Lapsewilli alleshoidmine on igal puhul üsna iseäranis tarwilik. Lõhkes will mitte üsna awatud emakasuu puhul, ehk ajas teda ette waatamata ämmaemand kätti, punnib siis naene weel iga wäituse korral kaasa, siis astub pää küll befenisse alla, wõtab aga awamata emakasuu kaasa. Wõrdle § 423. Selle läbi tulewad fardetawad pigistused lapsekoja alumises osas pää ja befeni wahel, ehk lapsekoda i s e r e b e n e b.

§ 430.

Lapsekoja rebenemine algab kas emakasuuist, ehk ta sünnib kõrgemal ülewal kõhukoopa pool. Esimene rebenemise wiis ilmub jägedasti ainult ägeda werewooluse näol, mis ka pärast sünnitamist ei lõpe. Lapsekojafere rebenemine sünnitab enamasti järsku, ägedat valu, jägedasti tunneb lapsehädaline ise, et ta kehas midagi kaffenud on ja hakkab waljusti kisendama. Ta nägu kahwatab, silmad lähewad wäsinuks, nahale asub külm, fleebiw higi, liikmed hakkawad wärisema ja minestused tulewad. Astub rebenemise läbi terve laps kõhukoopasse wälja, siis tunneb ämmaemand nüüd lapseosast selgemini kui enne läbi kõhu. Wäitused lõpewad täiesti ja weri woolab wälja.

Selle eest peab ämmaemand wõimalikult hoidma ja digel ajal arsti juurde kutsuma.

§ 431.

Raestel, kes alles pärast 30. eluaastat esimest korda maha jaawad, on tupp sünnitamise algul alles nii kitsas

ja pingul, et see waewalt wõimalik näitab olewat, et lapspääl jellest läbi minna wõiks. Ta laieneb aga ise-enehest. Minult kui tupest ühtlasi ka pisut ila wälja wõolab, on tarmis sooje sissepritsemisi teha. Beaks ta aga palam ja walus olema, siis peab arst kutsutama. Niisama peab ka siis arst kutsutama, kui tupp mitte ühtlaselt lai ei ole ja kui ta seinal armisid tunda on. Rõigil sarnastel fordadel rebeneks tupp lõhki.

§ 432.

Tupe ruum wõib paistetuse läbi kitsendatud jaada; mis emakasjuust wälja ulatawad, need on lapselajapoliipid ehk ka munasarjapaistetused. Sälle tuleb arst tuua.

§ 433.

Mõnikord sünnib sünnitamise ajal tupesje palam, sinitaspunane paistetuse — werepaistetuse. Sianaha all on mõni weresoon kattunud. Arsti abi jällegi tarmis.

§ 434.

Tupe ühe osa, nimelt esimese seina ettelangemine wõib ju ennemalt ehk käima pääl oleku puhul tekinud olla. Sünnitamise ajal läheb ta sagedasti suuremaks ja paistetab ära. Ammaemand peab kuse kateedriga ettewaatlikult ära lastma ja kuni pää bekenisse alla astub, kose sõrmega ettelangemist tagasi hoidma, et ta läbiastuwast pääst mitte wastu häbeduseluid ei saaks jurutud. Si lähe see forda ja wiibib sündimine, siis kutsutagu arst.

§ 435.

Wälimised juguosad on nagu tupp'gi, nimelt aga wanemate esimest forda sünnitajate juures, mõnikord wäga kitsad ja pingul. Ammaemand talitagu nagu talle õpe-

tatud ja katsugu pää läbiminefut fergitada ja tammi alles hoida. On aga karta, et tal see korda ei lähe, siis kutsu tagu koge arst.

§ 436.

On wälimistes suguosades werine paistetud, siis peab, kui see ka ju käima pääl olefu ajal nii ei olnud, arst kutsutama. (Waata §§ 304 ja 305.)

Ka wälimiste suguosade juures wõib, nagu tupesgi, sünnitamise ajal weripaistetud tulla. Ammaemanda töö on siin samasugune kui jään.

Teised paistetused nõuawad arsti abi — kui nad ka just sünnitamist ei takista, siis ometi nurgawoodis.

§ 437.

Paiseid wälimistes suguosades teewad ainult, kui nende ümbrus kõwa ja paistetunud on, sünnitamise juures takistust, nõuawad aga alati suurt tähelepanemist. Nad on nimelt enamasti külgehakkawad, sest et nad pahadest haigustest tulewad. Ammaemanda kohus on, last, iseennast ja teisi inimesi külgehakkamise eest hoida. Lapsele on see muidugi jägedasti juemahus külge hakanud. Ammaemand tehku sünnitamise ajal aegajalt sissepritsemisi ülemanganhapufali ehk karbolhapu-sulatusega (§ 230) paiseid vastu, ilalisi sissepritsemisi tupesse ja, kui laps läbi astumas on, wõidku ta paiseid õliga. Ammaemand tohib neid paiseid ainult terve sõrmega puutada; on ta käte küljes haawu, siis peab ta neid hoolega plaastri alla panema. Enne ja pärast läbikatsumist pesegu ta oma käed hoolega puhtaks. Siis ei ole tal külgehakkamist karta ja ta wõib õnnetut ilma jututa aidata.

Ona asjad ja riistad, mida ta sissepritsemiste juu-

res tarvitab, peab ta hoolega pärast jeda läbi feetma, wannid aga ära põletama, jest nende kaudu mõib ta paha haiguseid teiste naeste juurde kanda.

§ 438.

Ämmaemand peab igal juhtumisel, kui ta läbi katjudeš mõne naese suguosjade lüljes paišeid märkab, waljusti nõudma, et naene arsti käest nõuu küšiks; ta peab talle jeletama, et see haigus ajajookšul ilka pahemaks muutub, ja kui naene weelgi waštu paneb, peab ta jeda arstile teada andma.

§ 439.

Rebenemised wälimiste suguosjade juures tulewad kõige sagedamini taha poole, nõnda šiis tammi poole ja šiisse ette. Niisugused tammirebenemised tulewad kas bekeni wigade, lapšepää puuduliku seišatuse ehk ämmaemanda oma ettewaatmata olefu läbi. Et ämmaemand end jelle eest mõiks hoida, šiis lugegu ta §§ 393, 395, 404, 334, 335, 339, 204—210 ja 213 weel ford hoolega läbi.

§ 440.

Tammirebenemised ei tee mitte ainult nurgawoodis walu ja rasfusi, waid toowad rawitsemata jätmise puhul omaga ka suuri hädaohufid kaasa; raske lapšewoodi palawik algab jellest enamasti alati. Tugew tammirebenemine, mis funi peršeni ulatab, mõib naese figimatašgi teha. Sellepärast tuleb igatahes arst kutsuda, rutuline finniõmblemine hoiab nimetatud hädaohud eemale.

Kümnes päätükk.

Lapsewee ja munanahkade forrawastane olef.

§ 441.

1) Lapsewee liig rohkus wenitab lapsfoja ülemäära wälja, sel on tagajärjeks:

- a) et sünnitamise ajal fergemini lapse forrawastane seisatus tuleb;
- b) et awamise ajal aeglasemalt mööda läheb;
- d) et järelsünnituse ajal järgul ja pärast sünnitamist fagedasti lapsfojal tarwiline kofkutõmbamise jõud puudub.

Ämmaemand teab, mida ta a, b ja d juures tegema peab ja mida mitte, iseenesest ei anna liig rohke lapsewesi ämmaemandale kääre külge panemiseks mingit põhjust. Ärgu ta mitte arwafu, et lapsewee äralaskmine üht nendeft kahjudeft wähendaks, ei, enneaegne lapsewee äralaskmine juurenda b gi weel neid kahjujüd.

§ 442.

2) Lapsewee wähendus teeb ema lapseliigtuste wastu tundlikumaks. Selle wastu pole muud nõuu kui rahulikult kannatada. Lapsewee wähendus teeb weel wõimalikuks, et will pärast emakasuu täielist awanemist emakasuu kargamise asemel worstimormilist selleft läbi aetud saab kuni wälimiste fuguosadeni. Kui üks niisugune sünnitamine edasi läheb, ilma et will lõheks, siis saab emakoof, kui ta emakasuuft mitte eemal ei ole, enneaegu lahti kistud ja terwe muna wõib ilma le tulla. Selle läbi saaks ema kahju, seft et sel kombel emakoof wägisi lapsfoja seina küljest ära fistud saaks; laps saaks kahju, et ta emast lahus hinge

tõmmata ei saa. Sellepärast peab ämmaemand, kui lapse-
willi wälimiste juguosjade wahelt wälja astub, selle jõe-
medega lõhki käristama.

§ 443.

Lapsewilli katfitegemine emafasuus on
ämmaemandal siis kolmel korral, willi katfi-
tegemine üleüldse neljal korral lubatud ja
käsitud, nendest oleme 374., 416., 442. ja 467 paragrah-
wis rääkinud. Muudu teistel fordadel on willi katfitege-
mine keelatud.

§ 444.

3) Lapsewee rohakas wärm (seffa segatud
lapsepigi läbi) ehk koguni selle haisew loomus näita-
wad, et laps kas ju surnud ehk juures hädaohus on.
Kutsutagu arst.

§ 445.

4) Liig õhufesed munanahad on sagedasti
enneaegse lapsewee ärajooksmise põhjuseks, see wiivitab
awamiseajajärgu wiivitamist ja teeb wäitused forratuks.
Waata § 422. Mõnikord ei sünni willi enneaegne katfi-
mine mitte emafasuus, waid förgemal ülewal lapselajas,
siis woolab lapseweesi wäga aeglaselt wälja, nagu „hi-
lates.“ Ka siin ei tule will õigele kohale ja katsuw sõrn
leiab pää üle pinewile olewaid fitedaid munanahku.
Sünnib pää selles munanahkade kogus, siis futjutakse
jeda „õ n n e - t a n u k s.“ Õnnetanul pole hääd ega halba
tähendust.

§ 446.

5) Liig kõwad munanahad takistawad willi
lõhkemist õigel ajal, see tähendab: pärast jeda kui emafa-

juu ju täiesti lahti on. On selle juures liig vähe lapseswett, siis saab terwe will wälja aetud, on lapseswett liig palju, jääb sünnitamine seisma. Mõlemal korral teab ämmaemand, mis tal teha on.

§ 447.

6) Wäga harwa on wäljakantud munade korral festanaha ja weenaha wahel weel wedelikku olemas. Siis lõhkeb, enamasti enneaega, kõige päält festanahk ja osafene wett woolab wälja. Pärast toob weenahk teise willi, ja alles kui see lõhkeb, woolab päris lapsesewi wälja. Kõige päält wäljamoolanud wedelikku nimetatakse waltjiks lapseseweeks.

Ükssteiskümnes päätükk.

Nabanööri korrawastane olef.

§ 448.

1) Kõige pahem lugu, mis nabanöörile juhtuda võib, on selle ettelangemine emakasjuuse enne lapse sündimist. Nabanöör võib ka ju enne willi lõhkemist ees olla. Et jeda ära tunda, on suurte ette waatuist tarwis. Kuju järele võib munanahkade taga seisew nabanöör kae ehk jalaga ära wahetatud saada. Rahltemata tunneb ämmaemand elawa lapse nabanööri selle weresoone tufsumisest ära. Aga selle juures argu ta end mõne emasoone tufsumisest ehitada lastku. Wõrdle § 101. Pärast willi lõhkemist võib ämmaemand nabanööri ettelangenuid filmuse fergesti ära tunda; ta

peab kohe lapsesee wäljajooksmise järele seesmise läbi-
 katsumise ette wõtma (waata § 200).

§ 449.

Pifad nabanöörid langewad fergemini ette kui lühe-
 mad. On nabanöörisid, mis faks — kolm forda nii pifad
 on, kui walmis laps ise.

Nabanööri ettelangemine tuleb iseäranis fergesti
 lapsse forrawastase seisatuse puhul ette, niisama ka befeni
 forrawastase fuju puhul, sest et mõlemal puhul lapsse
 kõrwal ruumi on.

§ 450.

Nende praegu nimetatud forrawastaste olefute pu-
 hul, kui neid ju enne tunti, pidi arst juurde kutsu-
 tama, sest nabanööri pikema pigistuse korral jureb
 laps lühike aja jookssul ära.

§ 451.

2) Üksna harwa lähewad nabanööri otjad muna-
 nahkade wahelt üfifikult emakoogi fisse. Siis wõib
 üks niisugune ots juft selle willi oja üle käia, mis emaka-
 fuus asub. Tunneb ämmaemand seda, siis peab kohe arst
 tulema, sest laps jookseb weresst tühjaks, niipea kui williga
 üks soon katki kärioseb.

§ 452.

3) Nabanööri lapsse ümber olemine on
 wäga sage, aga enamasti mitte kardetaw. Kõige sageda-
 mini on nabanöör lapsse kaela ümber, kas üks ehk mitu
 forda. Ämmaemand tunneb seda kobades ära ja peab
 seda lodewamaks teha katsuma, et ta naese juguofade
 juures tagasi hoitud ei saaks, kui õlad läbi tulewad. Aga

nabanööri lodemamaks tegemise juures ei tohi jeda mitte fiskuda ega rebida.

§ 453.

Harwematel fordadel on nabanöör nii lühife, et jeda lodemamaks teha ei saa ja ta edasiühkumise juures wäga pingule fistaffe. Et nabanööri kattemist tafistada, peab ämmaemand jelle läbi lõikama ja fiiis ise mõlemad otjad jeni finni pigistama, kuni laps fündinud. Rinnifidumiseks pole jel puhul aega.

§ 454.

4) N a b a n ö ö r k a t t e b, nagu praegu kirjeldatud, ainult fiiis, kui ta lühifene on. Ta wõib ijeenesest lühife olla, ehk ta wabam ots wõib ümberlingutufe läbi lühemaks jaanud olla. On fordafid, kus nabanöör, mis lühife on, ju emaihus ära katfeb. Ülekaela fündimiste juures halwal seisul wõib ka fündinud lapse nabanöör ära katteda.

§ 455.

Niipea kui ämmaemand kattenuid nabanööri märkab, peab ta jelle lapsepoolse otja finni pigistama, et laps palju werd ei kaotaks. On nabanöör just naba juurest kattenuid, fiiis ei wõi ämmaemand muud teha kui fõrmedega ehk taelaga ehk mõne mitmekordselt kofku pandud ja külma wee ehk äädika sees leotatud linase riidega ehk puuwillaadega naba nii kaua hoida, kuni arst kohale jõuab.

§ 456.

Enne kui nabanöör katfeb, fijub ta muidugi tähtsalt emakoogi kallal. Selle läbi wõib ühtlasi ka werewoolus tulla, ehk kui nabanöör kattemiseks liig kõwa on

ja ka emakoof liig kindlasti finni seisab, terve lapskoda pahurpidi pööratud saada.

§ 457.

Nabanöör võib päälegi nii lühike olla, et laps just emakoogi pääl istub. Sellel haruldasel korral katkeb nabanöör ikka ju emaihus ehk emakoof tuleb ju enne sünnitamist lapskoda seinast lahti. Laps sureb mõlemal puhul. Niisugused lapsed on enamasti ka muidu inetu kujulised.

§ 458.

5) Sõlmesid nabanööris leitakse mõnikord pärast sündimist. Enamasti ei tee nad lapsele midagi kahju, aga nad võivad siisgi ka lapsele surmapõhjuseks saada. Sõlmede vastu nabanööris pole midagi teha, neid leitakse alles siis, kui nad enam kahju ei saa teha.

Pakkendusi nabanööri juures ilma sõlmedeta nimetatakse „waltjideks sõlmedeks“.

Kaaksteistkümmes päätükki.

Sünnitaja nõrkus ja haigus; ofsendamine, minestused, krambid.

§ 459.

Kutsutakse ämmaemand ühe sünnitaja juurde, kes palawuse haiguses maas lamab ehk pika põdemise järele nõrgestatud on, siis peab arsti käest nõuu küsima ja teda juurde kutsuma. Haigete naeste juures on foguni teiji määrusi tähele panna, nii ema kui lapse pärast. Minult arst võib siin nõuu anda ja tarwilisi määrusi teha.

§ 460.

Offendamine tuleb sünnitajate juures sagedasti ette. Kui selle läbi üleliia jõõdud toidud wälja toodakse, siis on see kasulik. Ämmaemand edendagu seda leige kamillathee andmise läbi ja korraldu klistiiri, et ka hoopis alt wälja tuleks. Ei tunne sünnitaja aga selle järele mitte fergitust, waid jääb weel haiglasemaks, ehk on offendamise puhul wäitused korralatud ja ilma mõjuta, siis kutsutagu arst.

§ 461.

Minestuft tuleb sünnitajate juures ainult werewooluse tõttu ette; ei ole seda wäljast näha, siis on seesmist aimata ja ämmaemand jätku asjaajamine arsti hooliks. Seni aga toimetagu ta nii, nagu talle 310. ja 332. paragrahwis õpetatud.

§ 462.

Krambid on kõige pahemad, mis sünnitajale tulla wõiwad. Liikmete wärisemist lapse wäljaajamise lõpu poole, ja tõmbawat walu, mida sünnitajad sel ajal jalgade sees kuni jääremarjani tunnewad, ei tohi ämmaproua mitte krampideks pidada. Siin juures saagu tähendatud, et rahwajuu peaaegu iga ägedat walu „krampideks“ nimetab, et aga arst „krampide“ sõnal ainult keha lihaste korraldust kõkkutõmbust mõistab, üks kõik, kas selle juures walu on wõi mitte. Krambid, milledest siin jutt on, on näo ja liikmete ehk terve keha ägedad tahtmata tujukumised ehk ka wältawad wiltufiskumised.

Sünnitajad, kes krambid saawad, on ju ennemalt paistetust, festwat pääwalu, filmade tuhniksjäämist, kõrwade kohinat ehk käte ja jalgade liigutamise juures find-

lusjeta olekut kannatanud. Teistel on viimajel ajal puu-
fades wajutam walu olnud ja nende kusti oli wähene
ja segane. Kõiki neid märkijid peab ämmaemand tähele
panema. Wõrdle § 304.

§ 463.

Sagedasti tulewad aga frambid ilma nende
märkideta. Nad wõiwad sünnitamise juures igal ajal,
wõiwad aga ka ju enne sünnitamist ja weel nurgawoodi
ajal tulla. Enamasti algawad frambid näo juurest.
Sünnitaja pigistab silmad kinni, kijub nad jälle lahti,
jõllitab filmi ja ta waade on tarretu. Siis tufjatab suu
paremale poole, ka keel kõlksatab wahete wahel suust
välja. Siis saab pää ägedasti ühe külje pääle kistud
ja edasitagasi wijatud. Mind tõuseb ja wajub framplikult,
käewarred lähewad sirgeks ja jälle kofku, käed rusikaske,
wiimaks käib terwest kehast tuffatus läbi ja keha paendub
fõhu poole loofa. Selle juures on nagu sinikaspuwane,
tursunud, suunurka ilmub waht, sagedasti werine waht,
jst et keel hammaste wahele jäi, ja meelemõistus
on täiesti kadunud.

Mõne minuti pärast annab framp järele, aga meele-
mõistus ei tule weelgi tagasi, haige puhkab norstawalt
nagu raskes unes. Emb kumb, ta ärkab üles ehk uued
frambid tulewad jälle filmapiik.

§ 464.

Em ja laps on nende frampide puhul
juures hädasohus, jellepärast peab kohe arst
kutjutama. Kuni see kohale jõuab, faitsku ämma-
emand lapsähädalist, et ta iseennast ei haawaks,
ärgu ta aga wägivalda tarwitagu, jst see juurendab
frampijid. Keele lüfaku ta hammaste taha, et see läbi-

hammustatud ei saaks: joogiks andku ta talle wett äädika-
faga segatult ehk sitronisahluti; kui hoog üle läheb, pangu
ta talle külmaweelapid pää ümber ja lasku kuji kateed-
riga wälja; kuje hoidku ta arsti ja oks alles.
On sünnitamise alles awamise ajajärgus, siis pritsigu ta
sooja wett emakaasuud wastu. Puhta õhu eest toas kandku
ta hoolt ja tehku aken lahti. Ka äädikat võib ta põran-
dale walada, see puhastab õhku.

§ 465.

Krambid, kus juures meelemõistus mitte ei kao, ei ole
mitte nii kardetawad, nõuawad aga siiski ämmaemanda
poolt sedasama hoolt ja tähelepanemist.

Krambid naeste juures, kes langetõbe on kannatanud,
nõuawad sedasama tähelepanemist.

Krambid, mida rohke werewoolus toob, käiwad
surma eel.

Igal juhtumisel aga peab arst tingimata
juurde toodama.

Kolmasteistkümnes päätlük.

Werewoolused awamiseajajärgul ja lapse wäljaajamise puhul.

§ 466.

Emakaasu awamist jaadab üsna wähene were-
woolus; seda tunneb ämmaemand ju 154. paragrahwist.

Iga suurem werewoolus lapselajast sel ajal tuleb
emakoogi enneaegselt lahtiminekuft. Selle
õige sagedam põhjus on emakoogi eesmise mine

(waata § 323). Ka sellest rääkijime ju, et niisugused werewoolused ju enne käima pääl olefu forralist lõppu mõimad ette tulla.

Gesolewat emakoofi tunneb ämmaemand tundmise läbi ära; ta teab elutarkusest, kuda emakoof olema tundub. Mõnikord katab eesolew emakoof terve emafasuu awause finni, mõnikord tuntakse teda ainult ühes küljes, ja mujal ruumides on siledad munanahad.

§ 467.

3ga forrawastase werewooluse forral awamise ajajärgus peab ämmaemand, üks kõik, kas ta emakoofi tunneb ehk mitte, arsti juurdefutsumist nõudma, sest nii ema kui last ähwardab suur hädaoht.

Olgu siis selge sõnaga öeldud, et see mitte tarwilik ei ole, et ämmaemand emakoofi on kobanud. Mõnikord ei seisaks see mitte emafasuu, waid ainult selle lähedal, ja kui ämmaemand werewoolust ainult emafasuu tunneb, peab ta seda säääl rahule jätma, sest selle ärakasimise läbi wõib weri weel enam woolama hakata.

Kuni arst tuleb, peab naene rahulikult pifali jääma, kõik punnimise järele jätma ja niidagi haput jooma. On werewoolus wähene, siis on sellest küll, on ta aga juur, ehk juurdubgi weel, siis peab ämmaemand külma wett emafasuu pääle pritsima ja naese kõhu pääle külme lappijid panema. Läheb aga werewoolus juureks, siis peab ämmaemand tupe täis toppima, nagu seda 320. paragrahwis kirjeldatud.

On emafasuu awamine ju peaaegu täielik, seisab laps pääga ees ja jõuab sõrm emafasuu emakoogi kõrwal siledate munanahkade juurde, siis tehku ämmaemand

will fakti, kõige mõnusam on see ühe wäituse algul.

§ 468.

Wäljaajamise ajajärgus tuleb werewoolust lapseloojast palju harwemini ette. Ka siin on see nii emale kui lapsele hädaohtlik ja sellepärast arsti kutsumine väga tarwilik. Selle werewooluse põhjuselks on niisama emakoogi lahtitulek, harwemalt 330., 451. ja 454. paragrahwis kirjeldatud olefud.

Algab werejooks alles pärast pää sündimist, siis peab ämmaemand õlade läbiminekut § 389 järele kiirustama ja ära ootama, kas werejooks ka pärast terve lapse sündimist edasi festab. Ei ole nii, siis maksawad need määrused, mis selle jao 16. päätülis antakse.

Werewoolust lõhkenud soonesõlmedest tuleb nii rawitseda, nagu seda 302. ja 433. paragrahwis juhutatud, funi arst juurde jõuab.

Teeljasteistkümmes päätükk.

Sünnitaja warjusurm ja surm.

§ 469.

Enamatel fordadel tegiwad ju olefud, mis surma ehk warjusurma eel käiswad, arsti juurdekutsumise tarwiliselks ja kohustasiwad ämmaemandat kohaseid määrusi tarwitama. Tuleb aga surm ehk warjusurm äkitfelt, siis toimetagu ämmaemand nii, nagu seda 332. paragrahwis õpetatud. Igatahes aga peab ta ka nüüd arsti juurdekutsumist nõudma, kui see weel sündinud ei ole, ja wastupanemise korral politseile teatust andma.

Viiessteistkümmes peätükik.

Lapse surm sündimise juures. Sündinud lapse warjusurm.

§ 470.

Räiijwad sündimise eel peäle lapse eluawalduse puu-
duse weel need märgid, mis 329. paragrahwis teatatud,
siis aimab ämmaemand, et laps surnult sünnitat-
tamisele tuleb. On siis ka weel lapsewesi roheline
ehk were wärwiline ja käib hais ta kaasas, siis finnitab
see seda arwamist.

Et ämmaemand kindlasti ei tea, kas last wahest
weel päästa ei saa, ja et lapse surm ka emale hädaohulikufs
wõib saada, siis lasku ämmaemand arst kutsuda.

§ 471.

Hädaohutused, mis lapse elu sünnitamise ajal
ahwardawad, tunneb ämmaemand.

Kui lapse elu hädaohus on, muutub ta sündameloõf
aeglasemaks ja korratuks, siis jääb ta nõrgemaks, lõpeb
wiimaks hoopis; seda wõib ämmaemand kuulda.
Lapseliigutused muutuwad jagedasti äkitselt palju elawa-
waks, päris frampliseks, ja kaowad siis ära; seda wõib
ämmaemand tunda. Selle juures lasseb laps lapse-
pigi wälja, ja kui üleüldse lapsekojast ees olewa pää kõrwalt
midagi wälja woolata wõib, siis on see lapsepigi, wahest
ainult wahesjel mõõdul ja lapseweega ühendatud, seda
wõib ämmaemand näha.

Kui nüüd ämmaemand ühte nendeist märkidest mär-
kab, siis peab ta arsti kutsuma, et see wõimalikul korral
last ehk weel päästa wõiks.

§ 472.

Kui lapse pääle kas enne sündimist ehk sündimise ajal mõni hädaoht on mõjunud, siis ta on ju kas surnud ja tuleb surnult wälja, ehk ta sünnib ainult warjusurmas ilmale.

Surnuks võib ämmaemand loomulikult wiisil sündinud last ainult siis pidada, kui see mädanemise märksijid kannab; nendest märkidest esimene on, et lapse nahk tase puudutamise puhul maha pudeneb. Sünnib laps ilma mädanemise märkideta, aga siisgi ilma elumärkide awalduseta, siis peab teda kõige päält warjusurnuks pidama. Ämmaemand peab jarnasel korral katset tegema, kas last mitte elusse äratada ei saa. Ei lähe need katsed forda, alles siis võib ta last surnuks pidada. Ka surnud lapse nabanööri peab ta finni siduma.

§ 473.

Warjusurmas olevad lapsed on kas ilma mingisuguse liigutuseteta, ehk ainjad liigutused on südametuksumine ja harvasti tulew õhu järele ahmamine. Warjusurmas olevad lapsed on kas sinikas-punased ehk kahwatanud.

Sinikas-punased lapsed näewad wähe turjunud, nagu paistetanud wälja, nende liikmed on küll liikumata, aga neil on teadaw kindlus ja nad ei ripu mitte londilt alla. Nabanööris on peaaegu ikka weel pulsilöömist tunda, sagedasti on see küll aeglane, aga täielik.

Kahwatanud lastel on närtsinud nahk, londid, rippuvad liikmed, ka alumine lõug ripub lõdwalt maha, juu on lahti, niisama ka uruauk. Nabanööri puls ei löö, ehk kui ta lööb, siis õige tase, ja ta ise on tühi ja piisik.

Sinine warjusurm on wähem, kahwatu juurem warjusurma kraad. Warjusurm läheb

Jeda sügavamaks, mida kauemini laps emast lahus on ja ometi hingata ei saa. Sinisest warjusurmast toibuvad palju lapsi iseenesest, kuigi esiotja puuduliselt ja järgnema haiguslega. Lapsed, kes sinisest warjusurmast ei toibu, langewad harilikult kahwatusse warjusurma, enne kui nad surewad. Ka kahwatusst warjusurmast wõib laps toibuda, aga ainult väga osawa ja ettewaatliku rawitsemise läbi.

§ 474.

Rõige päält on nüüd tarwis last hingama ajada katjuda. Rõige lähem hingamise tahtistus suurema osa warjusurmas olevate laste juures on lima, jagedasti lapsesigiga ühendatud, mis nende suud ja kõri täidab. Ämmaemand ajagu ettewaatlikult esimene ehk wäike sõrm lapse suhu, kuni kaugele keele taha, kõwerdagu sõrme natuke ja tõmmaku lima wälja.

§ 475.

Oli laps ainult sinikas-punases warjusurmas, siis teeb ta nüüd ju jagedasti hingamise katseid. Ämmaemand koputagu nüüd lapsele lahtise peoga parajalt kõwasti selja ja tagumise otja pääle, tõmmaku ta lapse näost paar korda külma wee sisse kastetud käega üle ja pritsigu kõwasti käega külma wett lapse naha pääle. Hoopisid korra ta jagedasti. Hakkab laps nüüd korraliselt hingama, awab silmad ja teeb nutunäo, kijub käed ja jalad wastu kõhtu ja muutub sinikas-punane wärv punaseks, siis toimetagu ämmaemand nimetatud wahenditludega oma senist toimetust edasi, kuni laps kangesti kiejendama hakkab. Kui siis puls nabanöörist kadunud on, lõigatagu see ära ja seotagu finni.

Ei ilmu neid eluawaldusi mitte nii ruttu, siis ärgu ämmaemand aega wiitku. Ta lõigaku nabanöör katki ja

lastu selle juures umbes supilusika täis werd nabaotsast välja jooksta. Nüüd pandagu laps pärast naba finnijidumist esiti väheks ajaks sooja wee sisse ja liigutatagu seda taja edasi tagasi. Siis võtku ämmaemand tal mõlemast õlast finni ja lastku ta ruttu kaelast ja adik külma wee ämbri sse, tõmmaku aga kohe jälle välja. Nüüd pangu ta teda jälle sooja wette ja forrafu wähe aja pärast sisselastmist.

Lapse süda hakkab nüüd ruttu ja väga elawalt tufsuma. Rahawärv läheb ilusaks punaseks, liikmed kindlaks, ja laps hakkab hingama. Sagedasti tõmbab laps külma wee sees ju kohe jalad tugewasti frõnkji, teeb silmad lahti ja hakkab waljusti kiskema. Ei toibu laps aga weel nüüdgi, waid läheb ikka weel lödmemaks ja kahwatumaks, siis tuleb temaga seda teha, mis kahwatus warjusurmas sündinud lastega tehtakse.

§ 476.

Rahwatanud warjusurmas sündinud lapse naba saagu ajawitmata lahti lõigatud. Ka juus olew lima peab välja kistama. Nabanööriist werelaskmine oleks ka siin kasulik, sest jurnukahwatu laps ei ole mitte werewaene; aga läbilõigatud nabanööriist ei tule werd, sest et werega täidetud süda weel waewalt lööb.

Rahwatanud warjusurmas olewat last isehingamisele äratada on enamasti kasuta ajawaiskamine. Kunstlifel teel peab siin appi mindama. Kui ämmaemand uppunute ülesäratamist ehk kunstlikku hingamist lapse õõjutamise läbi ämmaföolis on õppinud, siis pruukigu ta ühte ehk teist kohe pääle naba äralõikamist. Uppunute ülesäratamist Inglise wiisi järele õpetame 557. paragrahwis.

§ 477.

Kunstlik hinge sisseajamine õõtsutamise läbi sünnib järgmisel viisil.

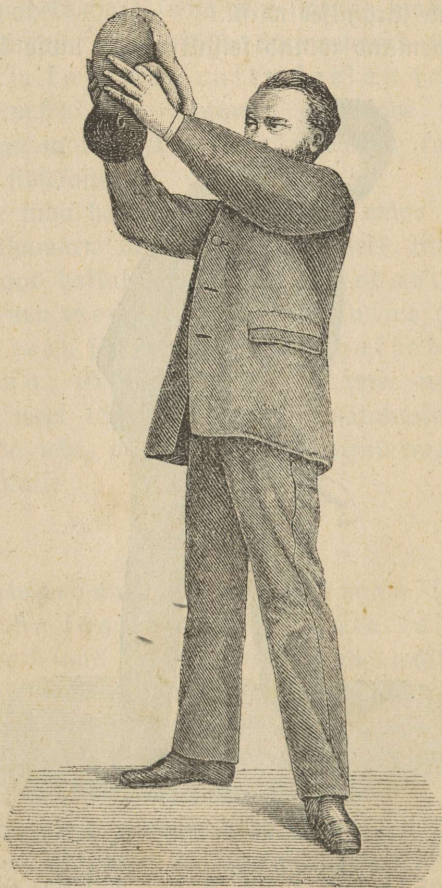
Ammaemand võtab seljaki olewa lapse õladest seda-

Pilt nr 68.

wiisi kinni, et ta pää poolt peopesad selja alla lütkab. Kolm sõrme jääwad selja taha sirgu, esimene sõrm haarab selja poolt kaenla alla, põidlad lähewad eest üle õlade rinna pääle. Nüüd tõstab ta lapse sirgelt üles poole ja pöörab seda wiisi lapse perse wiimaks üles, mis läbi fir-

gel seisul sisse hingatud õhk jälle välja läheb. Nii tõstku ta seda piffamisi üles ja alla, nii umbes 8—10 korda minutis.

Pilt nr. 69.

8—10 õõtsutuse järel saagu laps sooja wee wanni pandud. Sügawas warjusurmas olewa lapse jaoks wõib

weji 29 kraadi R. järele jõe olla. Ei haffa laps weelgi hingama, mõetagu õõtsutamine uuesti ette.

Kui õõtsutamist hästi toimetatakse, saab hingetõmbamine alla poole õõtsutades warsti kuuldawaks. Raob see jälle, siis pandakse laps wanni jisse, pritsitakse talle külma wett wastu nägu, ka südameauku ja pähe ja kuflasje. Ka piijete üsna külma klistiiri ja weini keele pääle tilgutamine on häa, niijama ka julega nina kõdistamine ja salmiaki nuusutamine. Kõige suuremaks hingama õhutamiseks on aga ka siin waheldamisi külma ja sooja wee jisse kastmine.

Sagedasti tuleb isegi väga sügawasti warjusurmas olem laps niisuguste wettekastmistega läbi ruttu elusse. Teistel kordadel tuurib see kauemini, aga ämmaemand ei tohi wäljida. Mõnikord läheb see alles mitme tunni järele forda.

Kõige nende katsete juures ärgu ämmaemand ära unustagu, et last külmetada ei tohi, teda peab sagedasti soojas wannis olla lastama, mis 29 kraadi jõe mõib olla. Palawat wett peab juurde walama, kui weji pika aja jookkul külmaks läheb.

Niikaua kui ämmaemand lapse südamelööki südameaugus näeb ehk kuuleb, peab ta elustamise katseid edasi toimetama; alles siis, kui südamelöögid lustumad, tohib ta last surnuks pidada. Täiesti elustatuks mõib last pidada, kui ta walju häällega wältawalt kiskendab. Täetakse ta enne rahule, langeb ta uuesti oma tarretusesse.

§ 478.

Last ähwardawat hädaohtu on ämmaemand enamasti ju sünnitamise ajal ära tundnud ja sellepärast arsti juurde kutsumud, selle käskude ja määruste järele ta nüüd toime-

tama peab. Lapsed, kes jügamas warjusurmas oliwad ja keda ainult suure waewa järele elustada saadi, on haiged ja surewad mõnikord ju paar tundi pärast ärkamist ära. Sellepärast peab ämmaemand ka nüüd arstikutsuma, sest muidu võiks ta suur waew asjata olnud olla ja lapse suure raskuse läbi saadud elu jälle kustuda.

Kuuesteistkümnes päätükk.

Järelsünnituse aja segadused.

§ 479.

Järelsünnituse väljaajamine võib kolmel viisil takistatud saada.

1) Lapselõõtsu kofkutõmbused, järelsünnitusewaitused, on liig nõrgad, ehk nad puuduvad hoopis. Niiugused nõrgad waitused ei jõua kas üleüldse päramisi lapselõõtsuina küljest lahti teha, ehk nad ei suuda lahkestatud päramisi välja tõugata. Selle juures tundub lapselõõtsu läbi kõhu suur ja pehme olewat ja ämmaemand ei tunne selle juures mingit kofkutõmbust, ehk ainult harwa ja nõrgalt.

2) Päramised on igast kohast ehk ainult osalt liig kindlasti kinni kaswanud. Seda peab ämmaemand arwama, kui häädest waitustest hoolimata päramised tupestse ei astu.

3) Lapselõõtsu sissenõõrimine (wõrdle § 423) takistab päramiste väljatõukamist; see on nõndanimetatud järelsünnituse kinniolek. Selle juures tundub lapselõõtsu kas wiltu ehk wäga nurgeline olewat, mõnikord osalt kõwa, osalt pehme ja ulatab üles

fõrgele kõhu jisse. Krambilised wäitused teewad jagedasti wahetpidamata ägedat walu.

§ 480.

Nendest kolmest forrawastajest olewust wõib üksainus forraga platjis olla; ka mitu forraga ja üksteise järele.

§ 481.

Kui jarnasel olekul terwe järelsünnitus alles lapselapskoja seinä küljes on, siis puudub isegi järelsünnitaseaja forralik werewoolus. Seda tuleb wäga harwa ette. Palju jagedam on üleliigne werewoolus. See werewoolus wõib peidetud — seesmine, ehk wälimine — awalik olla, ka wõib ta seesmine ja wälimine forraga ja waheldawalt olla.

§ 482.

Seesmise werewooluse märkijid tunneb ämmaemand ju 308. jne. paragrahwist. Lapselapskoda muutub selle juures suureks ja pehmeks, isegi nii pehmeks, et ämmaemand seda kõhtu katsudes ei leiagi. Niipea kui ämmaemand kardab, et seesmine werewoolus olemas on, peab ta kohe arsti kutsuma, ise seni peopesaga lapselapskoja kohta hõõruma, külme lappijid kõhu pääle panema ja wõimalikult külme jissepritsimisi lapselapskoja emafsuud wastu tegema, et see end kofku tõmbaks. Läheb see forda, siis toetagu ta tugewasti käega kõhtu litudes tulewat wäitust, siis tuleb weri enamasti juurtes tükkides wälja. See on hää ja peab ämmaemandat julgustama seda edasi tegema, kuni arst tuleb ehk kõik kofkufogunud weri ja ka päramised wäljas on ja lapselapskoda kofku jääb.

panemist oma pääle ei tõmba, siis tehku ta flistiivi ja andku sünnitajale tassife langet kamillatheed.

Ra kusepõis nõuab ämmaemanda tähelepanekut; on ta kust täis, peab see kateedri kaudu välja lastama.

§ 485.

Mõnikord wältab pärast järelsünnituse wäljatõukamist werejooks weel tugewasti edasi, ehk ta algab alles nüüd. Siis peab ikka kohe arst kutsumata. Tuppe ei tohi ämmamoor järelsünnituse ajajärgul ial täis toppida, jelle läbi saaks wäljamineist werejooksust seesmine ja asi oleks weel hullem.

§ 486.

Kõige mõnujam abinõuu pärast sünnitamise lõppu ikka weel edasi kestwa were finnipanemiseks on, kui hõõrumised ja külmad sissepritsimised ei aita — liiwakoti päälpanemine. Ämmaemand wõtab laia käterätiku, laotab selle laiali ja paneb selle keskkohta umbes 8—12 naela peent liiwa, sõkub liiwa külma weega läbi, talwel lumega weel parem, ja paneb nüüd rätiku otjad nii kokku, et liiw wälja ei pääse. See „liiwakott“ saab nüüd seljali maas olewa naese kõhu pääle lapselõu kõhale pandud. Oma raskuse läbi wajutab ta lapselõu esimese seinatagumise wastu, paneb selle läbi were finni ja kihutab lapselõu ühtlasi ka wäitusele, nii et weri nähtawalt seisma jääb. Lapselõu roomab kottutõmbamise puhul koti alt wälja. On wäga hääd, kui kott jeda wiisi 24.—36. tunniks seisma jäetakse, ta ei lasse lapselõu uuesti lõdwaiks minna.

§ 487.

Mõnikord on lapselõu edasikestwa järeliwerewooluse juures kõhu naha all kindlasti kottutõmmatult tunda, siis

tuleb weri lapskõja kaelast, ehk tupest, ehk ka wälimestest jguosjadesst.

Ämmaemand peab sellepärast jguosjad terawasti läbi waatama. Leiab ta werejooksu kõhe wälimestest jguosjadesst, siis peab ta selle sõrme ehk äädika sees leotatud linase lapiga finni wajutama, kuni arst tuleb. Sarnased werewoolused tulewad kõige jägedamini kusetoru awause ümbruses ette. Tõga poole olemate rebenemiste juures ei tähenda werejooks palju. Tuleb aga weri tupest, siis pritsigu ta sinna külma wett jisse.

§ 488.

481. paragrahwis sai ju tähendatud, et ka ilma werewooluse ilmumata järelsünnituse wäljatulek wiibida wõib. On selle juures frambilised järelsünnitusewäitused olemas, waata § 497, siis peab kõhe arst kutsutama. Ägeda walu puhul tehku ämmaemand jeni kamillaklistiiri. Si ole aga muudu naese olekus midagi ekstus ega segadust, siis wõib ämmaemand rahulikult 2 tundi oodata, kuna ta selle juures lapskõja järele walwab ja wäituse puhul kofkutõmbust wajutades toetab. Rauemaks kui kahets tunniks ei tohi järelsünnitus aga mitte lapskõta jääda.

§ 489.

Weel on üks paha olek nimetada, mis järelsünnituse ajal jissgi õnneks ainult harwa juhtub. See on lapskõja pahurpidi minek, olek, kus lapskõda seesmise poolega ette läbi emakasuhu allu astub. Mii pahurpidi läinud lapskõda wõib weel wälimestestgi jguosjadesst wälja aetud jaada, jeda kutsutakse lapskõja pahurpidi ettelangemiseks. Pärast on kas alles lapskõja jena küljes finni, ehk nad on osalt ehk täiesti ära

lahkunud; wiimasel puhul tulewad enamasti surmawad werewoolused. Range walu, mineustus, wärin jne . . . käiwad lapskwoja pahurpidi pööramise kaajas. Ette astuwate järelsünnitustega ei wõi ämmaemand lapskwoja pahurpidi langemist mitte ära wahetada, kui ta naese kõhtu katsudes selgusele jõuab, et lapskwoja põhi õigel paigal seisab.

§ 490.

Lapskwoja pahurpidi minek tuleb nabanõõrist tõmbamise läbi, kuna emakoof alles lapskwoja küljes on, ja pooleli mahasaamata naese kõlbmata ja mittekohase punnimise läbi. Wõrdle sellega jeda, mis 228. ja 456. paragrahwis üteldud.

Lapskwoja pahurpidi mineku korral peab ämmaemand kõhe arsti kutsuda lastma. Kuni see tuleb, peab naesele kõik punnimine kõwasti ära keelutama ja külma wee jisse kastetud rätikutega wastulitsumise läbi ümberpööratud lapskwoja kaugemale minekut takistatama. Selle läbi jääb ka werejooks wähemaks.

Seitsmes jagu.

Ekstusetest nurgawoodi ja imeta- mise ajal ja puhul.

Esimene päätükk.

Nurganaese suguosade külge ajuwatest ja ka ta üleüldistest haigustest.

§ 491.

Põletif wälimiste suguosade juures ja küljes tuleb nimelt sünnitamise järjestusena ette. Si ole teisel päewal pärast sünnitamist wälimiste suguosade paistetud ja hellus weel mitte kadunud, ehk ilmub ühe ehk teise häbedusemoka juures paistetud hiljem uuesti, siis tuleb see enamasti sellest, et mõni ilanaha tähtsujeta haaw paranedes wiivitab, wabest end paiseks ümber kujutab. Nmaemand peab sellepärast kõigil sarnastel fordadel wälimised suguosad uuesti läbi waatama.

3ga päew mitmefordne 222. paragrahwis kirjeldatud sideme wahetamine; selle juures wälimiste suguosade hoolas pesemine üheprotsendilise karbolhapuulatusega; kui wäljawoolus haisew on, ka tupe loputamine selle sulatusega, karboli sisse kastetud puuwillade eespidamine —

see on toimetus, mis ämmaemandal jelle juures teha tuleb. Selle juures kaob paistetust warsti, ka walu ja hellus, ja haamad saamad terweks.

Ei kao aga paistetust mitte, ehk tõusebgi weel foguni, ehk ilmub mõni kõwade äärtega paise, ehk läheb wäljawoolus haisewaks, ehk tuleb palawik, siis tuleb arst kutsuda.

§ 492.

Palawik tuleb nurganaestele sagedasti ja kõige mitmekesisematel põhjustel. Ta ilmub end rohkendatud kuumuse näol, sagedasti pärast eeslained külma, palawa, mõnikord kuiva, mõnikord fangesti higitsewa naha, ja rutulise pulsilöögi läbi. Selle juurde tuleb enamasti üleüldine paha olek, rahutu uni, pääwalu, isuta olek.

Tundmus, mis nurganaesjel ise enne soojuseit on, ei ole mõõduandew palawiku äratundmise juures. Nurganaene võib iseenele meelest liig palaw olla ja tal ei ole ometi palawikku, ja kui ta fanget külma tunneb, on ta teha weel paar kraadi soojem kui harilikult. Ämmaemanda käsi tunneb ju õigemini, kui see nurganaese nahk on. Aga kõige selgema ja kindla otjuse annab soojamõõtja — termomeeter.

Terwe inimese ihusoojus, kaenla alt mõõdetud, kõigub 37—37, 5 kraadi wahel Seltsiuse soojamõõtja järele. Nurganaestel on enamasti esimesel päewal ja sagedasti jälle kolmandamal ehk neljandal päewal paar kümnendikku kraadi kõrgem ihusoojus, nii et 38 ja kolm ehk neli kümnendikku kraadi neil päiwil alles korraliseks tohib lugeda, kui see aga lühikest aega wältab.

Puls lööb terwel naesjel tugewas elueas umbes 80 lööki minutis. Terwetel nurganaestel on ta pifalijem, 80, 60, isegi ainult 50 lööki minutis.

Lühike külmavärin järgneva rikkaliku higitsemisega on esimestel nurgawoodi päewadel sage ja ei tohi seda haiguselks pidada, kui ihu soojus ja puls parajuse piiridesse jääwad.

Suurendatud ihu soojus on palawiku kõige tähtsam tundemärk. Mõõdab ämmaemand nurganaese kaenla all 38, 5 kraadi Selsiuse järele, siis on see juba palawik. Nurgawoodi raskete haiguste juures tõuseb soojus pea üle 39, 40 ja 41 kraadi Selsiuse järele. Pulsilööki de arv tõuseb pea üle 100 minutis ja weel kaugele üle sellegi. Külmavärin teatab sagedasti palawiku algust.

§ 493.

Nurganaese palawiku jarnased haigused algawad enamasti aluskehast—kõhust. Palawik on enamasti esimene ja sagedasti ainus raskesti haigete naeste kaebtus.

Et nüüd nurgawoodi esimeste päewade sees algaw piimanderandus sagedasti langet rindade paistetust ja põnewust ja selle läbi mitte wähe walu sünnitab, siis on nurganaene ise ja ka teised asjatundmata naesed walmis palawikku, mis sellel ajal naesele tuleb, selle pääle tähendama ja selle tagajärjeksl tembeldama; sellepärast on talle rahwasuus wale nimigi leitud ja antud, nimelt „piimapalawik.“

Rindade põletikust wõib palawik algada, ja kui niijugust palawikku „piimapalawikuks“ nimetada tahetakse, pole mul selle wastu midagi ütelda. Kõige parem oleks aga, kui see ebanimi tarwitamata jääks.

Usti, ja mõned naesed usuwad seda weel praegugi, et nõndanimetatud piimapalawik forralise nurgawoodi juures päris tarwilik asi olla. Kui, nagu endisel ajal wiisiks, oli nurganaesele palju tveed juua antakse ja teda

woodisje finni pakitakse, tuleb nimetatud ajal tõesti palawif. Terwetelnurganaestel polegi palawifku, iga palawif on haigus. Just see kolmandal päewal nõndanimetatud „piimapalawif“ on jägedasti mõnele raskele haigusle alguseks.

§ 494.

Nurganaeste palawifu-haigused jaamad kergesti kardetawaks ja lõpewad taunis jägedasti, jägedasti ruttu, surmaga. Neid nurganaeste kardetawaid haigusi kutsutakse lapjewoodi palawifkudeks.

491. paragrahwis kirjeldatud palawifu sarnased paistetused wälimiste suguosade küljes on jägedasti nende pahade haiguste algupunktideks. Pääle ülemal nimetatud palawifu tundemärkide on selle juures jägedasti, aga jugugi mitte alati, äge, wältaw walu kõhus ja isegi tasase wajutamise puhul juur hellus. Nädalapuhastus võib selle juures muutumataks jääda, mõnikord lõpeb ta hoopis, teineford läheb ta rikkalikumaks ja haigewaks. Oksendus, pasandus, sonimine (jampsimine) ja mitmed teised haiglasjed nähtused wõiwad ta pikemal jooksul talle juurde tulla.

Lapjewoodi palawif wõib põhjuste läbi tulla, mis naese enese sees on, sünnitamise käigu läbi algatud, enamasti aga tõuseb ta sünnitamise puhul saadud haawade hooletusesse jätmise läbi, mustuse ja üsna ijeäraniis külgehakkamise läbi.

Ämmaemand pidagu sellepärast hoolega meeles, mis 108., 230. ja 258. paragrahwis sellest räägitud. Terwe nurganaese erandus, kui see sünnitaja pääle üle kantakse, võib sellele lapjewoodi palawifu tuua. On ämmaemandal haige nurga-

naene ravitseja, siis kannaks ta lapsewoodi palawiku tingimata oma termete hoolealuste pääle üle, kui ta täiesti puhtuse määrust tähele panna ei tahaks.

Weel findlamini hoiab ämmaemand oma terweid hoolealuseid ja wärskelt sünnitanud naist lapsewoodi palawiku eest, kui ta end raskesti haigete nurganaeste ravitsemisest eemale hoiab, kui ta selle eest muretseb, et niipea kui üks nurganaene haigeks jääb, selle ravitsemine ühe teise osawa ravitseja hoolde antakse. Ei taha haige omaksed sellega rahul olla, siis saab arst ämmaemanda soovimisi toetama.

Ei lähe see tal mitte forda, siis teeb ta hästi, kui ravitsemise puhul ühegi teise lapsehädalise juurde ei lähe, ja kui ta läheb, siis end enne hoolega puhastab, et haiguse idud edasi kantud ei saaks.

Puhastamist on alati tarwis, ka siis, kui haige ravitsemine mitte tema kätte ei lange.

Puhastamine sünnib järgmisel wiisil: Ämmaemand asugu pooleks tunniks soojawee wanni ja puhastagu selles forrates oma käed ja käewarred seebi ja harjaga 4—5% karbolhapusulatusi tarwitades puhtaks. Ta pangu omale pärast wannis käimist täiesti puhas pesu ja riided selga ja lasku see pesu ja need riided, mis tal haige nurganaese juures seljas oliwad, põhjalikult läbi pesta, jaatku nad kui võimalik nõndanimetatud „keemia pesusse“, kus nad desinfetseritud (haiguseidudest puhastatud) saawad.

§ 495.

Rõigi palawiku sarnaste nurganaeste haiguste korral andku ämmaemand nõuu, et arsti käest abi otsitaks. Suurdub palawik, peab tingimata arst kutsutama. Waheajal andku ta, kui patsiendust ei ole, haigele jahedat, hapukat joogi ja täitku köik

eesminewas paragrahwis kirjeldatud määrused. Muu toimetab arst.

§ 496.

Sagedasti ajab nurganaese naha pääle hull nõõpnõela pää juuruseid heledaid, hiljem walfjaid rakufesi üles, mida Saksa keeles „Friesel“ nimetatakse. Iga rakufese ligemas ümbruses on nahk punakas ehk muutmata, selle järele tehtakse wahel punase ja walge Frieseli wahel. Friesel tekib nurganaeste juures, kes muidu terwed on, ja ka niijuguste juures, kes raskesti haiged on. Frieselil ei ole iseeneesest midagi tähendust, kui ainult see, et enam higi tuleb, kui piisikestest naha aukudest wälja mahub. Enamasti on paksude tekkide jisse pakkimine ja palju sooja joogi joomine selle juures süüalune. Frieseli ei nimetata mitte palawikuks, jellepärast pole see ka õige, kui Frieseli palawikust räägitakse. On Frieselil ainult wahel tähtsust, siis on seda suurem tähtsus palawikul, sest et sel teised, sügawamal seiswad põhjused on.

§ 497.

Paşandus (Diarrhoe) tuleb nurganaestele eskliku jöömise ja joomise ja ka külmetamise läbi. Paşandus wõib ka raskeimate haiguste kaasnähtus olla. Kordab paşandus end, siis on jellel alati mõni haigus aluseks, mis arsti abi nõuab. Kuni arst oma toimetust korraldab, andku ämmaemand naesele ainult sooja kaeratangu leent joogiks.

§ 498.

Kujemise raskeused, mis nurganaeste juures ette tulewad, on kujetung, kuse finniolek ja kuse

tahtmata wäljameeluse. Wõrdle § 292, 293, 235, 263 ja 394, kus kõik üteldud on, mis juin tuleb tähele panna ja jarnasel puhul teha.

§ 499.

Lapselõjast weewooluist nurgawoodis mõib ämmaemand selles raamatus tähendatud 219—222, 226—228, 253, 254, 260 ja 264. paragrahwide õpetuse järele enamasti eemale hoida.

On nurganaese woolus enam kui neli päewa werine, siis peab ta kauemini kui seitse päewa rahulikult pikali jääma; tuleb aga werewoolus pärast ülestõusmist uuesti, siis peab ta ka uuesti woodisse ajuma, ainult ferget toitu jooma ja jahedat, haput jooki jooma.

Ämmaemand peab werewooluste puhul ijeäralikku hoolt kusepõie tühjendamise eest pidama. On nurganaesjel kusemise juures walu, ehk on tal potil käimise juures raskest, ehk tunneb ta end enam wäsinud olema kui muidu, siis tuleb arst lutsuda, niisama ka sel puhul, kui werewoolus väga äge on.

§ 500.

Lapselõja põletiku tulekul jääb nurgawoodi woolus wäheselks ehk lõpeb hoopis, et mõne päewa pärast rikkalikult, wähest ka haisewalt, jälle ilmuda. Walud puuduwad alguses hoopis, palawik tuleb enamasti kõhe. Teistel kordadel on walu esimene põletiku tundemärk. Ämmaemand ärgu seda walu mitte terwetelks järelwäitustelks pidagu; järelwäitused on lühikesed ja pikkade wahedega, lapselõda ei ole selle juures wajutamise wastu mitte hell; põletiku walu selle wastu aga on wältaw ja wajutus lapselõja pääle juurendab teda. Wahetegemine ei ole alati ferge, sest põletikus

olemad lapselõjad on jägedasti üsna isearanis walujad. Kui ühel esimest forda emats saanud naesjel — kes ju enamasti järelwäitufi mitte ei tunne — walujad järelwäitufed on, siis olgu ämmaemand seda tähelepanelikum. Terwed järelwäitufed, ka kui nad väga tugewad ja väga walujad on, ei too ial palawikku, aga nurgawoodis ilmum lapselõja põletif toob alati palawiku kaasa. Palawik festab mõniford ainult ühe päewa, wahel koguni paljalt poole päewa, aga siisgi festab lapselõja põletif ka weel selle järele edasi. Nurganaene tunneb ennast jälle täiesti terve olema, ainult wähe wäsinud, ja tal on wajutusetundmus ristluudes; niipea kui ta aga üles tõuseb ja oma talitufi toimetama hakkab, fuurdumwad raskufed ja sellele järgneb jägedasti nädalaid ja kuufid festew haigus.

Kutjutagu arst.

§ 501.

Wanad, see tähendab: pikalised ja enamasti palawikuta mõõdaminewad aluskeha haigufed, mis nii paljuid naisi tööle kõlbmataks teewad, elukasti kaotawad ja jägedasti pikale põdemisele wiivad, neil kõigil on nurgawoodis oma algus. Olgu, et naene raskest haigufest ainult waewaga ja mitte täiesti on toibunud, ehk et ta põletikku enam tähele ei pannud ja nende eest hoolt ei kandnud ja sellest nüüd pikalised haigufed järele on jäänud. Ka ilma nähtawa haigufeta nurgawoodis võib sünnitamise puhul saadud haaw ematajuus ehk tammi juures hiljema haigeksjäämise põhjufeks olla, ehk juguosjade terweksjaamist takistati hooletufe ehk hoolimatufe läbi ja pandi sellega hiljemale wältawale haigufele alus alla.

Kui naene nurgawoodi hiljemal ajal ehk pärast kuue nädala joofsu ristluudes wajutust kaebab, ehk jagedasti kust laheb, ehk pärasoolikas rõhumist tunneb, kui forratul ajal werewoolused tulewad, ehk kui imetamise ajal ju paari kuu pärast jälle kuuriided ilmuwad, siis teadku ämmaemand, et siin mõni haigus algamas on. Hiljemad effisünitused, sigimata olek, aastaid festew põdemine ja isegi surmaw haigus on selle kaudgemad tagajärjed.

Mida ennemalt arst juurde kutsutakse, seda waremini ja kergemini saawad nad terweks.

Tammilõhkemise, kusetorufistelite jne. puhul teadku ämmaemand, et neid weel aastate pärastgi parandada saab. Palju naisi ei tea seda ja kannatawad seda nagu parandamata haigust.

Paremat aega lapselõhke wananade hädade parandamiseks aga olla ei wõigi, kui selle tagajikujunemise puhul nurgawoodis ja pärast nurgawoodit. Sellepärast peab iga naene, kelle aluskehhas kõik korras ei ole, õigel ajal arsti käest nõuu küsima.

§ 502.

Kahe haruldase raske haiguse pääle, mis nurganaejele enamasti äkitsest ja ilma palawikuta tulewad, peab ämmaemand weel tähelepanelikuks tehtama. Ühed neist on krambid, mis üsna nii algawad, nagu seda 463. paragrahwis kirjeldasime; teine on nõdrameeljus. Mõlemal korral peab kohe arst kutsutama ja ämmaemand seni hoolt kandma, et naene enesele ega lapsele kahju teha ei saaks.

määruste täitmise puhul hoitakse see häda eemale. Nad peavad igaford hoolega enne ja pärast imetamist wärste meega ära pestud saama ja imetuse waheajal peab nende pääl alati niiske linase riide tüfike olema. Si parane nibud sel wiijil mitte, siis peab arsti käest nõuu küjima.

use . § 508.
 allepärv. Hindade põletif ja mädanema hakka-
 Maesterai, e on enamasti imetamises millegi asja hooletusesje
 rinnad (m, tagajärg. Harwemini on muud olefud nurga-
 süüdlased.

Wälimised i ägeda waluga läheb üks foht rinnas
 ft läheb kõwa waluja foha päält nahf
 alles nädalapifuste piinade järele tuleb
 s nähtawale. Harwemini paistetak fohe

Uruaugu (1) ee rind kõwaks, punaseks, pundunuks ja pala-
 metatakse tamm i fui ämmaemand niisade sees põletifku tun-
 ale kuni nende foht rsti järele saatma.
 ad tunda on, ja f
 na jilla uruaugu ja § 509.

ures on see tamm ei taha imetamine hästi forda minna, sest
 naks ja kaob wiimase nisefks liig jõuetu on, ehf et ta keele-
 ärde häbeduse mised on ja feel ette huulteni ei ulata.
 Tammi (2) ees, tuleb arst kutsuda.

neetrit piff häbedu § 510.
 use lõhe seisawad ne
 üljes koos seisn fordadel olgu ämmaemanda kohus piima
 (4), faks laia nahawoli a forralises käigus pidada. On aga ka
 taetud, seesmised ääred kus emale lapje imetamine
 tagapool ääres on nad atama, sest et see temale omale
 jideme läbi ühendatud, e b kahju teha. Niijugustel fordadel
 rate karwadega taetud t otfus. Arasteelamise põhjusefks on
 häbeduseluujoa ees wastu bad haigusjed, nagu tiiskus jne.

määruste täitmise puhul hoitakse see häda eemale. Nad peavad igaford hoolega enne ja pärast imetamist märkske meega ära pestud saama ja imetuse waheajal peab nende pääl alati niiske linase riide tüfite olema. Si parane nibud sel wiisil mitte, siis peab arsti käest nõuu küjima.

§ 508.

Rindade põletif ja mädanema haakamine on enamasti imetamises millegi asja hooletusesse jätmise tagajärg. Harwemini on muud olefud nurgawoodis selles süüdlased.

Enamasti ägeda waluga läheb üks koht rinnas kõwaks. Pärast läheb kõwa waluja koha päält nahk punakaks ja alles nädalapifuste piinade järele tuleb mäda wiimaks nähtawale. Harwemini paistetab koha alustuses terve rind kõwaks, punaseks, pundunuks ja palawaks. Niipea kui ämmaemand niisade sees põletikku tunneb, peab ta arsti järele saatma.

§ 509.

Mõniford ei taha imetamine hästi forda minna, sest et laps kas imemiseks liig jõuetu on, ehk et ta keelepaelad liig lühikesed on ja feel ette huulteni ei ulata. Mõlemal puhul tuleb arst kutsuda.

§ 510.

Rõigil neil fordadel olgu ämmaemanda kohus piima tulekut edendada ja korralises käigus pidada. On aga ka hulk teisi juhtumisi, kus emale lapse imetamine peab ära keelata, sest et see temale omale ehk ka lapsele wõib kahju teha. Niisugustel fordadel tulgu aga arsti poolt otsus. Arakeelamise põhjuseks on enamasti pärandatawad haigused, nagu tiiskus jne.

§ 511.

Ka seda juhtub, et ema oma last ise imetada ei taha. Õnnelikul wiisil tuleb seda ainult harwa ette ja Jumal andku, et see weel harwemaks jääks. Selle eest muretseada on arsti ja ämmaemanda kohus. Imetamine on loomulik ja nii emale kui lapsele ainult kasuks. Emad, kes oma last imetada ei taha, on ebaemad, kui neid nii nimetada tohib. Siin juures tähendame, et meie Kõrgeauuline ja Wägew Reisriproua Majesteet Aleksandra Teodorowna oma lapsed ise imetab.

Kui meil ju nii kõrge eeskujulik Ema olemas on, miks peame siis weel ise wiivitama. Sellepärast: emad, imetage oma lapsed ise, siis olete õiged emad ja täidate oma emakohusedgi õigesti. Olgu teile meie kõrge Riigiema järawaks eeskujuks.

§ 512.

Naesed, kes oma last ise ei imeta, paistetawad rinnad ära, jagedasti wäga juureks ja walusaks, ka sel, kes imetamise mõne päewa pärast järele jätma peab. Et walu wähendada ja põletikku eemale hoida, tehku ämmaemand 508. paragrahwis antud õpetuse järele ja kandku igapäewase rikkaliku roojuse tühjenduse eest tublisti hoolt läbi.

Mitteimetawal nurganaesed lähed lapselõhe endisesse olekusse tagasiuunemine aeglasemalt; lapselõhe jääb sellepärast kauemini juureks ja raskeks ja woolus on suurem ja werisem kui muudu. Niisugune naene peab kauemaks kui seitsemeks päewaks woodissee jääma. Mis naese olefu parandamisessee weel muudu puutub, seda määrab arst.

§ 513.

Ei saa laps mõne nende põhjuse pärast ema rinnast sugugi ehk küllalt toidust, siis peab lapse toitmise eest teisel viisil hoolt fantama. See jünneb kas am me wõt mise ehk lapse kunstlise toitmise läbi.

§ 514.

Kui ema ise ehk keegi teine hoolas inimene last kunst-
lijel teel taga pool kirjeldatud viisil toidab, siis kosuvad
sündides tugewad lapsed kunstlise toitmise korral
mõnujasti. On aga laps liig wارا ilmale tulnud ehk
muidu jõuetu, wäike ja sündimisest saadil halvasti toi-
detud, ehk on armata, et lapse eest mitte nii palju aega
ei ole hoolt kanda, siis wõetagu a m m.

§ 515.

Rõblikk u a m m e w a l i d a o s k a b f õ i g e p a r e -
m i n i a r s t . Ainult tema wõib selgusele jõuda, kas see
ta terve on. Mõnikord näitab inimene päält näha wäga
terwe olemat, aga tal wõib siisgi mõni külgehakkaw
haigus on.

Amme eluwis peab niisugune olema, nagu jeda
imetawalt emalt nõutakse.

§ 516.

Lapse kunstlik toitmine on toimetus, mille
läbi, kui jeda ebawiisil ja korratult toimetatakse, laps
surma wõib saada.

On elajaid, kes ennast ainult puust toidawad, teisi
loomasid, kes kõwa kontisid seediwad ja sellest hääd
toitmise ollust saawad. Inimene ei suuda kumbagi teha,
ta sureks sarnase toidu juures nälja kätte, sest et ta
seedimiseriistad teised on kui neil loomadel. Wähe imewa

lapsel ja täiskasvanul inimesel on peaaegu niisama suur. Piim, ainult piim on toit, mis lapsele kõlbab; kui emapiima võimalik saada ei ole, peab talle muud piima antama. Kõik, mis ja hüst tehtaakse, olgu see keedetud ehk küpsetatud, on lapsele seedimata ja ei toida teda. See maksab kuue esimese elukuuga kohta.

§ 517.

Kõige rohkem jarnadust emapiimaga on eesli piimal, aga teda pole meie maal saada. Lehmapiim saab emapiima jarnajeks, kui ta kase ehk kolme osa weega lahjaks tehtaakse ja juhtruga magusamaks muudetakse. Maa lehmade piim on parem kui linnalehmade piim; igatahes aga peab tähele pandama, et lehmad, kelle piima tarvitatakse, puhtasti peetud ja hästi toidetud saavad. Heina-toit annab imewale lapsele paremat piima kui rohutoit. Lehmade piim, keda praaga ja solgiga toidetakse, ei kõlba sugugi.

Teatakse kindlasti, et piim terve lehma oma on, ja saab teda alati wärskelt küpsetud, siis võib seda lapsele üleskeetmata ja foorimata anda, kuidugi teada weega segatult, nagu eespool kirjeldatud. Ostetud piim peab kõhe keedetud ja kõvasti forgitud pudelis jahedalt alles hoitud saama. Igal toitmise korral saab ta lahjendatud, mitte ühekorraga; lahjendamiseks pruugitagu ainult keedetud wett. Esimesel kuul pandagu 3 osa wett ühe osa piima jekka, teisel kuul 2 osa, kolmandal kuul pool osa; kuuendast kuust saadik võib seda ju segamata anda. Piima magustamiseks tarwitatagu apteegist ostetud piimajuhkurt, umbes theelujika täis 25 theelujika täie piima hulka. Segamine sünnib kõige paremini imetamise klaasis. Laps imeb piima klaasi sees gumminisa ehk luust mundstüki läbi. Piim olgu umbes 30 kraadi R. järele soe, ennem wähe jahedam kui palawam.

§ 518.

Lapsele antagu juſt niifama ſagedaſti juua, nagu teda muidu rinna otſa pandakſ. Igakord antagu lapsele niipalju kui ta tarwitab; weerand tundi ei ole ſöömiſeks ſugugi piſſ aeg. Riipea kui näha on, et lapse tahtmine täiſ, wõetagu klaaſ ära. Terwed lapsed ofjendawad ſeda küll wälja, miſ nad liiaſti ſaanud, aga aegajalt harjub kõht ſellega ja ſeedimine jääb nõrgakſ.

§ 519.

Igakſ ſöömaajakſ ſaagu jooſ wärſkelt walmiſtatud. Piim, miſ klaaſi järele jääb, ſaagu igakord ära walatud ja niſa wärſke wee ſiſſe pandud. Ka lapse ſuu peab iga ſöömaaja järele wärſke wee ja linake lapiga puhtakſ peſtama.

§ 520.

Kolmandal ja neljandal kuul tehtaſſe lehmapiima ikka wähem lahjemakſ, nii et ainult üks kolmandik, ſiis ainult $\frac{1}{4}$ ſekka pandakſſe; kuuenda kuu alguſel jääb weſi hoopis ſekka ſegamata. Seitſmendal kuul wõib lapsele klaaſi kõrwal ju kakſ korda päewas natuke ſaiapudi ehk piimaga ſeedetud riifileent anda.

Alles pärast lõikehammaſte tulekut wõib talle ka muud fergemat toitu andma hakata.

§ 521.

Wara ſündinud ehk muidu ſündimieſt jõuetute laſtega on ikka wäga kurb lugu, kui nad emapiimaſt peawad ilma olema. Lehmapiima ei juuda niifugueſed lapsed ſagedaſti üleüldſe ära ſeedida. Siis peab kunſtlikud toidud wõtma ja ſeedimieſe riieſtu kudagi wiifſi tugewaſ

teha katsuma, olgu weini, olgu arstirohtude läbi, mida arst ette kirjutab.

§ 522.

Imema lapse seedimise segadused ilmuvad kõige päält ofsenduse, paсандuse, kõhu finni oleku ehk ka suus olema wammimäol. Nad wõiwad kas ruttu ehk alles pika põdemise järele lapse surmale suigutada. Põhjused on enamasti eesnimised toitmises. Liig rohke toidusaamine, liig wähene toitmine ehk ka kõlbmata toitumise saamine.

Wäga kõlbmata on lutsutamise topp, mida lapsele waigistamiseks suhu pandakse. See rikub seedimist, iseäranis aga haiglasel ja jõuetul lapsel. Ka lapse hambad saawad selle läbi inetu kuju.

§ 523.

Ofsendamine tuleb imematel lastel, keda ainult piimaga toidetakse, enamasti ilma eesminema paha tundmusega, ilma waluga läkastamisega ja ilma feharaputamisega, mis ofsendamist täiskaswanute juures saadawad; sellepärast nimetatakse seda laste juures ka ainult sülitamiseks. Päälegi sülitawad terwed lapsed piima tükkiselt ja wähel hapuka haisuga välja. Ammaemand uurigu hoolega järele, kus toitmises wiga on, ja saatku see wiga kõrwal. Kunstlikult toidetud lapse juures waadaku ta nimelt piim läbi, kas see ju hapu ei ole, kui teda lapsele antakse. Haput piima ei tohi anda. Ofsendab laps siisgi edasi, ilma et selle põhjust tuntaks, siis aitab, kui piimale pisut fencheli theed hulka pandakse, ehk — piimatoit üks ehk kaks päewa koguni and-

mata jäetakse. Ei aita seegi, siis küsitagu arsti käest nõuu.

§ 524.

Pasandust imema lapse juures tunneb ämmaemand sellest, et see roojust sagedamini kui neli korda päevas välja ajab. Selle juures on roojus enamasti rohkeas, ehk mehine, ehk limane, ehk hakitud munarebu sarnane, ehk koguni merega segatud. Sagedasti haigeb väljajehide hapult ja tihti avaldavad lapsed väljajehide ajal suurt valu. Pasandusel on suur tähtsus ja nõuab see kohe arsti abi. Et lapse valu vaheajal vähendada, tehku ämmaemand talle soojast linaseemnetheest klistiiri ja pangu flanelli lapid kõhu ümber, uurigu ka ühtlasi, kas söömises mingit efsitust ei olnud ja hoidku siis selle eest.

Tuleb lapsele oksendus ja pasandus ühtlasi, siis on enamasti hädaoht suur ja abi tungivalt tarvis.

§ 525.

Rõhu-uumistus on iseäranis neil lastel sagedasti, keda lehmapiimaga toidetakse. Väljajehited on neil kuivemad ja harvemad, sest et lehmapiim pikaldasemalt seedib. Kui üks niiviisi toidetud laps ükskord päevas roojust tühjendab ja selle juures terve on, siis on sest küll. Aga üks kord peab ta päevas roojust välja heitma. Lastel, kellele algusest jaadik ema piima ei antud, puudub loomulik lapssepigi väljajehituse vahendik. Kui laps esimesel päeval veel sugugi enesest lapssepigi ei anna, ehk kui hiljemalt õhtuni väljajehitust pole olnud, ehk kui see väljajehitus nii kuiv ja kõva on, et laps selle juures valu tunneb, siis tehku ämmaemand talle 25 graadi R. järele leiget klistiiri weest ja piimast siirupiga segatult.

Uwaldab laps aga kõhu-ummistuse juures palawust ehk rahutust, ehk ei tühjendanud ta ennaft 24 tunni jooksul sugugi, siis küsitagu arstilt nõuu.

§ 526.

Wammid ehk käsnad imewa lapse juus on üks jelts hallitust, mis nimelt siis tuleb, kui puhtuse eest hoolt ei kanta, nagu seda ette on kirjutatud. Kõlbmatad jahutoidud ja suhu pistetud imemise topp on selle siigitajad. Kõige suurema juu puhtuse eest peab vähemalt nüüd hoolt kandma, siis kaowad need käsnad ju mõne päewa pärast jälle iseenesest ära. Lagunewad nad aga terve juu üle laiali, ehk tuleb ühtlasi muud haigust nähtawale, näituseks pasandust, siis peab kohe arsti käest nõuu küsima ja temalt abi otjima.

Immaemand hoidku end kangesti kõigi seesmiste ja wälimiste wahendiffude tarwitamise eest, ka siis, kui ema seda nõudma peaks.

Kolmas päätükk.

Mõnest teisest sünditwa ja imewa lapse haigusest.

§ 527.

Paljud lapsed jattuwad elu esimejel tunnil ja päewal nõndanimetatud elunõtruuse ehk jõuetuse (wõrdle § 477) hädaohusse ja paljud nendest surewad ilma haiguseeta lihtsalt sellepärast, et nad korralikult hingata ei saa.

See elunõtrus tuleb laste juures ette, kes sündimise puhul warjusurmas oliwad, siis laste juures, kes enne täielist walmisfaamist ilmale tuliwad; ta tuleb aga ka nende juures ette, kes walmid ja tugewad ja sündimise puhul kõigi märkide järele täiesti elawad oliwad.

Selles elunõtruses olewad lapsed magawad palju, ihaldawad wähe toitu, kiskendawad harwa ehk ei sugugi, ja peetakse neid sellepärast häädeks lasteks. Nende nägu ja liikmed lähewad tergesti külmaks, nahk sinakaks, nende liigutused, ka wannis, on laisjad ja jõuetud. Surm tuleb kas rahulikuis unes ehk enne seda tuleb weel hingamise tahtsus.

Ämmaemand ärgu pangu ühtgi last pääle sündimist magama, enne kui see tublisti kiskendanud pole.

Niisugune jõuetu laps peab, nagu warjusurmas olewgi, soojawee wannis hoitud ja siis wahetewahel külma wette pistetud jaama. Si erguta teda see, siis katjutagu õõtsutamise läbi õnne.

Jkka on aga asi targasti toimetatud, kui arst juurde futsjuti.

§ 528.

Harilik jünnitamise paistetuse kaob lastel itseenesest. On ta wäga suur, siis peab kamilla thee sisse kastetud niiskeid lappisid pääl hoidma.

Kaswab paistetuse pärast sündimist weel ehk tõuseb pää külge uus paistetuse, siis peab ämmaemand kartma, et see pääw erepaistetuse on ja arsti juurde futsjuda lastma.

§ 529.

Nabawerewoolused wõiwad nabanööri rebimisest ja oskamata käsitamisest tulla, ehk tõusewad ka nende osade haigusest.

Ämmaemand toimetagu nende määruste järele, millest nabanööri kättamise puhul rääkijime, ja lastu arst wiibimatast kutsuda.

Nabahaaw wõib paranemise asemel paiseks muuta. Jälle arsti abi tarwis.

§ 530.

Rõige jagedam ja kergem lapse nahahaigus on ärahaudumine; see ilmub naha woltides nimelt tublide laste juures, pääle selle weel reite wahel, persemuffide wahel, kaenla all ja kaela juures. Lapse hoolas pesemine ja puhtakshoidmine hoiab seda eemale; wäga tähtjas on, et laps ial kaua märg ei tohi olla ja et mähkmed pärast tarwitamist jälle ära pestud ja hoolega ära kuiwatatud jaawad. Kui see ei aita, siis riputagi ämmaemand hoolega kuiwaks tehtud haudunud koha pääle kuiwa kartohwli tärklist.

On haudunud kohad kõwad ja paistetanud, ehk on jääb piisefi wistrikkusid näha, siis küsitagu arsti käest nõuu.

Laste harilikku kollatõbe ei tule õieti tõbeks pidada, kui temaga ka mõni muu haigus ei ilmu. Waata § 249. Aga kollatõbi tuleb eite ka tõsiste seedimise segaduste juures. Sellel korral waadatagu § 534.

Imemate laste juures on nahahaigused kaunis jagedad. Wead toitmisel ja muidu lapse rawitsemise juures on selles süüdlased. Ämmaemand katsugu seda kõike hoolega eemale hoida. Teistel nahahaigustel on sügawamal seiswad põhjused, mõned nendest seisawad ka pärandatud külgehaawate haiguste alusel, waata § 437.

Sarnasel puhul tuleb arsti abi otjida, ijaarstimine wõib jääb kahju teha.

§ 531.

Rindade paistetuse tuleb laste juures jägedasti ette, mõnikord woolab ka natufene piima paistetanud rindadest. Enamasti kaob see paistetuse iseenesest, kui pesemise ja riidesse paneku juures pisikesed rinnad waju- tamise eest hoitakse.

Kui rinnad põletikus on, wõidku ämmaemand neid pehmesti sooja mandliõliga ja pangu selle pääle pisut puuwillu: ei kao põletik selle läbi mitte ära, läheb pais- tetus suuremaks ja nahk punasemaks, siis peab last arstile näitama.

§ 532.

Silmapõletik on lastel väga kardetaw haigus. Hooletuse läbi wõiwad lapsed selles haiguses parandamatalt pimedaks jääda. Sellepärast on selle haiguse juures kobe tarwis arsti käest abi paluda. Kuni see oma toimetust korraldab, lasku ämmaemand kuueorra kookupandud linase riide lapikesi jääkülma wee sisse kastetult silmade pääle panna ja filmi wäljawoola- wast limast ja mädast kobe puhastada. Niikaua kui alles üks film haige on, peab laps nõnda hoitama, et mada teise filma pääle ei lähe. Rõige suurem puhtus on tingimata nõuetaw.

§ 533.

Krambid tulewad titele ja hiljem imewale lapsle kaunis jägedasti. Need on alati kardetawad ja nõuawad arsti abi. Külmetamised ja wead toitmises, nõnda siis ka imetaja ema ehk amme olekus, on jägedasti krampidele põhjuselks.

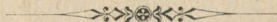
Seärani kardetaw on löualluukramp, mis selles seisab, ei laps suud lahti ei saa teha.

Kuni arst tuleb, tehku ämmaemand kamillatheeit flistiiri ja lastu jõe pesumesi walmis teha, et — kui arst jeda tarwiliseks peab — miimitust ei tule.

§ 534.

On weel palju teisi jündinud ja ime-
wate laste haigusi, mille äratundmiseks arsti tead-
mist tarwis on. Ämmaemand saab haiget last terwest
nägemise järele lahutada oskama. Kui laps ühtelugu
karjub, ilma et tal midagi nähtawat wiga oleks, kui ta
nahk palaw on, ja hingamine korratu ja kiire, kui ta ilma
mingi haiguseta lahjats jääb, siis olgu see kõik märgiks,
et arsti abi tarwis on.

Isäärانىs hammaste tulemise ajal on lapsed sage-
dasti haiged. Ämmaemand teab, et just sellel ajal roh-
kesti lapsi ära sureb, mitte hammaste läbi, waid sellel
ajal ilmumate haiguste läbi, jellepärast andku ta sel ajal
nõuu, et arst last waatama kutsutaks.

Lisa.

Esimene päätükk.

Kuda ämmaemanda kohused üksteisega kõrku käivad.

§ 535.

Ämmaemanda kõige tähtsam toimetamine on aitamise sünnitamise juures. Kellelegi ei tohi ta oma abi keelata, olgu siis, kui tal haiguse läbi see võimata on, ehk kui ta ju teises kohas ametis on, kui teda teise juurde kutsutakse. Sest ühe sünnitaja juurest ei tohi ämmaemand mitte ära minna, kui mitte üks teine ämmaemand selleks ajaks sinna ei jää, ehk kui sünnitaja juures olemine arst talle selleks luba ei anna. Ämmaemand teab, et sünnitamise ajal igal ajal ettenägemata olevad ja juhtumised võivad ette tulla, mis tema jäälolekut tarmiliseks teevad.

§ 536.

Sellepärast ei tohi ämmaemand ka kaht sünnitamist ial ühe korraga juhtida tahta. Kuna ta mõlemate vahel teel on, võivad mõlemad sünnitajad ühes lastega, nõnda siis neli inimest, kahju saada. Naene, kes ta abi hiljem nõudis, peab siis ühe teise ämmaemanda võtma. Lähemad aga tunnid mööda, enne kui teist saadakse, siis peab tarmilisel korral teine sünnitaja ämmaemanda abist ilma olema. Kumb sünnitaja abi kõige ruti-

mini ja hädalijemalt tarvitab, selle juurde jääda on kohus. On aga mõni teine ämmaemand kääpärast, siis peab ta selle juurde jääma, kelle juurde teda ennemini kutsuti, olgu pääle, et naene waene ja teine rivas on. Palga lootust ei tohi ämmaemand ial förgemaks pidada kui oma kohust.

§ 537.

Kõik muud ämmaemanda toimetused käima pääl olijate, nurganaeste, laste ju haigete juures seisawad sünnitamise taga. Laste pesemist, nurganaeste puhastamist jne. võib ka üks teine naene toimetada, niikaua kui ämmaemand ühe sünnituse juures ametis on, last vastu võtta ei osko keegi teine. Kõik need teised toimetused tulewad selle järele, kui palju ämmaemandal aega on, ja kui ta oma aega jäotada oskab, siis ei saa ta oma kohust ial hooletusesse jätma.

§ 538.

Kui ämmaemand arsti abi tarvitab, saatku ta sellele ühtlasi ka kirjalikult haige oleku üle teatust. Sünnitamise juurde kutsutakse nimelt niisugune arst, kes sünnitamise-awitamist on õppinud; iga arst seda ei mõista.

§ 539.

Nõuuandmine, mida ämmaemand siin jaadud õpetuse järele naestele annab, iseäranis aga, mis nurganaese ja lapse ravitsemisesse puutub, saab nii mõnesgi kohas pahasti vastu võtetud, sest et nendes asjades rahwa seas palju ebasõbeid olemas on. Aga ämmaemand ärgu ennast ekstitada lastku, sest et need naesed, kes ta käsksid täidawad, hädasilmapiiskudel kindlastie luga pääsewad. Mii mõnigi kahju ilmuub alles aastate päraft.

Muidugi ei wõi ämmaemand kedagi oma käsu ja nõuu järele tegema sundida, ega tohi oma abi ka mitte eemale hoida. Ta jäägu oma mõtte juurde ja tuletagu seda ikka ja ikka meelde, ühes ka selle häid ja halbu põhjuseid ja tagajärgesid teatades.

§ 540.

Last ristimisele saata ja muud toimetused, mis ristimisesse puutuvad, kõlbavad küll ämmaemandale, ei ole talle aga mitte kohuseks ja jääwad kohuste puhul kõrvale. See oleks paha ämmaemand, kes farnaste asjade pärast oma kohuse hooletusesse jätab.

Ärgu ämmaemand end niisuguste toimetuste tarwis ka ial pakkugu, kui ta teab, et tal sel ajal tarwilisi toimetusi ja kohuseid täita on. See alandab ta auu ja lugupidamist.

Teine päätükk.

Arstirohtude ja wahendikkude tarwitamisest.

§ 541.

Ämmaemand on jelles õperaamatus nii mõnegi wahendiku tundma õppinud, mida ta osalt terwise juures ilmuvate effituste eemalehoidmiseks, osalt nende puhul ise seiswalt tarwitama ja määrama peab.

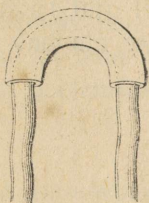
Teistel fordadel on see arsti asi ja ämmaemand peab seda ka ise tähele panema ja täitma.

Wiisi kohta, kuida ta neid wahendikkusid tarwitama peab, weel paar sõna.

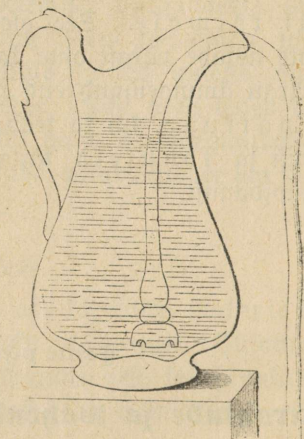
§ 542.

Sisjepritsimisi tupesse teeb ämmaemand kas selleks otstarbeks, et tuppe loputada, ehk selleks, et tugemat kiirt lapskõja pääle ja tarwilisel korral ka läbi lahtise emakasuu lapskõtta jisse lasta. Sagedasti saab ka niisugune tupeloputus määratud, mida naene ise toimetada võib.

Sisjepritsimise täidesaatmiseks on kõige mõnusamaks riistaks loputusekann, nõndanimetatud Irrigator,

Bilt nr. 70.

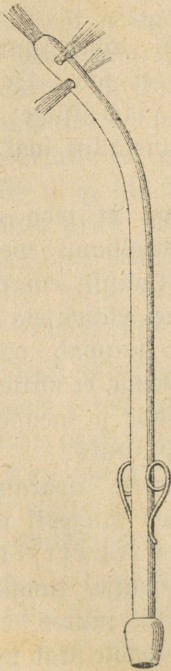

Bilt nr. 71.

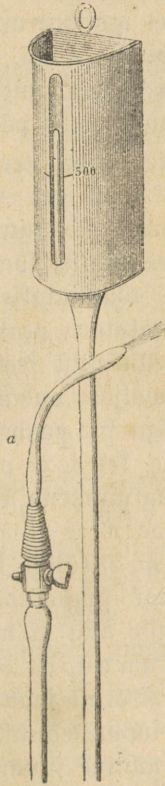
üks klaasist, portselanist ehk plekist riist, mille jisse 1—2 toopi wett mahub ja mille põhjast $1\frac{1}{2}$ —2 meetrit pikk gummitoru wälja läheb, mis teises otsas ematoru kannab. Riist saab kõrgele hoitud ehk seinale külge rippuma pandud, Weji jookseb ise oma wajutamise jõuu läbi wälja.

Üks teine wäga mõnus riist on kaks meetrit pikk gummi toru, mille ühes otsas kaunis pikk, 30—35 senti-meetri pikkune, metallist ematoru läbipuuritud nupuga on.

Toru teises otsas on läbipuuritud pooleksuu kujuline tina-
pomm. Tinapomm saab riista põhja lastud, milles jisse-
prijitam wedelik on ja see riist siis kõrgele üles pandud.

Pilt nr. 72.

Pilt nr. 73.

Niipea kui nüüd ematoru imemise läbi (peene linase
riide lapp saagu nupu ümber pandud) wedelik kuni suu-
auguni on tulnud, woolab kõik riistas olev wedelik wahet-
pidamata välja ja seda fangema jõuuga, mida kõrgemal

riist seisib. Wedelikü juurdevalamise läbi võib ämmaemand niisugust sissepritsimist nii pikale wenitada, kui ise tahab.

Loputamisekannu ees seiswa lihtsa gummitoru kasu on see, et iga juurust nõuu ehk anumad sissepritsimise juures tarvitada võib, olgu see kaus, ämber ehk mõni teine nõuu, ka toober, mille juures wedelikü juurdevalamisega pole tarmis wahe pääl aega wiita.

Wee ämbri terawa kandi pääl läheb gummitoru jagedasti losji, nii et weji woolata ei saa. Seks pandakse torule nõndanimetatud torusild külge; see on üks õõnes lühike, kõwer, klaasist ehk metallist look, millest toru läbi tõmmatakse.

Ematoru peab metallist olema, et teda enne ja pärast pruukimist teeta ja kange karbolhapu wedelikuga seest ja wäljast puhastada võiks. Klaasist ematorud ei kõlba, olgu siis wähest ainult linnas elawatele ämma-prouadele, kes igal puhul jälle uue saawad osta. Ta peab kolmkümmend sentimeetrit pikk olema, et mitte gummitoru, mida wees ei wõi teeta, juguosade ja nende wälja-saadetusega üleüldse juguugi kofku ei puutuks.

Kõigi juguosade loputuste juures, iseäranis aga sünnitamise ajal ja nurgawoodis, tuleb kangesti selle eest hoolt kanda, et õhku ühes sissepritsitud ei saaks. Torust saab õhki sedawiisi wälja tungitud, et täidetud loputusekann ja lahtise kraani juures ematoru ülemine lahtine suuauk pikkamisi alla poole saab pöördud, kuni wedelik wälja woolab. Esmene wedelik lastakse ju sellepärast wälja jooksta, sest et ta torus jahedaks läks, siis alles pistetakse woolama kiire puhul ematoru tupesse.

Kui ämmaemandal karbolhapu wedelikuga loputamist on toimetada ja ta seda julatust puhtast karbolhapust teeb, siis ei tohi ta seda mitte loputusekannus teha, waid

ühes teises riistas, ütleme wahest pesukaujis. Sest karbolhapu sulab ainult aegamööda ja tubli segamise puhul. Loputuse kannu nurkadesse jääb kergesti mõni karbolhapu helm sulamata, ja kui see ilanahaga kokku puutub, põletab ta ja sünnitab kasu asemel ainult kahju.

Wäga palju ämmaemandaid tarwitawad alles wanu walgest tinast pritsisid ja nende külge käiwad lühikesi ematorusid. Just sellepärast, et see riist vähem asjakohaline on, on seda enam tähele panna, et sellega ka dieti ümber käia osataks. Pritsi täitmine sünnib selle läbi, et tampi üles tõmmates ka wedelik ülestõmmatud saab, ehk tamp wälja wõtakse ja wedelik alt finni hoitawasse pritsisse walatakse ning siis tamp pääle pandakse. Mõlemal korral peab nüüd pritsi otja ülespoole pöörama ja tampi järele tõukama, kuni wedelik wälja woolab. Ätatab ämmaemand seda tegemata, siis pritsib ta õhu ühes siisse, see wõib kahju teha.

Pärast seda kui prits täidetud, wõtab ämmaemand nurganaese jaoks soojendatud ematoru, saadab selle esimese sõrme pääl peaaegu sõrmepikufelt tuppe, wõtab siis, esimest sõrme tagasi tõmmates, ematoru nõnda näppude wahele, et see oma pidaja sõrmede peo-poole wastas seisab ja paneb alles nüüd pritsi ematoru awausesse.

Kuna ta nüüd ematoru ühes käes kindlasti finni sulab ja pritsi wastu wajutab, et see kuskilt wastu tupe alla ei wõi röhuda, tõugaku ta teise käega pritsi tampi tagasi ette poole. Wedeliku kogumiseks, mis jälle wälja wõetakse, pandagu naese reite wahele ehk alla mõni õnnu ehk riist.

Siis wõtab ämmaemand pritsi ematoru seest jälle wälja ja tõmbab siis ka ematoru ettewaatlikult juhtjoone üles wälja.

Rõik, mis kätte ja riistade puhtuse kohta 108. ja 230. paragrahvis üteldud, maksab ka tupe loputamise juures. Iseäranis nimetatud olgu, et ämmaemand nurgawoodi ehk nurganaese juures wana loputuselammu ehk ju pruu- gitud ematoru tarvitada ei tohi. Teiselsaagu igakord, enne kui toru tupe sisse pistetakse, wäljämised suguosod ära loputatud, et mitte wäljaspool olewast wäljabeiteest jälle midagi suguosadesse tagasi ei läheks.

§ 543.

Ka klistiiri tegemiseks on irrigator kõige mõnusamaks abinõuks ja tarvitamiseks. Ematoru asemel saab pärasoolikatoru kraani läbi finnipandud lisajätkusse pistetud. Pärast seda kui kraan enne lahti tehtud ja jälle finni pandud, liukatakse pärasoolikatoru ettewaatlikult pärasoolikasse. Täiskaswanutele 5—7, lastele 2—3 sentimeetri pikuselt ülevalt taha poole. Kraani awamise järele woolab kõrgel hoitawast riistast lahedasti üks ehk mitu toopi wedelikku soolikasse. Upakile olekul on sissepritsemise kõige mõnusam.

Naeste juures, kel bekenis põletik ehk paistetusi on, peab toru sissepistmisega iseäranis ettewaatlik olema. Jal ärgu ämmaemand kõwasti surugu.

Sissepitsitamatast wedelikudest oli jelles õperaamatus mitu forda jutt. Arst määrab mõnikord teised wedelikud. Rõhuummistuse puhul pritsigu ämmaemand täiskaswanud inimesele 1 toop, lapsele 1 tassit täis wedelikku, mis 27 kraadi R. järele soe olgu, sisse.

Ka klistiiri tehakse sagedasti walgest tinast pritsiga. Pritsi täitmine sünnib niisama, nagu eelminewas paragrahwis õpetatud. Kellele klistiiri pandakse, seisku natuke kõwerasse tõmmatud reitega pikali, laps kõige parem emajüles, naene sohwa ehk woodi ääre pääl. Siis saab ees-

pool nimetatud jhis pärafoolika toru sisse aetud ja alles pärast prits selle toru sisse pandud. Britsi tambi edasilükkamise juures on iseäranis ettevaatust tarwis, et pritsi ots liikumatalt paigale jääks.

§ 544.

Kateeder on uuest hõbedast torufene, mis fuse väljalaskmise jaoks on määratud, kui naene seda ise välja lasta ei saa.

Ummuamand võib kateedri küll woodi tefi all kobades sisse pista, aga ta ei pea seda mitte tegema. Sest kateeder võib wälimate jguosjade küljest midagi sisse wiia, mis läbi põiefatarrih võib tõusta. Ummuamand peab alati filmadega kateedri sisse minekut nägema.

Ummuamand pangu naene nõnda pikali, et wälimate jguosjad talle filmapaistwad ja lähedasti kättesaada- wad on. Si ole tarwilist päewawalgust, siis peab ta abiline tuld näitama. Sisepiistmine jündigu ettewaatli- kult. Rõige wähem mustus kateedri küljes toob põiefatarrihi.

Kateeder saagu pärast tarwitamist jeeft ja wäljast hoolega haritud ja puhastatud ja keema wee sees ära feedetud.

§ 545.

Soojad mähkmed saawad kas kuwalt ehk niis- felt tehtud. Sooja tarwitatakse wähe. Need saawad soojendatud linastest rätikutest, läbi suitsetatud willajest riidest või riide sisse mäsitud soojast kivist tehtud.

Soojad märjad mähkmed saawad puhtast weest, ffeedri öie ehk kamillalille hauutuselt ja muudest rohtudest tehtud. Selleks otstarbeks kastetakse mitmed

rätitud palawa wedeliku sisse, puserdatakse jälle wälja ja saawad nii kuumalt kui nahk kannatab pääle pandud. Wahetamise juures peab teine mähe alati walmis seisma, muidu wõiks külmetustulla.

§ 546.

Külme mähkmeid tehtakse kas külma wee sisse kastetud ja jälle wäljapuserdatud rätikutest ehk jääpõiest. Ka neid peab jägedasti ja ruttu wahetama.

Jäämähituseks on kõige parem gummifott ehk gunnitaldrit, mida apteegisi wõib osta. Hakkab jää sulama, pandakse uus jäämähitus.

§ 547.

Sinepitainast walmistab ämmaemand sel wiisil, et wärskelt tõugatud sinepiseemned sooja wee ehk äädikaga parajaks pudruks segab, seda nagu pudru rätikusse seob ja pääle paneb. Kümne minuti pärast waadaku ta järele, kas nahk all punaseks on läinud, on lugu nii, siis wõtku ta tainas jälle ära. Pole nahk weel mitte punane, siis lastagu tainas kauemini pääl olla. Sinepi asemel wõib ka riivitud mädarõigast tarwitada, aga see peab siis palawa äädikaga ära segatama.

§ 548.

Williplaastrid tehtakse enamasti Hispania kärbestest. Ämmaemand määrib Hispania kärbsje plaastrit umbes õlekõrre pakuselt linase riide pääle, aga jätab ümberringi kase sõrme laiuse ääre tühjaks. Üsna ääre pääle määratakse nüüd mähe finnijääwat plaastrit (Hestpflaster) ja fleebitakse kõik see nüüd tarwilise koha pääle

ihu külge. 12 tunni pärast võtab ämmaemand plaastri päält jälle ära — kui arst teist kasku pole andnud — lõikab villi alt äärest katti, lasseb mee wälja jooksta, seab koha waseeliiniga määritud lapikesega igapäew uuesti finni, kuni haaw jälle ära paraneb. Waseeliini asemel võib ka woolata wõid tarwitada.

§ 549.

Werefkaaniid paneb ämmaemand arsti käsu ja awalduft mööda naestele ja lastele. Werefkaanid imewad paremini, kui nad lühikese aja kuimalt ühe tooji ehk klaasi sees on olnud. Ämmaemand hoiab klaasisuu just selle koha pääl, kuhu kaani külge tahetakse panna, ja peab seda seni nii, kuni kaan külge hakkab. Si taha kaan külge hakata, siis määratagu seda kohta piima ehk werega. Nii-pea kui kaan werd täis on, kukub ta ise küljest ära. Peab ta ennemini imemise järele jätma, siis riputatagu talle köögi soola pääle.

Arsti määrata on, kui kaua kaani hammustatud haawast werd võib woolata lasta. Soojade mähituduste — nii niiskete kui kuivade — päälehoitudmisel woolab veri edasi.

Si pea aga haawast mitte enam werd jooksta, siis pandagu haawa pääle tüki taela, ja hoitagu seda jääl niitaua, kuni tael ära kuivab.

§ 550.

Kuppujaid paneb ämmaemand ainult arsti käsu pääle. Selleks on tarwis kupumasin, käsilamp ja kupuklaasid.

§ 551.

Lõhnawate õite theed walmistab ämmaemand sel wiisil, et ta õied ehk rohud kaanega kannu sisse paneb,

keema wett pääle walab, 5—10 minutit hästi finnifaetult tõmmata laheb ja läbi rätiku ehk tiheda sõela kurnab. Keetmise läbi kaotaksivad need rohud omad mõjuwad ollused ära.

§ 552.

Kaks apteegi rohtu, mida ämmaemand alati peab kaasas kandma, on *jalmaifuwaim* ja *weewlieeter*. Aga ta tohib neid ainult jäääl ja sel wiisil tarwitada, nagu ja kus teda siin õpetatud.

Kõigi nende rohtude ja abinõuude walel kohal tarwitamine võib kasu asemel ainult kahju tuua, mis pärast raske on parandada.

§ 553.

Arst teatab ämmaemandele jagedasti üht ja teist, millest siin pole räägitud. Usaldab arst mõne niisuguse kasu täitmise tema hoolde, siis küsigu ta enne ifka arsti käest farma päält järele, kuda ta toimetama peab.

Kolmas päätükk.

Ämmaemanda toimetuse wiisist äkiliste õnnetuste fordadel.

§ 554.

Õnnetuste fordadel, millest siin raamatus pole räägitud, ei ole ämmaemanda ametiga otsekohefult midagi tegemist. Aga mida osawam ämmaemand on, seda

parem. Sellepärast nimetame jiin weel mõne asja, kus ämmaemand ka aitajana platji astuda wõib ja kus ta nii mõnegi elu ära päästa wõib aidata.

§ 555.

Kõige ülem seadus kõigi õnnetute juures on, kui wõimalik hädaohu põhjust kõrwale jaata katsuda, kui õnnetu alles selle mõju all on, sest see edasiwältaw mõju wõib jurma kaasa tuua. Uppunud inimene peab weest wälja tõmmatud, ülespooned inimene maha wõetud, auru ehk suitju kätte äralammatanud inimene wälja õhu kätte wiidud saama. Saawat juures peab nii palju kui wõimalik werejoofsu takistada püüdma, ja kui werekaotus ju suur, pää alamale pandud saama. Külmenud peab külma käest, põlenud palawa käest ära fantama. Rihwtitatud inimest peab offendusele fihutada katsuma.

§ 556.

Pääle selle kui ämmaemand need esimesed kõige tarwilijemad nõudmised on täitnud, muretsegu ta selle eest, et arsti järele saadetakse.

§ 557.

Üksikute juhtumiste kohta on weel mõned ijaaralised määrused tähtsad. Wee õnnetud peawad, pärast seda kui nende kael ja ülemine feha riietest wabastatud, tasase maa pääle maha pandud saama, nii et kõht, rind ja nägu maad wastu on. Otjaesist peab selle juures toetama, wahest õnnetu oma kae läbi, nii et hingetõmbamine wõimalik oleks. Niid wajutatakse kergesti selja pääle. Siis haaratakse feha klade ja befeni juurest finni, rulli-

tafje teda umbes 10 forda minutis edasi tagasi, nii et forð nägu, forð kufal maa poole pöördub. Sel ajal, mil selg all pool on, mõetagu igaford õnnetu mõlemad käed tugewasti ülesse, firutatagu neid pää kõrwale wälja ja pandagu siis jälle kõrwale tagasi. Nende kirjeldatud liikumiste läbi saab rinnakast waheldamisi kitsendatud ja laiendatud, wesi woolab wälja, wärskte õhf woolab jälle kopsusse, ja kui elu ial weel tagasi tuleb, siis saab ta sel kombel jälle siis õhutatud.

Ra poonute ja lämmatanute juures tuleb jedajama õhutamise wiiji tarwitada.

Rülmawõetuid ei tohi mitte külma käest kobe kütetud ruumi wiia, see tapab nad täiesti ära, kui õnnetud weel üsna furnud pole. Rülmaõetuid peab, pärawst jeda kui neil riided seljast on lõhki lõigatud, ruumi pikali panema ja jääkülmade rätikutega ehk lumega hõõruma. Alles siis, kui elumärgid nähtawale tulewad, võib teda soojemasse ruumi wiia.

Põlenutele on kõige parem, kui põlenud kohad õliga kofku määritud saawad ja siis puuwilladega finni faetafje. Suuremate põletuste juures ei pehmenda õnnetu walu üksigi muu asi paremini, kui kauane sooja wee sees olemine. Wesi võib alguses 26, forðforrast aga funi 30 fraadi R. järele jõe olla.

Rihwtitatud inimeste juures tuleb ofsendus jagedasti ju fihwti enese läbi, saab aga leige wee ehk piima läbi weel edendatud ja juurendatud. Ei aita see, siis peab sõrm jügawale kõrisse pistma ehk kufku jule ofsaga kõditama. Ra õllejoomine mõjub. Minult see, kes mosworiga on ära fihwtitatud, ei tohi raswa juua.

Kõigi nähtawalt furnute juures on pääle kunstliku hingamisele aratamise weel soowida, et ämmaemand külma

flistiiri teeks, kui arst nii pea ei tule. Ka jalataldade harjaga hõõrumine ja salmiakivainu ajuti nuusutada lastmine on kasulik.

Reijas päätükk.

Ämmaemanda kohustest üleüldiselt kasuks ja tema olekust kohtukodade vastu.

§ 558.

Ämmaemand võib nende oma kohuste täitmise juures ka kohtukohtadega mitmet pidi kokku puutuda: asjatundjana, tunnistajana, kaebtusealusena.

§ 559.

Asjatundjana võib ämmaemand kohtu poolt kutsutud saada, et ühe tütarlapse kahtlase neitsiuse üle, ehk selle üle oma otsust anda, kas üks naesterahwas raskejalgne on või ei, ja mis ajast saadik ta seda on. Teisel korral võidakse tema käest küsida, kas üks laps valmis ehk küpse on, ehk kui palju aega tema sünnimisest mööda läinud võib olla. Kõigist neist küsimistest oleme jelles raamatus rääkinud ja ämmaproua teab, et ta mõnikord nende pääle vastata võib, mõnikord aga ka mitte.

Niipea kui asi on lastumisel kahtlane näitab olevat, ehk kui asjade üle küsitakse, millest ta midagi ei tea, siis ütelgu ta seda abotikult. Et ta ennast selle juures kellegi juhtida ei võta, ei lae, on iseenele mõista.

§ 560.

Tunnistajana astub ämmaemand fohtu ette, kui mõne sündimise üle otsust nõutakse. Sellepärast on tarvilik, et ämmaemand päewaraamatut peaks, kuhu ta kõik üles kirjutab, millal see ja see laps sündis, misjugu- ses olekus jne.

§ 561.

Kaebajana peab ämmaemand fohtu ette astuma, kui ta mõnest kuritööst, näituseks ihusugu wäljaajamisest, sündinud lapse wigastamisest ehk ärasurmamisest on teadust saanud.

Jätab ämmaemand jeda teatamata, langeb ta ise kui kuritöö kaasteadlane ja warjaja nuhtluse alla.

§ 562.

Ämmaemand peab ka siis ülematele teadust andma, kui ta teab, et ühe inimese elupäästmiseks arsti abi tarwis on ja selle inimese kodafondsed arsti tuua ei taha lasta. Minult selle teadaandmise läbi päästab ämmaemand end wastutamisest.

§ 563.

Ka siis, kui end üks külgehakkawa haiguslega inimene arsti hoole alla anda ei taha, peab ämmaemand jeda üles andma.

§ 564.

Kui ämmaemand oma ametis mõne saladuse teada saab, mille awaldamine asjasse puutuwale inimesele kahju wõiks teha, peab ta selles asjas igapähe wastu

juu pidama, wäljaarvatud ainult eespool nimetatud juhtumised. Wäljalobifemine saadab ta nuhtluse alla.

§ 565.

Raebtulealujena kutsutakse ämmaemand kohtu ette, kui ta mõne oma kohuse täitmata jätab ehk oma ameti wõimupiirist üle astub, sest nii üks kui teine wõib kaasinimeste terwisele ja elule kahju teha. Peaks ebatänu ehk walesti mõistmine teda ülekohтусelt kohtu ette saatma, siis saab ta end, teades, et oma kohust õigesti täitnud, fergesti kaitsta õskama. Tuleb ta jüdamesse aga furd kiusatus, oma kohust unustada, siis tuletagu ta omale jälle meelde oma ameti w annet.

